

DOI: 10.15774/PPKE.BTK.2016.002

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

HERNÁDY ZSOLT

2016

HERNÁDY ZSOLT

„HA LEGYŐZNEK IS BENNÜNKET,

DE BÍRNI SOHA NEM FOGNAK”

Schweidel József tábornok élete

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
A doktori iskola vezetője: Dr. Fröhlich Ida
Társadalom- és életmódtörténeti Műhely
A műhely vezetője: Jánokiné Dr. Újváry Zsuzsanna**

**Témavezetők:
Dr. Nagy Ildikó
Dr. Hermann Róbert**

**Piliscsaba
2016**

*„Az igazság hirdetésében kitartva, az Isten erejével,
az igazság támadó és védő fegyverzetében,
akár dicsőség, akár megszégyenülés,
akár gyalázat, akár jó hírnév jut osztályrészül;
mint csalók, mégis igazat mondók,
mint ismeretlenek, mégis jól ismertek,
mint akiket halálra szántak, mégis élnek,
mint megkínzottak, de belé nem haltak;
mint szomorúak, mégis mindig vidámak,
mint szűkölködők, mégis sokakat gazdagítók,
mint akiknek semmijük sincs, mégis mindenük megvan.”*

(2 Korintusiaknak 6, 7-10.)

Tartalomjegyzék

Prológus.....	4
I. „A szeplőtelen Schweidel név”	6
II. „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré...”	11
III. „Sebes indókban Magyarországra”	35
IV. „Huszáraink hűsége körülményeinket megváltoztató”	47
V. „Hűség, becsület és tettek által...”	62
VI. „Most segíteni kell, és pedig rögtön!”	77
VII. „Csak javulva, nem gyógyulva”	89
VIII. „Pest város hadi parancsnokává kinevezem”	98
IX. „Egy mindenkiért, mindenki egyért”	123
X. „Október napjai – mint az örökkévalóság”	140
Epilógus.....	147
Felhasznált források és irodalom.....	156
Köszönet.....	171

Prológus

„Az aradi tizenháromnak áldott emlékét megörökítette a nemzeti hála és a honfiai kegyelet” – írta Trischler Károly az 1900-as évek elején. Alig telt el száz év, és a történész szavai már nem voltak érvényesek. Az akkor meglévő vagy tervezett szobrok és emléktáblák, amelyek a vértanúk dicsőségét hirdették, mára vagy eltűntek, vagy mellékudvarokon porosodnak. A történelmi Magyarország szétesésével nemzeti emlékhelyünkön, Aradon felállított emlékmű sem kerülhette el a meggyalázást, s hosszú időnek kellett eltelnie, hogy újra felállítsák. Hazánk mai területén csak két Aradon raboskodó, és betegségben elhunyt tábornok van eltemetve, Lenkey János és Gaál Miklós.

Az utóbbi évtizedekben kisebb mementók, és főként a magyar történettudomány igyekszik gyógyírt adni a sebekre. A szabadságharc történetének modern feldolgozása során több vértanú életét megírták, azonban még sok megválaszolatlan kérdés maradt.

A kevésbé ismert Schweidel József tábornokról is több értékes életrajz született, de önálló monográfia még nem.¹ A kiegyezés után a vértanú kivégzésének napjára emlékezve olykor feltűnt a hírlapokban egy rövid hír feleségéről vagy gyermekeiről. A tábornok életéről először nyomtatásban 1873-ban olvashattak, majd kilenc évvel később, 1882-ben Gelich Rikárd munkájában, lábjegyzetben. Az aradi Szabadság szobor felállításakor, amelyen Schweidel domborműve is megörökítődött, sokat cikkeztek a magyar honvédség kivégzett vezetőiről, s

¹ Életéről (a megjelenés időrendjében): Az 1848- és 1849-diki magyar szabadságharcz kitünőbb vértanuinak emlékkönyve. Pest, 1873. (lapszám nélkül), Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben. I-III. Bp., 1882-1889. I. 143-144., Márki Sándor: Schweidel József. In: Aradi vértanúk albuma. Szerk.: Varga Ottó. Bp., 1890. 84-88., Gracza György: Az 1848-1849-iki magyar szabadságharc története. I-V. Bp., 1895. V. 849-855., 986., Vajda Emil: Az 1848/49-iki szabadságharcz vértanúi. Győr, É. n. [1898.] 107-110., Trischler Károly: Schweidel József élete. Bácska (Zombor) 1902. október 3. 1-3., okt. 7. 1-2., okt. 10. 2-3., okt. 14. 1-2., okt. 17. 3., okt. 21. 2-3., okt. 28. 2-3., okt. 31. 1-2., Uő: Schweidel József élete. In: A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve. Szerk.: Trencsény Károly. XVIII. évf. IV. f. Zombor, 1902. 145-174., Hamvay Ödön: Az aradi tizenhárom. Bp., 1904. 213-217., Trischler Károly: Schweidel József élete. In: Emléklapok Schweidel József, aradi vértanú, Zombor város szülötte szobrának leleplezésére. Összeáll.: Trencsény Károly. Zombor, 1905., Kacziány Géza: Magyar vértanúk könyve. Bp., 1905., Bartha Albert: Az aradi 13 vértanú pörének és kivégzésének hiteles története. Bp., 1930. 104., Pintér Lajos: Az aradi tizenhárom vértanú. Bukarest, 1973. 109-111., Nemeskürty István: „Kik érted haltak, szent Világszabadság!” Bp., 1977. 218., Ordas Iván: Az aradi tizenhárom. Bp. - Dabas, 1988., Csorba László: A tizenhárom aradi vértanú. Bp., 1989. 36-43., Kalapis Zoltán: A bácskai vértanú: Schweidel József. In: „Negyvennyolcnak nagy idejében.” Bácskaiak és bánátiak a szabadságharcban. Újvidék, 1998. 98-119., Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Bp., 2000. 187-188. (Harmadik, átdolgozott kiadás.), Hermann Róbert: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 5. Bp., 2002. 11-38., Kalapis Zoltán: Schweidel József. In: Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból. I-III. Újvidék, 2003. III. 835-836., Hermann Róbert: Schweidel József. In: Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848-1854. Szerk.: Hermann Róbert. Bp., 2007. 33-39., Az aradi vértanúk. Összegyűjt., gondozta, bev.: Katona Tamás. H. és i. n. (Az első, 1979-es kiadás óta ez a negyedik, átdolgozott kiadás.) 37.

1890-ben Márki Sándor az életrajzát is megírta Schweidelnek. Öt évvel később Gracza György írt rövid életrajzát nagy terjedelmű munkájában. A szabadságharc 50. évfordulójára jelent meg Vajda Emil életrajza a tábornokról. Szülővárosában, Zomborban 1902-ben emléktáblát avattak a tiszteletére, s ennek kapcsán fontos írások keletkeztek, többek között kivonatosan közöltek adatokat a keresztleveléből is. Trischler Károly tollából pedig egy hosszabb életrajzot olvashatott a közönség, amelyet a három évvel későbbi szoboravatáskor külön is kiadtak. Az időben következett Hamvay Ödön, Kacziány Géza műve, majd Bartha Albert könyve, melyben részleteket közölt Schweidel peréből is. Ezután 43 évet kellett várni, míg újra önálló mű jelent meg az aradi vértanúkról, Pintér Lajos tollából, majd Nemeskürty István és Ordas Iván írt róluk. A döntő áttörést a kutatásban Katona Tamás 1979-es forrásgyűjteménye hozta meg Schweidel életrajzával, perirataival, börtönben írt levelével és naplójával. Ezt egészítette ki később Kalapis Zoltán, Bona Gábor és Csorba László. Csorba az életrajzban sejtetni engedte, hogy Schweidel cselekedeteinek mozgatórugója talán főként a hadiszerencse követése lehetett. Katona Tamás könyve után a legfontosabb forrásközlés Hermann Róberté volt, aki a börtönben írt végrendeleten és nyilatkozaton túl tisztázta Schweidel szerepét a 1848. november-decemberi hadseregszervezésben is.

Természetesen ezen dolgozat sem adhat maradéktalanul teljes képet a tábornok életéről, nem teszi fölöslegessé a további kutatást. Célja, hogy közelebb segítsen a szabadságharc egyik fontos résztvevőjéhez, kutassa cselekedeteinek mozgatórugóit, és cáfolja az esetleg róla elterjedt mondákat, alaptalan rágalmakat.

Kegyelet tehát ez a munka Schweidel József és vértanútársai előtt, akik állhatatosan kitartottak a magyar oldalon, egy olyan ügy mellett, melyet lelkiismeretük igaznak tartott, és amelyért életüket is képesek voltak feláldozni. Származásuk és sorsuk alapján nemcsak Magyarország, hanem az egész Kárpát-medence népei szabadságvágyának szimbólumai lettek. Ez is reményt adhat, hogy egyszer a történész idézett szavai újra érvényesek lesznek.

I.

„A szeplőtelen Schweidel név”

A középkori betelepítéseket követően a török kiűzése után, majd a 18. században újabb német telepések érkeztek a Kárpát-medencébe. A Bácskába 1718-tól kezdődött a beköltöztetésük, főként a Rajna-vidékről, Pfalzból, Zweibrücken, Baden és Württemberg vidékéről. Az utóbbi déli területekről 3500 család érkezett a század folyamán az akkori Bács vármegyébe.²

Talán ekkor érkezett a Bácskába a Schweidl család is, amely a század végére már előkelő középosztálybeli rangot vívott ki magának a vármegye társadalmi életében. Josef Schweidl, vagyis idősebb Schweidl József a korabeli iratok alapján eleinte szantovai uradalmi számtartóként, aztán kamarai adminisztrátori ülnökként foglalkozott a betelepülők ügyeivel, majd a vármegyei kincstári javadalmak igazgatásával és kezelésével megbízott kincstári kamarai hivatal asszeszora volt Zomborban.³ Itt ismerhette meg leendő feleségét. Hiltl Teréz, „a nemes szívű és galamblelkű asszony”⁴ három gyermeket szült, közöttük két leányt, Annát és Vilmát. A család a Szent János tér és az akkori Kistemplom utca sarkán álló házban lakott.⁵ Itt látta meg a napvilágot harmadik gyermekük 1796. május 18-án, akit még aznap a zombori római katolikus Szentháromság plébániatemplomban kereszteltek meg József Antal névre.

² Magyarország Vármegyei és városai. Bács-Bodrog vármegye I-II. Szerk.: Dr. Borovszky Samu. Bp., 1909. 217., 355-356.

³ MNL OL E125 Impopulationalia der k. ung. Statthaltereien in Ofen. 1786 Fons 202. Pos. 6. 15. cs. 41-42., 45-46.), 490-491., valamint 1787. Fons 31. Pos. 227. 31. cs. 433-436. Vö.: Oskar Feldtänzer: Joseph II. und die donauschwäbische Ansiedlung. Dokumentation der Kolonisation im Batscherland 1784-1787. München, 1990. 174-179., 225., 491., valamint Anton Tafferner: Quellenbuch zur donauschwäbischen Geschichte. Stuttgart, 1977. II. 343-349. Továbbá kamarai szolgálatára lásd: Ecclesiasticae, ac politicae incliti regni Hungariae dignitates ac honorum tituli. Pro anno MDCCLXXXVIII. 85.

⁴ Így jellemezték az édesanyját évtizedekkel később. Schweidel József életének rövid kivonata. Zombor és vidéke 1905. május 18. 2. Terézia édesapja, Schweidel anyai nagyapja a zombori uradalom számtartója volt 1786-ban, amikor Schweidel édesapja a szantovaié. MNL OL E125 Impopulationalia der k. ung. Statthaltereien in Ofen. 1786 Fons 202. Pos. 6. 15. cs. 41-42.

⁵ A Kistemplom utcát ma Lázár utcának hívják, és a sarkon egy általános iskola épülete található. A 7-es szám alatt még ma is áll Schweidel szülőházának egy része. A család tulajdonában volt még az úgynevezett Gallé-ház is, amiben azonban ők soha nem laktak, később mégis fontos szerepet kapott Schweidel József életében. Kalapis Zoltán: „Negyvennyolcnak nagy idejében” i. m. 98-119.

Keresztlevele így szól:

„Az Úr ezerhétszázkilencvenhatodik esztendejében május havának tizennyolcadik napján, én Szlatkovits Máté zombori plébános megkereszteltem a gyermeket, aki az említett napon született, a tekintetes Schweidl József úr, a kamarai hivatal zombori asszeszora és Hiltl Terézia házasságából, a József és Antal nevet adva neki, keresztszülei tekintetes Kiss József úr, a nevezetes Csatornaépítő Társaság igazgatója, és tekintetes Meltzer Anna úrnő, zombori lakosok.”⁶

Az újszülött szüeleire vonatkozó adatokon kívül megtudhatjuk tehát a keresztszülők nevét is. Kiss József és felesége, Melzer Anna töltötték be a keresztszülői hivatást. Kiss József kincstári mérnök volt, a bácskai gabonakereskedelem legfontosabb közlekedési útjának, a Ferenc-csatornának tervezője, kivitelezője és első igazgatója.⁷

Ifjabb Schweidel József tehát a „szeplőtelen Schweidel névvel” társadalmi megbecsülést is örökölt.⁸ Ezt bizonyítja az is, hogy nővérei idővel a vármegye legrégebbi nemes családjainak tagjai közül választottak maguknak jövendőbelit. Anna férje borsódi és katymári Latinovits

⁶ Latin eredetije: „Anno Domini Millesimo Septingentisimo Novagesimo Sexto die decima Octava Mensis May, Ego Matheus Slatkovits Parochus Zomboriensis baptisavi infanitem praefata die natum, e Coniugibus Spectabili Domino Josepho Schweidl Cameralis Administrationis Zomboriensis Assesori et Theresia nata Hiltl inpositis ei nominibus Josephi et Antonii levantibus spectabili Domino Josepho Kiss Inclyto Societatis Canalistico Directore et spectabili Domina Anna Meltzer Zomboriensibus.” A keresztlevelet egyébként 1826-ban másolta le híven az eredetihez Wagner Ferenc zombori plébános. A másolat megtalálható: Trischler Károly: Schweidel József élete. In: Emléklapok i. m. 7. Kivonatossan közölt adatokat a keresztlevélből: Bácska (Zombor) 78. sz. 1890. október 10., valamint a Vasárnapi Ujság (43. sz. 1890. 704.) is, hangsúlyozva, hogy az iratban a Schweidl (!) név szerepel. Az édesapa valóban így írta vezetéknevét, és később Schweidel nevet sokféleképpen írták (hallás után), de ő mindig úgy írta alá: Schweidel.

Eredeti keresztelési anyakönyvi bejegyzése: Istorijski Archiv Sombor. Zbirka crkvenih matičnih knjiga. Rimokatolička matična knjiga rođenih Sombor. Sv. 1794-1802., str. 76. Vö.: Merényi-Metzger Gábor: Az aradi vértanúk anyakönyvi bejegyzései. Bp., 2010. 36-37.

⁷ Oskar Feldtänzer: Joseph II. und die donauschwäbische Ansiedlung i. m. 17.

⁸ E kifejezést Schweidel használta naplójában. Schweidel József: Journal meiner Arader Gefangennehmung. An meine Gattin Domicella Schweidel zu Pest. OSzKK Quart. Germ. 1006. Ugyanitt arcképe. A napló 1849. szeptember 3-21. közötti része: MNL OL R31 Naplók, feljegyzések. 1. No. 1028. Nyomtatásban közli németül: Schweidel József tábornok naplótöredéke (1849. szeptember 3-21.). HK 1928. 1. 102-106. Az egész naplót magyarul többször kiadták, a következőkben ezt használjuk: Schweidel József: Aradi fogságom naplója. (Továbbiakban: Schweidel József naplója.) In: Az aradi vértanúk i. m. 155.

Benjamin, vármegyei vicensótárius, későbbi alispán lett, az egy évvel később házasódó Vilmát pedig bajsai Vojnits György, Bács megyei nagybirtokos vette feleségül.⁹

Tehát a család sem maradt ki a 19. századi asszimilációból. A század elején még az összes szabad királyi város túlnyomóan német többségű volt, kivéve Debrecen. Az 1830-as évekre az erős elmagyarosodás volt jellemző, csak a peremvidékeken és a falvakban volt lassabb a folyamat. Ekkoriban a magyarországi összlakosság, mintegy 12 millió ember 12-13 százaléka volt német származású.¹⁰

Schweidel gyermekevei a vármegyei élet pezsgő időszakába, valamint a napóleoni háborúk terhes esztendőire estek. Új alispánt, majd főispánt választott a vármegye, s az 1802-es VIII. törvénycikk révén végre törvényesen is egyesülhetett Bács és Bodrog vármegye, melyeket valójában Mária Terézia óta együttesen igazgattak.¹¹ 1793 és 1802 között készült a már említett Ferenc-csatorna, s ekkoriban kezdték építeni a zombori megyeházát. Az 18. század közepétől szabad királyi várost igyekeztek megyeközponttá tenni, a település lakossága Schweidel gyermekevei alatt 12 000 főre nőtt.¹² A király, I. Ferenc 1807 májusában látogatta meg a dinamikusan fejlődő várost.¹³

Az újszülöttet megkeresztelő zombori plébános, Szlatkovics Máté így írt a korabeli városról: „Aki inkább kedveli a rónaságot, mint a magas hegyeket, annak Zombor különösen tetszhetik, melynek határát igen kies, szőlővel beültetett dombok veszik körül. ... A város hossza, valamint szélessége gyalog körülbelül egy órajárásnyi, s négy oldalról nyílt bemenetele van a széles és barátságos utcákba. ... Hogy a város levegője egészséges, leginkább bizonyítják az öregek, mert mindkét nembeliek közül sokan érik el a századik életévüket. ... Zombornak igen kellemes ivóvize van a belváros több kútjában, valamint a szállásokon s a szőlőkben is, a

⁹ Trischler Károly: Schweidel József élete. In: A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve i. m. 146.

¹⁰ Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon. I-II. Bp., 1960. I. 281-289., Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. Bp., 1981. 84-88., Simon V. Péter: A magyarországi németek a forradalom előtt és alatt. In: Simon V. Péter-Spira György: Deutsche im revolutionären Ungarn 1848/49. Németek a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Bp., 1998. 59-65. A németiség is asszimilálta a korszakban a környezetében élő zsidóságot és szlovákságot. Spira György: A pesti németek és a magyar negyvennyolc. In: Vad tűzzel. Bp., 2000. 79-103.

¹¹ „Bodroghiensis comitatu cum Bacsiensi a longiore tempore conjunctim administrato: comitatus ejusdem Bodroghiensis cum Bacsiensi unio articulariter declaratur.” Magyarul: „Bodrog vármegye Bácsal hosszú idő óta együttes igazgatás alatt állván: ugyanazon Bodrog vármegyének Bácsal való egyesítése törvénycikkelyben kimondatik.” Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár. Szerk.: Márkus Dezső. 1740-1835. Bp., 1901. 284-285.

¹² Az első hivatalos adat 1820-ból való, s 15100 lakosról tanúskodik. Magyarország vármegyéi és városai i. m. 227. A lakosság számára a további fejlődés adatai alapján következtettem. Vö.: Johann Eimann: Der Deutsche Kolonist oder die deutsche Ansiedlung unter Kaiser Josef II. in den Jahren 1783 bis 1787 besonders im Königreich Ungarn in dem Batscher Komitat. Pesth, 1822., illetve München, 1965. 23-24.

¹³ Magyarország Vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye i. m. I. 218., II. 183.

nép azonban nagyon kedveli a saját határában termelt borát. Ellenben a nemesek és a vagyonosabbak baranyai, tolnai, szerémi, sőt Dunán hozott hegyi borokat isznak, melyeket drágán fizetnek meg. Akója gyakran 10 forintba is kerül! ... A polgárok és mesteremberek ritkán sütik otthon kenyérüket, hanem a piacon vásárolják. A hús is jó és elegendő. Zöldséggel, főzeléssel, tejjel, hallal és egyéb szükségesekkel bőven ellátja a várost saját piaca. A városnak két erdeje van: a Bukovác és a Sikara, melyekben tavasszal és nyáron a nemesség, a polgárság, de főleg az ifjúság szokott mulatozni, s amelyek télen ellátják a várost tűzifával.”¹⁴

Zomborban négy nagy vásárt tartottak évente, és több heti piacot. Az előbbieken említett zöldségpiac a régi Nepomuki Szent János kápolna és Schweidel szülőháza előtt húzódott végig az utcán.¹⁵ Bár kövezett utcája ekkor még nem volt, ezeken a piacokon megtelt a város a környező települések lakóival is, akik itt értékesítették terményeiket és termékeiket.¹⁶

Ebben az időben egy római katolikus iskola volt Zomborban, amely 1722 óta működött és ötosztályos volt.¹⁷ Schweidelék otthon németül beszéltek, fiuk német nevelésben részesült.¹⁸

Az iskolában is németül folyt az oktatás, de 1806-tól már magyar nyelvet is kellett tanulnia Schweidelnek. Elsajátította a „betűk ismeretét”, a „szabatos írás szabályait”, a „számokkal való műveleteket”, a „házi-családi gazdálkodás ismeretét”, anyanyelvét (német) művelte, „különböző témák kidolgozását írásban”, „végül pedig mindazt, ami az erényre, a becsületességre és a józan polgári életre vonatkozik”. Miután Schweidel tovább akart tanulni, így a latin nyelvvel, valamint a geometria és fizika alaptételeivel is meg kellett ismerkednie.¹⁹

A város és a megye életét megnehezítették a francia háborúk, melyek rengeteg pénzt emésztettek fel, hiszen a mindennapokat végigkísérte a fegyverkezésre szánt hadi kiadások emelkedése. 1797 óta újabb és újabb nemesi felkeléseket rendeltek el, egészen az 1809-i győri

¹⁴ Szlatkovichs Máté zombori római katolikus plébános emlékirata. Ford.: Grosschmid Gábor. In: A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve. X. évf. Szerk.: Grosschmid Gábor. Zombor, 1894. 100-102. (97-112.)

¹⁵ Silling Léda: Zombor, a Nyugat-Bácska piacközpontja. In: Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön. Az Arany János Múzeum közleményei XI. Szerk.: Novák László Ferenc. Nagykőrös, 2008. 117-118.

¹⁶ Muhi János: Zombor története. Zombor, 1944. 200.

¹⁷ A ferencesek iskoláját ekkor már bezárták: 1687-től 1781-ig működött. 1786-ban II. József megszüntette a ferenceseket, akik mintegy 250 éve végezték itt munkájukat. A római katolikuson kívül egy görög keleti elemi iskola is volt a városban. Dudás Gyula: Az oktatásügy története Bács-Bodrogh vármegyében. A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve. XVIII. évf. II. és III. f. Szerk.: Trencsény Károly. Zombor, 1902. 55-142., Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrogh vármegye i. m. I. 218., II. 175-176.

¹⁸ Pogány György: A vértanuhalált halt Schweidel tábornok menyé az utolsó élő negyvennyolcas tisztii özvegy. Függetlenség 1937. január 24. 17.

¹⁹ Ratio Educationis. Az 1777-i és 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Ford., jegyz.: Mészáros István. Bp., 1981. 70-71., 231-233., 236-238.

vereségig. Az ifjú Schweidel József első, katonához kötődő élményei ezekhez az eseményekhez fűződhetnek, hiszen Zombor a sereg 3. csapatának volt gyakorló helye. A negyedik nemesi feleléléskor a gyaloghad itt gyülekezett, és innen indult a franciák ellen. Ezután katonai kórház volt a városban, majd 1809-ben 600 francia hadifogoly érkezett Zomborba, akik ideiglenesen „a kaszárnyában, templomokban és egyébütt helyeztettek el”.²⁰ Negyven évvel később, városparancsnokként Schweidelnek eszébe juthatott mindez, amikor osztrák foglyokat látogatott meg Pesten és Szegeden.

A nyugodt hivatali munkát végző apa fiának is hasonló pályát képzelt el. Az ifjú Schweidel elhagyta szülővárosát, és a középiskola két bölcsészeti osztályát is elvégezve kamarális iskolában folytatta tanulmányait.²¹

²⁰ Dudás Gyula: I. Napoleon császár háborúi és a bácskaiak. In: A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve. Szerk.: Trencsény Károly. XXII. évf. III. és IV. f. Zombor, 1906. 107-187., Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. I-II. Zombor, 1896. I. 497., Rokay Péter: Az utolsó nemesi felkelés Dél-Magyarországon. In: A magyar tudomány napja a Délvidéken 2009. Szerk.: Szalma József. Újvidék, 2010. 239-243.

²¹ Ezt támasztja alá Vojnovits Matild 1902-es nyilatkozata. Ő Schweidel nővérének, Vilmának volt a leánya, és megmutatta a szülőházat Zomborban, „melyben – mint mondta – a tábornok gyermekéveit töltötte, atyjánál lakván mindaddig, míg Stiftbe ment”. Stift nevű város nincs, viszont egyik magyar jelentése konviktus. A nyilatkozatra lásd: Bácska (Zombor) 76. sz. 1902. október 3. 2. Idézi: Trischler Károly: Schweidel József élete. In: Emléklapok i. m. 38-39.

II.

„Adjátok meg a császárnak, ami a császáré...”

A pozsonyi kamarális iskolát, azaz a királyi akadémiát 1784-ben alapították. Kezdetben, rövid ideig az iskola Nagyszombatban működött, pótolva a Pázmány Péter alapította „egyetem” hiányát, amelyet 1777-ben Pestre helyeztek. Nemsokára azonban ezt az új akadémiát is elhelyezték Nagyszombatból, így került aztán Pozsonyba.²² Az akadémia, mint tanintézmény önállósult, nem a gimnázium felső osztálya volt. Előkészített az egyetemre, de képesítést is adott.

Schweidel József 1811-ben érkezett Pozsonyba, és beköltözött az akadémia konviktusába.²³ Ez a nemesi ifjak részére volt fenntartva, de hat helyet biztosítottak a kamarai szolgálatban lévő tisztviselők gyermekeinek is. Ekkoriban minden akadémia, a Ratio Educationis következményeként, kétféle tanfolyamot indított: egy bölcsészeti (filozófiai) és egy jogit, amelyek két-két évig tartottak. A jogi szak megkezdésének feltétele volt a bölcsészeti szak elvégzése, melynek Schweidel nem Pozsonyban tett eleget.

Schweidel az akadémiai beiratkozáskor a nemzetiségéhez azt írta be, hogy hungarus.²⁴ Igen jellemző volt ez az önmeghatározás a magyarországi nemzetiségekre, különösen a németekre. A 18. század második felére megerősödött a német városi polgárság, amely Bécs káros politikája miatt, gazdasági érdekeit tekintve egyre inkább a magyar polgársághoz kötődött. A hungarus-tudat területi kapcsolatot jelentett, a Magyar Királyságban élő népek meghatározását. A 19. századi polgári nemzeti mozgalmak megindulásával sem tűnt el ez a magyarországi németiség számára, mint más nemzetiségeknél. Inkább az asszimiláció egyik útja lett. A németiségnek hazánkban nem volt nemessége, ez is oka lehetett, hogy igyekeztek a magyar nemességhez hasonlítani szokásaikban, öltözködésükben. A később betelepülő délvidéki németésnél is tettenérhető, hogy a 19. század derekára ez a hungarus-eszme többet

²² Ekmayer Ágost: Ünnepi beszéd a pozsonyi királyi akadémia fennállása százados évfordulójának alkalmából. Bp., 1884., 11.

²³ M. Novák Veronika: A pozsonyi jogakadémia hallgatósága 1777-1849. Bp., 2007., Kalapis Zoltán i. m. 102-103.

²⁴ A pozsonyi királyi akadémián (1807 és 1850 között) a 7085 hallgatóból 6457 vallotta magát hungarus-nak, és csak 6 germanus és 171 austriacus volt, pedig valójában a tanulók 15-20 százaléka volt német nemzetiségű. Lásd: M. Novák Veronika i. m. 38-40., 225.

jelentett területi meghatározottságnál, érzelmi kapcsolatot is kifejezett a magyar svábok számára.²⁵

Schweidelnek az akadémián tanulnia kellett magyar és általános jogtörténetet, természetjogot („észjog”), közjogot, magánjogot, büntetőjogot („fenyítőjog”), bányajogot, kereskedelmi jogot, valamint kamarai tudományokat, statisztikát, görög nyelvet, magyar nyelv és irodalmat.²⁶ Az oktatás latinul folyt, a vizsgák februárban és júliusban voltak. Schweidel elvégezte a kétéves jogi kurzust, melynek végén hivatalviselési képesítést kapott.

Ezután a bécsi tudományegyetemen folytatta tanulmányait, az 1814-1815-ös tanévben a második jogi évfolyamba volt beiratkozva. A korabeli magyar peregrináció egyik legfőbb célpontja a császárváros volt. Itt működtek a legkorszerűbb tanintézetek, az öt felsőfokú iskolában tanult a magyarországi születésű hallgatóság 84 %-a, s igen magas volt a hivatalnokok gyermekeinek aránya.²⁷ Schweidel ezen tanulmányai miatt olvashatjuk később katonai adatlapján a „Mi volt?” kérdésre adott válaszként azt, hogy diák, illetve joghallgató.²⁸ Rövidesen azonban Schweidel odahagyta a jogi és tisztviselői pályát, és beállt a hadseregbe.²⁹ Nem tudjuk, hogy miért döntött így, de bátran feltételezhetjük, hogy elragadta a napóleoni háborúk hősiességének érzülete. „Ez volt az a felejthetetlen korszak, midőn Ausztria Franciaország ellen a végső élethalálharcra vállalkozott. Mindenki katona lett, de csak a legkevesebben

²⁵ Természetesen a hazai németiségnek is volt történeti öntudata, a korábbi betelepülőknél ez már a 17. században megerősödött. Azonban a kulturális felsőbbrendűségi tudat, valamint a reformáció bonyolult hatása sem választotta élesen ketté a magyarságot és a németiséget. Kivételt képeznek ez alól az erdélyi szászok, akiknek sajátos útjuk 1848-ra is különálló irányt eredményezett. Bennük is volt hungarus-tudat, de elválaszthatatlanul a német nemzeti tudattól és a szász önállóságtól. Ráadásul a hungarus inkább erdélyi tudat volt. A Szepeességben élők öntudata azonban teljesen összeolvadt a magyar nemzeti érzéssel. Frölich Dávid, késmárki matematikus alkotta meg 1641-ben a Deutschungar fogalmát, amelyet más részeken élők is átvettek. A cipszerek és gründlerok számára a szepeesi öntudat védte meg a hagyományait és népi jellegüket, de nem lett német öntudat. Kialakult egy feszültségmentes, harmonikus egyensúly a körülöttük élőkkel. Ha nem is ennyire jellegzetesen, de hasonló játszódott le a nyugati határszélen élőkkel is. A pozsonyi Karl Daniel Nitsch a hungarus-tudat egyik első megfogalmazója volt, s a Karl Gottlieb Windisch polgármester vezette pozsonyi tudós kör is a „magyar szellemű, német nyelvű” eszmét hirdette. Hernády Zsolt: „Hűség, becsület és tettek által...” Adalékok a magyarországi németek szerepéhez az 1848-1849-es szabadságharcban. In: Németek a Kárpát-medencében. Bonyhádi Evangélikus Füzetek 2. Szerk.: Nagy István, Kutnyánszkyne Bacskai Eszter. Bonyhád, 2009. 431-455., Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története i. m. 58-62., 281-289., Arató Endre: A feudális nemzetiségtől a polgári nemzetig. A magyarországi nem magyar népek nemzeti ideológiájának előzményei. Bp., 1975. 63-66., Bellér Béla i. m. 84-96., Pukánszky Béla: Magyar-német szellem a Szepeességben. Egyetemes Philológiai Közlöny. 1939. 25-36., Pukánszky Béla: Erdélyi szászok és magyarok. Pécs, 1943.

²⁶ Ortway Tivadar: Száz év egy hazai főiskola életéből. Bp., 1884. 27-30., 84., 222-223. A jogi szakra még: Ratio Educationis i. m. 145-152.

²⁷ Szögi László: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemén. I. 1790-1850. Bp.-Szeged, 1994. 20-23., 55-56., 85. Édesapja foglalkozása itt: Administrator der Commeralját. A bécsi jogi egyetemi tanulmányaira korábban utalt: Nemeskürty István: „Kik érted haltak, szent Világszabadság!” i. m. 218. A jogi fakultás tananyagáról: Ratio Educationis i. m. 282.

²⁸ KA Conduite-Listen der Oberoffiziere des Hus.-Reg. Nr. 4. 1824-1844.

²⁹ Állítólag szülei akarata ellenére, „kik, midőn e lépést megakadályozni akarák, már akkor túl volt a határon”. Az 1848- és 1849-diki magyar szabadságharc kitünőbb vértanuinak emlékkönyve. Pest, 1873. (lapszám nélkül)

bírtak azon tulajdonságokkal, melyeket egyetlen katona sem nélkülözhet.”³⁰ Egy visszaemlékező szerint: „1813. év elején nagy szorultságban volt a birodalmunk a hosszan tartó francia háborúk folytán, már a rendes újoncokat sem tudta az ország kiállítani, és pedig még sok katonára volt szükség. Ennek folytán egy felhívást intézett Ferenc császár és király Magyarországhoz önkéntesek gyűjtésére, kiket akkor még veliteseknek neveztek. Különösen minden huszár ezredhez akartak két Eskadron, vagyis egy osztály velitest felállítani, az eddigi veszteségek pótlására.”³¹ Valóban az 1813-15-ös hadjáratok idején minden huszárezred 354 fős tartalékosztályt (Veliten-Division) állított fel, kivéve a 11. (Székely) huszárezredet, amelynek csak 234 emberből állt a tartaléka. Ezen osztályok önkéntesekből és egyes főurak hazafias áldozatkészségéből létesültek.³²

Elképzeltető, hogy Schweidel az akadémia elvégzése után először beállt a hadseregbe egy évre, és utána jelentkezett egyetemre, majd végül mégis a katonáskodás mellett döntött. Ugyanis tény, hogy 1813. november 25-én megkezdte a hivatalinál izgalmasabbnak ígérkező katonai pályafutását, amikor is belépett a 6. (Rosenberg) svalizserezredbe. Az ezredet 1798-ban alapították mint dragonyos ezredet, 1801-től lett svalizsér regiment. Ezredese Carl Latuillierie volt ekkoriban. Schweidel mint hadapród került, saját költségén a seregbe: „Cadet, ex propriis”.³³

A császári-királyi hadsereg tisztjeinek nevét és rangját évenként megadó sematizmusok általában az előző évi őszi állapotot közölték, így csak késéssel került nyomtatásba, ha az ezred tisztikarában előléptetés, vagy bármilyen változás történt. Schweidel nevét tehát azért nem találjuk meg a tisztek rangjegyzékében, mert pontosan csak egy évig volt a 6. könnyűlovasezred kötelékében. 1814 őszén ugyanis átjelentkezett a 4. (Hessen-Homburg) huszárezredbe.³⁴

Az 1733-ban, gróf Hávor Miklós ezredes által alapított 4. huszárezred méltán volt a császári-királyi hadsereg egyik büszkesége. Fennállásától 1815-ig több mint 260 csatában és ütközetben vett részt. A hagyományosan magyar fegyvernemnek számító huszárezredek

³⁰ Gróf Széchenyi István naplói. I. Szerk. és bev.: Viszota Gyula. Bp., 1925. 702. (1819. nov. 5.) A magyar szövegekhez felhasználtam Jékely Zoltán fordítását is: Gróf Széchenyi István: Napló. Vál. és szerk.: Oltványi Ambrus. Bp., 1978.

³¹ Galsai Kovách Ernő: Naplóm I. f. 5. OSzKK Fol. Hung. 1419.

³² Bági Berkó István: A magyar huszárság története. Bp., 1918. 24.

³³ KA Muster-Listen des Hus.-Reg. Nr. 4. 1820., ill. Conduite-Lisen der Oberoffiziere des Hus.-Reg. Nr. 4. 1824. A könnyűlovasezredre: Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthums. Wien, 1813. 242., 1814. 276. A svalizsér (cheveaux-légers) a lovas fegyvernemnek a könnyűlovasezred csapatoneme volt, a huszár és az ulánus (dzsidás) mellett.

³⁴ KA Muster-Listen des Hus.-Reg. Nr. 4. 1820.

tisztikarának nagy részét magyarok, illetve Magyarországon honos katonák alkották. Így fordulhatott elő, hogy a 4. huszárezred tisztikara 1790-ben egy emlékiratot szerkesztett az országgyűléshez, melyben a hadsereg magyar ezredeinél magyar tiszteket és magyar vezényszó használatát kívánta. II. Lipót azonban szigorú büntetésekkel utasította vissza a kérést. A hazafias tisztek között ott volt Laczkovics János kapitány is, akit a haditörvényszék egy német ezredbe való áthelyezésre ítelt, ő azonban inkább lemondott rangjáról. Néhány évvel később a Martinovics-féle összeesküvésben való részvételért végezték ki a Vérmezőn.³⁵ Az ezred tulajdonosa 1803-tól gróf Friedrich zu Hessen-Homburg lovassági tábornok volt, ezredese pedig vitézvári báró Simonyi József.³⁶ A magyar történelem leghíresebb őbesteré nem véletlenül vívta ki „a legvitézebb huszár” nevet. Számtalan hősie cselekedetért számos kitüntetést nyert el, többek között a Mária-Terézia és a Lipót-rend tulajdonosa volt. 1809-ben nevezték ki a huszárezred őrnagyának, 1813-tól pedig már ő vezette a regimentet.³⁷ A napóleoni háborúkat végigharcoló ezred a fegyverszünet után elhagyta Franciaországot, és Magyarországon majd Szilézián át 1814 októberében érkezett meg új állomáshelyére, a Kelet-Galíciában fekvő Rohatynba. Nemsokára új emberek léptek az ezred kötelékébe, s valószínűleg Schweidel is ekkor érkezett meg a sereghez.³⁸ Szolgálatait itt is mint hadapród (Cadet) kezdte meg, saját költségén.³⁹

³⁵ A magyar jakobinus mozgalom iratai I–III. S. a. r.: Benda Kálmán. Budapest, 1952–1957. I. k. XLVI., 207–258. A napóleoni háborúk után az ezred tisztikarán belül általában csökkent a magyarok száma. A 4. huszárezredben 1847-ben az 50 tisztből 22 volt magyarországi vagy erdélyi születésű.

³⁶ Alphons Freiherrn von Wrede: Geschichte der K. und K. Wehrmacht. die Regimenter, Corps, Branchen, und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. III/1. Wien, 1901. 249-254., valamint A cs. és k. negyedik huszárezred története. Összeáll.: Zuna Edgár. Ford.: Cserhalmi Jenő. Bp., 1897. 89. A tulajdonosok nevét viselték az ezred, de természetesen ők nem tartózkodtak a seregnél. Hagyományosan az uralkodó nevezte ki őket, de ezredtulajdonos lehetett a cím viselésére felkért másik állam uralkodójának helyettese, vagy egy megbízott tábornok is. Az ezredtulajdonos ajánlhatta előléptetésre a tiszteket századosi rangfokozatig, engedélyezte a házasságokat, örökségre felügyelt, ítélkezhetett vagy megkegyelmezhetett. Gyakran élete végéig viselhette a címet.

³⁷ Nagy Géza: Vitézvári báró Simonyi József. Hadtörténelmi Közlemények (Továbbiakban: HK) 1911. 519-536., Réfi Attila: A császári-királyi huszárság törzstiszti kara a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában (1792-1815). Bp.-Sárvár, 2014. 389-392. A regiment szó ezredet jelent. Egy könnyűlovas ezred, amelynek hadilétszáma kb. 2000 fő volt, négy osztályból (Division) állt, egy osztály két századból (Escadron). Az osztályokat vezetőikről ezredesi, alezredesi, 1. és 2. őrnagyi osztálynak nevezték. Gyakran előfordult, hogy az ezredet nem az ezredes, hanem az alezredes vezényelte, s egy-egy osztályt valamelyik kapitány (százados) vezette.

³⁸ Nagy Pál: Vitézvári Báró Simonyi József. Pest, 1819. 193. Ennek a könyvnek az érdekessége nemcsak az, hogy nagyon korai forrás, hanem az is, hogy a Schweidel-család birtokában is volt belőle egy példány. A könyv kiadója a végén ugyanis felsorolja azon urak neveit, akik rendeltek a műből, és megjelöli, hogy hány példányt. Itt olvashatjuk: „Schweidel József Úr, Zomborban 1 Expl.” Schweidel édesapja rendelhette meg a kötetet egy példányban.

³⁹ KA Muster-Listen des Hus.-Reg. Nr. 4. 1817. Tehát megállapíthatjuk, eddigi életrajzíróival szemben, hogy Schweidel 1813-ban lépett be a hadsereg kötelékébe, s 1814-től a 4. huszárezredben szolgált. Az osztrák nemesi oklevélben (lásd később) szereplő 1815. április 25-i dátum a „hadi szolgálatba lépést” adja meg.

1815. március 26-án a tisztikar éppen díszbédét fogyasztotta, amikor megérkezett a hír, hogy Napóleon visszatért Elba szigetéről. A husárok nagyon megörültek, hogy elhagyhatják galíciai állomáshelyüket, amelyet nem szerettek. Április 2-án már el is indult az ezred és 84 napi út után megérkeztek Baselhez. A fáradságos, néha napi 14 óra lovaglás ellenére már másnap átkeltek a Rajnán, és részt vettek Hünningen várának ostromában. Schweidel az ostromzár alkalmával parancsóri szolgálatot teljesített és „az ellenséggel szemben vitézül viselkedett”. Nemsokkal később kissé északabbra, „Neubreisach ostrománál a hadtestparancsnok oldalán küzdve kitüntette magát”.⁴⁰ Ezután kisebb összetűzésekre került sor a többnyire felfegyverzett parasztokból álló nemzetőrséggel Belfortnál és Montbeliardnál. Július 1-én elfoglalták Belfort-t, a környék falvaiban azonban még folytatódtak a csatározások. Végül sikerült az ezrednek nyugatra, Dijonig előrenyomulni. Ekkorra már megérkezett a waterloo-i győzelem híre is, amely a háború végét jelentette. Simonyi Párizsba sietett, hogy találkozzon Ferenc császárral, és új állomáshelyet kérjen ezredének az elmaradottabb galíciai garnizonok helyett. Próbálkozása sikerrel járt, és a 4. huszárezredet, érdemei elismeréséül, Bécsbe rendelték. A regiment augusztus 10-én elhagyta Dijont, de még több mint egy hónapig Marcignyban maradt. Ez idő alatt az ezred rendfenntartási feladatokat látott el. Simonyi szigorú intézkedésekkel uralta a várost: este kilenc után kijárási és elsötétítési rendelet volt érvényben, mely szerint a parancs ellen vétőket összekaszabolják, házukat porig égetik. A kemény rendeletek megtették hatásukat, rend és nyugalom volt a városban. Később Simonyi még engedett is szigorúságából, s mikor szeptember 24-én a husárok elhagyták a várost, végül is küldöttség búcsúztatta őket.⁴¹ Ezután az ezred hat napig gyakorolt arra az október 5-i hadgyakorlatra, amelyen a győztes hadsereg 140 ezer katonája parádézott Dijon közelében.⁴² A regiment október végén elhagyta Franciaországot és decemberben ünnepélyesen bevonult Bécsbe. Az ezred három osztályát a leopoldstadti laktanyában, az 1. őrnagy osztályt, amelyben Schweidel ekkor szolgált, a Bécs közeli Parstdorfban szállásolták el.⁴³ A császárváros pezsgő életét nagyon élvezték a husárok. A tiszték új egyenruhát és 400 forintot kaptak a dijoni hadgyakorlatért. Társasági életet éltek, az ezred pedig két részletben színházban is járt, A kishéri ballet című előadáson. A

⁴⁰ Részletek Schweidel 1848-ban kapott osztrák nemesi okleveléből. Az eredeti német nyelvű irat Schweidel lezármazottainál, fotómásolata birtokomban van. Magyarul közli: Trieschler Károly: Schweidel József élete In: Emléklapok i. m. 33.

⁴¹ Nagy Géza i. m. 238-239.

⁴² Nagy Pál i. m. 234-237.

⁴³ Gustav Ritter Amon von Treuenfest: Geschichte des k. u. k. Husaren Regiments Nr. 4. Arthur Herzog von Connaught und Strathearn. Wien, 1903. 444-448.

Magyarországon játszódó színmű a császárné, Mária Ludovika útját követte nyomon, aki a háború elől Kisbérre költözött. A huszárok jó hírére vigyázó napi parancs állítólag így hangzott: „Egyenesen ülni, mindent jól megnézni, semmit sem beszélni, publikum fejére le nem köpni!”⁴⁴

Miután az ezred kipihente a háború fáradalmait 1817 tavaszán Nagyváradra vezényelték. Útközben, május 1-én Pesten és Budán ünnepélyesen fogadták az ezredet, melynek „látására összegyűlt sok néptől, és muzsikától, a két nap szekér sem mehetett a Váczi útzán”.⁴⁵ Először a nádor, majd az ezredtulajdonos látta vendégül a tisztikart.

Nagyváradra májusban érkeztek meg a huszárok. Schweidel ekkor már tizedesként (Corporal) szolgált, ugyanis 1817. január 21-én előléptették.⁴⁶ Nem maradtak sokáig a bihari városban, 1818 őszén Debrecenbe vezényelték őket.

1819 szeptemberében a Debrecen közelében elszállásolt ezredet összevonták a városban, ahol tábori mise és ünnepség keretében kitüntetésekkel adták át. Schweidel ekkor már strázsamester (Wachtmeister) volt, 1819. február 11-én léptették elő.⁴⁷ Klobusitzky Péter szatmári püspök mondott magyarul beszédet az „Adjátok meg Istennek, ami az Istené, császárnak, ami a császáré” szellemében. Simonyi is lelkesítő szavakkal emlékezett a dicsőséges harcokra. Délután a debreceni nagyerdőben fogadást tartottak, este bált rendeztek.⁴⁸

A katonai élet azonban közel sem volt mindig ilyen ünnepélyes és izgalmas. Miután csak két lovaskaszárnya volt a birodalomban, Bécsben és Ennsben, a lovasezred tavasztól ősziig füves legelőket keresett a kijelölt állomáshelyen. Pihenőidőben és télen nagy kiterjedésű falukörzetekben táborozott.⁴⁹ Az ezred hétköznapjairól hasznos és érdekes képet nyújt naplójában gróf Széchenyi István, akit 1820. március 15-i hatállyal helyeztek át az 5-ből a 4. huszárezredbe. Széchenyi kapitány Debrecen és környékét „a világ legsivárabb vidékének” nevezte, ahogy feljegyezte: „Mucsa. Unalom.”⁵⁰

A huszároknak hajnali 3 órakor volt az ébresztőjük, hogy századparancsnokuk vezetésével reggel 6-ig gyakorlatozzanak. Schweidel mint őrmester, ahogyan egy oktatási szabályzat fogalmazott, „hivatalára nézve az altisztek közt legelső levén, legfontosabb és legnagyobb

⁴⁴ Jókai Mór: A legvitézesebb huszár. Bp., É. n. 93-97.

⁴⁵ Nagy Pál i. m. 256.

⁴⁶ KA Muster-Listen des Hus.-Reg. Nr. 4. 1817.

⁴⁷ KA Muster-Listen des Hus.-Reg. Nr. 4. 1820.

⁴⁸ Gustav Ritter Amon von Treuenfest i. m. 450-451.

⁴⁹ Bencze László: A Habsburg Birodalom katonai rendszere. In: A szabadságharc katonai története. Szerk.: Bona Gábor. 1998. 15.

⁵⁰ Gróf Széchenyi István naplói. II. Szerk. és bev.: Viszota Gyula. Bp., 1926. 54-58. (1820. július 24., augusztus 9.) Véleményéhez persze az is hozzájárult, hogy ekkoriban már kezdett kiábrándulni a katonáskodásból.

figyelmet érdemlő altiszt” volt, akinek „mindenek előtt a szolgálatot alaposan s töléletesen kell értenie s tudnia; továbbá fáradhatlannak, munkásnak, szemesnek, józannak, figyelmesnek, feddhetlen magaviseletűnek lennie; tudjon továbbá magának az altiszt előtt tiszteletet szerezni; nem elég, hogy csak félig-meddig értse a tollvitelt, hanem ügyekezék abban tökéletesen kiképezni magát.” Fontos kíváncsalom volt, „hogy a nyelvet, mellyen szól, jól értse, és szoktassa rá magát, a rábizottat könnyen emlékében tartani, s magát a tárgyat felfoghatólag, egyszerűen, de értelmesen, röviden, velősen és hangos szóval tudja előadni.”⁵¹

Schweidel szülőházában németül beszéltek a családtagok egymással, s a huszárok között sajátította el a magyar nyelvet, amint azt későbbi levelei bizonyítják, igen jól.⁵²

Augusztus 6-án Széchenyi gróf ünnepséget rendezett saját költségén a svadronának (Escadron) a debreceni kiserdőben. Olyan jól sikerült a fesztelen borozás, hogy „kezdte szeretni századát”. „A svadron úgy nekitüzesedett a végén, anélkül, hogy berúgtak volna, hogy roppant kedvet éreztem abban a pillanatban támadásra indulni velük.”⁵³

Ehelyett az évi csapatszemlére indult az ezred, amelyet 1820 szeptemberében rendeztek Debrecenben. A szemle jól sikerült, és itt kapta meg az ezred a parancsot a Pestre vonulásra, ahol is szeptember végére 16 lovasezredet vontak össze hadgyakorlatra. Szeptember 6-án már el is indult az ezred Szoboszló irányába, aztán Nádudvar, Karcag, majd egy pihenőnap után Kisújszállás, Törökszentmiklós, Szolnok felé masírozott. Itt ismét pihentek egy napot, s folytatták útjukat Abony, Cegléd, Pilis, majd Gyömrő felé. „Az egész ezred együtt masírozik, és egyazon térségben fogják bekvártélyozni. Ilyen faluk sehol sem találhatók, ahol egy egész lovasezred letáborozhat, csak Magyarországon. Valamennyi zászlóalj tisztjei együtt étkeznek, és nem volna ajánlatos, hogy az egész regiment egyszerre ebédeljen meg” – írta Széchenyi naplójába.⁵⁴ Szeptember 17-én pihentek, majd 19-én érkeztek meg a pesti táborba, ahová a többi lovasezred már beszállásolt.⁵⁵ A 4. huszárezred is elfoglalta helyét a sátortábor jobb szárnyán, a 6. (Wallmoden) vértesezred és az 1. (Császár) huszárezred között, a Soroksárra vezető út mellett. Az állandó esőzések miatt azonban a csapatok elköltöztek innen, a törzs

⁵¹ [Mészáros Lázár:] Huszárok kézikönyvecskéje. Oktatási szabályul altisztek és közvitézek számára. Pesten, 1849. 41., 43. Mészáros e munkát 1823-ban írta. Kézirata: MTAKK RAL Hadtudomány. 8-r. No. 4.

⁵² Pogány György i. m. 17.

⁵³ Gróf Széchenyi István naplói i. m. II. 54-55. (1820. augusztus 9.)

⁵⁴ Uo. II. 64. (1820. szeptember 11.)

⁵⁵ Az 1817-es ünnepélyes pesti bevonulással ellentétben most, ahogy Széchenyi írta: „Bemasíroztunk a táborba. A kutya sem nézett bennünket.” Uo. II. 72. (1820. szeptember 19.)

Keresztúron táborozott, 24-én Schweidel az 1. őrnagyi osztállyal együtt Pécelre került három napra.⁵⁶

A csapatok szemléje is zuhogó esőben történt, amelyben a huszárok nem szívesen álldogáltak. Ezért igencsak szánalmasnak és nevetségesnek találták Ferdinánd Estei főherceget, magyarországi főhadparancsnokot, aki komor, szigorú ábrázattal végiglovagolt az ezred előtt, mutatván, hogy osztozik sorsukban néhány percre.⁵⁷

Az időjárás később megjavult, és szeptember 28-án az ezred végrehajtotta utolsó feladatát is. Október első napján a csapatok az üllői kapuhoz vonultak díszszemlére, amelyen I. Ferenc császár is részt vett. Délután az ezred a bemutatón riadót hajtott végre és öt perc alatt megfelelő harci alakzatban tüzet nyitott az „ellenségre”. Az október 2-i hadgyakorlaton gróf Radetzky altábornagy hadosztályának kötelékében kellett támadásokat végrehajtania az ezrednek, amelyet a császári pár, a trónörökös, az angol Cambridge herceg és számos előkelő vendég is megtekintett. A hadgyakorlat befejeztével, október 6-án vonult el a 4. huszárezred Pestről, az ajándékba kapott 900 akó borral, és 13 nap múlva érkezett meg állomáshelyére, Debrecenbe.⁵⁸ Talán a sikeres szereplésnek volt köszönhető, hogy nem egészen egy hónapon belül Schweidel József alhadnaggyá (Unterlieutnant) avanszált.⁵⁹

Bár minden előjáró mindig elégedett volt a regiment teljesítményével, és ez a következő évtizedekben is így maradt, Széchenyi nem nyilatkozott túl kedvezően a császári és királyi hadseregben uralkodó állapotokról. A lovakat rosszaknak, a fegyvereket használhatatlan, csak durranásra valóknak tartotta. A katonák szerint nincsenek rendesen kiképezve lovaglási és lövészeti gyakorlatra. A napóleoni háborúk szerencsés alakulása elpuhította a sereget, és a felső vezetés sem úgy működik, ahogyan az elvárható lenne. Széchenyi szerint el kellene döntenie, hogy mennyiséggel vagy minőséggel akar a hadsereg győzedelmeskedni a jövőben.⁶⁰ Megállapításai bizony nem estek messze a valóságtól. A soknemzetiségű birodalomban az ezredeket rendszerint más népek között állomásoztatták. Így kerültek a magyar serezek Itáliába, Ausztriába, Csehországba vagy Galíciába, és általában itt sem maradhattak nagyon

⁵⁶ Ács Tibor: Széchenyi katonaevei. Bp., 1994. 193., Ács Tibor: Katonaként is magyar. Széchenyi István katonaelete és hadügyi reformeszméi. Bp., É. n. 147-188., valamint Gróf Széchenyi István naplói i. m. II. 72. (1820. szeptember 25.), 75. (1820. október 26.)

⁵⁷ Gróf Széchenyi István naplói i. m. II. 73-74. (1820. szeptember 22-25.)

⁵⁸ Gustav Ritter Amon von Treuenfest i. m. 452-453.

⁵⁹ KA Grundbuchblätter Hus.-Reg. Nr. 4.-Abg. I-III.-1841-1848. Heft 1. Seite 59. A főtiszti rendfokozatokat Schweidel nomenklatúrája alapján használom. Lásd: Scweidel József levele a hadügyminisztériumnak. 1848. Nyárutó (augusztus) 29. MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 5747.

⁶⁰ Gróf Széchenyi István naplói i. m. II. 171. (1821. július 6.). Lásd még: Ács Tibor: „A hadinép műveltségéről” – Széchenyi István hadügyi reformeszméi. In: Uő: A reformkor hadikultúrájáról. A magyar hadügy és tudomány kérdéseiről. Piliscsaba, 2005. 143-153., Uő: Katonaként is magyar i. m. 150-154.

sokáig egy helyen. Így biztosította a hadügy legfelsőbb irányítója, a császári-királyi Udvari Haditanács, hogy a katonák ne kerüljenek túlságosan közeli kapcsolatba a lakossággal. Ráadásul a napóleoni háborúkat követő három évtizedben különösen fontossá vált a császárhű, nemzetileg semleges katonaság, amelyet háború hiányában csak rendészeti célokra és szabadságmozgalmak elfojtására használtak.⁶¹ Így az állandó gyakorlatozások és évenkénti csapatszemplék ellenére a hadsereg eltunyult a hosszú békeidőben. A huszárezredek fegyverzete valóban elmaradott volt, régi pisztollyal és az 1798. M lovassági karabéllyal voltak felszerelve.⁶² A gyalogezredek még régebbi fegyvereit lassan cserélték csak le gyutacsos elöltöltőkre. Nemcsak a lőszerrel kellett takarékoskodni, de pénzhány miatt többször elmaradtak a hadgyakorlatok is. Ausztriának az 1848 előtti békeévekben 400 ezres hadserege volt, amely a 30 milliós lakosságszámhoz képest igen soknak számított. Ebből 250 ezer ember állt tényleges szolgálatban, a többieket szabadságolták azzal az utasítással, hogy gondoskodjanak magukról. Ennek a haderőnek az eltartása nagy nehézségeket okozott a metternichi államnak, amelynek amúgy is súlyos gazdasági gondjai voltak. A katonatisztek nagy része, ha egyéb jövedelemmel nem rendelkeztek, nehezen éltek meg. Hiába volt ugyanis a tisztek tekintélye a napóleoni háborúk után a csúcsponton, zsoldjuk a mélypontra süllyedt.⁶³ Fizetésük alig volt több, mint Mária Terézia uralkodása alatt, pedig az infláció időközben hatalmasra duzzadt. 1804 után a papírpénz rohamosan elértéktelenedett az ezüsthöz képest.⁶⁴ Az 1811-es és 1816-17-es devalvációkat követően, ha valakinek kezdetben 100 forintja volt bankócedulákban, azért végül csak 8 forint ezüstpénzt kapott.⁶⁵ Ritkán fordult elő, hogy alkalmi juttatásokkal ellensúlyozták ezen helyzetet, mint például a bécsi kongresszus idején, amikor is a fővárosban állomásozó tisztek dupla zsoldot kaptak, hogy biztosíthassák méltó

⁶¹ Magyarország hadtörténete I-II. Szerk.: Borus József. H. n., 1985. I. 443.

⁶² Bági Berkó István i. m. 21-22. A császári-királyi hadsereget a negyvenes évek első felében fegyverezték át Augustin rendszerű gyutacsos fegyverre, így a huszárok 1844 M lovassági karabélyt és pisztolyokat kaptak. Kedves Gyula: Fegyverek a szabadságharcban. In: „Fényesebb a láncnál a kard...” Emlékkiállítás 1848-49. évi forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára. Szerk.: Cs. Kottra Györgyi. [Bp.,] 1999. 51-52., Németh Balázs: Az 1848-49. évi szabadságharc tűzfegyverei és története. In: Csikány Tamás-Eötvös Péter-Németh Balázs: A szabadságharc kézi lőfegyverei 1848-1849. A gyutacsos tűzfegyverek története. Szerk.: Eperjessy László. Gyula, 2012. 89-96.

⁶³ Deák István: A zsoldtalanságtól a nyomorúságos zsoldig. In: A magyar katonatiszt. Szerk.: Hajdu Tibor. Bp., 1989. 21-40.

⁶⁴ 1811-ben már olyan nagy mértékű volt ez az elértéktelenedés, hogy 100 forint bankóért csak 12 forint ezüstpénzt adtak. Ekkor a bankók értékét névértékük 1/5-ére szállították le és váltójegyekre cserélték. Az 1816-17-es második devalváció során ezeket a váltójegyeket bécsi értékű (Wiener Währung) váltócedulákra cserélték ki. A váltócedulákat névértékük szerint 1/5-ére devalválták, azaz 1 konvenció forint volt egyenlő 2,5 váltóforinttal. Ezt a kétféle, bécsi értékű (WW) és konvenció értékű (CM: Conventionsmünze), pénzlábat használták az 1860-as évekig. Nagy Iván: A magyar kamara 1686-1848. Bp., 1971. 330-337.

⁶⁵ Vargha Gyula: A magyar hitelügy és hitelintézetek története. Bp., 1896. 57.

megjelenésüket. A metternichi korszakban egy alhadnagy fizetése havi 19 forint⁶⁶, egy ezredesé 150 forint volt. Fizetésnapon azonban ritkán kapták meg rendszeresen a zsoldjukat.⁶⁷ Mindezek ellenére természetesen a katonatiszti szolgálat, már csak a Habsburg-ház katonás beállítottsága miatt is, nemesi kötelességnek és kiváltságnak számított, a társadalom szemében pedig megbecsülést jelentett.

1821 szeptemberében volt a 4. huszárezred évi csapatszempléje. Ekkor fejeződött be egy kellemetlen ügy, amely nemcsak az ezrednek, hanem az egész hadseregnek is újra és újra előforduló megoldatlan problémája volt. A békeidőben ugyanis hosszú éveket kellett várni az előléptetésre. Hősi cselekedetek híján elvileg csak az számított, hogy a tiszt mióta szolgált, és hányadik volt a rangsorban. Előfordult, hogy némely gazdag családból származó tiszt megvásárolta a sorban előtte lévőtől a helyét, a legtöbb katonának azonban erre nem volt pénze. Így érthető, hogy ellenérzést váltott ki, amikor valakit például származása vagy kapcsolatai révén kineveztek az ezredhez, hátráltatva ezzel az ottani tisztek előrelépését. A helyzetet jól jellemzi a Schweidel ezredében lejátszódott eset, amelyet Széchenyi is felidézett naplójában: „A Hessen-Homburg-ezred tisztikarában történt események a következők: az óbester avégett, hogy az ezredet a maga elképzelése szerint rangosabbá tegye, sok idegen tisztet hozott az ezredbe. Magától értetődik „csupa grófocskát és hercegecskét”, ahogy Johannes Liechtenstein szokta mondani. A tisztikar (a hadnagyok és a főhadnagyok tudniillik) ezt a körülményt, ahogy gyakran történni szokott, zokon vették: elhatározták, hogy egyet sem tűrnek meg a regimentben. Egy délután összegyűltek a Bikában (fogadó Debrecenben) jórészt hadnagyok és főhadnagyok és kimondták: „Huncfut az, ki egyetlen idegent megtúr, anélkül, hogy megverekednék vele.” Forster Antal hadnagy volt végül is, aki bajtársai becsületéért kiállva párbajra hívta az idegen tisztek egyikét, és megsebesítette. Rövidesen visszatért Bécsből Simonyi ezredes, „hogy bosszút álljon a tiszteken, akik, véleménye szerint az ő kedvenceit és pártfogoltjait akarták megsérteni”, de Forster kadétot, a párbajozó öccsét bocsátotta el, katonaszökevénynek nyilvánítva. Ő azonban vizsgálatot kért. Teljes lett a zűrzavar, mindenki vádaskodni kezdett. „Simonyi úgy viselkedik, mint akinek lelkiismerete

⁶⁶ Pontosan ennyi illetményt kap majd Schweidel 1849 szeptemberében is a börtönben, harmincötévi szolgálat után. Schweidel József naplója i. m. 152.

⁶⁷ A tisztek zsoldjuk mellé mellékjuttatásokat is kaptak, azonban ez sem javította lényegesen életfeltételeiket. Ilyenek voltak: szálláspénz (Quartiergeld, havi 8 forint, annak a tisztnek, aki nem a kaszárnyában lakott), tűzifa (csak télre, és sokszor már a hideg beállta előtt eladták a tisztek), tarthatott tisztiszolgát (Privatdiener), takarmányjuttatás (lótartó tiszteknek), étkezési pótlék (Tafelgeld, csak tábormokoknak és ezredparancsnokoknak). Deák István i. m. 23-24.

nem tiszta” – jegyezte meg a szemtanú. Végül Forster Antal egy másik ezredhez jelentkezett át, öccsét pedig az óbester megkövette.⁶⁸

Bár Schweidel neve nem említődik, fiatal alhadnagyként biztos, hogy szemtanúja volt az eseményeknek. A történet már csak azért is érdekes, mert egyrészt huszonhét évvel később a szerveződő magyar hadsereg kebelében is ott találjuk a két Forster testvért, másrészt akkor is előfordultak, ha más okokból is, surlódásra okot adó kinevezések. Ekkor Schweidel, már a 4. huszárezred őrnagya folyamodik majd a magyar hadügyminisztériumhoz, „hogymás egyének áttételével a tisztikar előléptetése ne hátráltassék”.⁶⁹

Szintén még 1821-ben történt, hogy változtatásokat rendeltek el a 4. huszárezred egyenruhájában. A világoskék csákó megmaradt, de a ruházatot díszesebbé tették, színét sötétítették. A dolmány és a mente nyárfazöld helyett acélzöld, a nadrág pedig sötétvörös lett.⁷⁰ Csákójukra a tisztek arany láncot, ruhájukra pedig aranyhímzést kaptak, gombjaik fehérek voltak. Sárga teveszőr derékövükön kívül a tisztek, szolgálati jelvény gyanánt, aranyozott sárgarézlemez szereléssel díszített bőr tölténytáskát kaptak, amelyet széles, fekete szíjon a bal válltól a jobb csípő felé viseltek. Kesztyűjük sárga volt, az altiszteké fehér. Rossz idő esetén, nagy hidegben a huszárok nagy köpenyeik gallérját, amely 15 cm széles volt, egészen a csákó tetejéig felhajthatták. A lószerszámok is sokkal díszesebbek lettek. 1824-re az egész ezred „átöltözött” az új egyenruhákba.⁷¹

1823. szeptember 6-án Schweidelék Derecskére vonultak ezred- és dandárgyakorlatra, ahol kellemetlen dolgok történtek. Pár nappal később ugyanis tűz ütött ki, és a nagy szélben leégett két szalmakazal és egy istálló. A hadgyakorlat közben pedig megérkezett a Galíciába való áttelepülés híre, amelynek nem örült a tisztikar. „Az ezred legtöbb tisztje boldogtalan” – jegyezte föl Széchenyi. Végül szeptember 25-én biztossá vált a szóbeszéd: „4 órát gyakorlatoztam az egész ezreddel. Megjött a parancs az ezredhez, hogy Lengyelországba kell menni”.⁷² Széchenyi kapitány az 1. őrnagyi osztályt vezette, amelyben Schweidel is szolgált. Így aztán október 7-én a Hessen-Homburg huszárezred Debrecenből elindult Galíciába. Tokajon és Sárospatakon keresztül – ahol csapatszemle volt – érkeztek Komarnikba.

⁶⁸ Gróf Széchenyi István naplói i. m. II. 203-206. (1821. szeptember 24.). Forster Antalra és Ernőre: Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek i. m. 336.

⁶⁹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848.: 5622.

⁷⁰ Gustav Ritter Amon von Treuenfest i.m. 454.

⁷¹ Az egyenruháról lásd még a Schematismus-okat, ill. részletesen Báti Berkó István i. m. 20-24., Barczy Zoltán-Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege. 1848/49 katonai szervezete, egyenruhái és fegyverzete. Előszó: Katona Tamás. H. n., 1986. 44-50., Somogyi Győző: A szabadságharc katonái (1848-1849). A tanulmányokat írták: Bacsoni Tamás és Hermann Róbert. Sorozatszerk.: Ságvári György. Bp., 2011. 20-23., 32-33.

⁷² Gróf Széchenyi István naplói i. m. II. 400. (1823. szeptember 21.), 402. (1823. szeptember 25.)

„Debrecentől idáig, Veljtén kívül, mindig minden tisztet meghívtak ebédre, részint földbirtokosok, hivatalnokok, vagy a vármegyék és a városok.”⁷³ Másnap az ezred a határhoz ért, Duklára. „Semmit sem vizsgáltak. Simonyi sok bort csempészett be. Jó néhány szekéren voltak hordók, melyeket ezer lépésről látott az ember, s melyekért fizetni készültek: a határon ezek is akadály és tartóztatás nélkül keltek át.”⁷⁴

Novemberben érkezett a regiment Tarnopolba, ahol a törzs le is telepedett. Schweidel alhadnagyként, az 1. őrnagyi osztállyal Rohatyn, Potkamien, Brzezan és Narajow településeken szállásolt be.⁷⁵

Az ezred legtöbb tagja ismerte a vidéket, hiszen 1814-1815-ben hat hónapig már állomásoztak itt. Bár Széchenyi, aki akkoriban még nem volt az ezred tisztje, kellemesen csalódott a birodalom ezen részében⁷⁶, a többi tisztnek nem lehettek túlságosan kedves emlékei. Mert igaz, hogy természeti adottságait tekintve Galícia gyönyörű, de fejlődését tekintve nagyon elmaradott volt. A bécsi kongresszuson a győztes hatalmak megállapodtak Lengyelország felosztásában. Ennek értelmében megalakult a Lengyel Királyság, amely perszonálunióban volt Oroszországgal. Az ország nyugati felét Poroszország kapta meg, Krakkó önálló állam lett. Galícia 77300 km²-es területével és 3,5 millió lakosával a Habsburg Birodalom része lett.⁷⁷ A Monarchia területi igényét azzal támasztotta alá, hogy az egykori Halicsi és Lodomériai fejedelemség a 13. században a magyar államhoz tartozott. Ez alapján a Magyar Királysághoz kellett volna csatolni, Mária Terézia azonban osztrák koronatartományként olvasztotta be.⁷⁸ A szétagolt lengyel részek között Galícia volt a legelmaradottabb. Központja Lwów (Lemberg), ahol rendi országgyűlést tarthattak a nemesek, de csak véleményalkotó joggal, például küldöttséget meneszthettek a császárhoz. Az oktatás alacsony szinten állt, a lwówi egyetemen is csak latinul és németül tanulhattak a diákok. Gazdaságilag Galícia valójában csak piaca volt az osztrák és cseh áruknak. A parasztnak volt ugyan szabad költözködési joguk, de nagy terhet jelentett az állandó robot, az egyre magasabb adók, a

⁷³ Uo. II. 409. (1823. október 22.)

⁷⁴ És mindehhez Széchenyi gróf még hozzáfűzte: „Szomorú, hogy az osztrák államban nincs szabad áruforgalom.” Uo. II. 410. (1823. szeptember 23.)

⁷⁵ Gustav Ritter Amon von Treuenfest i. m. 455.

⁷⁶ Gróf Széchenyi István naplói i. m. II. 410. (1823. november 25.) Széchenyi egyébként a megérkezés után pár nappal szabadságra ment, és nem is tért vissza többé az ezredhez, kvietált. Régóta érelődő elhatározásában az is közrejátszott, hogy egyszerűen nem léptették elő. Tíz évig volt kapitány, ami a korban általános volt, de őt nagyon zavarta. A 4. huszárezred létszámából 1826. április 15-én törölték. Megkezdődhetett közéleti pályafutása. Katonai szolgálatáról lásd részletesen: Ács Tibor: Széchenyi katonaévei i. m.

⁷⁷ A lakosság szám 1817-es adat, 1845-ben már 4,7 millióan éltek itt. Perényi József: Lengyelország története. Bp., 1962. 211.

⁷⁸ A Magyar Királysághoz való csatolásról Benczúr József jogtörténész győzködte az udvart. Ring Éva: Magyar-lengyel galíciai felkelési tervek és a kollektív emlékezet. Aetas 2011. 4. 17.

katonáskodás, és gyakori volt a testi fenytés is.⁷⁹ Az elégedetlenség fokozatosan növekedett, ezért a tartomány nem számított a legnyugodtabb vidéknek. Ráadásul az orosz hatalom ellen szervezkedő lengyelek itt aránylag szabadabban mozoghattak, az osztrák hatalomnak ugyanis sokáig nem állt érdekében, hogy Oroszországot erősítve, akadályokat gördítsen a reformer hazafiak útjába. Az 1821-ben megalakult Hazafias Társaság pedig egyre radikálisabb politikát folytatott. Így Galícia parázsló tüzfészek volt ezekben az években, ahogyan már korábban megfogalmazta a kortárs megfigyelő: „A felkelt Galícia romba döntheti az Osztrák-házat.”⁸⁰ Schweidel és ezrede azonban nem foglalkozott a nagypolitikával, szokásos gyakorlatozásait végezte. A hétköznapi egyhangúságát megzavarta, amikor váratlanul 1824. november 12-én Simonyit a budai császári-királyi haditörvényszék elé állították. A vádirat szerint ő és Freyberger hadbíró „a legénységet elnyomó, kemény és szabályellenes parancsokban” irányították, négy embert kivégeztek, és sokszor fölöslegesen botoztattak.⁸¹ Az ítélet csak 1831 márciusában született meg: Simonyi József ezredest vétkesnek mondta ki „a hivatali hatalommal és az őt megillető halálra ítélesi joggal való visszaélésben, a hamisítás és az alárendeltek hamisításra való rábírásának büntetésében”, és ezért rangjának és rendjeleinek elvesztése mellett két év várfogságra ítélték az aradi börtönbe, ahová felesége és két gyermeke is elkísérhette.⁸² Freyberger szintén két év várfogságot és rangvesztést kapott. A per kimenetele a kortársaknak is meglepő lehetett, talán bizonyos udvari csoportok érdekében állhatott az óbester eltávolítása. Így ért véget a „legvitézebb huszár” pályafutása, aki 1832-ben halt meg a börtönben.⁸³ Helyébe lovag Fackh Józsefet nevezték ki ezredparancsnoknak, aki 1823-tól szolgált alezredesként az ezredben.⁸⁴

⁷⁹ Szokolay Katalin: Lengyelország története. Bp., 1997. 93.

⁸⁰ Pierre Parandier levele a francia Közjóléti Bizottsághoz a lengyel helyzetről (1794). Részleteket közöl: Ring Éva: Magyar-lengyel galíciai felkelési tervek i. m. 22-23.

⁸¹ Freyberger hadbíró egyik mulasztásáról Széchenyi is említést tett, még Debrecenben, amikor egy olyan közlegény felett ítélkezett a haditörvényszék, aki féltékenységből leszúrta szerelmét. Később egy vesszőzést is leírt Széchenyi. Részletesen: Gróf Széchenyi István naplói i. m. II. 403-404. (1823. szeptember 27., 29., október 1.)

⁸² Ítéletét közli: Csonkaréti Károly: A Simonyi József huszárezredes elleni ítélet. HK 1976. 4. 706-709.

⁸³ Nagyzegei Tury György: Vitézvárú Bátor Simonyi József huszáróbester bűnügye. Magyar Katonai Közlöny. 1924. 353-371., Merényi-Metzger Gábor: Simonyi óbester és a vitézvári báró Simonyi család története. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem. 2010.

⁸⁴ Lovag Fackh József 1779-ben született Eszéken. 1848 nyarán mint nyugalmazott császári és királyi huszárezredes reaktiválják, és dandárnok lesz a délvidéki seregben. Október 26-tól honvéd tábornok és hadosztályparancsnok ugyanitt. November végén kéri egészségi állapota és családi körülményei miatt erődparancsnoki kinevezését, szabadságolását vagy nyugdíjazását. A császári hadbíróskodás később felmenti. Felesége Poeltenberg Ernő nővére volt. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek i. m. 156., Réfi Attila i. m. 153-155.

Schweidelt 1825. november 16-án léptették elő főhadnagynak (Oberlieutenant) tizenkétévi szolgálat után. 1826 és 1828 között ő volt az ezredsegédtsízt (Regiments Adjutant). Feladata volt az ezreden belüli levelezés, különféle állománytáblázatok vezetése, a szállásmester segítése.⁸⁵

A minősítési lapok (Conduite-Listen) alapján Schweidel egészsége jó, kedélyállapota nagyon jó. Sok természetes adottsággal rendelkezik, jártas a történelem- és földrajztudományban, rajzolni is tud. Jól lovagol, és lóismerete is megfelelő. Viselkedése az ellenséggel bátor, civilekkel udvarias, a hadseregben illedelmes és szeretett, alárendeltjeivel jó és méltányos. Semmi káros szenvedélye nincs, a szolgálatban nagyon jól használható, sohasem dezertált. Beszél a magyaron kívül németül, latinul, franciául és egy kicsit lengyelül.⁸⁶

Ez alapján tehát egy megbízható katona képe rajzolódik ki előttünk, aki nemcsak a harcban, de a hosszú békeidőben is kötelességtudóan teljesítette feladatait.

Az ezred tisztikara szabadidejében bekapcsolódott a galíciai társadalmi életbe, sokan udvaroltak a helyi előkelő családok leányainak.⁸⁷ Ahogyan egy szintén Galiciában állomásozó huszártiszt feljegyezte: „A lengyel nők igen ájtatosak, és éppen olyan rajongással szeretik hazájukat.”⁸⁸ Schweidel is itt ismerkedett meg „egy társadalmi összejövetel alkalmával” leendőbelijével,⁸⁹ Domicella Bilinskával, nemes Franciszek Bilinski galíciai cs. kir. kerületi titkár és nemes Katarzyna Niedzielski Bielinska leányával.⁹⁰ A „kiváló szépségű, finom műveltségű, előkelő lengyel nemes család” sarja „lelkes lengyel honleány” volt.⁹¹ 1827. február 25-én⁹² esküdtek örök hűséget egymásnak Lembergben, a Szent András templomban. Maciej Andrzejowski, a templom adminisztrátora adta össze őket. A vőlegény násznagyai Wilhelm Tluck von Toschanowitz, a cs. kir. gubernium titkára és Johann Ludwig Blaha, a cs.

⁸⁵ KA Conduite-Listen der Oberoffiziere des Hus.-Reg. Nr. 4. 1826. A ezredbeli rangfokozatokra és feladatokra lásd: Alphons Freiherrn von Wrede III/1. i. m. 85-103.

⁸⁶ A viseleti jegyzékek – ahogyan a mustrajegyzékek is – meghatározott rovatokat tartalmazó adatgyűjtő-táblázatok voltak, amelyeket 1840-ig két évente, attól kezdve évente vezettek. A rovatok szűkös volta miatt csak kevés hely jutott egy-egy tiszt jellemzésére, amely gyakran csak egy-egy szóból, vagy igen/nem feleletekből állt.

⁸⁷ Ha csak a későbbi aradi vértanúkra gondolunk, közülük – Schweidelen kívül – Poeltenberg is galíciai tartózkodása alatt kötött házasságot. Poeltenberg tanúja Jacob von Parrot ezredes volt. Merényi-Metzger Gábor: Az aradi vértanúk anyakönyvi bejegyzései i. m. 62.

⁸⁸ Pongrácz István 1848-1849-es naplója (illevé annak 1896-os átdolgozása). OSzKK Oct Hung. 1142. I. k. f. 9. (16. l.)

⁸⁹ Zombor és vidéke 1905. május 18. 2.

⁹⁰ A házassági anyakönyvi bejegyzés mellett, Schweidel gyermekeinek születési anyakönyvi bejegyzése alapján ismerhetjük a lengyel nagyszülők neveit. KA Taufmatriken des Hus.-Reg. Nr. 4. 1816-1865.

⁹¹ Bácska (Zombor) 76. sz. 1902. október 3. 2. és 84. sz. 1902. október 31. 1.

⁹² KA Grundbuchblätter Hus.-Reg. Nr. 4.-Abg. I-III. –1841-1848. Heft. 1. Seite 59.

kir. díjhivatal igazgatója voltak.⁹³ Első gyermekük, Adalbert (Béla), már a következő évben megszületett, és később, 1844-ben apja nyomdokain hadapródként belépett a 4. huszárezredbe.⁹⁴

1829 őszén Schweidel feleségével és kisfiával Máriaradnán járt, ahogyan ezt később naplójában le is írja: „Szeptember 8. A boldogságos Szűz Mária napján, ... 1829-ben, tehát éppen húsz éve alázatos áhítattal, forrón imádkoztam Domicával, Máriával és Alberttal Jézus dicsőséges anyjához, hogy bensőséges és hű szeretetben kötött frigyünkre a mindenható Isten áldását kérve, kegyeit elnyerhessük. Isten végtelen bölcsessége és az ő akaratára való hagyatkozásunkat ekkor is, később is, minden mértékben felül gazdagon megjutalmazta, mert ami hitvesemet és gyermekeimet illeti, mindig a legboldogabb embernek tarthattam magam”.⁹⁵ A házaspár boldogságát nemcsak az 1849-ben írt napló sorai, hanem az idők folyamán született öt gyermekük is bizonyítja.

A házasságkötés a hadseregben nem volt egyszerű döntés. Egy 1817-es rendelet kimondta, hogy az ezred tisztikarának csak 1/6-a lehet házas.⁹⁶ Emellett a férjjelölt tisztek kauciót (foglalót) fizettek, amelyet kilépéskor vagy a tiszt halála esetén az özvegy visszakapott a kincstártól. Schweidelnek 8000 bécsi forintot kellett adnia, amely jelentős összegnek számított.⁹⁷ Ezt csak úgy tudta kifizetni, hogy édesapja a Gallé-féle zombori házukat elzálogosította egy banknál. Ez a copf stílusú ház nem a szülői otthon volt, de a család tulajdonában állt. Az épületért kapott összeget fizették be a kincstárnak kaució címén. A pénzt később nem tudták visszafizetni a banknak, így a tulajdonjog a pénzügyre szállt.⁹⁸

Időközben az ezredben is változások történtek, ugyanis 1829-ben meghalt a hessen-homburgi herceg, és báró Leopold von Geramb altábornagy lett az ezredtulajdonos. 1830-tól a nagyváradi 37. és a temesvári 61. gyalogezred toborzó kerületeiből kapta legénységét a huszárezred.⁹⁹ Schweidelt főhadnagyként a temesvári főhadparancsnokság megbízta a Bács vármegyei toborzással, ezért az elkövetkező években hosszabb időt Baján és Zomborban

⁹³ Trieschler Károly i. m. 147. Az eredeti házassági anyakönyvi bejegyzés: Tsenrtal'nyi Derzhavnyi Istorychnyi Arkhiv Ukrainy, L'viv. Ф. 618., оп. 2., сnp. 1021., апк. 58. Vö.: Merényi-Metzger Gábor i. m. 60-61. Ebből az is kiderül, hogy Domicella Samborban született.

⁹⁴ Schweidel Adalbert (Béla) József Theodor 1828. július 1-én született Tarnopolban. KA Taufmatriken des Hus.-Reg. Nr. 4. 1828. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988. 537-538., Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I-II. Bp., 2008-2009. II. 332.

⁹⁵ Schweidel József naplója i. m. 150-151.

⁹⁶ Magyarország hadtörténete i. m. 444.

⁹⁷ KA Conduit-Listen der Oberoffiziere des Hus.-Reg. Nr. 4. 1844. Végrendeletében 3600 pengő forintot említ. Schweidel József végrendelet. Arad, 1849. október 5. Eredeti sk. tisztázat. Eredetije német. HMK 0280/K.EM.

⁹⁸ A névadó, Emil Gallé csak 1881-ben vásárolta meg a házat, amely a századfordulón már Széchenyi József tulajdona volt.

⁹⁹ Bági Berkó István i. m. 65.

töltött feleségével együtt.¹⁰⁰ Második gyermekük, Mária Josepha Theresia ezért született Temesváron.

1828-ig a Magyarországról toborzott katonák életfogytiglani szolgálatra voltak kötelezve. Ha szolgálatra alkalmatlanná váltak, „obsitot”, vagyis elbocsátó levelet (Abschied) kaptak. 1828-ban korlátozták a szolgálati időt, az önkénteseknek 14 évig kellett katonáskodniuk.¹⁰¹ Később, 1838-ban engedélyezték, hogy a foglalópénzt már tíz év szolgálat elvállalásakor is teljes összegében kifizethessék, majd 1841-ben végül nyolc évre szállították le a szolgálat idejét. Schweidel temesvári munkáját azonban egy időre fel kellett, hogy függessze, mert az 1830-31-es lengyel események ezredéhez szólították.

A felosztott Lengyelország legnagyobb részét alkotta a Lengyel Királyság. Itt a tényleges hatalmat az orosz cár, I. Sándor nevében testvére, Konstantin nagyherceg gyakorolta, aki a lengyel hadsereg főparancsnoka is volt, és Varsóban székelte. Az orosz függőség ellenére az országnak liberális alkotmánya volt, amelyet a nagy lengyel hazafi, Adam Czartoryski írt. Az élet egyéb területein, az oktatásban, az iparban is fejlődés mutatkozott, 1828-ban létrejöhett a Lengyel Bank. Szabadság nélkül azonban mindez semmit sem ért, ráadásul 1820 után a hatalom egyre több alkotmánysértést is elkövetett. 1829-ben I. Miklós cár, miután leverte az oroszországi dekabrista felkelést, Varsóban megkoronáztatta magát.

Az elégedetlenség és az évek óta folyó szervezkedések 1830-ra csúcsosodtak ki. November 29-én este az összeesküvők kis csapata megtámadta a varsói Belvedere-palotát, Konstantin nagyherceg székhelyét. Miután Varsó felszabadult, december 1-én megalakult a Hazafiak Szövetsége. Vidéken is támogatták a felkelést, és a konzervatív erők sem álltak a cár mellé, bár háborút sem akartak vele. 1831. január 25-én detronizálták I. Miklóst és megalakult a Nemzeti Kormány, Czartoryski elnökletével. Válaszul február elején indult meg a 115 ezer fős orosz sereg ellentámadása. A kezdeti tavaszi sikerek után egyre inkább fölénybe került a cári haderő. Ennek egyik fő oka, a lengyel sereg vezetője, Jan Skrzynecki halogató harcmodorán kívül, hogy a lengyel parasztság, miután nem számolták fel a jobbágyság intézményét, nem állt egységesen a felkelés mellé.¹⁰²

Európa sok országában szimpátiával nézték az eseményeket, de mást nem tettek. A reformkori magyar nemesség lelkesedett, gyűléseket, tüntetéseket, pénzgyűjtéseket szervezett, különösen északon, s voltak olyan fiatalok is, akik átszökve a határon, beálltak a lengyel

¹⁰⁰ Trieschler Károly i. m. 148.

¹⁰¹ Bági Berkó István i. m. 24.

¹⁰² Norman Davies: Lengyelország története. Bp., 2006. 670-683., Kovács István: „... Mindvégig veletek voltunk” Lengyelek a magyar szabadságharcban. Bp., 1998. 23-30.

seregbe. A vármegyék lengyelbarát feljártokat küldtek az uralkodónak. A magyarok mellett természetesen Galícia lakossága is támogatta honfitársait, pénzt, élelmiszert, orvosi szereket, küldött, majd befogadta a menekülőket. Több ezren szöktek át a lengyel seregbe. Bécs igyekezett semlegesen viselkedni, ellensúlyozni akarván Oroszország balkáni politikáját. A császári-királyi haderő, amely az 1830. júliusi párizsi forradalom óta készenlétben volt, nem avatkozott bele a polgári segélyakciókba. A december 5-i lemergi felkelést persze gyorsan leverte, de a tartomány határán át-átlépő kisebb-nagyobb lengyel seregtesteket nem támadta meg, visszakísérte a határhoz vagy lefegyverezte őket.¹⁰³

A 4. huszárezredet is határőrzésre mozgósították. 1831 áprilisában a volhiniai hadjáratot vezető József Dwernicki tábornok 3300 fős hadtestével szorult Galíciába, a későbbi magyar szabadságharcból ismert Fjodor Vasziljevics Rüdiger tábornoktól szorongatva. A határzár parancsnoka, a 4. huszárezred vezetője, Fackh ezredes – Stutterheim tábornok parancsának megfelelően – nem adta ki a lengyeleket az oroszoknak. Lefegyverésük után Dwernicki tábornok Magyarországon keresztül utazott, óriási lelkesedéssel fogadtatva, és sok lengyel katonája telepedett le Erdélyben. Május 23-án egy 900 fős katonai egység lépett nagy rendetlenségben Galícia területére, és Oknoig nyomult. Ekkor Schweidel vezetésével a 2. század 2. szárnya is ide vonult Gzmalowból. Szirmay alhadnagy azt a parancsot kapta, hogy húsz százarral zárja el a helység bejáratát. Nemsokára megérkezett az 1. szárny is. A lengyel csapatok vezetője, Benedykt Kołyszko tábornok ellenállásra gondolt, Schweidelnek azonban sikerült eltérítenie tervétől. Schweidel a tábornokkal Stanislauba ment, és „rengeteg nehézség után” június 3-án átadta őt a parancsnokságnak. A lengyel katonák nagy részét elengedték, a többieket Magyarországra vezették, lefegyverezve őket Grymalow, Skalat és Zbaraz településeken.¹⁰⁴

Mindezek közben azonban újabb, sokkal jelentősebb ellenfél tűnt fel: a kolera. A bengáli kolera, vagy ahogyan akkoriban nevezték ragadványos epemirigy, indiai eredetű volt, és 1831-ben egyszerre tűnt fel délen a Bánságban és északon Galíciában. A járványnak Magyarországon mintegy 240 ezer áldozata lett, azaz több ember halt meg ekkor, mint a napóleoni háborúk idején. A betegséget az orvosok bizmutporral próbálták gyógyítani, fertőtlenítésre pedig klórmészert használtak, amelyet a helybeliek sokszor a kútjaikba dobott

¹⁰³ Kovács Endre: A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon. Bp., 1959. 67-101.

¹⁰⁴ Az eseményekre lásd: Schweidel József osztrák nemesi oklevele. Közli: Trieschler Károly: Schweidel József élete. In: Emléklapok i. m. 33., Gustav Ritter Amon von Treuenfest i. m. 460-464., Kovács Endre: A lengyel kérdés i. m. 79-81., Kovács István: Kazimierz Bielański emlékirata az 1848-49-es magyarországi élményekről. HK 2015. 2. 546-549.

méregnek hittek. Ez, valamint, hogy a fertőzött vidékeket kordonnal vették körbe, sokszor odavezetett, hogy lázadások törtek ki a kolerasújtotta helyeken.¹⁰⁵ A 4. huszárezred feladata is az volt, hogy a legszorosabb határláncot állítsa fel Brodytól Hussiatynig, megakadályozva ezzel a járvány átterjedését. Áprilistól szeptemberig az élő védvonalból 72 katona esett áldozatul a gyilkos kórnak. Schweidelnek sikerült átvészelnie fertőzés nélkül ezt az időt.

Eközben a végkifejlethez közeledett a lengyel szabadságharc. Még májusban Osztrolenkánál fontos csatát veszítettek el a hazafiak. Ez az ütközet mégis dicsőséges és emlékezetes maradt a lengyel katonák hősiessége, és Józef Bem alezredes cselekedetei miatt.¹⁰⁶ Ekkoriban tűnt fel Józef Wysocki hadnagy, aki később a lengyel légió tábornoka lett a magyar szabadságharcban, és Henryk Dembiński tábornok is. 1831 októberére sikerült az orosz hadseregnek felmorzsolni a lengyel ellenállást. A megmaradt lengyel alakulatok Poroszországba szorulva tették le a fegyvert a királyi porosz, s nem a cári csapatok előtt. A Lengyel Királyság orosz tartomány lett, bevezették a rendkívüli állapotot, helytartónak pedig Paszkevics tábornagyot nevezték ki. Börtön, száműzetés, vagyonelkobzás várt a felkelés résztvevőire, tízezer ember kényszerült emigrációba.¹⁰⁷ A nyolc hónapra függetlenséget adó szabadságharc tanulságait azonban nemcsak a lengyelek, de a magyarok is alaposan elemezték. Azt, hogy milyen sikerrel tették mindezt, tizennyolc év múlva kiderült Magyarországon.

Bécs sokáig nem állott útjába a szervezkedőknek, kegyesen szemet hunyt tevékenységük felett. Ez a helyzet azonban 1833-ban megváltozott. Májusban az orosz kormány aláírta azt a nemzetközi szerződést, amely szabályozta, hogy milyen feltételekkel avatkozhat a török ügyekbe. Így már Bécs is megnyugodhatott. Szeptemberben Oroszország, Poroszország és Ausztria felújította és megerősítette a bécsi kongresszus határozatait, és „egyhangúlag elhatározták, hogy megerősítik a konzervatív rendszert, amely politikájuk vitathatatlan alapjait képezi”. Ezenkívül a szerződés kimondta, hogy a három uralkodó „udvar elismeri, hogy minden független uralkodónak joga van a belső zavargások esetén ugyanúgy, mint külső

¹⁰⁵ Hóman Bálint-Szekfű Gyula: Magyar történet. Bp., 1936. V. 285-286.

¹⁰⁶ Petőfi Sándor: Az erdélyi hadsereg című versében is megénekelt Bem, mint „Osztrolenka véres csillaga” jár honvédeink előtt. Az eseményekre lásd: Kovács István: Bem tábornok. Az örök remények hőse. Bp., 2014. 35-64.

¹⁰⁷ Szokolay Katalin i. m. 94-99. A 1831-es eseményekre és a felkelés leverését követő osztrák besúgóhálózatra: Agnieszka Kawalec: Az árulók: Adolf Roliński, Ludwik Księżopolski – és a galíciai igazságszolgáltatás a 19. század harmincas éveiben. Ford.: Kovács István. Aetas 2011. 4. 35-47.

veszély esetén bármelyik más független uralkodót segítségül hívnia”.¹⁰⁸ Ezek a sorok képezték jogalapját az 1849-es cári intervenciónak hazánkban. A helyreállt orosz-osztrák jó viszony pedig azt jelentette, hogy már Galícia sem nyújtott menedéket a lengyel szabadság gondolatnak. A tartományban rövidesen széleskörű titkosrendőri hálózat épült ki. 1834 májusától a kémjelentéseket a bécsi kamarilla ülésén is ismertették. Ezek szerint Galiciában nagyon elterjedt a „hazafias forradalmi” propaganda, amely már Magyarországra is átsapott. Gróf Reviczky Ádám kancellár vizsgálati jegyzékében ezért azt írta, mindent megtesz, hogy a lengyel mozgalom el ne hatalmasodjék.¹⁰⁹

Eközben az 1832-es év sokkal nyugalmasabban telt el a 4. huszárezred katonái számára, mint az előző kettő, hadgyakorlat is csak a következő évben volt Tarnopolnál. Változatosságot csak az állomáshelyek cserélgetése jelentett a századoknak.

Schweidelt, aki folytatta délvidéki toborzási feladatát, Zomborban érte másod kapitányi (Zweite/Second Rittmeister) kinevezése, 1833. május 3-án.¹¹⁰ Ekkor felmentették a toborzó parancsnoki tisztsége alól és Lembergbe helyezték századparancsnoknak.¹¹¹ Ebben az évben, novemberben született harmadik gyermeke, Carolina Anna Josepha. És végül szintén ugyanezen esztendőben történt, hogy új tiszt érkezett az ezredhez, akit Ernst Poelt von Poeltenbergnek hívtak, és rövidesen főhadnaggyá léptették elő.

A következő évben lovag Fackh József ezredest nyugdíjazták, helyébe Wolfgang von Souvent ezredes került.

1835-ben meghalt I. Ferenc, a hadsereg szeptemberig gyászolt. Schweidel számára különösen szomorú volt ez az esztendő, ugyanis édesapja is ekkor halt meg. Augusztus 25-én hunyt el Baján a 78 éves nyugdíjas kamarai tisztviselő, szentségekkel megerősítve.¹¹² Atyja birtokában volt 55 évig egy kis Jézus-feszület, amelyet mint fiúgyermek most Schweidel megörökölt.¹¹³ Ugyanebben az évben azért öröm is érte, hiszen megszületett májusban negyedik gyermeke, akit talán a nagypapa miatt is József Stanislav névre kereszteltek.

1837-ben Lemberg mellé, Malechowba vonult az ezred gyakorlatozásra, innen Grodekbe, majd visszaérkezett Tarnopolba. Schweidelt százados kapitánynak (Erste/Premier Rittmeister)

¹⁰⁸ Idézetek az 1833-as Münchengrätzben és Berlinben megkötött szerződésekből. In: A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Bev. és vál.: Rosonczy Ildikó. Bp., 1988. 7-8.

¹⁰⁹ Tábori Kornél: Titkosrendőrség és kamarilla. Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból. Bp., 1921. 14-16.

¹¹⁰ KA Grundbuchblätter Hus.-Reg. Nr. 4.-Abg. I-III-1841-1848. Heft 1. Seite 59.

¹¹¹ Trieschler Károly i. m. 148.

¹¹² Kalocsai Egyházmegye, Baja, belvárosi római katolikus plébánia halotti anyakönyvei, 1835. MNL OL Mikrofilmtár A 3052.

¹¹³ Lásd erről Schweidel József végrendeletét. Közli: Hermann Róbert: Schweidel József aradi vértanú i. m. 34.

nevezték ki május 1-én.¹¹⁴ Az év végén az ezrednek fáradtságos határszolgálatot kellett ellátnia, hogy a pestis ne juthasson be Galíciába.

1838-ban a czortkówi kerületben parasztfelkelés tört ki a földesurak ellen, ezért az ezred két osztályát koncentrálták Tarnopolhoz.

1839-ben kapta meg a 4. huszárregiment azt a nevet, amellyel majd a szabadságharcot is végigküzdvé igazán híressé vált. Márciustól ugyanis felvette az ezred a Sándor cárevics nevet, Sándor orosz nagyherceg és trónörökös tiszteletére, Geramb altábornagy pedig másodtulajdonos lett. A következő időben hadgyakorlatok voltak, amelyek minden előljáró megelégedésére szolgáltak. 1842-ben két napon át ünnepelte az ezred 100 éves fennállását, ami érdekes, hiszen ekkor éppen 109 éves volt. A tarnopoli főtéren nagy parádét tartottak, amelyet szentmise és ünnepély követett. A huszárok bort, pálinkát és húst kaptak ajándékba, és egy új állomáshelyet. Tizenkilenc év elteltével ugyanis, a helybéliek nagy sajnálatára, az ezredet Grodekbe vezényelték. A következő években már itt hadgyakorlatoztak. A hadseregben egyébként ekkoriban már működtek a századoknál olyan iskolák, amelyekben a katonai szabályzatot kívül az írást, az olvasást és a számolást is oktatták a legénységnek.¹¹⁵

A tiszti rangjegyzék szerint 1844-ben, Geramb altábornagy halála miatt, Lamberg Ferenc altábornagyot nevezték ki másodtulajdonosnak.¹¹⁶ Ekkor Schweidel első helyen állt a kapitányok között a rangsorban, így bizakodva várhatta őrnagyi kinevezését.¹¹⁷

1845-ben ez meg is történt, januárban őrnaggyá (Major) avanszált, és ezzel belépett a törzstisztek közé. A 1844-es minősítési lap az utolsó róla, mert ezeket csak a főtisztekről vezették.¹¹⁸ Az előléptetés évében már harmadikból második őrnagy lett a rangsorban.¹¹⁹

Ugyanekkor egy másik nagy öröm is érte, hiszen egészségesen jött a világra ötödik gyermeke, Anna Júlia Mária, március 11-én. Legutóbbi gyermekük tíz évvel korábban született, most pedig Schweidel felesége már 41 éves volt.¹²⁰ Még ugyanebben az évben történt az is, hogy „Bács megye közönsége” megújította Schweidel magyar nemességét és az adománylevelet kihirdette. Egyúttal megválasztotta megyei táblabíróvá, és a december 14-én tartott

¹¹⁴ KA Grundbuchblätter Hus.-Reg. Nr. 4. Abg. I-III-1841-1848. Heft 1. Seite 59.

¹¹⁵ Magyarország hadtörténete i. m. I. 444.

¹¹⁶ Ő az, akit négy év múlva majd a pesti hajóhídon meggyilkolnak.

¹¹⁷ Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthums. Wien, 1844. 330-331.

¹¹⁸ KA Conduite-Listen der Oberoffiziere des Hus.-Reg. Nr. 4. 1844.

¹¹⁹ KA Grundbuchblätter Hus.-Reg. Nr. 4. Abg. I-III-1841-1848. Heft 1. Seite 59. A Schematismus-ok szerint azonban még 1848-ban is csak harmadik a rangsorban.

¹²⁰ Anna keresztszülei között találjuk a Romanovicz család tagjait, akikkel Schweidelék később is jó barátságban maradtak, gyakran adtak vagy kértek kölcsön tőlük (lásd később). Anna Lembergben született, Joseph Bierbauer seregkaplán keresztelte meg áprilisban. KA Taufmatriken des Hus.-Reg. Nr. 4. 1845. (Matriken, Band 02833).

közgyűlésen be is iktatták. A közgyűlésen Rudits József főispán elnökölt, és magasztalta Schweidel őrnagy katonai érdemeit is. A beiktatási okmány így szól: „A legközelebb letűnt tisztikar választása alkalmával méltóztatott e vármegye főispánja almási Rudits József úr őnagysága Schweidel József urat, a Cesarevits Sándor orosz koronaörökös nevét viselő 4-dik huszárezred őrnagyát e vármegye táblabírájává kinevezni.” Az okmányt Knézy Antal alispán adta ki, és értesítette erről az Udvari Haditanácsot, amely a Lembergben 1846. február 22-én kelt diplomájával megengedte, hogy Schweidel a táblabírói rangot viselhesse.¹²¹ Az 1846-os rangjegyzékben neve mellett már olvashatjuk, hogy GTB (Honorar-Gerichstafel-Beisitzer), vagyis címzetes táblabíró. Ugyanitt már Schweidel Adalbert nevét is megtalálhatjuk a Sándor-huszárok között.¹²² Az 1845. esztendő tehát nagyon sikeres éve volt Schweidelnek, hiszen nemcsak katonai pályafutásában és családi életében történtek fontos és jó változások, hanem pátriája is büszkén elismerte érdemeit. Egyedül talán az egészségi állapota volt az, ami kicsit nyugtalaníthatta. Az 1844-es viseleti jegyzék szerint ugyanis egészsége „jó, de kicsit nagyothall.” Emellett néhány éve már furunkulusok jelentek meg testén. Ezeket az altesti kiutéseket már 1839-ben gyógyíttatta, amikor Gräfenbergbe utazott. Itt egy igen népszerű és gyakran látogatott gyógyfürdő volt, amelynek vizét a kor orvostudománya ajánlotta ilyen betegségre. „Keveset kijavított hallásomon, s kütegem bajait” – ahogyan később írta.¹²³ Ezen problémák azonban nem voltak olyan súlyosak egyelőre, hogy akadályozták volna Schweidelt katonai szolgálatában.

1845-ben újabb szablyát rendszeresítettek a császári-királyi hadseregben, egységes fegyver használatára kötelezve a lovastiszteket. Az 1845 M lovastiszti szablya lesz az a fegyver, amelyet majd a szabadságharcban is használni fognak Schweidel és huszártiszt társai.¹²⁴

1846 februárjában újabb lengyel szabadságharc volt kibontakozóban. A tervezett általános felkelést azonban megghiúsították, a felkelés vezérkarát már januárban letartóztatta a porosz rendőrség. Így csak Krakkóban tört ki a függetlenségi harc. Proklamálták a Lengyel Köztársaságot, és tanulva az előzményekből, megszüntettek minden társadalmi kiváltságot,

¹²¹ Trieschler Károly i. m. 148-149.

¹²² Ugyanebben a rangjegyzékben Poeltenberg már kapitány (Erste Rittmeister), harmadik a sorban. Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthums. Wien, 1846. 330-391.

¹²³ MNL OL H75. HM Ált. ir. 1849: 2084.

¹²⁴ Az 1845 M lovastiszti szablya mellett a huszártisztek közül sokan használtak még korábbi típusokat: 1827 M törzs- és főtiszti szablyát, 1838 M huszártiszti szablyát (az 1837 M gyalogostiszti szablya módosított változatát), változatos pengékkel. Lásd: M. Christian Ortner-Erich Artlieb: Mit blankem Säbel. Österreichisch-ungarische Blankwaffen von 1848 bis 1918. Wien, 2003. 190., Kedves Gyula: Fegyverek a szabadságharcban i. m. 53-54., Lugosi József: A kardfélék Magyarországon a szabványosítás kezdetétől napjainkig. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 2. Szerk.: Hetés Tibor és Makai Ágnes. Bp., 1987. 58-82.

kimondták a jobbágyfelszabadítást.¹²⁵ Az elkeseredett galíciai parasztság azonban már nem hitt ebben, és szörnyű pogromokba és lincselésekbe kezdtek nemesuraik ellen. Dokumentumokkal egyelőre nem igazolható, de az osztrák titkosrendőrség keze is benne volt a parasztok fellázításában, meggátolva ezzel a nemzeti felkelést.¹²⁶ Márciusra már szinte parasztháború bontakozott ki a tartományban.¹²⁷ A 4. huszárezred ezredesi és két őrnagyi osztályát az események hírére Tarnowba vezényelték, amely kerület a parasztfelkelés centruma volt, több száz nemes gyilkotak itt le, az udvarházak nyolcvan százalékát elpusztítva. Megérkezésükkor azonban a tényleges felkelést már leverték, ezért a huszárokra csak az a feladat várt, hogy befogják a forradalmárokat, és megfékezzék a parasztok rombolási vágyát. Az alezredesi osztály Lembergbe ment néhány hétre, ahol szintén rendészeti feladatokat látott el. Júliusban, mire a felkelést teljesen elcsöndesítették, Grodekben egyesült újra az egész ezred.¹²⁸ Krakkó elveszítette függetlenségét, orosz, majd osztrák csapatok szállták meg. A lengyel szabadságharcosok azonban biztos, hogy több tisztet is elgondolkodtattak saját hazája jövőjéről, különösen azokat, akiknek felesége is lengyel volt. Így Schweidelt is foglalkoztathatta az, amit később a hasonló sorsú Knezić Károly, akkor a 34. gyalogezred századosa fogalmazott meg tanulságként: „Galícia nyomorúságában szülemlett meg az én minden áldozatra kész önérzetem, hol is a Metternich-politika erkölcstelenségét, majd meg a nemesség esztelen könyörtelenségét, és az ezáltal elvadult lengyel népnek kegyetlenségét színről színre látva, lelkiismeretem felzúdult, s lelkemben egy jobb kor iránti vágy ébredt”.¹²⁹

1847 márciusában az ezredet Bécsbe rendelték, ahová május 15-én, 720 kilométeres út után is „szépen és elegánsan” érkezett meg. Az 1. őrnagyi osztály 1. százada Raggendorfban, a 2. százada Markgraf-Neusiedlben, a többi század a vezérkarral a leopolstadti lovassági laktanyába szállásolt be.¹³⁰

¹²⁵ Kovács István: Amikor Krakkó állam volt. In: Hamuban csillogó gyémánt. Bp., 1988. 95-124.

¹²⁶ Lásd erre: Gróf Arthur Seher-Thoss: Emlékezések múltamból. Ford.: Könyve Nándor. Budapesti Szemle 1881. 27. 283-287. és Kazimierz Bielański emlékiratát. Közli: Kovács István: Kazimierz Bielański emlékirata i. m. 556-558.

¹²⁷ Kovács István: „... Mindvégig veletek voltunk” i. m. 30-32., Szokolay Katalin i. m. 100-102., Kovács Endre: A lengyel kérdés i. m. 291-334., Ewa Bereś: Az 1846 és 1849 közötti időszak eseményei Krosnóban és környékén. Ford.: Kovács István. Aetas 2011. 4. 48-58. A parasztok Galíciában mintegy 430 udvarházat dúltak fel, és több mint ezer embert gyilkoltak le kegyetlenül.

¹²⁸ Gustav Ritter Amon von Treuenfest i. m. 477.

¹²⁹ Bóbik Gusztáv: Knezić Károly. In: Aradi vértanúk albuma. Szerk.: Varga Ottó. Bp., É. n. 74.

¹³⁰ Gustav Ritter Amon von Treuenfest i. m. 477.

Schweidel a fáradtságos katonai szolgálat mellett szép családi élményekkel és emlékekkel a szívében hagyta el 24 év szolgálat után a galíciai garnizonokat. A császárvárosban ezredével helyőrségi feladatokat látott el.

„Bécsben mindég feküdt egy ezred huszár vagy ulánus, úgynevezett aufwartungon, mely minden két év múlva ismét egy másikkal váltott fel” – emlékezett ezekre az időkre Galsai Kovách Ernő, aki ekkortájt Bécsben magyar nemesi testőrként teljesített szolgálatot. A Miklós huszárok távozása után érkeztek a Sándor huszárok. „Ezeket Stiglitz huszároknak nevezték, mert a legcifrább huszár ezred volt. Vörös nadrág, zöld dolmány és mente, világoskék csákóval, a tiszteknek a ruhán arany zsinórzat, ami igen jól állott. ... A magyar testőrségnek nagyon kedvében voltak a huszár tisztek, mert csak ezekkel barátkoztunk és pajtáskodtunk az összes tisztek közül Bécsben. Egy nemzet fia lévén egyforma érzellemmel, ha azonban idegen nemzetiségű tisztek is voltak a huszároknál, de azok annyira impregnálva lettek a huszárok által, hogy mindegyik közülök magyar természetet tulajdonítottak el, és közös érzelmekkel bírtak velünk.”

A magyar nemesi testőrök és a huszárok tehát együtt múltatták szabadidejüket 1847 nyarától. Különösen örültek a Galíciából érkező huszár ezrednek, „kiknek társasága által a magyar testőrség sokat nyert. Ezeknek a tisztjei jövén Lengyelországból, ott megszokván a lengyel nemességtől a vidám és könnyű modort, sokkal mulatságosabb emberek voltak a Miklós huszártisztjeinél, kik általában komolyabbak voltak ezeknél. Azért is mi magyar testőrök mindjárt nagy barátságot kötöttünk velök, és kikerestünk egy közös mulatóhelyet, mindjárt a gárdaistállók melletti utcában, Zöldfához címzett hely[i]ségben, amelyben csekély befizetés mellett minden héten szombaton társaskört tartottunk, mely sok élvezetes mulatságot nyújtott a résztvevőknek. A Sándor huszárok sokáig feküdvén az unalmas Galíciában, valószínűleg unalomból ott sok tisztjük megnősült, tehát sok családostiszt volt köztük, kiknek női családtagjuk nagyban fűszerezték a mi mulatságainkat a Zöldfánál, és sok kellemes estét töltöttünk együtt az 1847. és 1848. évek közti téli időszakban. Nagyobb családdal bíró tisztek voltak, kik ezen mulatságokban részt vettek: Schweidel József őrnagy, Zámberly Lajos kapitány, Tempusz főhadnagy.”

Schweidel szombatonként tehát feleségével és tisztársaival a Zöldfához címzett mulatóban töltötte szabadidejét, mely „mulatságok igen élvezetesek voltak, mert először is ének-zenében mindenféle hangszer mint zongora, fuvola, hegedű, gordonka közreműködött, és szavalások is voltak, amelyeket mind kezdő művészek vittek véghez, akik általában itt Bécsben és minden

más fővárosokban, mielőtt a nagyközönség előtt fellépnének, ilyen estélyeken szokták magokat a közönségnek produkálni és bemutatni, ahol előbb egy bizonyos hírnevet szerezve léptek fel a nagyközönség elé a színházakban vagy operákban.”¹³¹

Az 1848-as év kinevezésekkel kezdődött. Januárban Jacob von Parrot ezredest az uralkodó vezérőrnagynak nevezte ki, ezért az 1840 óta tisztségét betöltő Parrot elhagyta a regimentet. Helyére gróf Apponyi Károly alezredes került, aki így ezredparancsnok is lett. Karl Reischach bárót másodezredessé, Franz Conradot pedig alezredessé léptették elő. Ezek következtében Schweidel lett tehát az első őrnagy a rangsorban.¹³²

Szintén az év első hónapjában egy megtiszteltetés is érte Schweidelt. A hűségesen szolgáló katonatisztek harminc év után ugyanis kérelmezhatték osztrák nemesi rangra emelésüket. I. Ferdinánd január 27-én kelt oklevelével „Schweidel Józsefet, mindkét nembeli törvényes utódaival egyetemben minden időkre, Nemes megtisztelő névvel, osztrák császárságunk nemesi sorába” emelte, és megengedte a nemesi címer használatát. Az irat röviden leírta katonai cselekedeteit is.¹³³

Schweidel őrnagy tehát már osztrák nemesként, úgy várhatta az előtte álló 1848-1849-es esztendőket, hogy rövidesen mint alezredes fogja szolgálni császárat és királyát.

¹³¹ A naplóihoz hozzátette: „... mely eltartott egész 1848 tavaszáig, amidőn azután a világ megbomlott, és vége szakadt minden meglévőnek!” Galsai Kovách Ernő: Naplóm I. OSzKK Fol. Hung. 1419. [321-322., 363-365.]

¹³² Ferdinand Karger is őrnagy lett, így Poeltenberg lett a rangidős kapitány. Schweidel Adalbert alhadnagyként még az utolsó a sorban. Gustav Ritter Amon von Treuenfest i. m. 478-479.

¹³³ Schweidel címere a következő: „keskeny ezüst szalaggal hosszában kettéosztott paizs, melynek jobb fele rézsut két mezőre oszlik. A felső jobboldali kék mezőben arany csillag, az alsó vörösben levélből és makkból font arany koszorú. A paizs bal oldali zöld felében ezüst páncélos befelé nyúló kar, kezében merőlegesen tartott arany markolatú kard. A paizson nyílt, arany csattal és arany nyakkéssel díszített lovagi tornasisak, jobb oldalán kék, baloldalán zöld fedelű, amaz arannyal, emez ezüsttel befuttatott. A sisakot arany korona ékesíti, melyből négy struccz toll leng alá, még pedig az első arany, a második kék, a harmadik ezüst és a negyedik zöld színű.” In: Trischler Károly: Schweidel József élete. In: Emléklapok i. m. 34.

III.

„Sebes indókban Magyarországba”

1848 februárjában a téli évszak ellenére a legszebb tavasz köszöntött be, de március idusára szelesre, esőse, néhol havasra fordult az időjárás. A változékony idő mintha csak az európai politikai változásokat jelképezte volna, melyeket Kossuth Lajos „váratlan eseményviharoknak” nevezett, s amelyek először délről, Itália felől közeledtek Európába. Két évvel korábban ugyanis az új pápa, IX. Pius megválasztása után olyan hatalmi és közigazgatási intézkedéseket vezetett be, amelyek miatt rendkívül népszerű lett, és egész Itália forrongani kezdett, a pápát éltetve. Pius amnesztiát adott a politikai foglyoknak és menekülteknek, államtanácsot állított fel világi tagok részvételével, enyhítette a cenzúrát, hozzájárult a polgári nemzeti gárda felállításához. Szabadcsapatok alakultak, zászlajukra írva: Viva Pio IX. A Bécsben szolgáló olasz testőrök hazafias lelkesedésükben egymás után köszöntek le rangjukról és tértek haza.¹³⁴ Januárban utcai harcok törtek ki Palermóban. Februárban már Párizs népe üzte el Lajos Fülöp királyt, és kikiáltották a köztársaságot. Jól látta Tocqueville francia író, politikus: „ez már nem lázadás, ez forradalom”.¹³⁵ A forradalmi hullám más itáliai városokra is átterjedt. Bécsben egy vasárnapi udvari templomi mise alkalmával terjedt el a franciaországi hír, nagy ijedelmet okozva.¹³⁶

Az európai forrongás Magyarországot sem hagyta hidegen. Pozsonyban 1847 novembere óta ülésezett a magyar rendi országgyűlés, amelynek alsótábláján a reformerek voltak többségben. Az ország polgári alkotmányos átalakítására tett kísérleteket azonban Metternich, a konzervatív főurak segítségével rendre megakadályozta. A nyugat-európai események hírére az ellenzék akkori vezéralakjai, Kossuth Lajos és gróf Batthyány Lajos a határozottabb fellépés mellett döntöttek. Március 3-án Kossuth az országgyűlés kerületi ülésén elmondott beszédében nemcsak az elhibázott bécsi pénzügyi politikával foglalkozott, hanem ismertette a

¹³⁴ Galsai Kovách Ernő: Naplóm I. f. 402. (időjárásról), ff. 377-380, 388., 396. (a bécsi hangulatról és eseményekről). OSzKK Fol. Hung. 1419. A pápa szerepére: Cesare Spellanzon: Storia del risorgimento e dell'unità d'Italia. III. Dalla elezione di Papa Pio IX. (giugno 1846) – All'inizio della guerra d'indipendenza (marzo-aprile 1848). Milano, 1936.

¹³⁵ Alexis de Tocqueville: Emlékképek 1848-ról. John Lukacs bevezetőjével. Ford., jegyz., névmutatót írta: Ádám Péter. Bp., 2011. 63.

¹³⁶ Az európai forradalmakról: Európa tavasza 1848. Szerk.: Fejtő Ferenc. Bp., É. n. [1948.], Urbán Aladár: Európa a forradalom forgószélében 1848-1849. Bp., 1970., Josef Alexander Freiherr von Helfert: Revolution und Reaktion im Spätjahr 1848. In: Geschichte Oesterreichs von Ausgange des Wiener October Ausstandes 1848. Prag, 1870. II. 9-19.

polgári átalakulás teljes programját, felelős kormányt kért Magyarországnak és alkotmányt Ausztriának. Mindezt feliratban akarta az uralkodó elé terjeszteni, tőle várva a „birodalmi kormányrendszer” megváltoztatását, mert – ahogyan mondta – „csak ezek által fektethetjük a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést oly szilárd alapon, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák”.¹³⁷ A „váratlan eseményviharokat” azonban már nem lehetett feltartóztatni. Kossuth szavait németre is lefordították és rövidesen terjeszteni kezdték Bécsben. Így válhatott ez a felirati javaslat egyik előidézőjévé a császárvárosban, március 13-án kitört forradalomnak.

Március 4-én, miközben a bécsi udvar fényes bált rendezett a Sperl táncteremben, amelyen Sándor huszártisztek is részt vettek, a bécsi ellenzék már szervezkedni kezdett, egy 14 pontos petíciót megfogalmazva, melyben polgári alkotmányt követelt, az uralkodó jogait sem akarva csorbítani.¹³⁸ Kilenc nap múlva a diákság indította el az utcai megmozdulásokat, amely mögé az éppen akkor összeült alsó-ausztriai tartományi gyűlés rendjei is kénytelenek voltak felsorakozni.

A 4. huszárezred három osztálya aznap a josefstadi lovassági laktanyában tartózkodott. Innen riadóztatták őket a belső erődítményöv előtti vársíkra, a Glacis-ra, a nyugalom és a rend helyreállítására, illetve a katonai intézetek védelmére. A felkelő tömeg ugyanis fegyvert akart szerezni. Báró Theodor Schloissnigg százados vezetésével az alezredesei osztály 2. százada a Burgot védte, s déltájban visszaverte a támadni akaró tömeget. Nemsokára az 1. századot is ide küldték erősítésnek, a fegyverhasználatot azonban megtiltották nekik. A huszárok így nehéz helyzetbe kerültek, mert a felbőszült tömeg „gúnynal és piszegetéssel illette” őket és köveket kezdett dobálni, sőt báró Adolph Egger főhadnagyot fejbe is találták, aki emiatt elájult.¹³⁹ Estefelé Lajos főherceg végül engedett, Metternich kancellárt lemondásra szólította fel, aki ezt meg is tette. „Másnap őfelsége a polgárságot felszólította, s a tanuló ifjúságnak megengedte, hogy egyesülve a polgárokkal, a csend helyreállítása végett, magát fegyverbe tehesse.” Megalakult a fegyveres Akadémiai Légión.¹⁴⁰

¹³⁷ Kossuth Lajos Összes Művei (továbbiakban: KLÖM) XI. Sajtó alá rendezte: Barta István. Bp., 1951. 619-628.

¹³⁸ A bála: Galsai Kovách Ernő: Naplóm i. m. I. ff. 388-389. A petíció megfogalmazásában fontos szerepet játszott egy ügyvéd, akit Alexander Bachnak hívtak. Ekkor még nem gondolta senki, hogy egy korszak füződik majd nevéhez, amely történelmünk nehéz napjait jelképezi.

¹³⁹ Gustav Ritter Amon von Treuenfest i. m. 479.

¹⁴⁰ G. Dani levele Horváth Mihályhoz. Bécs, 1848. március 18. OSzKK Oct. Hung. 441. [ff. 47-48.] Gondol Dániel lehet a levélíró, aki tudósította Horváthot a bécsi eseményekről. A levelet közli: 1848, ahogy a kortársak látták. A szabadságharc története levelekben. Összegy., előszó: Deák Imre. Bp., É. n. [1942.] 34-36.

Schweidel nem volt ekkor Bécsben, az 1. őrnagyi osztállyal Raggendorfban és Markgraf-Neusiedlben állomásozott. Miután a forradalmi hangulat 13-a után nem csillapodott, ezt az osztályt is a fővárosba vezényelték. A csapaterősítések következtében 16-ára 9 ezer főről 22 ezerre nőtt a katonák száma a városban, kiknek parancsnokául gróf Wrbna altábornagyot nevezték ki. A várórséget adó Sándor huszárok, gránátosok és vadászosztályok „élelme a császári konyhák- és pincékből láttatott el, s azért a legjobb kedélyben voltak”.¹⁴¹

Zámbelly Lajos, akkor másodosztályú kapitány visszaemlékezései szerint a huszárok nem szimpatizáltak a forradalmárokkal. Az ezred „a radicalis párt minden csalogatásainak ellenállt, s a huszárok legfőbb óhajta az volt, a tanuló ifjúság calebresi kalapjaival közelebb érintkezésbe juthatni”.¹⁴² Gróf Wrbna nem akarta szétaprózni a katonaságot, ezért a városban csak néhány huszáregység cirkált. Poeltenberg kapitány egy század huszárral a gumpendorffi vonalon Sechshausnál „a felfegyverzett és pusztító proletariát-csoportok közé vágott, sokat közülük leaprített, s azon estve, azon helyen a csendet helyreállítá”.¹⁴³

A fokozódó nyugtalanság miatt az udvar kénytelen volt engedni, és március 17-én a császár kinevezte az első osztrák alkotmányos kormányt.

Eközben 15-én Pozsonyból elindult az a magyar országgyűlési küldöttség Bécsbe, amely Kossuth felirati javaslata alapján a Magyar Királyságnak független, felelős kormányt követelt. A magyarok „a bécsiektől ittas örömmel” fogadtattak.¹⁴⁴ Ugyanaznap Pesten is kitört a forradalom, ezért 17-én az udvar elfogadta azt is, hogy V. Ferdinánd teljhatalommal ruházza fel István nádort, és beleegyezzen gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki kinevezésébe.

A Habsburg Birodalom külpolitikai helyzete egyre rosszabbodott. Forradalom tört ki márciusban Münchenben, Velencében, Krakkóban, Milánóban, Berlinben, Poznańban. Március 23-án a császári-királyi csapatok kénytelenek voltak kiüríteni Velencét és Milánót, és szintén ezen a napon Piemont hadat üzent Ausztriának.

Pozsonyban, az országgyűlésen lázas munka folyt, megszülettek az úgynevezett áprilisi törvények. Ezeket – hosszas egyeztetések után – április 11-én szentesítette V. Ferdinánd, így megalakulhatott az első magyar felelős kormány. A március-áprilisban megalkotott törvények

¹⁴¹ Báró Petrichevich Horváth János naplója (1848-1859). In: A Petrichevich család naplói. Közli: Báró Petrichevich Horváth Emil. Bp., 1941. 97-98.

¹⁴² Zámbelly Lajos emlékirata. HL Tgy. 782. Erinnerungen, Beobachtungen und Verwendung eines alten Honvéds im ungarischen Freiheitskampfe 1848 und 1849. Egy része megjelent (továbbiakban erre hivatkozunk): Zámbelly Lajos: Emlékiratok 1848/49-ből. Hazánk XI. 1889. 174. A Kalabreserek hegyes kalapok voltak, félig hajtott széllel, fekete vagy vörös struccotlallal hordták ekkor.

¹⁴³ Báró Petrichevich Horváth János naplója i. m. 100.

¹⁴⁴ G. Dani levele Horváth Mihályhoz. Bécs, 1848. március 18. OSzKK Oct. Hung. 441. ff. 47-48.

közül, bár külön hadügyi törvénycikk nem készült, a III. törvénycikk 6. paragrafusa kimondta, hogy „mindazon tárgyakban, melyek eddig a magyar királyi udvari kancelláriának, a királyi helyterítőtanácsnak s a királyi kincstárnak ... köréhez tartoztak, vagy ahhoz tartozniuk kellett volna, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyakban Őfelsége a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag csak a magyar minisztérium által fogja gyakorolni”.¹⁴⁵ Létrejöhett az önálló magyar hadügyminisztérium, s megteremtődött a lehetősége, hogy a magyar katonaságról magyar kormány rendelkezzen. A katonaság legfontosabb ügyeit 1848-ig az Udvari Haditanács, illetve az ennek alárendelt főhadparancsnokságok intézték.¹⁴⁶ Az áprilisi törvények nem tisztázták ezen szervek és az új magyar hadügyminisztérium viszonyát, és ez sok bizonytalanságra és félreértésre adott okot. Batthyány ezért május 2-án Bécsbe utazott, és tárgyalásai eredményeképpen május 7-én királyi leiratban értesítették a négy magyarországi főhadparancsnokság vezénylő tábornokát, hogy a jövőben minden parancsot és utasítást a magyar minisztériumtól fog kapni, és jelentéseit is oda küldje. Hogy mindez nemcsak a magyar katonaságra, hanem az ország területén állomásozó valamennyi alakulatra is vonatkozik, majd csak június 8-án és 10-én korrigálta egy legfelsőbb kézirat.¹⁴⁷ Erdély nagyszebeni főhadparancsnoksága is csak ekkor kapott ugyanilyen értelmű utasítást. Ennek ellenére a főhadparancsnokságok, császárhűségük és a bizonytalan helyzet miatt, ahol tudták, akadályozták a minisztérium munkáját, késleltették a parancsok kihirdetését.

A helyzetet nehezítette az országban állomásozó császári-királyi sorkatonaság is. Számuk körülbelül 40-45 ezer fő lehetett, de nagyrészt idegen ezredek voltak, és nem rokonszenveztek egyáltalán a magyar polgári vívmányokkal.¹⁴⁸ A tizenkét huszárezredből csak négy (1., 2., 3.,

¹⁴⁵ A III. törvénycikken kívül három törvénynek volt még hadügyi vonatkozása. A XXII. törvénycikk „A nemzeti őrseregről” tette lehetővé, hogy májusban megkezdődhetett az első tíz honvédszászlóalj szervezése. Az V. törvénycikk az országgyűlési képviselők népképviselési alapon történő választásán keresztül a katonai határőrvidékekről szólt. Végül a XXI. törvénycikk rendelkezett arról, hogy minden középületen és közintézetnél, minden magyar hajón a nemzeti zászlót és címet kell használni. A témáról részletesen lásd: Hermann Róbert: Az áprilisi törvények hadügyi rendelkezései, a hadügyminisztérium és a katonai közigazgatás a szabadságharc idején. In: A szabadságharc katonai története i. m. 34-54.

¹⁴⁶ A Birodalom tizenkét főhadparancsnokságából öt volt a Magyar Királyság területén: a budai (Magyarország), a temesvári (Bánság), a pétervárad (Szlavónia és Szerémség), a zágrábi (Horvátország), és a nagyszebeni (Erdély).

¹⁴⁷ HL 1848-49. 1/213., illetve Böhm Jakab: A magyarországi főhadparancsnokság 1848 tavaszán (1848. április 16.-1848. május 23.) HK 1983. 1. 56-57.

¹⁴⁸ MNL OL H83 Számv. ir. 2. d. 2/17. Ezen szeptemberben kelt összeállítás alapján júliusban és augusztusban Magyarországon 44965 katona és 12799 ló állomásozott, Erdélyben 23 ezer katona és 3200 ló. Az év elején ezen kívül még kb. 47 ezer katona állomásozott Szlavóniában, a Szerémségben, a Bánságban, valamint Horvátországban. Vö.: Urbán Aladár: A magyarországi osztrák hadszervezet és a hazánkban állomásozó katonaság 1848 áprilisában. HK 1963. 2. 153-154.

11.) volt itthon. Ezért tartotta a Batthyány-kormány egyik legfontosabb feladatának a külföldön tartózkodó magyar katonaság hazahozatalát. Már a legelső, április 12-i minisztertanács is foglalkozott a kérdéssel. Ekkor, majd április 20-án és 24-én is, Batthyány utasította Esterházy Pál herceget, a király személye körüli minisztert, hogy érje el a Galíciában és Morvaországban levő magyar ezredek hazaküldését „a személy s vagyoni bátorságot” biztosítandó.¹⁴⁹

Az ország területén kívül, az örökös tartományokban 22-25 ezer magyar gyalogos katona és 10-12 ezer huszár volt.¹⁵⁰ Közülük az Itáliában harcoló ezredek hazarendelését a kormány nem erőltette túlságosan, nehogy azt a látszatot keltse, hogy nem segít a birodalom védelmében. Május 12-én az uralkodó beleegyezett a 9. (Miklós) és a 12. (Nádor) huszárezredek (Cseh- és Morvaországból) és a Wasa-gyalogezred (Ausztriából) hazaküldésébe, az indulást azonban tovább késleltették.¹⁵¹ Május 15-én ismét forradalom tört ki Bécsben, ezért V. Ferdinánd Innsbruckba költözött, ami megint elhalasztotta a hazavezénylés ügyét.

Schweidelt az 1. őrnagyi osztállyal Bécsből még április 10-én, miután a város lecsendesedett, átvezényelték Simmeringbe és Kaiser-Ebersdorfba, ahol május elején az ezredesi osztály 2. százada váltotta fel, így Schweidel valószínűleg újra a fővárosba került.¹⁵² Április 25-én kihirdették az osztrák alkotmányt, amely azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ezért tört ki május közepén újra a forradalom. Nem örültek neki a huszárezred tisztjei, „és főleg, midőn Ferdinánd király Bécset elhagya, lánggra lobbant haragjuk” a forradalmárok iránt.¹⁵³ Sőt – Zámibelly Lajos huszártiszt szerint – mikor értesültek a hazavezénylésről, az „nem volt ingyére se a tiszteknek, se a legénységnek”.¹⁵⁴ Schweidel sem örült valószínűleg az utcai lázongásnak, s ennek több oka is volt. Egyrészt harmincöt évi katonai szolgálat alatt megtanulta a feltétlen engedelmisséget, a rendet, és tiszttársaival együtt híve volt uralkodójának. A hadsereg tagjai egyébként sem politizálhattak, és bár egymás között a tiszték biztosan megvitatták az eseményeket, de nem láthatták át teljesen a kialakult helyzetet.

¹⁴⁹ Böhm Jakab: A magyarországi főhadparancsnokság i. m. 55.

¹⁵⁰ Urbán Aladár: A Batthyány-kormány hadügyi politikájának első szakasza (1848. április–május). HK 1971. 2. 215.

¹⁵¹ Az uralkodói döntést közli: Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848-49. Bearbeitet von Róbert Hermann, Thomas Kletečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi. Herausgegeben von Christoph Tepperberg und Jolán Szijj. Budapest – Wien, 2005. 3-4.

¹⁵² Gustav Ritter Amon von Treuenfest i. m. 479.

¹⁵³ Zámibelly Lajos i. m. 174.

¹⁵⁴ Uo. 174. Zámibelly úgy állítja be a hazavezénylést, mintha csak az osztrák hadügyminisztérium „hibájából” történt volna, a tiszték akarata ellenére. Jó tudni azonban, hogy visszaemlékezéseit Zámibelly már a szabadságharc leverése után, az osztrák fogságban vetette papírra.

Másrészt Schweidel őrnagy 52 éves volt, s ez a kor már nem a fiatalos, meggondolatlan cselekedetek ideje. Ötgyermekes családapaként kötelességei voltak, és emellett jelleme sem hajlott ilyen irányba. Később – már a börtönben – írta naplójában: „...öregségemre zendülőnek, felkelőnek, lázadónak, felségsértőnek tartanak, pedig mindig kimutattam mélyeséges undoromat az ilyesmi iránt”.¹⁵⁵

A nyár folyamán azonban több tisztársával együtt módosult hozzáállása az eseményekhez. Ennek legfőbb oka lehetett, hogy Schweidel szembesült azzal, Magyarországon nem felségsértő lázadás, hanem alkotmányos átalakulás zajlik. A magyar országgyűlés által hozott törvényeket a király szentesítette, és kinevezte a Batthyány-kormányt, a magyarországi főhadparancsnokságokat pedig a magyar hadügyminisztérium alá rendelte. Az Innsbruckba távozott V. Ferdinánd május 29-én írt leveleit a június 8-án induló Közlöny című hivatalos napilap 1. számának címlapján Schweidel is olvashatta. Az egyik levél Erdély főhadparancsnokához, Puchner Antal altábornagyhoz szólt, jóváhagyva Batthyány, azaz – ahogy írta – „magyar miniszterelnököm” rendelkezéseit. A másik levél „Kedves öcsém István főherceg”-hez szólt, aki Batthyányval együtt Pestre hívta az uralkodót a bécsi zavargások idején. V. Ferdinánd, aki egyébként betegségére hivatkozva végül nem jött Pestre, itt azt írta: „... erősen el vagyok határozva, azonnal, mihelyt lehetséges, mindenesetre a legközelebbi magyar országgyűlés megnyitására családommal együtt hű magyarjaim körébe jöni, s hosszabb ottmaradás által a nemzet ebbeli óhajlásának megfelelni”.¹⁵⁶ A kormány törvényessége tehát mindenki számára nyilvánvaló volt. A másik ok, amely Schweidel véleményét alakíthatta, hogy a magyar minisztériumnak szüksége volt a magyar ezredekre az ország védelmében, természetesen nem a császári alakulatok, hanem a szerb, majd a horvát lázadók ellen. S ez már hazafiúi kötelesség is volt. Erről győzködték az ezredet a kormány által Bécsbe küldött ügynökök, emissariusok is.¹⁵⁷ Emellett a huszárok hazaszeretetét tüzelhették az otthonról érkező levelek, versek, sok hazaváró cikk és röplap is.¹⁵⁸ Ismert egy nagyhatású, kézről-kézre járó hazahívó röpirat Néhány szó idegenben szolgáló katonáinkhoz

¹⁵⁵ Schweidel József naplója i. m. 151.

¹⁵⁶ Közlöny 1. sz. 1848. június 8.

¹⁵⁷ Zám helyi Lajos i. m. 174. Nemcsak Bécsben működtek ilyen ügynökök, hanem a máshol állomásozó magyar ezredekénél, és még a későbbi időszakban is. Erre jó példa: Bosits Miklós alezredes levelei a prágai főhadparancsnokságnak, amelyben a Nádor huszárokat bujtató ügynökökről ír (1848. október 28., november 1.) HL 1848-1849. 2/479., 492., 3/1.

¹⁵⁸ Például az akkor Itáliában állomásozó Mészáros Lázár ezredes is járatta a Pesti Hírlapot, sőt ebből értesült hadügyminiszteri kinevezéséről. Mészáros Lázár emlékiratai I-II. Az eredeti kéziratokból közrebocsátja: Szokoly Viktor. Pest, 1867. I. 1-2. Mészáros csak május 23-án érkezett haza, addig a hadügyet Batthyány, illetve az általa ideiglenesen kinevezett Franz Ottinger vezérőrnagy, pesti dandárparancsnok vezette.

címmel.¹⁵⁹ Végül buzdító példa lehetett, hogy – többek között az említett röplap hatására – májustól egyre több huszár hagyta el külföldi állomáshelyét, szeptember végéig törvényesen.¹⁶⁰ Elsőként május 28-án a 6. (Württemberg) huszárezred ezredesi osztályának 2. százada szökött haza, bár törvénytelenül, Lenkey János kapitány és Fiáth Pompeius főhadnagy vezetésével, éppen Galíciából, Schweidel előző állomáshelyéről.¹⁶¹ Mindezek tehát hozzájárulhattak ahhoz, hogy a katonák – köztük Schweidel – álláspontja megváltozzék a magyar ügyről, és magukénak érezzék azt. És ebben nem akadályozta Schweidelt német származása sem. Már diákként is hungarusnak vallotta magát, és ez nemcsak területi, hanem érzelmi kötődést is jelentett számára a szülőföldhöz. Ezrede magyar katonái is erősíthették ezt az érzést, magyarul is tőlük tanult meg teljesen.¹⁶²

Schweidel és a Sándor-huszárok álláspontját a magyar helyzettel kapcsolatosan jól jellemzi Jellačić nyári bécsi látogatása. A hivatalos császári lefokozás ellenére a városban lévő tisztikar ünnepélyesen fogadta a bánt, s a szálláshelyénél, a Vademberhez címzett fogadó előtt fáklyászenét adtak neki a bécsiek, kikhez beszédet intézett. A tisztikar előzetes egyeztetéséből és magából az ünnepélyes fogadásból viszont kihagyták teljesen a Sándor-huszárokat és a magyar nemesi testőroket, mert attól tartottak, hogy tiltakozni fognak.¹⁶³

Még május végén utasította Batthyány Ottinger ideiglenes magyar hadügyminisztert, hogy forduljon közvetlenül a cseh és morva főhadparancsnokságokhoz, és sürgesse az osztrák hadügyminisztérium által megígért Nádor és Miklós huszárezredek megindítását „sebes indókban Magyarországra”.¹⁶⁴ Július 8-án Mészáros Lázár azt javasolta osztrák kollégájának, hogy cseréljék ki a magyar ezredek a hazánkban állomásozó idegen sorkatonasággal. Ezt Latour el is fogadta, de kijelentette, csak akkor enged el egy magyar ezredet, ha a helyette

¹⁵⁹ HL 1848-1849. 1/210/a. Közli: Rosonczy Ildikó: Adalékok Lenkey huszárszázadának hazatéréséhez. *Folia Historica* 7. 1979. 157–158.

¹⁶⁰ Ilyen tömeges szökések ritkán fordultak elő a hadsereg történetében, de voltak rá példák már az 1790-es forrongó időszakban is. Lásd erre: Sándor Lipót főherceg nádor iratai. Kiad., bev.: Mályusz Elemér. Bp., 1926. 17–18., Marczali Henrik: Az 1790/91-diki országgyűlés. I-II. Bp., 1907. I. 270–271., II. 75–132., A magyar jakobinusok iratai i. m. 207–208.

¹⁶¹ 1848 májusától több mint 1900 huszár szökött haza. A hazatérések egészen 1849 júniusáig tartottak. Sokszor hihetetlen kalandokon keresztül vágták át magukat a katonák. Részletesen lásd: Rédvay István: Huszáraink hazatérése 1848/49-ben. Bp., 1941., Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai i. m. 25–31., valamint Rosonczy Ildikó i. m. 141–163., Kedves Gyula: A szabadságharc huszárai. Bp., 1992. Lenkey százada elleni hadbírószági vizsgálatot felhasználva: Hermann Róbert: Dezertőrökből szabadságharcosok. *Magyar Tudomány* 2007. 12. 1607–1618.

¹⁶² M. Novák Veronika i. m. 225., Pogány György: A vértanuhalált halt Schweidel tábornok menyé az utolsó élő negyvennyolcas tisztí özvegy. *Függetlenség* 1937. január 24. 17.

¹⁶³ Galsai Kovách Ernő: *Naplóm* I. f. 495-501. OSzKK Fol. Hung. 1419.

¹⁶⁴ Gróf Batthyány Lajos levele Franz Ottingerhez. Pest, 1848. május 21. Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai I-II. Vál. Urbán Aladár. Bp., 1999. (A továbbiakban: Gróf Batthyány Lajos iratai.) I. 578–579. A „sebes indókban”, vagyis Eilmarsch jelentése: gyorsított menetben.

érkező már osztrák területre lép. A császári-királyi hadügyminiszter július 18-án értesítette az alsó-ausztriai főhadparancsnokságot, hogy a Sándor-huszárezredet a Nagyváradon állomásozó 6. (Wrbna) könnyűlovasezred fogja felcserélni, mikor Bécsbe érkezik. Erről július végén értesítették a budai főhadparancsnokságot is.¹⁶⁵

Július közepére végre elsőként elindult haza a 9. (Miklós) és a 6. (Württemberg) huszárezred. Ekkor kapott parancsot először a Sándor-huszárezred is a Magyarországra menetelre, melynek következtében nagy lelkesedés lett úrrá a regimenten.

Gróf Apponyi Károly ezredes és Adolph Czekelius von Rosenfeld főhadnagy, ezredsegédtiszt azonban egy beszélgetés során kijelentették, hogy a horvátok ellen nem harcolnának. Erre Bárczay János kapitány azt válaszolta, hogy „ez esetben kötelességének tartaná előljáróját lekaszabolni”. Apponyiék viszont azt felelték, hogy mindent elkövetnek, hogy az ezred haza ne menjen. Pár nappal később már az a hír terjedt el, hogy a 4. huszárezredet nem haza, hanem Itáliába vezénylik. „Erre a legnagyobb levertség mutatkozott, s a katonák s magok a tisztek, névszerint Bárczay, Szepesházy, Vida, Kossa, Schvaidel, Jankovics, azt hívték, hogy az óbester ármánya az egész, s legénységöket sem tudták másképp megnyugtatni, minthogy megtudni ígérék, ha valljon a magyar ministerium rendelete-e, hogy Olaszországba menjenek.”¹⁶⁶

Apponyi ezredes valóban járt Latour osztrák hadügyminiszternél, és kérte az ezred Itáliába való áthelyezését. Vele tartott az osztrák származású Poeltenberg kapitány is, aki ekkor még szintén távol akarta tartani magát a magyarországi eseményektől.¹⁶⁷ Latour „azonban kijelenté, hogy az nem lehet; de biztosított, hogy ő felségének visszatértekor minden lehető meg fog tenni, hogy királyi tekintélyének Magyarországon érvényt szerezzen s a szerencsétlen zavaroknak véget vessen”.¹⁶⁸ Természetesen a magyar kormány tovább igyekezett, hogy elérje a huszárok hazaküldését. Kossuth, értesülve a bécsi eseményekről, tudósította Mészáros Lázárt, és az Itáliába vezénylést illetően megjegyezte: „Én bizonyos vagyok benne, hogy hadügyminiszter úr ilyet nem rendelt, s nem rendelhetett, sőt tudom,

¹⁶⁵ Rédvay István i. m. 40-41., KLÖM XII. Kossuth Lajos az első felelős magyar minisztériumban. S. a. r.: Sinkovics István. Bp., 1957. 851.

¹⁶⁶ Szontagh Pál levele Pulszky Ferenchez. Bécs, 1848. július 15. Közli: A forradalom és szabadságharc levelestára I-IV. Összeáll.: V. Waldapfel Eszter. Bp., 1950-1965. I. 335-337. Pulszky továbbította ezt a levelet Kossuthnak: KLÖM XII. i. m. 453-454. A névsorban megtalálható Schweidel neve is, de tekintettel arra, hogy a többi tiszt rangja százados, illetve hadnagy, elképzelhető, hogy Schweidel Adalbertről, a fiáról van szó, aki 1844 óta szintén a 4. huszárezredben szolgált.

¹⁶⁷ Poeltenberg még kétszer járt Latournál, eredménytelenül. Megpróbált cserélni Kászonyi Józseffel, a 6. könnyűlovasezred kapitányával, de ez sem sikerült. Hermann Róbert: Mindig az elsők között. Poeltenberg Ernő, a szabadságharc tábornoka. Bp., É. n. 20-21.

¹⁶⁸ Zám belly Lajos i. m. 174.

hogy egy német ezreddeli felcserélés útján határozta ezen hős magyar ezredet hazájának visszaadni”. Kossuth intézkedést kért a „legkomolyabb határozottsággal”, és vizsgálatot sürgetett Apponyi és Rosenfeld ellen: „Idegen tisztektől sem gondolom az ily hetvenkedést büntetlenül tűrhetni, magyarnál pedig megbocsáthatlan árulásnak ítélem”.¹⁶⁹

Apponyi ezredes Bécsből július 31-én írt levelet a magyar hadügyminisztériumhoz, melyben tagadta a róla elterjedt rágalmakat.¹⁷⁰ Pedig – ahogyan későbbi cselekedetei is bizonyították – azok igazak voltak.

Augusztus 7-én értesült a Wrbna-könnyűlovasezred, hogy cserélnie kell a bécsi Sándor-huszárezreddel, ezért elindult Nagyváradról.¹⁷¹ Batthyány 9-én levélben arra kérte Esterházy herceget, sűrűsse a huszárok hazatérését, amint megérkezik a váltás. Itthon ugyanis az a hír terjedt el, hogy csak augusztus 23-án engedik el Schweideléket.¹⁷² A következő nap a magyar miniszterelnök újabb levelet írt, ezúttal az osztrák hadügyminisztériumnak, melyben ismételten kérte, hogy Itália helyett Magyarországra indítsák el a huszárokat, aznap, amikor a Wrbna-könnyűlovasok megérkeznek.¹⁷³

Augusztus 11-én gróf Apponyi ezredes szabadságot tartotta magának. Franz Conrad alezredest lovasbaleset érte, és eltörte a lábát.¹⁷⁴ Gróf Alexander Mensdorff-Pouilly alezredest Ferenc József főherceg mellé osztották be.¹⁷⁵ Több tiszt beteget jelentett, vagy szabadságra ment. Fennállt a veszélye, hogy nem lesz, aki hazavezesse az ezredet. A rangban következő Schweidel őrnagy azonban ekkor már teljesen magáénak érezte a magyar ügyet, sőt másokat is buzdított. Ahogyan később Kossuthnak írta, igyekezett, hogy az „ezrednek hazám földjére való kivonulását siettetessem, s e’ végre bajnok társaimat, s’ a közvitéztséget őszinte

¹⁶⁹ Kossuth Lajos levele Mészáros Lázárhoz. Pest, 1848. július 17. KLÖM XII. i. m. 453–454.

¹⁷⁰ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 4299.

¹⁷¹ MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv. 1848: 4715.

¹⁷² Gróf Batthyány Lajos levele herceg Esterházy Pálhoz. Budapest, 1848. augusztus 9. Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. II. 1020–1021. A levelet egyébként augusztus 14-én továbbította Esterházy, amint látni fogjuk, kicsit később.

¹⁷³ Gróf Batthyány Lajos levele az osztrák hadügyminisztériumhoz. Pest, 1848. augusztus 10. Gróf Batthyány Lajos iratai II. 1029–1030. Pulszky levele is e mellett található.

¹⁷⁴ Gróf Apponyi Károly ezredes nem tért vissza az ezredéhez. Decemberben Windisch-Grätz az elfoglalt Győr városparancsnokának nevezte ki, majd 31-én vezérőrnagy lett. Franz Conrad alezredest egyik lába a baleset következtében két hüvelykkel rövidebb lett, október 31-én nyugdíjazták is. Treuenfest i. m. 481.

¹⁷⁵ „Innsbruckból a legfontosabb követségekre őt használták.” Júniusban ő hozta Stadion gróf azon javaslatát, hogy V. Ferdinánd után ne Ferenc Károly, hanem fia következzen a trónon. Báró Petrichevich-Horváth János naplója i. m. 114. Mensdorff-Pouilly osztrák oldalon harcolt a szabadságharcban, 1850-ben már vezérőrnagy volt. Később diplomáciai tevékenységet is végzett, majd külügyminiszter lett.

felvilágosításokkal lelkesítve felizgathassam”.¹⁷⁶ Így tehát „készséggel és örömmel” vállalkozott az ezredparancsnokság ideiglenes átvételére és a hazavezetésre.¹⁷⁷

Augusztus 12-én és 13-án érkezett Bécsbe a Wrbna-könnyűlovasezred. Szerencsére Batthyány aggodalmai a további hátráltatásról alaptalanoknak bizonyultak, ugyanis 13-án elindulhatott a császárvárosból Magyarország irányába a 4. huszárezred 1. őrnagyi osztálya és törzse Schweidel vezetésével. Az alezredesi osztály 16-án, a 2. őrnagyi osztály pedig 24-én indult útnak.¹⁷⁸ Egy létszámkimutatás szerint a 1. és a 2. őrnagyi osztály július végén 867 emberből és 670 lóból állt.¹⁷⁹ A huszárok és családtagjaik poggyászait tartalmazó póttelepe az ezrednek azonban feltehetően végül nem követte az osztályokat.¹⁸⁰

Az alezredesi osztályt báró Theodor Schloissnigg kapitány parancsnoksága alatt Pozsony megyébe vezényelték a helyi szlovákok ellen, „akik a tulajdonjogra nézve a rendestől eltérő felfogást tanúsítottak”.¹⁸¹ A huszárezrednek csak az ezredesi osztálya maradt Ausztriában, amelyet még júniusban Grazba vezényelték, az ottani zavargások megfékezésére. Szeptember végéig ez az osztály ott is maradt.

Hosszú hónapok erőfeszítései után végre tehát elérte a Batthyány-kormány a Sándor-huszárok hazavezénylésének elindítását. 1848 nyarán törvényes módon került Magyarországra az említett ezred hat százada, a 6. (Württemberg) huszárezred hét százada, a 9. (Miklós) huszárregiment egésze, és a 10. (Vilmos) huszárezred négy százada. Ősztől, megszűnve a törvényes kapcsolat Béccsel, a magyar országgyűlés határozatban hívta vissza a katonákat, akik közül sokan próbáltak hazaszökni, egészen a szabadságharc végéig.¹⁸²

Schweidel József az 1. őrnagyi osztállyal Brucknál lépte át a Lajtát, majd Moson felé haladt. A parancs szerint a verbászi táborba kellett vonulniuk a 2. őrnagyi osztállyal a szerb felkelők ellen.¹⁸³ Augusztus 20-án, vasárnap érkeztek Győrbe, ahol a helyi nemzetőrség „Testvéreink! Isten hozott hazánkba!” feliratú lobogóval fogadta őket. Gróf Zichy Ottó, a Győr és Moson

¹⁷⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 13500.

¹⁷⁷ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 5747.

¹⁷⁸ A hazaindulás dátumairól lásd: Schweidel vallomását az aradi hadbírótság előtt. Az aradi vértanúk i. m. 384., valamint MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv. 1848: 4865.

¹⁷⁹ MNL OL H83 Számv. ir. 2. d. 2/17.

¹⁸⁰ Erre lásd: Poeltenberg beadványát aradi fogsága idején, egy évvel később. Az aradi vértanúk i. m. 444.

¹⁸¹ Schloissnigg kapitány egyébként rövidesen visszatért Bécsbe, és felajánlotta, hogy az alezredesi osztályt odavezeti. Latour azonban elutasította. Így szeptember 27-én csatlakozott az osztály a pákozdi sereghez. Zámbergy Lajos i. m. 174., valamint Urbán Aladár: „Honunkat dúló ellenségeinknek minden lépteit nehezítsük”. Válogatás Batthyány Lajos miniszterelnöki irataiból 1848. szeptember 13.–szeptember 26. Századok 1982. 6. 1274–1275., Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. II. 1399-1400.

¹⁸² Részletesen lásd: Hermann Róbert: 1848-1849. A szabadságharc hadtörténete. Bp., 2001. 41–44., Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai i. m. 25-31., Bona Gábor: Századosok i. m. 30-33.

¹⁸³ Polák Vilmos naplója. MNL OL R 31. Naplók, visszaemlékezések, feljegyzések. No. 1004.

megyei nemzetőrség őrnagya az abdai határnál várta a huszárokat. „Megérkeztükkor Schweigl őrnagy rövid, de lelkes magyar beszéddel köszöné a szíves fogadtatást, kijelentvén, hogy a csatamezőn – hol, mondá, az ármány nagy, s ha legyőznek is bennünket, de bírni soha nem fognak – fogják meg hálálni”. A tisztikart megvendégelték, a közhuszárok pedig fejenként egy ezüst húszast kaptak jutalomba a várostól.¹⁸⁴

Az 1. őrnagyi osztály pedig hamarosan továbbindult. Schweidel tudósította a hadügyminisztériumot az ezred állomáshelyéről. Székesfehérvárra érve pótlovak beszerzése iránt írt kérvényt. Egy 20-i rendelet a 4. huszárezred tartalékának állomáshelyét Nagyváradra jelölte ki, ezért Fehérvárról Schweidel 38 embert és 29 lovat küldött Pesten át Biharba.¹⁸⁵ Schweidel külön levélben folyamodott a minisztériumhoz, hogy „más egyének áttételével a tisztikar előléptetése ne hátráltassék”. Így akarta előre elkerülni, hogy feszültség alakuljon ki az ezred tisztikarában, amire volt már példa néhány évtizeddel korábban.¹⁸⁶ Már a magyar határ átlépése után nem sokkal – Zámბelly szerint – gróf Lamberg Ferenc altábornagy, pozsonyi hadosztályparancsnok, az ezred másodtulajdonosa írásban meghagyta, hogy esküdjének fel a magyar alkotmányra.¹⁸⁷

A katonaság felesketését már a március 15-én kinyomtatott 12 pont követelte,¹⁸⁸ de a Batthyány-kormány is alapvetően fontosnak tartotta. Miután az áprilisi törvények nem rendelkeztek az eskütételről, sokáig bizonytalanság volt körülötte. Április 25-én a bécsi hadügyminisztérium bár elrendelte, hogy esküdjének a katonák, de csak az újoncok számára írta elő, és ráadásul nem volt egyértelmű a szöveg. Ezt helyesbítette Batthyány május 14-én, amikor utasította Ottinger helyettes magyar hadügyminisztert, hogy a módosított szöveget a hadsereg minden tagja mondja el.¹⁸⁹ Május 20-án a magyar miniszterelnök István nádorral közösen írt felhívást a katonasághoz, melyben reményüket fejezték ki, hogy a hadsereg pontosan teljesíti a magyar hadügyminisztérium rendeleteit, és ragaszkodik esküjéhez. Egy

¹⁸⁴ Közlöny 78. sz. 1848. augusztus 26. 399. Közli: Szávay Gyula: Győr. Monográfia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével. Győr, 1896. 378. Ebből a beszédből is látható, hogy Schweidel jól beszélt magyarul. A győri átvonulást említi egy ismeretlen augusztus 27-i tudósítása is. Közli: Hermann Róbert: Győr város és megye hadtörténete 1848-49-ben. Győr, 1998. 116.

¹⁸⁵ MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv. 1848: 4992., 5129., 5708. és 5747. A lovak hiányára már augusztus elején felhívta a figyelmet Pulszky Ferenc Bécsből. Lásd: MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 4454.

¹⁸⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv. 1848: 5622. A különböző ezredek tisztikarában gyakori volt az ilyen surlódás, az 1820-as években a 4. huszárezredben is előfordult. Erre lásd: Gróf Széchenyi István naplói i. m. II. 203-206. (1821. szeptember 24.)

¹⁸⁷ Zámбelly Lajos i. m. 174.

¹⁸⁸ A 12 pontból a „10. A’ katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a’ külföldieket vigyék el tőlünk.”

¹⁸⁹ Gróf Batthyány Lajos levele Franz Ottingerhez. Pest, 1848. május 14. Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. I. 60–62.

nappal később Batthyány újra Ottingernek írt levelet, melyben megismételve az utasítást elégnek ítélte, számolva a bonyodalmakkal, ha Mészáros Lázár megérkezésekor folytatódnak a felesketések az alkotmányra. Mészáros május 23-án vette át hivatalát, hat nappal később levélben fordult a király személye körüli miniszterhez, hogy eszközölje ki Bécsben az utasítást a magyarországi főhadparancsnokságokhoz a katonaság felesketésére a magyar alkotmányra. Ez pár nappal később a fővárosban állomásozó csapatokkal meg is történt, Mészáros jelenlétében. Június közepén a hadügyminiszter újabb felszólítást intézett a főhadparancsnokságokhoz, de az eskütételt igen vontatottan hajtották végre.¹⁹⁰

Schweidelék nagyon valószínű, hogy csak később, s nem rögtön a határátlépéskor kapták meg gróf Lamberg parancsát. Az 1. őrnagyi osztály és a vezérkar ugyanis augusztus 28-án ért Simontornyához, és aznap a város mellett esküdtek fel a magyar alkotmányra, „soha nem látott lelkesedéssel”. Schweidel elrendelte, hogy az ezred többi osztálya is kövesse példájukat.¹⁹¹ Az eskü szövege a következő lehetett: „Én, Schweidel József esküszöm az élő Istenre, hogy koronás királyomnak, hazámnak mindenkor hív és engedelmes leszek, a magyar alkotmányt fenntartani és védelmezni fogom. Isten engem úgy segítjen”.¹⁹² Ezek a szavak azért különösen fontosak, mert végérvényesen befolyásolták Schweidel és későbbi aradi tábornoktársai további sorsát, akik az ország más részében, de ugyanezt az esküt mondták el. Királyhűségükön túl elkötelezték magukat a magyar ügy mellett, és a következő hónapokban olyan helyzetbe kerültek, „amelyből – Schweidel szavaival – a legcsekélyebb tisztesség és lelkiismeret birtokában sem szabadulhat az ember”.¹⁹³

Augusztus 29-én már Kölesden volt az osztály. Schweidel innen levelet írt a hadügyminisztériumba, melyben helyzetjelentést adott az ezredről. Nagyon sok tiszt hiányzott, kiknek nevét a levél felsorolja. Gróf Apponyi ezredesen és Conrad alezredesen kívül 19 főtiszt jelentett beteget, szabadságoltatta magát, vagy valamilyen feladata miatt volt távol. Az írás érzékelteti, hogy ki az a hét tiszt, aki nem is akart eljönni Bécsből. Az ezred a hadilétszám alatt volt 99 fővel, persze háromfelé szétszórta. Az embereken kívül lovak is hiányoztak. Összesen 83, azaz 4 tiszti és 79 közlóval volt kevesebb. Ráadásul a tartalék

¹⁹⁰ Szöcs Sebestyén: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban. *Értekezések a történeti tudományok köréből*. 65. Bp., 1972. 194-196., Böhm Jakab: A magyarországi főhadparancsnokság i. m. 60-62.

¹⁹¹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 5747.

¹⁹² Az eskü első szövegét például a Jelenkor című lap közölte (39. sz. 1848. március 30.). A fent leírt szöveg már Batthyány módosításait is tartalmazza. MNL OL H2 OHB 1848: 150., valamint Urbán Aladár: A Batthyány-kormány hadügyi politikájának első szakasza i. m. 234-235. Az eskü szövegének későbbi módosítására lásd még: MNL OL H2 OHB 1848: 4330., 4467.

¹⁹³ Schweidel József naplója i. m. 151.

kijelölt állomáshelye, Nagyvárad nagyon messze volt. Ezért Schweidel azt javasolta, hogy a tartalékot helyezték át Pécsre. Levele végén pedig kérvényezte katonái számára a hadiállapot idejére megállapított pótlékot.¹⁹⁴

¹⁹⁴ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 5747. A levélre a minisztériumban Szemere Bertalan ráírta: „Midőn a haza veszélyben van, magyar ezred nem nélkülözhet ennyi tiszteket”. Ezért szerinte sürgősen vissza kell hívni őket, akik pedig nem jönnek, azok létszámfölöttieknek tekintendők.

IV.

„Huszáraink hűsége körülményeinket megváltoztatá”

1848. március 24-én a Bécsbe érkező gróf Batthyány Lajos magyar miniszterelnököt igen meglepte a hír, hogy előző napon V. Ferdinánd horvát bánná nevezte ki az 1. báni határőrezred ezredesét, Josip Jellačić bárót. Rövidesen elő is léptették vezérőrnagynak, majd kinevezték zágrábi (varasd-károlyvárosi) főhadparancsnoknak, áprilisban pedig altábornagynak léptették elő. A 47 éves bán pedig bebizonyította, hogy méltó a bizalomra. A horvát nemzeti követeléseket vegyítve az udvar érdekeivel szembeszállt a felettesének tekinthető Batthyány-kormánnyal. A magyar meghívásokra nem reagált, áprilisban megszakított minden kapcsolatot Magyarországgal, majd nyíltan lázítani kezdett hazánk polgári átalakulása ellen. Batthyány hosszas tiltakozásai eredményeképpen július 10-én az uralkodó felfüggesztette Jellačićot báni tisztségéből. Ennek ellenére a pár nappal később Innsbruckba érkező „bánt” igen szívélyesen fogadták a császári udvarban, ő pedig kiáltványt adott ki, amelyben az Itáliában harcoló horvátokat buzdította a további hűsleges helytállásra.¹⁹⁵ Miután tehát a névleges felfüggesztés nem hozott tényleges változást, a magyar miniszterelnök július végén újra megpróbált tárgyalni Jellačićcsal, de csak abban sikerült megállapodniuk, hogy mindketten visszavonják csapataikat a Drávától.¹⁹⁶ A valóságban azonban Jellačić mozgósításba kezdett. Udvari körök ugyanis titokban arra bíztatták, hogy készüljön fel egy Magyarország elleni támadásra. Bécs az erősödő magyar politikával szemben elsőként a nemzetiségi kártyát játszotta ki. 1848 nyarától dúlt a harc a szerb határőrvidéken, eredménytelenül. Mikor augusztusra Joseph Radetzky tábornagy, az itáliai császári-királyi haderő főparancsnoka győztesen befejezte a Szárd Piemonti Királysággal az háborút, az udvar elérkezettnek látta az időt, hogy a horvátokat is Magyarország ellen küldje. Erre biztatta Jellačićot a szerb pátriárka is, aki így akarta nehezíteni a honfitársaival harcoló magyar katonaság helyzetét. A lázas horvát készülődésről Csány László délvidéki kormánybiztos nyár óta rendszeresen értesítette a magyar kormányt. Magyar oldalon, a Dráva

¹⁹⁵ Batthyányék is – hűségüket bizonyítván – kénytelenek voltak a július 4-i minisztertanácson azt javasolni, hogy az országgyűlés adjon újoncokat Itáliába. (Vörösmarty Mihály képviselőként – a többséggel együtt – egyébként támogatta a javaslatot, Petőfi ezért versben támadta.) Az „olasz segélyből” végül – Radetzky tábornagy sikerei miatt – nem lett semmi. Részletesen lásd Spira György: Tánács és az „olasz segély” kérdése. In: Spira György: Jottányit se a negyvennyolcból. Bp., 1989. 138-152.

¹⁹⁶ Spira György: Egy Jellačić-önportré. In: Spira György: Jottányit se a negyvennyolcból i. m. 169-195.

mentén folyamatosan változott a katonaság létszáma és a főparancsnok személye. Augusztusban Franz Ottinger vezérőrnagy, volt ideiglenes hadügyminiszter lemondott.¹⁹⁷ Helyette először Melczer Andor ezredest, majd gróf Teleki Ádám vezérőrnagyot nevezték ki, aki augusztus 24-én érkezett a drávai táborba. Ekkorra már készen volt a titokban előkészített horvát haditerv a Pestre vonulásról. Jellačićot augusztus 26-án értesítették a császári udvarból, hogy elismerték a horvátok és a szerbek ügyének igazságát. Csapatai erre megszállták Vukovárt és Verőcét, 31-én pedig a magyar tengeri kikötőt, Fiumét. Pedig a magyar kormány – a béke érdekében – felajánlotta a teljes elszakadást is a horvátok számára. Bécs azonban már nem akarta módosítani a színtalpak mögött kiesztelt tervet. Szeptember 4-én az uralkodó, érvénytelenítve a június 10-i felfüggesztést, visszahelyezte Jellačićot a báni székbe, továbbra is elvárva, hogy „az egyetemes monarchia javára, a magyar korona épségének fenntartására, s a magyar mellékországok viszonyai jótékony kifejlődésére működend”.¹⁹⁸ A magyar fél csak öt nappal később értesülhetett a rehabilitációról, amelyet eleinte el sem akart hinni. Pedig a vértelen magyar alkotmányos átalakulásnak már nemcsak a szerb végeken volt vége.

Schweidel augusztus legvégén érkezett Pécsre, ahol valószínűleg bevárta az ezred második őrnagyi osztályát is. A szerbek ellen levezényelt ezred azonban új parancsot kapott. Bár Mészáros Lázár – aki ekkor a verbászi táborban volt – továbbra is szeretne volna elérni, hogy a Sándor-huszárokat irányítsák a Szenttamásban befészkelte felkelők ellen, de Batthyányék a horvát veszély miatt a Dráva-vonalra rendelték a két őrnagyi osztályt.¹⁹⁹ Létszámuk 870 fő és 669 ló volt.²⁰⁰ Csány László kormánybiztos igyekezett úgy vezetni a huszárokat, hogy „németbarát” ezredekkel ne találkozzanak, nehogy hazafiúi lelkesedésük csorbuljon.²⁰¹ A kormánybiztos ugyanis a magyar szempontból megbízhatatlan Kress-könnyűlovasok, Hardegg-vértések és János-dragonosok helyére kérte a Sándor-huszárokat. Miután az említett ezredek kijelentették, hogy készek Jellačić mellé állni, ezért Csány igyekezett eltávolítani őket a drávai táborból.

¹⁹⁷ Ottinger vezérőrnagy még augusztusban megparancsolta a Muraközben állomásozó katonáinak, hogy ne tanúsítsanak ellenállást horvát támadás esetén. Bár katonai szempontból indokolt volt a parancsa, Csány tiltakozott ellene. Franz Ottinger, lemondása után, osztrák oldalon harcolt a szabadságharcban.

¹⁹⁸ V. Ferdinánd levele Jellačićhoz. Schönbrunn, 1848. szeptember 4. Közli: Gyűjteménye a' Magyarországnak számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a' cs. kir. Hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek. I-II. Budán, 1849. I. Függelék 22-23.

¹⁹⁹ Mészáros Lázár levele gróf Batthyány Lajoshoz. Verbász, 1848. augusztus 30. Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. II. 1166–1167.

²⁰⁰ MNL OL H83 Számvevősegi iratok. 2. d. 2/17. A létszámkimutatás szerint hiányzott vagy szabadságon volt 173 fő, valamint hiányzott 46 ló.

²⁰¹ Csány László levele Kossuth Lajoshoz. Nagykanizsa, 1848. augusztus 31. és szeptember 6. Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. I–II. S. a. r. Hermann Róbert. Zalaegerszeg, 1998. (A továbbiakban Csány László iratai.) I. 237., 258.

Szeptember elején Schweidel osztályával és a törzzsel Somogy megye északi részébe, Marcaliba és Kéthelyre ment, ahol beszállásolt. Mérey József alispán feladata volt az útrendszer kijelölése és a huszárok élelmezése. A második őrnagyi osztály a Drávához közelebb, Istvándiban és Szulokon telepedett le. A Sándor-huszárok feladata a környéken a „közbátorság fenntartása” volt.²⁰² Egy szeptember eleji megközelítő költségvetés szerint ellátásukra 20 ezer ezüstforintra volt szükség, melyből 3500 volt a kenyér ára.²⁰³ Szeptember 6-án már Keszthelyen is voltak Sándor-huszárok, akiket Csány Kiskomáromba rendelt, Galambokra és Károsra elszállásolva őket.²⁰⁴ 9-én a horvát csapatok lezárták a varasdi hidat, amelyből nyilvánvalóvá vált, hogy bármikor megkezdődhet a támadás. 10-én Varasdon Jellačić kiáltványt intézett a magyar nemzethez, melyben úgy magyarázta célját, „hogy Isten segédelmével az országot egy kormányzásra képtelen, gyűlölt és lázadó kormánytól megszabadítsa”.²⁰⁵ Szeptember 11-én Jellačić át is lépte a Drávát 51117 katonával, 1902 lóval és 48 löveggel.²⁰⁶ A haditerv az volt, hogy három hadosztállyal benyomul a Muraközbe, majd Nagykanizsán és a Balaton déli partján át Székesfehérvárra és Budára vonul. Szlavóniából a Roth-hadosztály támogatja 9 ezer fős sereggel, kicsit később átlépve a határt. Közben pedig a szerbek általános támadásba kezdenek, lekötve az ottani jó, harcedzett magyar erőket. Gróf Teleki Ádám, bár István nádor és Csány is védekezésre biztatta, kiürítette a Muraközt és visszahúzta csapatait. Schweidel első őrnagyi osztálya a támadás napján Inkén volt, a második pedig Istvándiban állomásozott.²⁰⁷ Nemsokára egy század Sándor-huszárt Petesházán fedezte a nemzetőrök visszavonulását.²⁰⁸ A drávai hadtest lovasságát ekkor a 4. huszárezred négy, és a 9. (Miklós) huszárezred hat százada alkotta. Teleki vezérőrnagy Nagykanizsáról szeptember 12-i jelentésében írta: „Mostani állásomban négy lovasosztállyal tartom előőreimet, mivel a lovasságban áll főerőm, és mivel ezeknek használhatóságát az itteni tájék inkább megengedi,

²⁰² Csány László utasítása Mérey Józsefhez. Nagykanizsa 1848. szeptember 1. Csány László iratai i. m. I. 238. E levél szerint lehetséges, hogy a második őrnagyi osztály csak szeptember 6-án vagy 7-én érkezett meg délre, Szigetvárra.

²⁰³ Bertalan Vince tábori biztos szeptember 6-án kelt költségvetésében mintegy 1000 Sándor-huszárral számolt. Közli: Hermann Róbert: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Bp., 2008. 276–277.

²⁰⁴ Csány László utasítása Bogyay Józsefhez. Nagykanizsa, 1848. szeptember 6. Csány László iratai i. m. I. 259.

²⁰⁵ Közli: Gracza György: Az 1848-1849-iki magyar szabadságharc története. I-V. Bp., 1895. I. 172-173.

²⁰⁶ Hermann Róbert: Az 1848. őszi hadi események a Dunántúlon és a Felvidéken (1848. szeptember–november). In: A szabadságharc katonai története i. m. 135–136.

²⁰⁷ MNL OL H103 Csány László kormánybiztos iratai. Komáromban lefoglalt iratok. No.16. és 275. Vö. Hermann Róbert: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai i. m. 16.

²⁰⁸ Novák Mihály: Zalavármegye az 1848–49. évi szabadságharcban. Zalaegerszeg, 1906. 67–68., Molnár András: Nemzetőrök, honvédek, hadmozdulatok. Lendva-vidék a szabadságharcban 1848–1849. Lendva, 2006. 25.

mint a gyalogságét.” Ráadásul a Wasa-gyalogosok zászlóaljának igen rossz volt a hangulata.²⁰⁹ Két nappal később a bán csapatai már a Murán vertek hidat az átkeléshez. Az ekkor Letenyénél tartózkodó Sándor-huszárok voltak egyedül a magyar seregből, akik ellenállást tanúsítva a horvátok közé lőttek.²¹⁰

Teleki vezérőrnagy a szeptember 4-i császári manifesztum hírére, valamint a Batthyány-kormány 11-i lemondása miatt döntött a semlegesség és a visszavonulás mellett. Serege alig lépte túl a 6000 főt, így katonailag sem bonyolódhatott igazán küzdelembe. Döntéséről értesítette Jellačićot is, aki erre megparancsolta neki, hogy a katonáival vonuljon Stájerországba. Teleki ehelyett Keszthelyre húzódott, feladva a nagykanizsai főhadiszállást. Csányt felháborította a főparancsnok tétlensége, s vitába szállt vele a visszavonulásról és a keszthelyi élelmezés nehézségéről. Teleki erre azt válaszolta, ha nem biztosítja csapatai ellátását, akkor átvezeti őket Jellačić táborába. Csakhogy kiderült, hogy ez a közömbösség a tisztikarnak sem tetszett. Egy korabeli tudósítás szerint a „hátráltató parancs” a Sándor- és a Miklós-huszárokat inkei és iharosberényi állomásaikon érte. Parancsnokaik, Schweidel, illetve Beretvás Ferenc kapitány erre két tisztet küldtek Nagykanizsára Telekihez azzal az üzenettel, „miszerint ők addig hátrálni nem fognak, míg az ellenséggel meg nem ütköznek”. A küldöttek a városban azonban nem találtak senkit, a katonaság ugyanis innen már elvonult Keszthely irányába. Ezért kénytelenek voltak Schweidelék is visszahúzódní Marcaliba. Itt történt, hogy „Somogy megye aggódó urai... Schweidelt ostromolták felvilágosításért”, mire ő elmondta, hogy ugyanakkor kapta meg „a király rendeletét, amely a lázadó Jellačić ellen küldi, s a bécsi hadügyminiszterét, mely esküjére figyelmeztetve szívére köti, hogy a dinasztiahoz hű bánt lehetőleg kímélje”. Miután felolvasta mindkét rendeletet, „óriási lelkesedés közt jelentette ki, hogy mint magyar ember, hű lesz a magyar ügühöz s engedelmeskedik a magyar kormánynak”.²¹¹ Marcaliból újra elküldte Schweidel és Beretvás a két tisztet Teleki után, most már Keszthelyre, hogy „emlékeztessék a vezérőrnagyot katonai kötelességére”.²¹² A tiszték Bárczay János kapitány (Sándor-huszárezred) és Karl Bubna őrnagy (Miklós-huszárezred) voltak, akik Csánynak is elmondták véleményüket. Erre Teleki összehívta a tisztikart a gyalogezredek vezetőivel együtt 15-én este. Megegyeztek, hogy

²⁰⁹ Gróf Teleki Ádám vezérőrnagy levele a hadügyminisztériumnak. Nagykanizsa, i. n. Közli: Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. II. 1285–1286., lásd még: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben. Okmánytár. I-II. S. a. r.: Hermann Róbert, Molnár András. Nagykanizsa, 2000. I. 116–117.

²¹⁰ Báró Jellačić levele Latourhoz. Magyaróvár, 1848. október 5. Közli: Spira György: Egy nagy meseköltő műveiből. Jellačić regéi Pákozdról. In: Spira György: Vad tüzzel i. m. 150.

²¹¹ Márki Sándor: Schweidel József i. m. 118., valamint Pogány György i. m. 17.

²¹² Közlöny 11. sz. 1848. szeptember 28. 567.

levelet írnak Jellačićnak, melyben felszólítják, mutassa fel az országba való benyomulásról szóló királyi parancsot, ellenkező esetben kénytelenek lesznek vele felvenni a harcot.²¹³ Az iratot 50 tiszt írta alá, közöttük Teleki is, de a 4. huszárezred egyetlen tisztjének nevét sem találjuk a lapon.²¹⁴ Ennek az lehetett az oka, hogy, bár Sándor-huszárok 14-én jártak Keszthelyen, 15-én Szántóra és Sármellékre vonultak szálláshelyre.²¹⁵ Így az aláírás estéjén nem voltak a Balaton-parti városban. A levelet 16-án egy küldöttség vitte a horvát bánhoz Kiskomáromba, s ebben már a huszárok is képviseltették magukat: Alois Wiedersperg, a 60. (Wasa) gyalogezred tisztje mellett Bárczay és Bubna voltak ismét a küldöttek.²¹⁶ Jellačić „egész természete abnormális állapotban” volt, „hiúság és ingerültség fokozatával”, különösen dühös volt a nádorra, de miután nem tudott írásos királyi parancsot mutatni, a három tiszt a magyar sereg ellenállását helyezte kilátásba.²¹⁷ Csány lelkesen írta, hogy „huszáraink hűsége körülményeinket megváltoztatá”, s már másnapra ütközetet várt.²¹⁸ A magyar sereg visszavonulása azonban folytatódott. Meg kellett ugyanis találni a megfelelő csatahelyet, és ráadásul a számarányok sem voltak igen kedvezőek. Jellačić ugyanis, amikor átlépte a határt, felszólította az országban állomásozó idegen lovasezredeket, hogy csatlakozzanak hozzá. Felhívása nem volt eredménytelen: szeptember 16-án a Wrbnakönnyűlovasok egy osztálya, 19-én pedig a Kress-könnyűlovasok egy osztálya és a Hardeggvértesezred egésze állt a bán oldalára.²¹⁹ Jellačićnak nagyon jól jött a segítség, mert bár seregének létszáma nagy volt, harcértéke nem állt ezzel arányban. Báni huszárezrede gyenge volt, a gyalogsága a határőrezredek főként tartalék és népfölkelő zászlóaljaiból állt, tüzérsége sem volt erős. Egy-egy népfölkelő zászlóaljának a létszáma előfordult, hogy 5400–9300 fő között volt, amely kezelhetetlenné tette őket, ráadásul kevés tiszt irányította.²²⁰ Magyar oldalon az átállások miatt körülbelül 4300 főre apadt a létszám.²²¹

²¹³ Csány László levele Batthyányhoz. Keszthely, 1848. szeptember 15., éjféltkor. Csány László iratai i. m. I. 293-295., illetve Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. II. 1351-1353.

²¹⁴ A keszthelyi nyilatkozat közli németül: Von der Revolution zur Reaktion i. m. 34-35. Magyarul közli például: Pesti Hírlap 1848. szeptember 21. 166., Gelich Rikárd i. m. I. 182., Novák Mihály i. m. 90-91.

²¹⁵ Polák Vilmos naplója. MOL R 31. Naplók, feljegyzések. No. 1004., és MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 8940.

²¹⁶ Bár Schweidel aradi hadbírósi vallomásában Ivánka Imre őrnagyra emlékszik Bárczay helyett, ez nem így történt. Lehetséges, hogy Bárczay nevét nem akarta belekeverni. Az aradi vértanúk i. m. 384.

²¹⁷ Csány László levele Batthyányhoz. Keszthely, 1848. szeptember 17. Csány László iratai i. m. I. 298–300.

²¹⁸ Uo., illetve Csány László levele gróf Zichy Hermannhoz. Keszthely, 1848. szeptember 15. Csány László iratai i. m. I. 290.

²¹⁹ Nem volt tehát alaptalan a kormány és Csány félelme ezen ezredek megbízhatatlanságáról. A Wrbnakönnyűlovasok osztályát még szeptember 12-én is igyekezett Csány kicserélni a grazi Sándor-huszárokkal. Lásd: Csány László levele Teleki Adámhoz. Nagykanizsa, 1848. szeptember 12. Csány László iratai i. m. I. 276.

²²⁰ Hermann Róbert: Az 1848. évi őszi hadi események i. m. 137.

²²¹ Hermann Róbert: A drávai hadtest hadművelési naplója. In: Hadtörténelmi tanulmányok. Szerk. Molnár András. Zalai Gyűjtemény 36/I. Zalaegerszeg, 1995. 181.

Csakhogy rövidesen fordult a kocka. Ahogy teltek a napok, úgy emelkedett rohamosan a magyar katonaság száma, és úgy csökkent Jellačić serege. Ennek oka az volt, hogy a szeptember 11-i lemondás után István nádor újra a volt miniszterelnököt bízta meg kormányalakítással. Batthyány hatalmas szervezőmunkába fogott. Elrendelte a honvédtoborzást, Csány népfelkelési rendeletét kiterjesztette az egész Dunántúlra, majd a Duna-Tisza-közi megyékre is. Szabályozta az újoncozást, és kimozdította gyülekezőhelyeikről az önkéntes mozgó nemzetőrség csapatait is.²²²

Szeptember 21-én jelentették be, hogy az országgyűlés létrehozta a miniszterelnök segítségére és ellenőrzésére az Országos Honvédelmi Bizottmányt, amelynek egyik tagja, Kossuth el is indult első toborzójúttára az Alföldre. A magyar oldalon álló császári-királyi tisztek számára kedvező fordulatot jelentett, hogy szeptember 15-én István nádor elvállalta a sereg parancsnokságát.²²³

A Dunántúlon elrendelt népfelkelésre ezek egyenesítették ki kaszájukat, vagy ragadtak bármilyen fegyvernek használható eszközt. Az intézkedés sikeréhez az is hozzájárult, hogy a benyomuló horvát másod- és harmadvonalbeli csapatok nemcsak harcedzettségben, de erkölcsös viselkedésben sem jeleskedtek. Fosztogattak, a nőkkel erőszakoskodtak, a falvakat sokszor felgyújtották, az állatokat lelövöldözték, a szőlőket tönkretették.²²⁴ Egy Jellačić seregében szolgáló tiszt például így panaszkodott feleségének írt levelében: „Borzasztó egy hadjárat. Ez zarnoksággal bemázolt emberiség, már nem is kívánok élni. A határvidékiek a legdurvább kihágásokat követik el. Hasonlók a vadállatokhoz, kiket minden katonai fegyelem és szigor sem képes rendben tartani. Rablás és lopás az ő foglalkozásuk ... Én a kétségbeesésig vagyok.”²²⁵

A bán hiába próbálta megakadályozni a pusztítást, a horvát népfelkelőket nem érdekelte a parancs. Előfordult, hogy saját tisztjeikre, akik őket felelősségre vonták, rálöttek. A horvát

²²² Urbán Aladár: „Honnunkat dúló ellenségeinknek minden lépteit nehezítsük” i. m. 1263-1266. Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. 1284 és köv.

²²³ Az új parancsnok leutazott seregéhez, de még kevesellte a létszámot és valószínűnek tartotta, hogy Fehérvárig vagy Martonvásárig kell visszavonulni. Gróf Teleki Ádámmal kapcsolatban pedig, szerinte, félreértés történt, mert a vezérőrnagy kész harcolni. István nádor levele Batthyányhoz. Veszprém, 1848. szeptember 18. Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. II. 1421.

²²⁴ Pedig az országgyűlés épp ekkor, szeptember 15-én törölte el a szőlőbirtokosok által oly sokat kárhozott szőlődézmát. Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Bev., szerk.: Beér János és Csizmadia Andor. Bp., 1954. 232.

²²⁵ „Egyedül gondolataim te rád és szerelmedre szereznek némi szórakozást” – teszi hozzá levelében a tiszt. Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849. I–II. Közli: Pap Dénes. Pest, 1869. I. 56–57. A bécsi hadvezetés tanult a horvátok hibáiból. 1849-ben már arról szólnak a magyar hadügyminisztériumi jelentések, hogy az országba benyomuló osztrák csapatok hogyan igyekeznek megnyerni a lakosság bizalmát.

seregek egyébként is rekvirálnia kellett, az élelmezés ugyanis egyre nehezebb volt. Ennek oka, hogy olyan mértékű magyar népfelkelés bontakozott ki, amelynek következtében szeptember 21-én már minden kapcsolata megszakadt Jellačićnak a hátországával, majd rövidesen a Roth-hadosztállyal is. A magyar önkéntesek rengeteg élelmiszert és utánpótlást szállító szekeret fogtak el, és kezükbe került a bán postája is, amelyből kiderült, hogy Latour áll az események hátterében. Pedig a horvát vezér – nem számítva ilyen fogadtatásra – a betörés után nem sokkal módosította a haditervet, és magabiztosan úgy döntött, nem várja meg a később induló Rothot, később pedig azt üzenté neki, hogy vonuljon majd Székesfehérvárra, ő addigra Pesten lesz.²²⁶

A magyar csapatok, a horváttal ellentétben, a Balaton északi partján vonultak. Schweidel katonáival Keszthelyről Tapolcán, Nagyvázsonyon, Veszprémen, Csajágon, Kajáron és Lepsényen át érkezett Székesfehérvárra 23-án.²²⁷ István nádor még 21-én megpróbált találkozni Jellačićcsal a Kisfaludy-gőzös fedélzetén, Balatonszemesnél.²²⁸ A bán azonban nem hagyta el a partot, így a békítés kudarcba fulladt. A nádor Pestre, majd Bécsbe ment, ahol lemondott, s többet nem kapcsolódott, nem kapcsolódhatott bele az ország ügyeinek intézésébe.²²⁹

Helyébe Móga János altábornagyot nevezték ki a sereg főparancsnokának. Ő 25-én utasította Schweidelt, hogy másnap hajnali négy órakor huszáraival váltsa föl Répásy Mihályt és a Württemberg-huszárokat az előrsi szolgálatban, és vegye át az egész elővéd parancsnokságát Csíkvárnál. Ha pedig ellenséggel találkozna, szálljon harcra vele, és csak akkor hátráljon, ha a túlerő arra kényszerítené, vagy ha megkerülnék állását.²³⁰ Répásy Mihály őrnagy már 23-án harcra keveredett a Hardegg-vértésekkel Mezőkomáromnál. 26-án, amikor Schweidel átvette az elővéd irányítását, a magyar sereg kiürítette Székesfehérvárt, és a Velencei-tó északi partjára vonult, miután az előzetes védelmi terv ellenére mégsem ütközött meg a horvátokkal Lepsénynél. Schweidel Polgárdi és Csíkvár közelében állt aznap az elővéddel, amely egy nemzetőr, egy honvéd, egy serezedi zászlóaljából, egy csapat huszárból és egy ágyútelepből

²²⁶ Hermann Róbert: Az 1848. évi őszi hadi események i. m. 139.

²²⁷ A Sándor-huszárok útvonalára lásd: Polák Vilmos naplója. MOL R 31. Naplók, feljegyzések. No. 1004., és MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 6977., 7101. (Iktatókönyv), 7227.

²²⁸ Az esetre vonatkozó magyarázatát a bánnak közli: Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. I-III. Bp., 1871-1872. I. 507.

²²⁹ Gergely András: Ámuló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye. H. n., 1989. 125-127.

²³⁰ Móga diszpozíciója. Székesfehérvár, 1848. szeptember 25. Közli németül: Von der Revolution zur Reaktion i. m. 35–37. Vö.: Hermann Róbert: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai i. m. 17–18. Csíkvár Polgárdi mellett feküdt, de ma már nem önálló község.

állt. A gyalogságot Schweidel még a reggeli órákban hátraküldte.²³¹ Sűrű köd volt, ezért a horvát sereg csatarendbe állt. Délután 2 óra tájban Schweidel hat lövéssel zavarta az előrenyomulásukat.²³² Ahogyan később leírta: „Polgárdi alatt, hol Jelachich által vezérelt csapatban terjesztett azon hírt, mintha a rendes magyar katonaság, a betört ellenséggel komoly csatába bocsájtkozni nem merészlene, parancsnokságom alatti ütegekkel, a Hardegg-vasasak közé bocsájtott sikeres lövésekkel cáfolni legelsőbb kezdetem.”²³³ A rövid ágyúzástól csak egy ló pusztult el, de jelzésértékű volt a horvátok számára. Két osztály nehézlovast és három ágyút küldtek Schweidel ellen Szentmihály felé, hogy bekerítsék. Ő azonban gyorsan visszahúzódva Csíkvárról Székesfehérváron át követte a magyar csapatokat Pátkára, majd másnap Pákozdi és Sukoró térségébe.²³⁴ Jellačić pedig bevonult Fehérvárra.

A következő napon, 27-én érkezett a magyar táborba a Sándor huszárezred alezredesi osztálya, amelyet még augusztusban Pozsony megyébe, Malacka környékére vezényeltek. Létszámuk július végén 409 fő és 323 ló, augusztus végén pedig 411 ember és 320 ló volt.²³⁵ A Wallmoden-vértesezred egyik szakaszával együtt biztosítaniuk kellett a nyugalmat, visszatartva a szlovák „zajongó parasztokat nagyobb garázdálkodásoktól”. Vezetőjük, Theodor Schloissnigg kapitány Stomfáról rövidesen visszatért Bécsbe, és felajánlotta, hogy az alezredesi osztályt parancsra 24 órán belül odavezeti. Latour azonban elutasította az ajánlatot, Schloissnigg így visszament a Felvidékre huszárjaihoz.²³⁶ A magyar főszereghez való levelezésüket Pozsony megyéből 15-én kérte Csány Batthyánytól, tekintettel arra, hogy „a nyugtalankodó népnek fékezésére ott a német katonaság használtathatván”.²³⁷ A miniszterelnök 17-én válaszolt Csánynak: „A Sándor-huszárok osztálya már 5 napja megindított Pozsonyból”. Valójában csak 17-én kapták meg a parancsot, hogy gyorsított menetben Veszprémbe menjenek, ahol a 26-án odaérkező, nádor vezette sereggel egyesülniük

²³¹ Az elővédre lásd: Székesfehérvár nyilatkozatát és Boross Mihály nyilatkozatát: MNL OL H69 IM Bünt. Törv. Osz. ir. 1848. 121. kútfő. No. 4430., 4403. Közli: Források Székesfehérvár történetéből. I. Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc forrásai. Szerk.: Csurgai Horváth József, Hudi József, Kovács Eleonóra. Székesfehérvár, 1998. 262-265., 269-274.

²³² Hermann Dahlen von Orlaburg: Ein kleines Tagebuch aus grosser Zeit. In: Hauptmann, Ferdinand: Jelacic's Kriegszug nach Ungarn 1848. I–II. Graz, 1975. II. 24.

²³³ Schweidel József levele Kossuth Lajoshoz. Debrecen, 1849. május 7. MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 13500.

²³⁴ Polák Vilmos naplója. MOL R 31. Naplók, feljegyzések. No. 1004.

²³⁵ MNL OL H83 Számv. ir. 2. d. 2/17. Augusztus végén hiányzott vagy szabadságon volt 111 fő, hiányzott 32 ló.

²³⁶ Theodor Schloissnigg még részt vesz a pákozdi ütközetben, október 4-én főszázadosá is kinevezi a magyar hadügyminisztérium. A hónap végén azonban elhagyja ezredét és a császári sereggel csatlakozik. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai i. m. 730.

²³⁷ Csány László levele gróf Batthyány Lajoshoz. Keszthely, 1848. szept. 15. Közli: Csány László iratai i. m. I. 293-295.

kellett. 19-én Batthyány arra utasította a hadügyminisztériumot, hogy az útközben lévő osztályt ne Veszprémbe, hanem „kettős marsban” Székesfehérvárra küldje anélkül, hogy a huszárok „szünnapot tartanának”, a lovaknak pedig másfél adag abrakot adjanak. A minisztérium másnapi válaszában kifejtette, hogy a parancsot nem tudja végrehajtani, mert nem tudja, merre jár pontosan az alezredesi osztály, ugyanis az útvonalukat nem ők, hanem valószínűleg a pozsonyi kerületi biztosság jelölte ki.²³⁸ A Sándor-huszárok 25-én érkeztek Veszprémbe, ahol arról értesültek, hogy a főszereg már Székesfehérvárott van, és parancsot kaptak a lehető leggyorsabban egyesülni vele. A poggyászaikat és a pótlókat hátrahagyva Fehérvárra siettek, de útközben megtudták, hogy a magyar sereg már azt a várost is elhagyta. Estefelé a horvát előőrsök észrevették őket, és az egész ellenséges tábor mozgásba jött. Ők sietve Keresztúr felé elmenekültek, és fáradtságos éjjeli menetelés után Pátkára értek. Itt étkeztek és etettek, majd 27-én megérkeztek Pákozdra, ahol a főszereg táborozott. Nagy örömmel fogadták a huszárokat, már-már elveszettnek hitték ugyanis az alezredesi osztályt.²³⁹ A hazatérésük után Schweidel nyomban megeskette Sukorón őket is, „hogy utolsó csepp vérig hívek marandanak hazájokhoz, s minden ármányos csábításoknak ellenállva tántoríthatlan hívséggel védendik honokat”.²⁴⁰

Mіндеzek közben még egy fontos esemény történt. Szeptember 25-én ugyanis, miután István nádor Bécsbe érkezett, javaslatára az uralkodó gróf Lamberg Ferenc altábornagyot nevezte ki minden magyarországi fegyveres erő főparancsnokának. Lamberg gróf, aki a Sándor huszárezred másodtulajdonosa is volt, konzervatívan gondolkodott, de érzékenyen figyelte a magyarországi eseményeket.²⁴¹ Ezért Batthyány abban reménykedett, hogy kinevezésével mégiscsak sikerül harc nélkül megállítani Jellačićot, és békés úton lehet tartani az átalakulást. A miniszterelnök a magyar táborba utazott ellenjegyezni a kinevezést, mert úgy tudta, Lamberg is a sereghez érkezik. Az altábornagy azonban Pestre jött. Itt az országgyűlés – Kossuth indítványára – már érvénytelennek nyilvánította a kinevezését. A 28-án megérkező Lamberg a pesti hajóhídon felismerték, és a felbőszült emberek és néhány katona megölték. Minderről Batthyány semmit sem tudott. 27-én érkezett a táborba, és azonnal elküldte gróf Bubna őrnagyot, Móga szárnysegédjét Jellačićhoz Lamberg kinevezésének egy nyomtatott példányával. A bán hitetlenkedve fogadta a hírt, de 24 órára felfüggesztette az

²³⁸ A leveleket lásd: Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. II. 1399-1400., 1462., 1496.

²³⁹ Zámelly Lajos i. m. 174-175.

²⁴⁰ Schweidel József levele a hadügyminisztériumnak. MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 2084.

²⁴¹ Lásd: Batthyány gróf későbbi vallomását. Károlyi Árpád: Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre I–II. Bp., 1932. II. 173-175.

előrenyomulást, hogy megvárja Lamberget. Az új főparancsnok azonban már nem érkeztetett meg a velencei táborba. 28-án Jellačić szétküldte csapatainak a következő napra vonatkozó utasításokat, melyben számolt a csata lehetőségével is. Aznap megérkezett Batthyány nyéki szállására az országgyűlés két küldötte. Ők sem tudtak még Lamberg haláláról, és azért jöttek, hogy a sereggel közöljék a kinevezés törvénytelenységét. A miniszterelnök a távollétében meghozott döntést visszautasította. Be akarta bizonyítani a képviselőknek, hogy a katonák bíznak Lambergben, és nem lehet árulónak titulálni. Ezért haditanácsot hívott össze. A sukorói református templomban 70-80 ember gyűlt össze a kora esti órákban. A képviselőkön kívül Batthyány, Csány, Salamon Lajos Fejér megyei kormánybiztos és tisztek voltak jelen. Móga meghívta a törzstiszteket és minden zászlóaljából egy századost is. Perczel Mór és testvére, Miklós is mint zászlóaljparancsnokok részt vettek az összejövetelen, ők országgyűlési képviselők, sőt Perczel Mór biztos is volt. A 4. huszárezredet Schweidel József és Bárczay János képviselte. Röviddel a haditanács megkezdése után parázs vita alakult ki. Az országgyűlési küldöttek ismertették Lamberg kinevezésének elutasítását, és követelték, hogy a sereg ütközzék meg Jellačićsal. Batthyány törvénytelennek és hibásnak tartotta a Ház határozatát. A törzstisztek nagyobb része szintén nem értett egyet a képviselőkkel, és nem is akarta felvenni a harcot. Az önkéntes alakulatok vezetői, főképp a Perczel testvérek viszont a csata megkezdése mellett kardoskodtak, és indulatosan fekete-sárga metyelynek és hazaárulónak nevezték azokat, akik nem védik meg az országot az ellenségtől. Erre Móga megsértődött, leoldotta kardját, és az Úr asztalára helyezte, mondván, ő akkor nem vezeti tovább a sereget. Óriási hangzavar támadt. A legtöbb tiszt Mógát követte. Perczel Mór emlékirata szerint Schweidel nem tette le a fegyverét, nagyon hazafiasan viselkedett.²⁴² A már-már tettelegességig fajuló vitát Batthyány oldotta fel, javaslatára a haditanács elfogadta, hogy megvárják Lamberget, de ha Jellačić támad, akkor a magyar sereg nem hátrál meg, hanem harcolni fog.²⁴³ Ezt a döntést Ludvigh János képviselő javaslatára – jegyzőkönyv ürügyén – nyilatkozatban is megerősítették a tisztek.²⁴⁴ A tanácskozás után kiadott parancs másnap kora reggelre készenlébe helyezte a sereget, amelynek a katonaság nagyon örült.²⁴⁵

²⁴² Perczel Mór emlékirata. KA Nachlässe. Memoiren des Honvedgenerals Perczel f. 205.

²⁴³ Egyébként az indulatokat jellemzi, hogy Batthyány is a szóváltások közepette párbajra hívta Bernát József képviselőt. Károlyi Árpád i. m. II. 174.

²⁴⁴ Ludvigh János feljegyzései a magyar szabadságharcról. Közli: Lengyel Tamás. Történetírás 1938. 1. 138., illetve Ludvigh János: Jegyzetek 1848-49-ről. In: Szószék és csatatér. Politikusi visszaemlékezések és naplók 1848-49-ből. S. a. r.: Hermann Róbert. Bp., 2000. 400-409.

²⁴⁵ A sukorói haditanácsra több forrás is rendelkezésre áll. Ezeket legkörültekintőbben összefoglalta Hermann Róbert: Pákozdi kérdőjelek. In: „Akit szolgáltatok egy árva hon volt...” Közlemények Székesfehérvár

Eközben a horvát oldalon is több kétely merült fel. 28-án délben Jellačić, akiért egyébként tisztjei rajongtak lovagias természete miatt, hangsúlyozta katonái előtt, hogy ő befejezi, amit elkezdett, és másnap folytatja az előrenyomulást. Miután a bán úgy vélte, Lamberg már Pesten van, nem tartotta valószínűnek, hogy a magyar sereg ellenállást tanúsítson. Azonban több alakulat és tiszt is volt, akiknek egyre kevésbé tetszett a magyarországi hadjárat, mind törvényességi, mind – a horvátok rablásai miatt – emberességi okokból. A bizonytalankodók közé tartozott a 7. (Hardegg) vértesezred is, amelynek legénysége sok cseh származású katonából állt, és akiket éppen Schweidel tartóztatott fel elővédként. A bizonytalan helyzetre jellemző, hogy Jellačić vezérkarának egy tisztje 28-án este a következőket jegyezte fel naplójába: „Elpártolnak tőlünk, az erkölcsi hatás a mi német tábornokainkra, az ellenségre és a magyarokra nagy, és nekünk jól kell küzdenünk, hogy ez kiegyenlítődjék.”²⁴⁶

A magyar oldalon álló katonaság létszáma ekkorra már 17500 fő, 2060 ló és 42 löveg volt. Jellačić 48 ezer harcképes katonája és 48 lövege persze még mindig jelentős túlerőt jelentett. Az előző délután félelmetes vihara és jégesője után 29-én „a legszebb őszi napra” ébredhetett a magyar sereg.²⁴⁷ A katonákat egy új hír azonban megzavarta. Pestről ugyanis reggel 8 órakor megérkezett a Sándor-huszárok két tisztje Lamberg halálhírével. Ezt egyesek már az éjszaka folyamán megtudták, a seregben viszont csak most terjedt szét a hír. A volt császári-királyi tisztek többségében újra kétségek és aggodalmak ébredtek. Különösen „leverőleg hatott” Lamberg meggyilkolása a 4. huszárezredre, hiszen az altábornagy volt a regiment másodtulajdonosa.²⁴⁸ Nehogy felbomoljon az egyébként harcra áhító sereg fegyelme, Mack József főhadnagy és néhány tüzértársa – közöttük Rosty Zsigmond – átment a huszárokhoz, és győzködte őket a maradásra. Azzal érveltek, hogy Lamberg valójában nem a magyar ügyet szolgálta. A meggyőzésben segítségükre volt Schweidel is, sőt a visszaemlékező szerint „legfőbb érdeme” neki volt abban, hogy sikerült maradásra bírni a huszárokat.²⁴⁹ Végül is az egész sereg tisztikarából csak egy őrnagy jelezte kilépési szándékát.²⁵⁰ A rossz hírt és bánatot

történetéből I. Az 1998. május 13-án, szeptember 29-én és november 12-én rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Szerk.: Csurgai Horváth József és Demeter Zsófia. Székesfehérvár, 2000. 128-131. Ugyanezt lásd még: Hermann Róbert: A Drávától a Lajtáig i. m. 77-112. A katonaság hangulatára: Zám-belly Lajos i. m. 176.

²⁴⁶ Wilhelm Hompesch: Živio Ban! Tagebuch für Adolphine gehalten. In: Hauptmann, Ferdinand i. m. II. 216-217.

²⁴⁷ Polák Vilmos naplója. MOL R 31. Naplók, feljegyzések. No. 1004.

²⁴⁸ Zám-belly Lajos i. m. 176.

²⁴⁹ Rosty Zsigmond: Jellacsicscsali csatározások. In: Vahot Imre-Gánóczy Flóris: Honvédek könyve. Történelmi Adattár az 1848-ki 1849-ki magyar hadjáratból. Pest, 1861. I. 61.

²⁵⁰ A kilépett tiszt gróf Franz Bubna und Littitz őrnagy volt. Ő, aki kétszer is járt magyar küldötként a horvát bánnál, hogy jobb belátásra bírja, most elbizonytalanodott. Egy hét múlva magyarázkodó levelet írt Csányinak. Érdekes, hogy ebben olyan fiatal katonákat ajánl Csányi figyelmébe, akiket szerinte „protegálni kell”, hogy

hirtelen feledtette az is, hogy fél 9 körül feltűnt a horvát sereg, és egy órával később kezdetét vette a magyar katonaság által várva várt csata.²⁵¹

Először a reggel 6 óra óta lassan előrenyomuló Johann Kempen von Fichtenstamm vezérőrnagy vezette horvát balszárny lendült támadásba, hogy a lovasberényi úttól délre álló magyar jobbszárnyat bekerítve, az egész sereget a Velencei-tóba nyomja. A Josef Milpökh ezredes vezette jobbszárnyunk azonban derekasan állta az ellenséges hadosztállyal a küzdelmet. Hét gyalogzászlóalj, köztük öt nemzetőrségi zászlóalj fogadta az ellenséget, két század Miklós-huszárral és nyolc löveggel támogatva. „Háromszor verték vissza a horvátok erős rohamát és mindenik után üldözték a futókat, a puska tusával agyba-főbe verve őket.”²⁵²

Guyon Richárd őrnagy vezetésével a dunáninnyi önkéntes mozgó nemzetőrség 2. Pest megyei zászlóalja, miután lőszere elfogyott, szuronyrohammal indult ellentámadásba, majd visszatért állásaiba. A további horvát próbálkozásokat is sikerrel verték vissza a 60. (Wasa) gyalogezred katonái, majd a tolnai önkéntes mozgó nemzetőrök Perczel Miklós őrnagy vezetésével. Mindeközben két horvát zászlóalj, két báni huszárszázaddal megpróbált a magyarok hátába kerülni. Azonban a két század Miklós-huszár, valamint a centrumból idevezényelt erősítés, a gróf Andrássy Gyula őrnagy vezette üteg kartácslővései visszaverték az ellenséget, megakadályozva, hogy az jobbszárnyunkat bekerítse.²⁵³ A Strakoniczky Bazil főhadnagy irányította 8 löveg is remekül teljesítette feladatát.

Milpökh délután 4 óra tájban általános támadást rendelt el, s a minden ponton menekülő horvátokat Pátkáig szorították a magyar csapatok. Ekkor történhetett, hogy az otocsácsi szerzsánok legyilkoltak mintegy 40 magyar önkéntest, akik azt hitték, hogy a horvátok meg akarják adni magukat.²⁵⁴ A Pátka szélén álló, fehér zászlót lengető horvátokhoz pedig a magyar jobbszárnyról Ivánka Imre őrnagy ment tárgyalni. Éppen ekkor érkezett meg a

Móga segítségére lehessenek. Közöttük van Schweidel Adalbert is, aki Bubna őrnagy szerint „egy nagyon jó tiszt”. Bubna levele Csány Lászlónak. Keszthely, 1848. október 6. A forradalom és szabadságharc levelestára i. m. II. 169-172.

²⁵¹ Az ütközethez kapcsolódó harcrendek: MNL OL H103 Csány László kormánybiztos iratai. Komáromban lefoglalt iratok. No. 121. (szeptember 21.), 197. (szeptember 23., 25.), 227. (szeptember 28.), valamint HL 1848-1849. 2/117. a. (szeptember 29. német, fényképmásolat, utólag készített hadrend), 2/209. (október 3-i létszám). Vö.: Hermann Róbert: A pákozdi csata, 1848. szeptember 29. HK 2014. 2. 389-394.

²⁵² Zámibelly Lajos i. m. 177.

²⁵³ Gróf Andrássy Gyula a pákozdi csatáról. Történelmi Szemle 1912. 587-589.

²⁵⁴ Franz Bach: Otočaner Regiments-Geschichte. Vom Ursprung dieser Gegend, ihrer Bevölkerung und ihrer Schicksale. Karlstadt, 1853. 238. Vö.: Hermann Róbert: Pákozdi kérdőjelek i. m. 100.

centrumból az erősítés, amely löni kezdett. Ekkor Ivánkát foglyul ejtették, és csak másnap engedték el.²⁵⁵

A Pátkára vonuló horvát lőszer- és poggyászvonat szekereit és kísérőit a község lakói támadták meg a Zámolyról érkező zalai önkéntesek századosának, Kisfaludy Móricnak vezetésével, kiűzve őket a faluból. A jobbszárny sikere olyan gyors és váratlan volt, hogy Móga cselt gyanított.²⁵⁶

A centrumban sem sikerült áttörést elérnie Jellačićnak. Személyesen vezette fél 12 körül a Schmidl-hadosztály támadását a Pákozdi és Sukoró közötti magaslatokon állást fogláló derékhadunk ellen, eleinte ágyú- és röppentyűtüzzel zavarva a magyarokat. Velük szemben, Franz Holtsche tábornok vezetésével 28 löveg segítette a 3800 fős, közöttük 400 huszár alkotta magyar középhadat megvédeni a Székesfehérvárról Budára vezető utat. A Sándor-huszárok három osztályából az alezredesi volt ide beosztva, a két őrnagyi pedig a tartalékban várakozott, Teleki vezérőrnagy vezetése alatt Velencénél. „A Sándor-huszárok alezredesi osztálya Pákozdi felé, az úttól balra, előre tolatott, kényszerítendő az ellenséget, hogy seregeit e pontra összevonja.”²⁵⁷ Egy szakasz huszár lovagolt előre a közeli patakig, amely a lovasok útjában volt, és nehezítette a mozgást. Hamarosan erős horvát ágyútűzbe kerültek, és az erősítéssel együtt sem tudtak előrenyomulni. Rövidesen megkezdődött a két sereg ágyúinak harca, melyet fényesen megnyertek a Mack József főhadnagy, Gruber Fülöp hadnagy és Karl Jungwirth főhadnagy vezette magyar ütegek. Az ő tüzükön már nem tudtak túljutni a horvát gyalogosok, és a vértések sem.²⁵⁸

A Répásy Mihály őrnagy vezette balszárnyunk a Velencei tó déli partján állt fel, de nem került harcba.

A jobbszárnyunkon még délelőtt érdekes eset történt. A harc kezdete után ugyanis – valószínűleg saját elhatározásából – Kempen vezérőrnagynál megjelent gróf Szapáry Antal, és a küzdelem beszüntetésére szólította fel. A vezérőrnagy nem zárkózott el, hiszen horvát katonái úgyszólván sikertelenül harcoltak, és megígérte, hogy a bán válaszáig leállítja a támadást. A

²⁵⁵ Ivánka Imre: Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 június végétől október végéig. Bp., 1881. 22-23.

²⁵⁶ Urbán Aladár: Pákozdi, 1848. Bp. 1984. 170.

²⁵⁷ Zámboelly Lajos i. m. 177.

²⁵⁸ A magyar tüzés sikerét bizonyítja, hogy Jellačić azt hitte, francia tüzerek segítették a magyar katonákat. Az ágyúzásban egyébként egy horvát népfelkelő zászlóalj futásnak eredt, hátravonták őket, de útközben Pákozdnál feltörték egy birkahodályt és vadászni kezdték az állatokat. A káosz és lövöldözés eredménye több halott és sebesült lett. Hermann Róbert: Az 1848. évi őszi hadi események i. m. 142.

horvát centrum felől ekkor azonban ágyúszó hallatszott, Jellačić csapatai megtámadták a magyar középhadot, így Kempen is folytatta a támadást.

Jellačić nem tudott sokat Kempen vezérőrnagy tevékenységéről, és a 18 ezer fős Hartlieb-hadosztályról sem, amely késett a harctérről, így hiába várta azt a bán a centrumba. Miután a horvát népfölkelők is csúfosan megfutottak, délután 3 és 4 óra között a bán leállítva a támadást visszarendelte csapatait.²⁵⁹

Schweidel szerepét a csatában könnyebb, helyét nehezebb tisztázni. Amikor a centrumban egy szakasz huszár lovagolt előre a közeli patakig, talán Schweidel is közöttük volt. Az ugyanis bizonyos, hogy a csata folyamán néhány huszárral előbbre ment „a jóval nagyobb számú ellenség helyzetének, s felállításának megösmérhetése” végett. A horvát tüzérség már csak 800 lépésnyire volt, de „életveszedelem megvetésével legsűrűbb lövések daczára” is sikerült megvizsgálni a horvát állásokat, melynek következtében átcsoportosítottak magyar erőket.²⁶⁰

Eszerint tehát Schweidel az alezredesi osztállyal a centrumban vett volna részt az ütközetben. Ennek azonban ellentmond Perczel Miklós naplójában, mert szerinte „Schweidel ezredes három osztály huszárral” a jobbszárnyon küzdött.²⁶¹ Ráadásul maga Schweidel is, aradi hadbírósa vallomásában hasonlóan nyilatkozott: „én dandárommal a jobbszárnyon álltam, és az okos intézkedés jóvoltából visszaszorítottam az ellenséget”.²⁶² Legvalószínűbb, hogy Schweidel a hadközépen volt végig, esetleg a jobbszárnyra vezényelt erősítésben vett részt később.

Az ütközet végén magyar oldalon nagy volt az öröm. Azonban Móga, félve, hogy Jellačić megkerüli, az esti órákban elrendelte a visszavonulást Martonvásárra. A sötétben a csapatok nem ismerték fel egymást, és az ijedt zavarodásban lövöldözni kezdtek. Az utolsók közt visszavonuló Sándor huszárezred alezredesi osztálya a szerencsétlen tűzpárbajban több embert vesztett, mint a csatában, ahol 1 ember és 2 ló volt a veszteség.²⁶³

A győztes ütközet utáni másnap a fogságba került, majd kiszabadult Ivánka őrnagy Jellačić háromnapos fegyverszüneti ajánlatát hozta. Móga, a visszavonulás rendetlensége és a csapatok kimerültsége miatt kapott az alkalmon, és 30-án délután 6 órakor megkötötte a

²⁵⁹ A csatára legutóbb és legrészletesebben: Hermann Róbert: A pákozdi csata, 1848. szeptember 29. i. m. 353-394.

²⁶⁰ Schweidel József levele Kossuth Lajoshoz. Debrecen, 1849. május 7. MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 13500.

²⁶¹ Perczel Miklós: Naplóm az emigrációból I-II. OSzKK Quart. Hung. 3185. I. ff. 108-109. Nyomtatásban: Uő: Naplóm az emigrációból. H. n., 1977. 61.

²⁶² Az aradi vértanúk i. m. 385.

²⁶³ Jenei Károly: A pákozdi csata. 1848. szeptember 29. Fejér Megyei Szemle. 1966. 1. 20-21., Zámberly Lajos i. m. 179.

fegyverszünetet, az előző napi állásokat kijelölve.²⁶⁴ A pákozdi csatában, a két vezér jelentése alapján, a horvátoknak 49 halottjuk és néhány sebesültjük volt, a magyaroknak 7 halottjuk és 37 sebesültjük, és 5 lovat vesztek. Mindkét esetben valószínűleg nagyobb volt a veszteség, és ha a magyar seregnél hozzászámoljuk a visszavonuláskor megsérülteket, a két oldalon körülbelül megegyezhetett a halottak és sebesültek száma.²⁶⁵

A legfontosabbat, Jellačić megállítását a magyar sereg elérte. Helyesen értékelte Móga az ütközetet Pestre küldött hadijelentésében: „Ámbár seregünk egy teljes győzelmet vívott ki, minthogy magát első állásában megtartotta, mégis katonai nézetből ezen ütközetnek eredménye csekély; ellenben annál nagyobb erkölcsi hatást tett az új csapatra, amennyiben helyét első ütközés alkalmával diadalmasan meg tudta tartani.”²⁶⁶

Móga azonban ezen jelentésében elkövette azt a hibát, hogy a gyalogság és a tüzérség rendkívüli teljesítménye mellett nem említette meg a 4. huszárezredet. Csány értesülve a huszárok méltatlankodásáról emiatt, a képviselőház elnökéhez írt levelében kérte, hogy orvosolják a hibát. „A Sándor-huszárok sem tanúsítottak kevesebb erélyt és hősiséget másoknál... Nem jó lenne a rossz benyomást meghagyni” – írta.²⁶⁷ A táborba kiküldött biztosok is felhívták a figyelmet, hogy „a Sándor-huszárok egy csapatja Sveidl [sic!] őrnagy vezérlete alatt igen nagy tűzben voltak”.²⁶⁸ Az országgyűlés már a másnapi, október 2-i ülésén pótlólagos határozatot hozott. Eszerint a csatában „... magukat különösen kitüntették a Sándor-huszárok egy csapatja, Sveidt [sic!] őrnagy vezérlete alatt...”, ezért „...vitéz viseletükért, és az egész hadseregnek is eddig mutatott lelkesedéséért a ház teljes elismerését fejezi ki, egyszersmind az egész haza nevében köszönetét nyilvánítani, hazafiúi kötelességének tartja”.²⁶⁹

A 4. huszárezred a napóleoni háborúk óta nem vett részt ütközetben. A pákozdi kezdete volt azon csaták sorának, melyekben a regiment bizonyította bátorságát a harcmezőn és hűségét a magyar ügyhöz.

²⁶⁴ A fegyverszüneti megállapodás másolata: HL 1848-1849. 2/14. Magyarul közli: Gelich Rikárd i. m. I. 230-231., Görgey István: 1848 júniusától novemberéig. Okmánytár. S. a. r.: Katona Tamás. Bp., 1980. 197-198.

²⁶⁵ Hermann Róbert: Az 1848. évi őszi hadi események i. m. 143.

²⁶⁶ Móga János hadijelentése gróf Batthyány Lajos miniszterelnöknek. Sukoró, 1848. szeptember 29. Németül közli: Von der Revolution zur Reaktion i. m. 38-39. Magyarul: Hermann Róbert: Az 1848. őszi dunántúli hadjárat és a pákozdi csata. A pákozdi csatáról szóló hadijelentések. In: Főhajtás. Katonai Emlékpark Pákozdi. Szerk.: Vermes Judit. Bp., 2010. 60-61.

²⁶⁷ Csány László levele Pázmándy Déneshez. Martonvásár, 1848. október 1. Csány László iratai i. m. 336.

²⁶⁸ MNL OL HM Ált. ir. 1848: 7852.

²⁶⁹ A határozatot idézi Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés i. m. 260., valamint Közlöny 116. sz. 1848. október 4. 590-591.

V.

„Hűség, becsület és tettek által...”

A fegyverszünet ideje alatt újabb és újabb erősítések érkeztek a Baracska és Martonvásár közötti magyar táborba. A sereg létszáma így a 30 ezerhez közeledett, de csak a hadszíntér egészét tekintve, Görgei csapataival, és nagyon sok volt a mezítlábas, tapasztalatlan, kaszával felfegyverzett népfelkelő. Móga október 1-én elkezdte felosztani a sereget hadoszlopokra, külön parancsnokok vezénylete alatt.²⁷⁰ A megalakult hat hadoszlop közül a Teleki vezérőrnagy vezette 4. hadoszlopba osztották be valószínűleg a Sándor-huszárezred alezredesi osztályát. Schweidel pedig feltehetően a két őrnagy osztállyal Franz Begg őrnagy parancsnoksága alá került, és előőrsi szolgálatot látott el a kijelölt demarkációs vonalon, biztosítva a csapatok közötti összeköttetést. A táborba látogató képviselők is láthatták a korabeli tudósítás szerint, hogy a „huszárságból a legnagyobb rész a sereg szárnyain s elől mint táborsemek tevének szolgálatot”.²⁷¹ Október 3-án ebből az előhadból jött létre a 7. hadoszlop.²⁷²

Bár a magyar sereg az újabb csatára készülődött, Jellačić már nem akart a Velencei-tónál ismét megütközni. Csapatainak élelmezése és a rablások megfékezése megoldhatatlan problémákat okoztak a bánnak, ráadásul a Roth vezérőrnagy vezette oldalvédjétől sem kapott – a tökéletesen működő magyar őrlánc miatt – semmilyen információt. Ezért úgy döntött, hogy október 1-én visszavonul észak-nyugat irányába, és csak Székesfehérváron hagy horvát katonaságot. Amikor szeptember 30-án értesítette von Schmidl vezérőrnagyot a fegyverszünetről, megparancsolta, hogy hadosztályával másnap reggel hat órakor vonuljon Székesfehérvár irányába, ezt csapataival csak közvetlenül előtte közölje, és az elvonulás „a legnagyobb csendben” történjék.²⁷³ Terve az volt, hogy egyesülve a dunántúli, valamint a felvidéki császári és királyi csapatokkal újra visszafordul Buda irányába.²⁷⁴

²⁷⁰ Zámბelly Lajos i. m. 180.

²⁷¹ Márczius tizenötödike 1848. október 3. 172.

²⁷² Lásd Móga János altábornagy intézkedéseit. Martonvásár, 1848. október 2. és 3. Közli: Görgey István: 1848 júniusától novemberéig i. m. 247-250., 284-285.

²⁷³ Jellačić altábornagy levele von Schmidl vezérőrnagynak. Pákozd, 1848. szeptember 30. HL 1848-1849. 2/179.

²⁷⁴ A kortársak szemében Jellačić megszegte a fegyverszüneti megállapodást. A magyar sajtó nem sajnálta a becsúrló kifejezéseket a „gyáva” bánra. Ha úgy nézzük, hogy Jellačić nem lépte át Buda felé a megállapított határvonalat, hanem hátrafelé indult, akkor mondhatnánk, hogy nem történt egyezményeség. Csakhogy a

A székesfehérváriak már 1-én értesítették Csányt a horvát elvonulásról, tehát Móga is tisztában volt ezzel.²⁷⁵ Azonban ő nem akarta megszegni a megállapodást, és egyébként sem tudta még, merre tart Jellačić pontosan, ráadásul Roth 9 ezer katonája is Fehérvár felé közeledett.

Móga tehát megvárta a három nap leteltét, és 3-án délután pontosan 6 órakor indította meg átszervezett csapatait a horvátok után. Az elővédből kialakított körülbelül 3200 fős, 8 löveggel ellátott 7. hadoszlop azt a parancsot kapta, hogy vonuljon Pákozdtól felé, majd Székesfehérváron át Móra.²⁷⁶ Ha az ellenség már Győr irányába továbbment volna, fogja el a Székesfehérváron maradt horvátokat. Közben figyelnie kellett a már Kálozon állomásozó Roth-hadosztályt is. Móga nem részletezte a feladatokat, azokat Begg őrnagy belátására bízta.²⁷⁷

Schweidel a hadoszloppal már 3-án este 11 óra tájban Fehérvárra érkezett, ahol kellemes meglepetés várta. A város bátor népe ugyanis addigra lefegyverezte a hátrahagyott horvát katonákat, körülbelül 1200 foglyot ejtve.²⁷⁸ A közeledő Roth tehát kénytelen volt visszafordulni Tác irányába. Egy elfogott futárnál található levélből Begg őrnagy megtudta, hogy 5-én megtámadja a várost Roth, ezért aznap csatarendben vonult Tácsra, ahol azonban a horvátok hült helyét találta.²⁷⁹ Roth ugyanis már visszaindult Szlavóniába, majd két nappal később Ozoránál megadta magát a Perczel Mór, Görgei Artúr vezette magyar csapatoknak, a tulajdonképpeni 5. hadoszlopnak, és Csapó Vilmos nemzetőreinek.²⁸⁰

horvátok nem dél felé mentek „a legnagyobb csendben”, ahonnan jöttek, hanem olyan dunántúli megyékbe, ahol még nem jártak előtte, és ráadásul azért, hogy az időközben hozzájuk kapcsolódó alakulatokat bevárják, és velük együtt megerősödve visszatérjenek. S ezzel mégiscsak – véleményünk szerint – a bán megszegte a szerződést.

²⁷⁵ A kormánybiztos értesítéséről lásd a bizottmányi jegyzőkönyvet. Közli: Források Székesfehérvár történetéből I. i. m. 248.

²⁷⁶ A létszámra lásd: HL 1848-1849. 2/209., 2/216., és MNL OL H2 OHB 1848: 2103.

²⁷⁷ Móga intézkedését (Martonvásár, 1848. október 3.) közli: Görgey István: 1848 júniusától novemberéig i. m. 284-285.

²⁷⁸ Az izgalmas városi népfelkelésről és a horvátok lefegyverzéséről lásd: Boross Mihály: Élményeim 1848-1861. Székesfehérvárott, 1881., valamint Közlöny 133. sz. 1848. október 21. 658., Pesti Hírlap 187. sz. 1848. október 14. 964., Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. Bp., 1953. 119-154., Erdős Ferenc: Forradalom és szabadságharc Fejér megyében 1848-1849. Székesfehérvár, 1998. 182-188., Erdős Ferenc: Népfelkelés és honvédelem Fejér megyében. In: „Akit szolgáltatók egy árva hon volt...” i. m. 105-121., Erdős Ferenc: Székesfehérvár a forradalom és szabadságharc városa 1848-1849. História Klub Füzetek 8. Székesfehérvár, É. n. [1991.]

²⁷⁹ Franz Begg jelentése Móga Jánosnak. Székesfehérvár melletti tábor, 1848. október 4. du. fél 3 órakor., valamint Hadhalmy Pál és Eischl Ede jelentése Csány Lászlónak. Székesfehérvár, 1848. október 4. este 6 óra. Közli: Görgey István: 1848 júniusától novemberéig i. m. 292-293., 298-299.

²⁸⁰ Részletesen lásd: Hermann Róbert: Az 1848.évi őszi hadi események i. m. 143-146.

Eközben Jellačić felszólította Komárom parancsnokát a vár átadására, Majthényi István alezredes azonban nem nyitott kaput neki.²⁸¹ A bán seregével kénytelen volt folytatni az útját, 3-án már Győrben volt, majd megállt Mosonnál. Be akarta várni a bécsi és felvidéki erősítéseket, hogy újra megütközzön a magyar sereggel. Itt érte a hír, hogy V. Ferdinánd, értesülve Lamberg haláláról, de a pákozdi csatáról még nem, feloszlatta a magyar országgyűlést, és őt nevezte ki a Magyarországon és Erdélyben állomásozó fegyveres erők főparancsnokává, továbbá Horvátország teljhatalmú királyi biztosává.²⁸² Gróf Batthyány Lajos ugyanis, aki szeptember utolsó napján Bécsbe érkezett, hajlandó volt lemondani, és ellenjegyezte báró Vay Miklós miniszterelnöki megbízatását. Elutasította viszont Mailáth György helytartói, báró Récsey Ádám a király személye körüli miniszteri kinevezését és az országgyűlés elnapolását.²⁸³ Mindezek helyett azonban a legradikálisabb lépés született a császárvárosban, így kaphatta meg a horvát bán a kinevezést. Nem sokáig örülhetett neki, hiszen 6-án ismét forradalom tört ki Bécsben. Az udvar Olmützbe menekült, legfőbb támogatóját, Latourt pedig lámpavasra akasztotta a felbőszült tömeg.

Jellačić eredeti tervét, hogy az országban marad és megerősödve újra támadásba lendül, fel kellett adnia. A forradalom hírére gyorsan átlépte a határt, és az osztrák főváros alá vonult.²⁸⁴ Serege fékezhetetlen és értéktelenebb csapatait Kuzman Todorović vezérőrnagy vezetésével visszaküldte Horvátországba. Móga két hadoszlopot küldött elfogásukra. A 12 ezer horvát határőr üldözői között volt két század Sándor-husár is, Ferdinand Karger őrnagy vezetésével. Kisebb csatározások után a menekülők osztrák földre léptek, így nem sikerült az elfogásuk. Karger, akit közben alezredesnek neveztek ki, Sopron, majd Vas megyén át a stájer határig vonult. Október 13-án Kőszegen, 16-án Szombathelyen, 18-án Körmenden volt hadoszlopával, majd csatlakozott volna Perczel Mór tábornok Nagykanizsa felől idevonuló seregéhez, annak jobb szárnyát biztosítva egy esetleges beütés ellen. 19-én Zalalövön és

²⁸¹ A várak magyar kézbe kerülése és megtartása döntő fontosságú volt. Sikerült biztosítani Pétervárad és Komárom után Eszéket és Lipótvárat is. Majthényit komáromi határozottságáért természetesen az OHB megdicsérte. Lásd: KLÖM XIII. S. a. r.: Barta István. Bp., 1952. 160.

²⁸² V. Ferdinánd proklamációja, báró Récsey Ádám miniszterelnöki ellenjegyzésével. Schönbrunn, 1848. október 3. Közli: Gyűjteménye i. m. I. 6-8. Lásd még: Jellačić levelei Latourhoz. Magyaróvár, 1848. október 5. Közli: Spira György: Egy nagy meseköltő műveiből i. m. 148-152.

²⁸³ A bécsi eseményekre: Gróf Batthyány Lajos levele Bezerédj Istvánhoz. Hegyfalú, 1848. október 14. PMKL Friedreich Endre hagyatéka. (IV. 104.) Iratgyűjtemény I. Gróf Batthyány Lajos iratai. (Valószínűleg Batthyány részére írt másolat.) Közli: Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. II. 1658-1661. (A korabeli sajtóközlésekre: ugyanitt.) Lásd még: Urbán Aladár: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála. H. n., 2007. 381-382.

²⁸⁴ Urbán Aladár: Batthyány Lajos és a vasi fölkelősereg 1848. szeptember-októberében. In: Uő: Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén. Bp., 2009. 304-305.

környékén állomásozott Karger hadoszlopa, de aznap parancs érkezett, hogy vonuljanak Parndorfba. Karger huszáraival 23-án tért vissza a főszereghez.²⁸⁵

A 7. hadoszlop – amelyet Móga nem tudott sokáig nélkülözni – a Székesfehérvárt fenyegető támadás elmúltával október 7-én csatlakozott a magyar sereghez.²⁸⁶ Míg Móga a derékhaddal a Bia-Bicske-Bánhida-Győr útvonalon haladt, addig Schweidel hadoszlopával Móron, Kisbéren és Mezőörsön keresztül érkezett Győrbe a sereg másik felével.²⁸⁷ A horvát sereg visszavonulását könnyű volt követni, ugyanis elhagyott táborhelyeiken rablott háziállatok tollai, lopott eszközök és bútorok heverték szétszórva.²⁸⁸

Schweidel négy század Sándor-huszárjával és a főszereggel elérte Öttevényt, majd Miklósfalvát.²⁸⁹ Az Ivánka őrnagy vezette elővéd már 9-én a határ mellett állt Parndorfnál, a főerő csak három nappal később ért a településhez. Itt csatlakozott hozzájuk a Sándor-huszárezred negyedik, ezredesi osztályának 2. százada. Az ezredesi osztályt még júniusban Grazba vezényelték, így azt nem vezethette haza Schweidel. A nyár folyamán a hírek és a határ közelsége egyaránt csábította a husárokat, akik hiába várták, hogy felváltsa őket a 6. (Wrbna) könnyűlovasezred 1. őrnagyosi osztálya. Ugyanis a Maximilian Krapf őrnagy vezette osztály, amelyet kivontak a Délvidékről, szeptember 16-án csatlakozott Jellačić csapataihoz.²⁹⁰ Az ezredesi osztály 1. századának huszárai végül szeptember 29-én hazaszöktek, Jan Stadnicki tizedes vezetésével.²⁹¹ A 105 huszár szeptember 30-án lépett magyar földre Rudersdorfnál, majd Körmentre mentek.²⁹² Vidos József nemzetőr őrnagy aznap levélben utasította őket, hogy „tüstént”, „a lehető legsietősen” Zalaegerszegre jöjjenek.

²⁸⁵ Zámibelly Lajos i. m. 182-185., Hermann Róbert: Körment a hadtörténelemben 1848-1849. In: Körment a hadtörténelemben. Körment, 1992. 208-209., Hermann Róbert: A Todorovič-hadoszlop átvonulása Moson, Sopron és Vas megyén 1848 októberében. In: Hermann Róbert: A Drávától a Lajtáig i. m. 167-210. Karger alezredesi kinevezésére: MNL OL H2 OHB 1848: 977., 1012.

²⁸⁶ Az OHB utasítása Görgei Artúrnak. 1848. október 7. Közli Görgey István: 1848 júniusától novemberéig i. m. 318-319. A 7. hadoszlop vitte a hírt Jellačić hátrahagyott katonáinak lefegyverzéséről a magyar seregnek. Zámibelly Lajos i. m. 181.

²⁸⁷ Urbán Aladár: Pákozdi i. m. 182., és Polák Vilmos naplója. MOL R 31. Naplók, feljegyzések. No. 1004.

²⁸⁸ Jellačić pusztításaira: Mezős László százados visszaemlékezései. FSZEK BGy B 0910/22. Nyomtatásban: Mezős László: „Ezernyolcszáznyolcadiki levelek ...” S. a. r.: Szőcs Sebestyén. Bp., 1976. 19.

²⁸⁹ MNL OL H147 Vegyes ir. 9. d. Német fordítások és másolatok. Móga jelentése és harcrendje. 1848. október 11.

²⁹⁰ Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. II. 1496., Csány László iratai i. m. I. 275-276.

²⁹¹ A lengyel származású Jan Stadnicki tizedes kalandos életutat futott be. Miután hazatért, október 18-án hadnagy lett, később pedig a 13. (Hunyadi) huszárezredben harcolt és kapitányként fejezte be a szabadságharcot. Emigrált, majd küzdött az 1863-as lengyel felkelésben. Orosz fogságba esett és Szibériába vitték. Onnan megszökött, hazatért Magyarországra, és Pest vármegye huszára lett. Végül 1870-ben önkéntesen vetett véget életének. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai i. m. 551., Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I-II. Bp., 2008-2009. II. 359. Hadnagyi kinevezése: MNL OL H2 OHB 1848: 859.

²⁹² Spannochi altábornagy levele Latour grófnak. Graz, 1848. szeptember 30. HL 1848-1849. 2/182. Jelentése szerint 104 ember és 105 ló szökött Magyarországra.

Horváth Vilmos zalai kormánybiztos is arról tudósította aznap Csányt és Batthyányt, hogy a huszárszázadot a zalai városba rendelte.²⁹³ A huszárok azonban Szombathelyre mentek még 30-án, valószínűleg tehát nem kapták meg az utasítást. Október 2-án innen kérte „Vas megye közönsége”, hogy a huszárokat Vidos az ellenség ellen alkalmazza.²⁹⁴ Október 3-án a nagykanizsai népfelkelők, a közelben lévő Vidos vezette vasi, zalai és soproni nemzetőrökkel a Murán túlra üzték Nagykanizsáról a császári helyőrséget. Ebben az akcióban sorkatonaság nem vett részt, a Sándor-huszárok sem, mert még nem érkeztek meg. Vidos sajnálta, mert úgy vélte, ha a huszárok odaértek volna, akkor sikerült volna elfogni Albert Nugent alezredes 2 ezer fős seregét.²⁹⁵ Vidos ezután már Kanizsára rendelte őket, terve az volt, hogy visszafoglalja segítségükkel a letenyei hidat.²⁹⁶ A sorkatonaság hiánya nagy gondokat okozott, ezért nagyon várta már Horváth Vilmos kormánybiztos is az odarendelt két század Miklós-huszárt és a Sándor-huszárszázadot, „mely utóbbiak a hazánkat fenyegető veszély nagysága felől értesülvén, túlaradó hazafiúi lelkesedésükkel hagyták oda Grétz városát egy altisztjük vezérlete mellett.” Batthyánynak írt levelében ismertette az október 3-i támadás sikereit, megjegyezve, hogy sorkatonaság, különösen lovasság nélkül nem győzheti le az ellenséget.²⁹⁷ A 105 huszár valószínűleg 4-én este vagy 5-én csatlakozott Vidos József nemzetőreihez. 6-án azonban Vidosnak alakulatával Vas megyébe kellett vonulnia. A Sándor-huszárok Zalában maradtak, és 7-én a helyi nemzetőrséggel sikertelenül próbálkoztak a kakonyi, légrádi és letenyei hidak visszafoglalásával. A harcokban egy huszár elesett.²⁹⁸ 8-án az egész sereget Gáspár András őrnagy parancsnoksága alá rendelték, és utasították, hogy vegye át a huszárok felett is az irányítást, és „seregeit száguldozó csapatokra osztván, az ellenséget nyugtalanítani, s ezt minden közlekedéstől elzárni igyekezzenek.”²⁹⁹ 13-án a Sándor-

²⁹³ Horváth és Vidos leveleit közli: Nagykanizsa és vidéke 1848–1849-ben i. m. 204-205., 206., 209-211.

²⁹⁴ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 7785.

²⁹⁵ Hermann Róbert: Egy népfelkelés anatómiája. Nagykanizsa felszabadítása 1848. október 3-án. In: Hermann Róbert: A Drávától a Lajtáig i. m. 160.

²⁹⁶ Vidos József jelentése ifj. Pázmándy Dénesnek. Nagykanizsa, 1848. október 4. délután 5 óra. Közli: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben i. m. 233-235.

²⁹⁷ Horváth Vilmos levele gróf Batthyány Lajoshoz. H. és i. nélkül. [1848. október 4.] PMKL Batthyány-hagyaték (IV. 104.) Iratgyűjtemény 1. Gróf Batthyány Lajos iratai. A magyarok közül 2 halottat és néhány könnyű sérültet említ, míg a visszavonultában több falut is felgyújtó ellenséget a környék lakói sem kímélték. A sok fogoly között 7 határőr tiszt is volt, a zsákmány pedig több szekér lőszer és poggyász volt. Zákány falunál az ellenség „a felkelt nép által visszavonulálásában feltartóztatott, s így részünkről újabb megrohanása tervezeték” – írta Horváth.

²⁹⁸ Hermann Róbert: Egy népfelkelés anatómiája i. m. 164. Az ezredesi osztály 1. századára lásd még: MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv 1848: 5874., MNL OL H2 OHB 1848: 859., 2230. (Pulszky október 4-én jelentette Bécsből a huszárok hazatérését.), és Csányi László iratai i. m. I. 246., 345-346., 350.

²⁹⁹ KLÖM XIII. i. m. 132., Hermann Róbert: Gáspár András honvéd tábornok. Kecskeméti a szabadságharcban IV. Kecskemét, 2005. 33.

huszárok Nagykanizsánál várták be Gáspárt. Rövidesen azonban Perczel Mór parancsnoksága alá kerültek, az ezredes ugyanis menetirányt változtatva nem Sopron megyébe vonult, hanem a Muraköz felszabadítását határozta el. 17-én kezdte el hadmozdulatait, a Sándor-huszárokat az általa vezetett oszlopba osztva. 18-án Csáktornyáról írta az OHB-nak: „A Miklós és Sándor huszárezredbeliek vitézségéről és buzgóságáról mindig csak dicsőítőt kell jelentenem.”³⁰⁰ A 4. huszárezred ezredesi osztályának 1. százada ebben az évben végig Perczel seregében szolgált, novemberben létszámuk 114 ember és 112 ló, majd 119 fő volt.³⁰¹

A Grazban maradt 2. század is zúgolódott. Ráadásul a forrongó grazi lakosság is kimutatta rokonszenvét a huszárok iránt. Az osztrák katonai vezetés is érezte, hogy nem sokáig tarthatja vissza a századot. Spannocchi altábornagy, grazi hadosztályparancsnok Bécsújhelybe vezényelte őket. Az ezredesi osztály 2. százada azonban a menetirányt megváltoztatta október 7-én Brucknál, és Magyarország felé indult. 9-én csatlakoztak a magyar főserghez. Velük együtt tehát már az egész 4. huszárezred hazatért.³⁰²

A huszárregimentnek ugyanakkor a parancsnoka – Schweidel személyében – csak őrnagyi rangban volt. Ezért kérvényezte is Schweidel az előléptetését.³⁰³ Október 3-a óta a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmány pedig kezdeményezte kinevezését a hadügyminisztériumnál 11-én. Schweidel ezredes lett és egyúttal dandárparancsnok.³⁰⁴

Ugyanekkor léptették elő Ferdinand Kargert alezredessé, Répásy Mihályt ezredessé, Kiss Ernőt tábornokká, és Láhner Györgyöt alezredessé. Az OHB igyekezett mindenkit cselekedetei alapján megjutalmazni, „semmi érdemet elismerés és kitüntetés nélkül nem hagyni”.³⁰⁵ Egy augusztus végi, még a Batthyány-kormány idejéből való kiáltvány is biztosította a nem magyar származású tiszteket is, hogy sem az előmenetelben, sem a nyugdíjazásban nem lesz különbség azonos érdemek esetén. Ez a következetes magatartás, és

³⁰⁰ Közlöny 136. sz. 1848. október 24. 670.

³⁰¹ Hermann Róbert: Perczel Mór első honmentő hadjárata. Zala megye, 1848. október 17.-december 24. Zalai gyűjtemény 36/II. Zalaegerszeg, 1995. 102., 103-105.

³⁰² Az osztrák területen maradt huszárokról hangulatjelentés: Spannocchi altábornagy levele Latour grófnak. Graz, 1848. szeptember 30. HL 1848-1849. 2/190. Továbbá: KA Alte Feldakten. Karton 1885. 2. Reserve Korps unter Nugent, 1848-9-18., 1848-10-1., 3., 27a., valamint Schweidel József naplója i. m. 146., 151., és Treuenfest: i. m. 486., és Rédvay István: i. m. 107-108.

³⁰³ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 8752.

³⁰⁴ MNL OL H2 OHB 1848: 1012., és KLÖM XIII. i. m. 159-160. Schweidel ezek szerint átugrott egy rangfokozatot, bár a Közlöny mint volt alezredes említi (Közlöny 125. sz. 1848. október 13. 622.). Az OHB előterjesztését író illető is bizonytalan volt Schweidel rangjában, áthúzta az őrnagyot, föléírta, hogy alezredes, majd ezt is áthúzva aláírta, hogy őrnagy. Schweidel valójában őrnagy volt, ezt bizonyítja Moga előterjesztése is. Közli: Friedrich Walter: Magyarische Rebellenbriefe 1848. München, 1964. 95-96., és Schweidel október 14-i levele a hadügyminisztériumhoz, melyet őrnagyként írt alá. MNL OL H2 OHB 1848: 1674.

³⁰⁵ A rendeletet lásd: Közlöny 126. sz. 1848. október 14. 629.

a gyorsabb karrier lehetősége is oka lehetett, hogy 1848 őszén 1400-1500 aktív császári és királyi tiszt vállalt szolgálatot a szerveződő honvédseregben. Ez a császári és királyi hadsereg tisztikarának több mint 10%-át jelentette.³⁰⁶ Ahogyan a nyár végi kiáltvány fogalmazott: „Hűség, becsület és tettek által e hazának mindenki polgárává válhatik”.³⁰⁷

Az október 12-én Parndorfra érkező magyar főszereg vezérkara haditanácsot tartott, és az országgyűlés 10-i határozata alapján, a határátlépés mellett döntött. Azonban már másnap visszatért a hazai oldalra. Több seregzred ugyanis tiltakozott az ellen, hogy Jellačićot Ausztria területén is üldözzék. Sok volt császári és királyi tiszt nem akart harcba bonyolódni osztrák csapatokkal, maga a fővezér, Móga is a benyomulás ellen foglalt állást. Ráadásul sem az osztrák birodalmi gyűlés, sem a bécsi városi tanács nem küldött hivatalos segélykérést Bécs felmentésére. Bár örültek a magyar sikereknek, de reménykedtek, hogy a horvát bán aláveti magát a birodalmi gyűlésnek.³⁰⁸ Így a Lajta – számos tiszt számára – morális határrá vált. Időközben Jellačić pedig megerősödött a városból kiszorult Carlos Auersperg helyőrségi csapataival is, növelve ezzel erejét. Tehát a határátlépés tisztán katonai szempontból is kérdésessé vált. Miközben teltek a napok, futár futárt követve érkezett Pestre a további parancsokért. Az országgyűlés, amely eddig egyértelműen az üldözés folytatása mellett döntött, 14-én, a bécsi segélykérés hiányában, már csak határvédelemre utasított. 16-án újra megindult a magyar sereg Bécs felé, majd mikor Móga kézhez kapta az új határozatot, nyomban visszavonulást rendelt el.³⁰⁹

Az elvesztegetett napok alatt nemcsak a császári csapatok által bekerített bécsi forradalmárok ereje lett kevesebb, de a magyar sereg lelkesedése is csökkent.³¹⁰ A bizonytalankodó tisztek pedig tovább fokozták a nehézségeket. Ezért a táborban tartózkodó kormánybiztosok már az első eredménytelen bevonulás után, 13-án levelet írtak az OHB-hoz, melyben több tiszt elbocsájtását kérték, „kik ez utóbbi időkben az országgyűlés végzése ellen nemcsak kikelni, de annak ellenére izgatni is elég vakmerőek voltak”. Közöttük voltak Poeltenberg Ernő és gróf Vécsey Eugén kapitányok a Sándor-huszárezredből és Lindtner, a 60. (Wasa)

³⁰⁶ Bona Gábor: Forradalmi hadsereg – hivatásos tisztek. Aktív császári-királyi tisztek az 1848/49-es magyar szabadságharcban. In: A magyar katonatiszt (1848-1945). Szerk.: Hajdu Tibor. Bp., 1989. 12.

³⁰⁷ Szemere Bertalan belügyminiszter augusztus 30-i kiáltványát lásd: Közlöny 84. sz. 1848. szeptember 1.

³⁰⁸ Lásd erre: Wargha István levele Csány Lászlóhoz. Bécs, 1848. október 9. reggel 3 óra. HL 1848-1849. 2/254. Közli: KLÖM XIII. i. m. 144-145., Csány László iratai i. m. 374.

³⁰⁹ A benyomulásban a Sándor-huszárok is részt vettek. A rendelkezést közli: Egykorú adatok az 1848-i alsó ausztriai hadműveletek történetéhez. HK 1929. 219.

³¹⁰ Erről lásd: Major István: Honvédélményeim 1848-49-ből. Bp., 1973. (2. kiadás: Szeged, 1992.) 22.

gyalogezred segédtsztje.³¹¹ Kossuth 15-én már intézkedett is, kérve a hadügyminisztériumtól az említettek szolgálaton kívül helyezését.³¹² Móga altábornagy 18-án közölte a kapitányokkal a döntést, és a biztosok aznapi jelentése szerint ez megtette hatását a többiekre is: „Azt mondták a tisztek, hogy most már világos, hogy nem lehet tréfálni, és decidálni kell mindenkinek magát”.³¹³ Váratlanul azonban Poeltenberg és Vécsey több tisztársukkal együtt megjelentek a biztosok előtt, és elismerve hibájukat, kérvényezték visszahelyezésüket. Egy nyilatkozatot is adtak, hogy ezentúl a legpontosabban engedelmeskedni fognak az országgyűlésnek és az OHB-nak. A kormánybiztosok erre megígérték, hogy az „ezred kedvéért” segíteni fognak, és azt ajánlották a Honvédelmi Bizottnak, hogy rendelkezzen az érintettek újbóli szolgálatba helyezéséről.³¹⁴ Elképzelhető, hogy Poeltenberget és Vécseyt éppen ezredesük, Schweidel győzte meg arról, hogy hozzáállásukat megváltoztassák. Az biztos viszont, hogy Schweidel közbenjárása kellett ahhoz, hogy újra bizalmat kapjanak.³¹⁵ Az ügy így tulajdonképpen megoldódott, Csány rövidesen már előléptetésre javasolta Poeltenberget.³¹⁶ A még meglévő budai főhadparancsnokság nehézkes ügyvitele miatt azonban papíron még novemberben is terítéken volt az elbocsátás. Ezért november közepén Görgei kérte végre az ügy lezárását, Schweidel pedig ismét a hadügyminisztérium figyelmébe ajánlotta két tisztjét.³¹⁷

Október 16-án V. Ferdinánd előléptette Alfred zu Windisch-Grätz herceget tábornaggyá, és kinevezte az Itálián kívüli császári csapatok fővezérévé.³¹⁸ Az új főparancsnok már másnap felhívást intézett a hadsereghez, melyben felszólította a magyar oldalon lévő tiszteket az átállásra.³¹⁹ Móga altábornagy Parendorfban közölte a tisztikarral a felszólítást, amelynek – mint látni fogjuk – volt hatása az idősebb törzstisztek körében. Schweidel is tudott Windisch-Grätz felhívásáról, azonban ő nem engedelmeskedett neki.³²⁰ Viselkedése hatással volt társaira is, így a hadsereg végzetes bomlása elmaradt. A proklamáció tehát nem érte el célját,

³¹¹ A kormánybiztosok levele az OHB-hoz. Parndorf, 1848. október 13. Csány László iratai i. m. 378-381. Ugyanebben a levélben előléptetésre javasolták Bárczay János kapitányt, „ki lelke az egész ezrednek”.

³¹² KLÖM XIII. i. m. 199. Poeltenberg is említette az esetet hadbírósgái vallomásában. Lásd: Az aradi vértanúk i. m. 373., 399.

³¹³ A kormánybiztosok jelentése az OHB-hoz. Parndorf, 1848. október 18. Csány László iratai i. m. 393.

³¹⁴ KLÖM XIII. i. m. 242.

³¹⁵ Erről lásd Görgei Artúr levelét Kossuth Lajoshoz. Pozsony, 1848. november 15. MNL OL P295 Görgey-It. Fasc. b/28. Elnöki levelező. No. 3. Közli: Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése 1848-1849. S. a. r.: Hermann Róbert. Bp., 2001. 107.

³¹⁶ Csány László iratai i. m. 407.

³¹⁷ MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv 1848: 9943.

³¹⁸ V. Ferdinánd proklamációja. Olmütz, 1848. október 16. Közli: Okmánytár II. 151-152.

³¹⁹ Windischgrätz herceg parancsát közli németül: Von der Revolution zur Reaktion i. m. 52-53.

³²⁰ Lásd Schweidel aradi vallomását: Az aradi vértanúk i. m. 407.

mert a tisztikart átsegítette ezen a krízisen – Görgey István visszaemlékezése szerint – „a Rápásky, Schwaidel, Wiedersperg és más előkelő magyar és német tisztek buzdító példája”.³²¹ Schweidel eközben ezrede ügyeivel volt elfoglalva. Ahogyan augusztusban és szeptemberben³²², most is hiány mutatkozott a lovak számát illetően. Schweidel 14-én írt levelében kérte a hadügyminisztériumot, hogy az ezred vagyontalan tisztjei számára „mind szolgálati, mind részletes lefizetés mellett tisztii lovak is az álladalom által szolgáltatassanak”. A minisztérium pártolólág továbbította is a kérvényt az OHB-nak, amely ezt engedélyezte, azzal a feltétellel, hogy a lóvásárlásnak a kincstár kíméletével kell történnie.³²³ Ugyanebben a levelében Schweidel ismételtén kérte, hogy „más egyének általtételével ne méltóztatnék hátráltatni” a tisztikar előrelépését. A 4. huszárregimenthez ugyanis még szeptember végén áthelyeztette magát Farkas Károly őrnagy, aki előtte az 1. dragonyosezrednél szolgált. És bár a minisztérium azt válaszolta, hogy azért tettek át tiszteket más ezredékhez, mert azok is a magyar ügyért akarnak harcolni, a Sándor-huszárok tisztjei ezt nem nézték jó szemmel. Rövidesen már Csány László kormánybiztos is felhívta Kossuth figyelmét a problémára. Végül Kossuth úgy döntött, hogy „az ezred tisztikarának hazafias hangulata megkívánja”, hogy a már régebben itt szolgálók léptessenek elő, és Farkas számfeletti őrnagy maradjon, „de a legközelebbi új sereg alakításánál előmozdítással lesz megvigasztalva”.³²⁴

Schweidel októberben személyi ügyekkel is foglalkozott, és felküldte a minisztériumnak az ezred főtisztjeinek név- és jellemjegyzékét.³²⁵

Az október 20-i harcrend szerint Schweidel, a Franz Holtsche vezérőrnagy vezette 1. hadosztály 1. dandárjának a parancsnoka volt, amelybe a 34. (Porosz herceg) gyalogezred két százada (894 fő, de az összesített csapatkimutatásban 1445 fő szerepel), a zempléni önkéntes mozgó nemzetőrség négy százada (696 fő), a 14. honvédzászlóalj hat százada (466 fő), a Sándor-huszárok két százada (179 fő, 182 ló), és a 4. császári-királyi hatfontos gyalogüteg (106 fő, 66 fogatos ló, 6 löveg) tartozott. A 2341 fős dandár Parndorfon állomásozott. Sándor-huszárok voltak még a 4. dandárba is beosztva, Franz Begg alezredes vezetése alatt (390 fő,

³²¹ Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I-III. Bp., 1885-1888. I. 53-54.

³²² MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv. 1848: 6738.

³²³ A lovakra lásd: MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 8321. (Iktatókönyv), 8859., illetve MNL OL H2 OHB 1848: 1674.

³²⁴ Az esetre lásd: MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848:8859., Csány László iratai i. m. 407., KLÖM XIII. i. m. 290., Bona Gábor: Tábormokok és törzstisztek i. m. 325., Hermann Róbert: Mindig az elsők között i. m. 41-42. Farkas őrnagyot meg is bízták decemberben a 12. huszárezred újjászervezésével, majd 1849 júliusában az ezred parancsnokságával.

³²⁵ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 7838., 8880., 9014., 9276.

390 ló). A harcrendben nem szerepelt a Karger-hadoszlopban lévő, a horvátokat üldöző két század Sándor-husár, de így is hibás volt, mert a Perczel seregében lévő ezredesi osztály 1. százada sem volt még itt. A szintén 20-i összesített csapatkimutatás 21025 fős magyar erőket mutatott, 2797 nyerges, 703 fogatos lóval és 53 ágyúval. Ebben, a hiányzó három század ellenére nyolc század Sándor-husár szerepelt 809 fővel és 812 lóval.³²⁶

A hónap közepén már mindennapossá váltak a két hadsereg közötti kisebb összeütközések a határ mentén, különösen a huszárcsínyek. 21-én a magyar csapatok újra átlépték a Lajtát. Másnap délelőtt történt például, hogy 3 Sándor-husár 12 szerezsánnal találkozott, egyet levágott, 11-et pedig elfogott. Az ilyen portyázások gyakoriak voltak.³²⁷ Móga követei útján arról értesült, hogy Jellačić serege beolvadt Windisch-Grätz tábornagy főerőibe, és így az ellenség létszáma megközelítette a 80 ezer főt.³²⁸ Miután a táborba érkező Kossuth futára is azt az üzenetet hozta, hogy ne veszélyeztessék a hadsereget, a fővezér 23-án visszarendelte a magyar katonaságot.

Kossuth még október 18-án elindult a táborba, hogy fordulatot adjon az eseményeknek. 24-én érkezett Parndorfba mintegy 10 ezer emberrel, akiknek legnagyobb része mozgósított nemzetőr volt, kisebb részük honvéd és önkéntes. Bár így a magyar létszám a csata napjára 30 ezer főre és 90 lövegre emelkedett, számát és az önkéntesek harcértékét tekintve jóval elmaradt Windisch-Grätz csapatai mögött. Ezért az újabb támadást komoly viták előzték meg. A haditanácskozásokon Kossuth a demoralizáló téli szállásra vonulás helyett a támadás mellett érvelt, hozzátéve, hogy ha mindenki ellene van, ő „stratégiai lehetetlenséget” parancsolni nem fog. Egyik este szállásán, már ágyban fekvé találkozott Schweidellel, és a bevonulásról tárgyaltak.³²⁹ Miután Görgei is a harc mellett szavazott, Kossuth őt akarta kinevezni fővezérnek, de Görgei – nehogy ez a régebbi tisztekben ellenérzést szüljön – visszautasította.³³⁰ Azért Kossuth javaslatára rövidesen tábornokká léptették elő Görgeit és Schweidelt is. Ugyanis a pákozdi csatában résztvevő vezérek közül Milpökh József ezredes 18-án, Franz Begg alezredes 24-én, Teleki Ádám a hónap közepén, Franz Holtsche tábornok

³²⁶ Harcrend (Ordre de Battalie) és Csapatkimutatás. Horváth Mihály hagyatéka. Szabadságharcra és az 1859-1860. mozgalmakra vonatkozó levelezés. OSzKK Oct. Hung. 441. f. 16-17.

³²⁷ Karsa Endre levele Csepy Dánielhez. Lajta melléki magyar tábor, 1848. október 24. Közli: Karsa Ferenc: Karsa Endre zempléni önkéntes nemzetőr levelei a feldunai táborból és a táborozást megelőző eseményekről. Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. 1905. 12. k. június-augusztus 6., 7., 8. sz. 203-206.

³²⁸ Hermann Róbert: Győr város és megye hadtörténete 1848-49-ben. Győr, 1998. 27-28.

³²⁹ Az esetet Schweidel aradi haditörvényszéki vallomásában úgy mondta el, hogy a Wasa zászlóalj tisztjeivel együtt tiltakozott a bevonulás ellen. „... Kossuth este magához hívatott bennünket, már ágyban volt, és megpróbált megnyugtatni bennünket, hogy csak a horvátok ellen megyünk ...”. Az aradi vértanúk i. m. 385.

³³⁰ Kossuth jelentése az OHB-nak. Parndorf, 1848. október 27. KLÖM XIII. i. m. 289-290.

pedig 25-én kérte nyugdíjazását.³³¹ Kossuth 26-án azt írta Pestre: „Ha generalisok nélkül nem akarom az ütközet percében hagyni ezen hadsereget, kénytelen leszek Görgeynek tábornoki diplomáját, melyet már régen Pázmándyhoz küldöttünk, kézbesíteni, s a szükséges regardok tekintetéből, még Lázárt és Schweidel ezredet is tábornokká proponálni”.³³² Schweidel kinevezése október 28-án született meg és november 1-én lépett hatályba.³³³ Mindezek alapján tehát úgy tűnik, hogy Schweidel nem tiltakozott az ausztriai benyomulás ellen, és támogatta az országgyűlés és az OHB határozatait. Nemcsak ezredesi, majd tábornoki kinevezése bizonyítja ezt. Nem járhatott volna közben tisztjei érdekében sem, ha nem bíztak volna meg hűségében.

Az október 27-i haditanácson végül is a támadás mellett döntött a vezérkar. A kiadott 26-i harcrend tíz dandárra osztotta a magyar sereget. Schweidel, hasonlóan a 20-i harcrendhez, az 1. számú dandárt vezette, de ebből, feltehetően véletlenül, kimaradt a 14. honvédszászlóalj. Ezzel együtt a létszáma 2639 fő, 226 nyerges, 66 fogatos ló és 6 löveg lehetett, amellyel a kisebb-közepes dandárok közé tartozott. A diszpozíció a Schweidel-dandárt a hadsereg centrumába osztotta be, a Görgei Artúr vezette 7., a Kiss Miklós 4., és a Ferdinand Karger irányította 10. dandárral együtt. A centrumot így 12810 ember és 42 löveg alkotta, és Brucktól északnyugati irányba, Arbesthalig kellett előrenyomulnia. A jobbszárnyat a 6. dandár alkotta Ivánka Imre, majd elfogatása után Bárczay János vezetésével és Fischamendnél kellett állást foglalnia. A centrum és a jobbszárny között volt a 2. és 3. dandár. A balszárnyon az 5. és 9. dandárnak kellett teljesíteni feladatát, Neubergig és Reinbergig eljutva. A tartalékot Karger 10. dandárja jelentette. Sándor-huszárok tehát Schweidel 1. dandárján (226 fő) kívül, a 6. dandárban (120 fő, a csatában Poeltenberg vezetésével) és a 10. dandárban (260 fő) voltak. Egy század, a teljes ezredet feltüntető kimutatással ellentétben, Perczel Mór seregében harcolt.³³⁴

³³¹ Lásd: Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek i. m. 232-233., 518-519., Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. Bp., 1987. 354., 359., 365., 371. A tábornoki kinevezésekre: Hermann Róbert: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. H. n., 2007. 61-78.

³³² Ezen levélben kérte Kossuth az OHB-tól Vetter Antal, Bakonyi Sándor és Perczel Mór tábornoki kinevezését is. Az írnok Bakonyi neve helyett véletlenül Apponyit írt, vagyis a Sándor-huszárok Bécsben maradt ezredesének a nevét. Néhány nappal később megoldódott a félreértés. KLÖM XIII. i. m. 289-290., és 312-314.

³³³ Schweidel József tábornoki kinevezése. Budapest, 1848. október 28. Aradi Ereklýmúzeum. Mapa 11. MR 1230. Közli: Aradi Ereklýmúzeum. Okmánytár. Válogatott iratok és dokumentumok. Okmánytár az Aradi Ereklýmúzeum iratanyagából (1836-1892). Szerk.: Hermann Róbert. Szeged, 2012. 162-163.

³³⁴ Az október 26-i harcrendet és 27-i diszpozíciót lásd: MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 9276. A csatáról több utólagos harcrendet ismerünk. Lásd részletesen: Hermann Róbert: A magyar hadsereg a schwechati csatában – egy harcrend tanulságai. A hadrendek és harcrendek történeti forrásértékéről. Aetas 2011. 1. 143-173. A harcrendet közli: 150-156.

Az 1. hadosztály vezérletével megbízott Franz Holtsche vezérőrnagy 25-én lemondott, a rangidős tiszt Schweidel lett. Dandárjával rendszeresen gyakorlatozott: „Időnket fegyvergyakorlatokkal töltjük, s szalma kötött kunyhóiban, ha megunja magát a legénység, puskamegtöltésre, s céllövésre oktatjuk.”³³⁵

A támadás megkezdése előtt a magyar oldalon megmaradt tisztektől, így Schweideltől is, egy kötelezvényt kértek, melyben újra meg kellett erősíteniük, hogy kiállnak a magyar alkotmány védelme mellett.³³⁶

Október 28-án reggel fél 8-kor a magyar hadsereg megkezdte az előrenyomulást. Schweidel dandárja – a terv szerint – a Schiringer-erdő mellett vonult előre, annak nyugati végétől a Mitterberg hosszában a Königsburgig húzódó úton, és az itt található vízeséseknél megállva, Klein-Neusiedl felé veszi majd fel állását. Az éjszakát Gallbrunn-nál töltötték.³³⁷ Másnap folytatódott a csapatmozgások Bécs irányába. Déltájban a balszárny Schwandorfnál, a centrum Enzensdorfnál, a jobbszárny Fischamendnél kelt át a Fischán, és megindult Schwechat felé. A 7., 3., 2. és 6. dandár egy vonalban állt, az 1. viszont lemaradt, a balszárny pedig túlságosan előre ment. Görgei ezért figyelmeztette vezérkari tisztjét, Pusztelnik Henrik őrnagyot a vonal kiegyenesítésére.³³⁸ Aznap este Schweidelék Klein-Enzensdorfnál pihenték ki fáradalmaikat, de élelmet egész nap nem kaptak. Schwandorfnál, a legszélsőbb halmok egyikén még egy nagy rakás fát is meggyújtottak a magyarok, jelezni akarván a bécsi forradalmároknak a főhad előnyomulását.³³⁹ Bécs azonban már igen szorongatott helyzetben volt ekkor, hiszen Windisch-Grätz 27-én általános támadást rendelt el a város ellen. A császári csapatok igyekeztek leverni a forradalmat, és ezzel elkerülni a kétfrontos harcot. Így a schwechati csata napján Bécs már nem nyújthatott hasznos segítséget a magyar seregnek.

30-án reggel 8-kor megindultak a magyar csapatok, és fél 10 körül érkeztek sűrű ködben a Schwechat folyócska vonalába, ahol az ütközet ténylegesen lezajlott. Jellačić mintegy 40 ezer katonával és 138 löveggel várta a támadást, de serege legnagyobb része már harcedzett alakulatokból állt.³⁴⁰ Az osztrák haditerv a védekezésre épített, az áttörések visszaverésére, és

³³⁵ Mezősy László i. m. 23.

³³⁶ Az aradi vértanúk i. m. 407.

³³⁷ Polák Vilmos naplója. MNL OL R31 Naplók, feljegyzések. 1. cs. No. 1026.

³³⁸ MNL OL P295 Görgey-It. Fasc. b/4.

³³⁹ Polák Vilmos naplója. MNL OL R31 Naplók, feljegyzések. 1. cs. No. 1026., és Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. I-II. Ford.: Görgey István és Katona Tamás. Bp., 1988. I. 211.

³⁴⁰ Hermann Róbert: Az eldöntő döntetlen. A schwechati csata 1848. október 30-án. In: Uo: A Drávától a Lajtaig i. m. 254. Windisch-Grätz herceg, akinek parancsnoksága alatt mintegy 80 ezer katona gyűlt össze Bécs körül, a város bevételét tartotta elsődleges feladatának.

csak a magyar balszárny ellen tervezett határozott, átkaroló támadást a Liechtenstein altábornagy vezette osztrák jobbszárny lovassága által.³⁴¹

Az összecsapás előtt az 1. fél hatfontos honvéd gyalogüteget elvitték a 3. dandártól, s végül Schweidel dandárjához került.

A csatában eleinte a magyar fél ért el sikereket. Az első ágyúlövés után a Bárczay-dandárban felzengett a Sándor-huszárok zenekara, a Rákóczi-indulót játszva, óriási lelkesedést kiváltva a magyar oldalon.³⁴² A jobbszárnyból Guyon Richárd őrnagy két zászlóaljjal két órás küzdelemben bevette Mannswörth falut és a mellette fekvő erdőt. A jobbszárny támogatására igyekezett a Dunán felfelé a Mészáros hadigőzös is, amely azonban a folyó sekélysege miatt csak Ellendig jutott el, így nem nyújthatott segítséget. A jobbszárny biztató sikere után a schwandorfi és a fischamendi út között felálló magyar centrum is kibontakozott. Görgei Artúr dandárja – amely eddig az elővéd volt – a közép bal szélén helyezkedett el. Közvetlenül mellette sorakozott fel jobbra Schweidel dandárja.³⁴³ Ebből legelől állt a 34. gyalogezred 1. zászlóalja, mögötte a 14. honvédzászlóalj, majd az önkéntesek. A Sándor-huszárok ágyúörizetre voltak felosztva. Schweidel mellé tábornoki tisztként volt beosztva Clementisz Gábor százados, az 1. pesti honvédzászlóaljtól.³⁴⁴ Clementisz adatai szerint a Parendorfban felállított fő alapelv a harmadik bevonulás előtt az volt, hogy a hadsereg megtámadása esetében, mindenkor a hevesebb ágyúzás által megtámadott pont felé tartson. Ezért történt, hogy amikor a magyar jobbszárny Mannswörth-nél küzdött, a magyar centrum egy része arra felé tartott. És miután ekkor támadta meg a magyar balszárnyat az ellenséges lovasság, ezért a központ másik része, Kiss Miklós őrnagy dandárja a második hadágból, a balszárny felé húzódott. Így egy 2-3000 lépésnyi nyílás keletkezett a centrumban, mely hibát az ellenség azonban nem vette észre.³⁴⁵

Görgei katonáinak sikerült megszállni a Schwechat előtti magaslatokat, majd elkezdtek lőni a települést. Már a támadáson gondolkozott Görgei, mikor megérkezett a centrumba Móga

³⁴¹ Az október 28-i osztrák hadrendet közli: Josef Alexander Freiherr von Helfert: Geschichte Oesterreichs von Ausgange des Wiener October-Ausstandes 1848. Leipzig-Prag, 1869. I. 446-452. A csatára: Uo. I. 349-371.

³⁴² [Szabó György:] Egy honvéd köztüzér élete 1848/49-ben. Történeti ön-életrész. Bp., 1875. 58., Matolai Etele: Visszaemlékezéseim honvéd életemre. Függelékül Lázár Vilmos aradi vár fogásában írt emlékirata. Sátoraljaújhely, 1883. 13.

³⁴³ Tehát hibás az az állítás, hogy a dandárt Lázár György tábornok vezette, és ők futottak meg először. Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. I-II-III. Bp., 1897-1898. I. 90-92.

³⁴⁴ Polák Vilmos naplója. MNL OL R31 Naplók, feljegyzések. 1. cs. No. 1026. Polák szerint a jobbszárnyhoz hasonlóan a centrum is három hadágban volt felállítva. Az első hadágot vezette Görgei és Schweidel, a másodikat Kiss Miklós (4. dandár) és Alois Wiedersperg őrnagy (3. dandár), a harmadikat Karger alezredes tartalékban lévő dandárja alkotta. A hadágak között mintegy 100-150 lépés lehetett.

³⁴⁵ Polák Vilmos naplója. MNL OL R31 Naplók, feljegyzések. 1. cs. No. 1004.

parancsa, amely arra utasította a dandárparancsnokokat, hogy ne mozduljanak, hanem várják be a Répásy Mihály vezette balszárnyat. Ez ugyanis – szemben az előző napi túlzott előmenetelével – most lemaradt, és félő volt, hogy a keletkező részbe benyomul az ellenség. Görgei dandárja így a nyílt terepen maradt, kitéve az osztrák ágyúk tüzének. Az ellenség kihasználta az alkalmat, és miután Móga hosszú ideig a tétlenségre adott csak parancsot, könnyű célponttá válhatott a magyar balközép. Mógát hiába figyelmeztette Görgei, hogy támadni kellene, vagy jóval hátrább húzódnia, kicsalogatva az ellenséget Schwechatból. A magyar centrumban nem értették Móga visszarendelési parancsát. Már a Schwechat folyócska átkeléséhez szükséges hídnak való fát hozó szekerek is megérkeztek, az ácsokkal együtt. Schweidel dandárja 3-400 lépésnyire volt csak Schwechattól, de Móga parancsára 50 lépést hátrált. Ekkor Schweidel előrenyomulást parancsolt, az ellenség azonban ágyúzni kezdett. A dandár keresztútba került és megingott.³⁴⁶ A „legnagyobb hosszán tartó golyózapor közt” sikerült Schweidelnek szigorú utasítása eredményeképpen mozdulatlanul megtartani a csapatokat, sőt 80 lépésnyire előre is vezette őket.³⁴⁷ A dandár azonban a heves ágyúzást nem bírta sokáig. Elsőként a Görgei dandárjába tartozó gömöri nemzetőrök kezdtek rendetlen visszavonulásba. A 34. gyalogezred 1. zászlóalja nyomban követte a menekülőket, szétdobálva felszerelésüket és töltenyitáskáikat. Rövidesen a rendetlen szaladás áterjedt a legtöbb alakulatra, így a 14. honvédszászlóaljra is. Schweidel továbbra is igyekezett tartani a rendet. Huszárjainál ez sikerült is. A dandár megmaradt négy ágyúját – a többi a balszárny támogatására küldték – visszafordította és négy lövést adott le az ellenségre. Karl Jungwirth százados „csendesesen löve és meg-meg állva ütegeivel” követte a visszavonulókat, „s véle a fedezetre hagyott egy osztály Sándor-huszárság”.³⁴⁸ Ekkor kilőtték az egyik ágyú kerekét, miután megjavították, ezeket is visszavonták. Az általános menekülést a főtisztek buzdításai, vagy Csány László kormánybiztos hősies viselkedése sem állíthatták meg, csak mintegy 1000 lépéssel hátrébb múlt el a zavar és a rendetlenség.³⁴⁹ Eközben Liechtenstein altábornagy

³⁴⁶ Schweidel dandárjának szerepére a csatában az említett forrásokon kívül lásd: Kun Dániel őrnagy levelét feleségéhez. Pozsony, 1848. november 2. HL 1848-1849. 3/45. Közli: Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Bp., 1998. 26-28., Hermann Róbert: Andrassy Gyula zászlóalja. Újabb adatok a zempléni önkéntes mozgó nemzetőrszászlóalj történetéhez. In: Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves. Szerk.: Háda Béla, Ligeti Dávid, Majoros István, Maruzsa Zoltán, Merényi Krisztina. Bp., 2010. 279-295.

³⁴⁷ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 13500., és Schweidel József naplója i. m. 146-147.

³⁴⁸ „Jungwirth Pákozdnál is legjobban remekelt, ha valaha ideje lesz a magyarnak, kár lenne elfelejtkezni erről a német fiúról.” Mezős László i. m. 30. Az ütegre lásd még: Matolai Etele i. m. 13., 15., Hatala Péter: Ötven év előtt. 1848-iki márczius 15-től Világosig. Bp., 1898. 17-18.

³⁴⁹ Csány László kormánybiztos az első vonalban buzdított polgári ruhában. Pongrácz István visszaemlékezései. I-XIII. k. OSzKK Oct. Hung. 1142. I. k. f. 18. A csatára még: Uo. XII. k. f. 70.

lovashadosztálya megpróbálta bekeríteni a visszavonulókat, és felkészült, hogy megtámadja a magyar balszárnyat. Az osztrák jobbszárny vezére azonban olyan sokáig tétlenkedett, hogy mire megindult, beleütközött a harc vonalba későn érkező Répásy csapataiba.³⁵⁰ Ők pedig hősiességükben visszaverték a támadást, megvédve ezzel a magyar sereget az üldözéstől és a nagyobb veszteségtől.³⁵¹ Így Schweidelék is háborítatlanul megpihenhettek este Klein-Enzersdorfban, majd másnap hajnali 5 órakor, még sötétben továbbindultak, és Rohraun, majd Prellenkirchen osztrák falukon keresztül délután 4-kor érkeztek meg Köpcsénybe. Itt kaptak végre élelmet. November 1-én hajnalban, „havas hideg esőben, nagy szélben áltázva” indult a sereg Pozsonyba, ahol a főtisztek a Grassalkovich kastélyban, a legénység az Akadémia és az Országházban lettek elszállásolva.³⁵²

A Sándor-huszárok a csatában 15-20 embert és néhány lovat vesztek.³⁵³

A schwechati vereséggel meghiúsult a Bécs felmentésére tett kísérlet. Windisch-Grätz herceg október 31-én, a város elfoglalásakor táviratozta Olmützbe a győzelem hírért V. Ferdinándnak.³⁵⁴ Kossuth az OHB-hoz írt jelentésében azért biztatott: „A szerencse nem kedvezett. De a haza felett nem kell kétségbe esni.”³⁵⁵ Való igaz volt, hogy a magyar csapatok az ellenséggel eleinte hősiességgel küzdöttek, és bátorságuk csak a heves ágyútűzben hagyott alább. Az is igaz volt, hogy a sereg nagy része épségben megmaradt, és így lehetőség nyílt a sorok rendezésére, amiért egy résztvevő a „legszerencésebb csatánknak” nevezte.³⁵⁶

Az osztrák csapatok azonban a győzelemmel lépéselőnybe kerültek.

A csata utáni szürkesség és esős időjárás mintha csak a magyar sereg lelkiállapotát tükrözte volna. Sötét felhők gyülekeztek az ország téli égboltján.

³⁵⁰ Az osztrák seregről a csatában lásd: Max Ehn: Der Schlacht an der Schwechat. Österreichische Wehrzeitung. 1929. 43. sz. Közli: HK 1929. 123-126.

³⁵¹ Küzdelmük Windisch-Grätzet is elismerésre készítette: „Das sind keine hergelaufenen Rebellenhaufen, das ist eine Armee.” (Ez nem egy jött-ment lázadócsorda, ez egy hadsereg.) Josef Alexander Freiherr von Helfert: Geschichte Oesterreichs von Ausgange des Wiener October-Ausstandes 1848. Leipzig-Prag, 1869. I. 367., Wolfgang Häusler: Das Gefecht bei Schwechat am 30. Oktober 1848. Militärgeschichtliche Schriftenreihe, Heft 34. Wien, 1977. 32.

³⁵² Kun Dániel levele feleségéhez. HL 1848-1849. 3/45., Mezősy László i. m. 30-31.

³⁵³ Polák Vilmos naplója. MNL OL R31 Naplók, feljegyzések. I. cs. No. 1004.

³⁵⁴ Josef Alexander Freiherr von Helfert: Geschichte Oesterreichs i. m. I. 296.

³⁵⁵ Kossuth Lajos jelentése az OHB-nak. 1848. október 30. KLÖM XIII. i. m. 312.

³⁵⁶ Rónay Jácint: Napló-töredék. Hetven év reményei és csalódásai. I-VIII. H., é. n. [1884-1888.] I. 86.

VI.

„Most - segíteni kell, és pedig rögtön!”

Még a schwechati csata előtt, október 15-én két különböző levelet küldtek ugyanazon személynek, Balthasar Simunich császári-királyi altábornagynak, hadosztályparancsnoknak. A Pesten kelt levelet Mészáros Lázár hadügyminiszter írta, melyben arra intette az altábornagyot, hogy a törvényeknek megfelelően tegyen mindenben eleget a magyar minisztérium rendelkezéseinek. Az Olmützben kelt levélben pedig Windisch-Grätz tábornagy utasította Simunich-ot, hogy vonuljon Trencsén, Pozsony és Nyitra megyékbe, akadályozandó, hogy a magyar párt megnyerje ügyének a szláv lakosságot.³⁵⁷ Simunich az utóbbinak engedelmeskedett és 5000 fős dandárja élén október 28-án betört Trencsén megyébe. Rövidesen elfoglalta Nagyszombatot, és Pozsonyt fenyegette. Az Ordódy Kálmán őrnagy vezette nemzetőrök nem bírtak a túlerővel. A schwechati vereség után intézkedés történt, hogy a harcban hősiesen viselkedő Guyon Richárd ezredes állja útját Simunichnak. Az ozoraihoz hasonló diadal azonban elmaradt, mert bár Guyon 10 ezer emberével kiverte az ellenséget, bekeríteni nem tudta.

Mindeközben a magyar hadsereg Moson és Pozsony megyébe vonult. Az alsó-ausztriai vereség után nyilvánvalóvá vált, hogy elhúzódik a háború, ezért újjá kellett szervezni a hadsereget. Elsőként új fővezérre volt szükség Móga helyett, aki egyébként a visszavonuláskor felbukott lovával és megsérült. Utódjául Kossuth már október közepén kiválasztotta Görgei Artúrt, akit, miután tábornokká léptették elő, november 1-én ki is nevezett a feldunai hadsereg fővezérévé. Aznap lépett hatályba Schweidel és gróf Lázár György tábornoki kinevezése is. Kossuthnak vigyáznia kellett, nehogy megbántódjanak az idősebb tiszték a harminc éves Görgei előmenetelén, és az ő kinevezési okmányát kellett a legkorábbra dátumoznia.³⁵⁸ Kossuth a véleményüket is kikérte az érintett tisztéknek, így Schweidelnek is, akik támogatták az ifjú, de rátermettségét már bizonyított tábornokot.³⁵⁹

³⁵⁷ Mészáros Lázár levele Balthasar Simunich altábornagyhoz. Budapest, 1848. október 15. HL 1848-1849. 2/331., Alfred zu Windisch-Grätz levele Balthasar Simunich-hoz. Olmütz, 1848. október 15. HL 1848-1849. 2/347., 349., 349. a.

³⁵⁸ Kossuth Lajos levele az OHB-hoz. Pozsony, 1848. november 2. KLÖM XIII. i. m. 330-332.

³⁵⁹ Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. I. 228. Steier szerint Schweidel is, Répásvayval és Lázár ezredessel együtt, Görgeit ajánlotta fővezérnek. Steier Lajos: Görgey és Kossuth. Bp., É. n. 122.

Kossuth és Görgei azt remélték, hogy az osztrák csapatok télen már nem kísérelnek meg döntő, koncentrált támadást. Tudták azonban, hogy ha ez így is lesz, akkor sincs sok idő: „Most – segíteni kell, és pedig rögtön” – írta Görgei.³⁶⁰ Óriási lendülettel vetették bele magukat a hadsereg szervezésébe. Kossuth november 4-én elrendelte a dunántúli gabonakészletek felvásárlását és elszállítását, valamint gondoskodott a húsról is. Görgei javaslatára decemberben már hivatásos személyzet, az intendatúra irányította a sereg ellátását.³⁶¹ Óriási hiány mutatkozott a katonák ruházatában, pedig a tél közeledte miatt csizmákra, köpenyekre, pokrócokra volt szükség. A hadseregnek muníció kellett: fegyverek, lőszer, lovak. Ezeknek a hiányáról egymás után írta leveleit a Honvédelmi Bizottnak Kossuth, majd, miután ő visszatért a fővárosba, Görgei. Kihasznlva az osztrák támadás késlekedését, még tízezreket kellett fegyverbe szólítani. Görgei szorgalmazta az újoncok honvédszázalokba sorolását, mielőbb lefegyverezve a katonai szempontból használhatatlanabb nemzetőröket. Jó példa erre a borsodi nemzetőrök, akiket november elején épp Schweidel dandárjába osztottak be. Szolgálati idejük november 20-án járt le, és a borsodiak már hazakivándoroltak. Hiába próbálta őket Csány kormánybiztos maradásra bírni, nem akartak harcolni. Ha rájuk nem is lehetett számítani, fegyvereikre nagy szükség volt a honvédek számára.³⁶²

Schweidel tábornok dandárjával november 1-én éjjélkor kapott parancsot, hogy foglaljon állást a pozsonyi hídnál, a Duna két partján állomásozva, az ellenség esetleges támadására várva, a dandárok riadóláncának egyik tagjaként.³⁶³ Hajnali „három órakor már ott voltunk, de csak reggeli 7 órakor tudtuk meg, merre induljunk. Szakadó esőben vonultunk át a hídon, s míg a lovasság Nagyszombat felé vette útját, a gyalogság a lovasútnál gyülekezett, s azon szállított szintén Nagyszombatnak.” Szentgyörgy táján azt gondolván, hogy az ellenség elővédjével találkozott, üldözöbe vették és elfogtak mintegy 200 lovas. Annál nagyobb volt

³⁶⁰ Görgei Artúr jelentése az OHB-nak. Pozsony, 1848. november 11. Közli: Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése i. m. 96-99.

³⁶¹ Hermann Róbert: Hadseregellátás és gazdasági tevékenység a fel-dunai hadtestnél az 1848-1849-es téli hadjárat időszakában. In: Unger Mátyás emlékkönyv. Szerk.: E. Kovács Péter, Kalmár János, V. Molnár László. Bp., 1991. 242.

³⁶² Görgei Artúr jelentése Kossuth Lajoshoz. Pozsony, 1848. november 15. Közli: Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése i. m. 109.

³⁶³ MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs jkv. No. 9., Lásd még: Zámberly Lajos i. m. 189. Ebben a fejezetben található iratok egy részét már ismertette: Hermann Róbert: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai i. m. 24-26.

az öröm, mikor rájöttek, hogy a Csehországból hazaszökött Nádor-huszárokkal hozta össze őket a sors, Virágh Gedeon és Hollán Hugó főhadnagyok vezetésével.³⁶⁴

Schweidel 3-án Pozsonyban a belvárosban látta el a szolgálatot.³⁶⁵ Aznap kérvényezték, hogy a 4. huszárezred fiók raktárát Palotából Győrbe szállítsák.³⁶⁶

7-én Schweidel felterjesztette Pozsonyból a 4. huszárezredben eszközendő előléptetési javaslatát. Csány kormánybiztos is ugyanakkor írt jelentést a hadügyminisztériumnak, amelyhez mellékelte Schweidel előterjesztését és a 9. (Miklós) huszárezred előléptetési javaslatát is, amelyeket aztán Mészáros hadügyminiszter megerősített.³⁶⁷ Egyébként éppen 7-én keletkezett az a miniszteri rendelet, melyben a hadügyminisztériumba küldendő tiszt rendfokozatok jegyzékét sürgették az ezredektől, mert ezek nélkül nem tudták jóváhagyni a kinevezéseket. Érdekes, hogy majd december elején épp a 4. huszárezred miatt kellett elküldenie a minisztériumnak a beküldendő rangfokozat mintáját, mert az a „7-én kibocsátott hadügyminiszteri rendelet világos kifejezése ellenére, a bekívánt tiszt rangjegyzékét nemcsak a meghagyott rendes szolgálat útja mellőzésével, hanem egyszersmind nem a kiadott minta szerint küldötte ide”. Ezért kérték, hogy az ezred minél előbb küldje vissza a módosított jegyzéket.³⁶⁸

A 4. huszárezred létszáma november 9-én 660 fő volt.³⁶⁹ Ebből egy század a Mura-menti hadtestnél harcolt. A Simunich altábornagy kiverésére küldött nádas dandárhoz is be volt osztva két század huszár, akik a hónap közepén újra csatlakoztak az ezredhez.³⁷⁰

Schweidel ekkor már nem vezette az ezredet. Őt ugyanis legkésőbb november 9-én a feldunai hadtest egyik hadosztályának vezetésével bízták meg. 15-én hivatalosan is átadta a 4. huszárezred vezetését Ferdinand Karger alezredesnek.³⁷¹ „Minekutána az elszórt elhelyezési körülmények nem engedik, hogy szóval búcsuzzak az ezredtől” – állapította meg, ezért tollat ragadva november 21-én, Zarándfalván írt levelében egyebek között így búcsúzott az

³⁶⁴ Zám belly Lajos i. m. 189-190.

³⁶⁵ MNL OL H147 A dunántúli önkéntes nemzetőri kerület iratai. Parancskönyv.

³⁶⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 9339.

³⁶⁷ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 9481., Csány László iratai i. m. 451. Csány egyébként megjegyezte, „hogy az alsó táborból is ide szárnyaló hírek szerint elégtelenség mutatkozik ott az előmozdítások hiánya miatt”.

³⁶⁸ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 9669., 10617. A módosított jegyzékekre lásd: MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv. 1848: 10616., 10702., 10957., 10983., 11000.

³⁶⁹ Lásd erre a feldunai hadtest harcrendjét: HL 1848-1849. 3/192.

³⁷⁰ A nádas dandárban részt vevő Sándor-huszárookra lásd: Polák Vilmos naplója. MNL OL R31 Naplók, feljegyzések. 1. cs. No. 1004.

³⁷¹ A parancsnokság átvételére: MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv. 1848: 9867. (Karger jelenti, hogy a vezényletet Schweideltől átvette.), 9943. (Schweidel jelenti, hogy a parancsnokságot Kargernek átadta, ezenkívül Poeltenberg és Vécseyt a hadügyminisztérium figyelmébe ajánlja.). A 4. huszárezredhez kapcsolódó két irat még: MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv. 1848: 9311., 10137. (lovakról).

ezredétől, melyben 34 éve szolgált, és „tisztelt, szeretett bajtársaitól”: „Nem írhatom tehát le, mennyire fájlalom, hogy midőn éppen azon álláspontot elértem, hogy magasabb és kiterjedtebb működési körben, mint önök ezredese és parancsnoka, mind szíves tanáccsal, mind tettel használhattam volna, mi részemről szolgálatom kezdetétől fogva mindég első és legfelsőbb kitűzött célom volt, mely cél elérése azelőtt nekem csaknem lehetetlennek látszott, most azonban az utolsó történetek folyama által előléptetésem sikerülvén, én ezen jeles ezredtől, melyben oly örömet, mint parancsnok szolgálati időmet végeztem volna, vezérőrnagynak kineveztettem, s bajtársaimtól ily hirtelenül elszakítottam.

Nyíltan megvallani kénteleníttem, hogy sokáig el voltam határozva, ezen reám nézve valóban magas kitüntetést visszautasítani; de minthogy elejétől fogva szilárd elhatározott szándékom volt mindent, mi a sors által reám méretik, vonakodás nélkül elfogadni, ezen egyetlen esetben a felettem uralkodó jó- vagy balsorssal dacolni kész lettem volna, hogy a keserű istenhozódot ezredemnek ne legyek kéntelen mondani.” Legfőbb vigasztalására szolgált, hogy az ezred parancsnoksága alája rendeltetett, „ s így vele mégis némű csekély összeköttetésben maradok, s önöknek csekély tehetségem szerint szolgálhatok.”³⁷²

Schweidel hadosztálya november 9-én Szentgyörgynél, 11-én Pozsonytól nyugatra állomásozott.³⁷³ 12-én jelentette Görgeinek, hogy a hadosztályához rendelt csapatok közül a Sándor-huszárok két osztálya, két honvédszászlóalj, a pozsony-tornai önkéntes század még nem érkezett meg a kijelölt állomáshelyekre. A 2. pesti önkéntes zászlóalj Guyon ezredes vezetésével expedíción van Nádason, a honti, Lázár őrnagy parancsnoksága alatt Nagyszombatban tartózkodik a pozsonyi önkéntesekkel együtt, akiknek nagy része már hazament. A székely határőrszászlóalj állomáshelyéről nem tud semmit, az 1. és 7. honvédszászlóalj Nádason van. A 48. gyalogezred 3. zászlóalját a sáncok őrzésére fordította. A Miklós- és Hunyadi-huszárok 6 százada a Csallóközben van, ezért Schweidel azt javasolta, hogy a nekik szóló rendeleteket a főparancsnokság közvetlenül nekik küldje el. Továbbá jelentette, hogy a Nádasonnál lévő Sándor-huszárok 1. őrnagyi osztályát áthelyezte Modorba. Kérte, hogy a szűkös elhelyezés miatt a huszárezred ezredesi osztályának 1. századát és a 2. század maradványát vezényeljék át Bazinba.³⁷⁴

Schweidel hadosztályában ekkor Ferdinand Karger és Bárczay János alezredesek egy-egy dandárt vezettek. Amikor november második felében visszaérkezett a nádasi dandártól a két

³⁷² Aradi Ereklémúzeum. MR 6754. Közli: Aradi Ereklémúzeum. Okmánytár i. m. 168.

³⁷³ HL 1848-1849. 3/192., valamint Görgei Artúr utasítása Zsedényi Gyula alezredesnek. Pozsony, 1848. november 11. MNL OL P295 Görgey-lt. Elnöki lev. No. 22.

³⁷⁴ MNL OL P295 Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 88.

század Sándor-huszár, Poeltenberg őrnagy vette át a 4. huszárezred irányítását.³⁷⁵ Kargert egyébként rövidesen ezredesnek, Poeltenberg Ernőt pedig alezredesnek nevezték ki.³⁷⁶

Egy 13-án kelt Görgei utasítás szerint a Schweidel-hadosztálynak és a többi dandárnak egy esetleges erősebb támadás esetén időben ki kell térnie, ami után egy rendezett visszavonulás lehetséges. Minden támadásról és visszavonulásról azonnal értesíteni kell a szomszédos csapatokat is.³⁷⁷

15-én a Schweidel-hadosztály Karger-dandára a hadosztályhoz egyébként nem tartozó Wiedersperg-dandár tartalékkaként Nezsiderben, Védényen és Golán, a Szegedy Imre őrnagy vezette dandár pedig Gátán, Szentannán, és szükség esetén Zurányban kellett állást foglalnia.³⁷⁸ Szintén 15-én Bikessy Lajos tábornoki századost Schweidel hadosztályába osztották be szolgálattételre.³⁷⁹

18-án Görgei Schweidelhez írt levelében arról rendelkezik, ha a túlerőben lévő ellenség a száraz határon Gáta és Köpcsény között betörne, és ezzel lehetetlenné tenné az érintkezést a Lajta jobb partjára helyezett három dandár, a Szegedy, a Wiedersperg és a Karger, valamint a főhadiszállás között. A dandároknak ugyanis az volt a feladata, hogy megszakíthatatlan összeköttetésben maradjanak. A Szegedy-dandár volt a legbiztosabb forrás az összeköttetés fenntarthatóságára nézve. Ezért Görgei elrendelte, ha a Szegedy-dandár a főhadiszállással való kapcsolat megszakadását jelenti, akkor Schweidel vegye át a főparancsnokságot a három dandár felett. A további egyesülésig teljesen önállóan, saját belátása szerint rendelkezzen. Ezenkívül Görgei értesítette Schweidelt a bekövetkezett változásokról. A Szegedy-dandár ugyanis elvesztette a 3. (Ivánka) zászlóalját, a Bárczay-dandártól a 25. honvédszászlóalj átkerült a Görgey-dandárba, cserébe megkapta a honti zászlóalját.³⁸⁰

Szintén 18-án történt, hogy Görgei Rausz Ágoston huszárszázadost 35 emberével és munícióval Pozsonyból ezredéhez küldte, a Schweidel-hadosztályba.³⁸¹

21-én Görgei másfél úteget küldött Schweidelnek, hadosztálya megerősítésére.³⁸²

³⁷⁵ Hermann Róbert: Mindig az elsők között i. m. 40.

³⁷⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 9669.,10415.

³⁷⁷ MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 100.

³⁷⁸ MNL OL Csány-ir. 14. doboz. Iktatatlan iratok.

³⁷⁹ MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 106.

³⁸⁰ MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 116. A levél végén Görgei kérte a 4. és a 9. huszárezred lábbeliszükségletének kimutatásait.

³⁸¹ MNL OL H147 Vegyes iratok. 10. d. A tiszáninneni önkéntes nemzetőri kerület iratai. Fasc. 5. Úti levelek. No. 18.

³⁸² Görgei Artúr utasítása Schweidel József vezérőrnagynak. Pozsony, 1848. november 21. MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 124.

Másnap Schweidelnek rendelkezésére bocsátotta Wolfram mérnököt „az utak s közlekedési eszközök elrontása végett”. Két héttel rá azonban Wolfram mérnököt más feladattal bízták meg, áthelyezték, és Schweidelnek egy megyei mérnököt küldtek segítségül.³⁸³

November 26-án Schweidel Zurányból küldött jelentést a főhadiszállásra, melyben közölte, hogy a Parndorf környékén szűkösen elhelyezett csapatokat Újfaluba, az V. üteget pedig Zurányba helyezte át.³⁸⁴ A hónap végén Schweidel hadosztályának tüzérsége a II. lovas, a IV. 6 fontos, az I. lovas ütegből és az V. lovas félütegből állt, összesen 20 löveggel.³⁸⁵

Schweidel, bár már nem vezette közvetlenül a 4. huszárezredet, hadosztályparancsnokként figyelemmel kísérte regimentje ügyeit. Így történt, hogy 29-én levélben fordult a hadügyminisztériumhoz. Ebben kérte, hogy az ezrednek a Mura-menti hadtestnél lévő századából távolítsák el Jan Stadnicki hadnagyot „az ő az időnek meg nem felelő lázadás minden jeleit magában foglaló fellépte” miatt. Stadnicki volt, aki két hónappal azelőtt hazavezette a még Ausztriában maradt századot, de akkori lépését – a levél szerint – nem hazaszeretet, hanem anyagi érdek motiválta, most pedig a század átvételére kiküldött fő- és altisztek ellen izgatja az amúgy is „elfajult” legénységet.³⁸⁶ Schweidel kérvénye nem volt egyedülálló, Görgei is hasonló kéréssel fordult Kossuthoz még november 15-én. Ő a Württemberg-huszárokat hazavezető két őrmestert, kik hadnagyok lettek tettekért, akarta eltávolítani a huszárezredből, mert „Lengyelországban Fiáth főtisztjüket hazatérhetés végett megkötozván, ezen tett által a legnehezebb katonai bűnök egyikét lövették el, mindamellet, hogy ez buzgó hazaszeretettől történt”. „A haza megjutalmazta buzgó hazafiságukat – folytatta levelét Görgei – őket hadnagyokká kinevezvén, de a szolgálat szorosán kívánja, hogy azon hadtestből elmozdíttassanak, ahol ők csak a megjutalmazott engedetlen- és fegyelmetlenség veszedelmes példái lennének.”³⁸⁷ Stadnickit decemberben áthelyezték a 13. (Hunyadi) huszárezredhez, csakúgy mint a májusban hazaszökött Württemberg-huszárszázadot. Ekkor éppen Lenkey János volt ennek az új huszárezrednek a parancsnoka.³⁸⁸ Úgy tűnik tehát, hogy Görgei és Schweidel a katonai fegyelem dolgában hasonlóan gondolkodott.

³⁸³ MNL OL P295 Görgey-lt. Elnöki lev. No. 60., 113.

³⁸⁴ MNL OL P295 Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 140.

³⁸⁵ Csikány Tamás: Honvédtüzérség az 1848-49-es szabadságharcban. Bp., 2000. 42.

³⁸⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 10043.

³⁸⁷ Görgei Artúr levele Kossuth Lajoshoz. Pozsony, 1848. november 15. MNL OL OHB 1848: 2944. Közli: Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése i. m. 109.

³⁸⁸ Meg kell jegyezni, hogy a Görgei által említett áthelyezendő egyik hadnagy, Harsányi Bálint, a 17. (Bocskai) huszárezredbe került. Alszázadosként április 11-én, a Rákos-mezőn vívott ütközetben halt hősi halált. Lásd: Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai i.m. 252-253., ill. kinevezésére: HL 1848-1849. 3/406.

Bár a kémjelentések újra és újra az osztrák támadás megindulásáról szóltak, a novemberi hónap az ellenséges főerő benyomulása nélkül telt el. A magyar vezérkar, mégha mindennap számolt is a veszéllyel, tovább reménykedhetett a döntő harc elmaradásában a télen. Az osztrák főparancsnok, Alfred zu Windisch-Grätz november 12-én egy második felhívást intézett a hadsereghez Schönbrunnból. Hivatkozva előző, október 17-i felhívására, felszólította Mógát és a tisztkart, hogy akár ha félelemben terrorizálják őket, akkor is térjenek vissza a császári-királyi zászló alá november 26-ig, különben haditörvényszék elé kerülnek.³⁸⁹ Schweidel később, az aradi törvényszék előtt azt vallotta, hogy nem tudott erről a felhívásról.³⁹⁰ Pedig Windisch-Grätz rendelkezése sok tiszthez eljutott, és igen valószínű, hogy egy hadosztályparancsnoknak is a kezébe került. Ráadásul Görgei és Csány 26-án nyilatkozatban válaszoltak az osztrák főparancsnoknak.³⁹¹ Mindenesetre Windisch-Grätz első, októberi felszólítását ismerte, és ennek ellenére nem hagyta el még novemberben sem a magyar sereget. Tisztársai között azonban többen is meginogtak, és a hónap végén elindult a tisztikar bomlása. Ezt különösen felerősítette egy december eleji, váratlan esemény. December 2-án ugyanis Olmützben V. Ferdinándot lemondatták a trónról, és helyébe testvére Ferenc Károly került, aki szintén lemondott fia javára. Így került az osztrák császári székbe a 18 éves Ferenc József, akit nem kötött semmilyen eskü vagy ígéret.³⁹² Az ifjú császár nyomban parancsot adott Windisch-Grätznek a rend helyreállítására. Görgei és Csány december 10-én – Kossuth szavai és iránymutatásai alapján – nyilatkozatot adott ki, melyben leszögezte, hogy továbbra is V. Ferdinándot tekintik Magyarország törvényes királyának.³⁹³ A hadsereg tisztikarának egy része, különösen a nem magyar származású tisztek többsége azonban elbizonytalanodott, és december folyamán elhagyta a honvédsereget.

1848 telén a Görgei Artúr vezette magyar főereg mintegy 28 ezer főt számlált, és a Kis-Kárpátoktól a Fertő-tó déli partjáig volt felsorakozva.³⁹⁴ Feladata ugyanaz volt, mint előző hónapban: „A feldunai hadsereg kötelessége a határt védni”.³⁹⁵ Velük szemben 56 ezer jól felszerelt császári katona készülődött a támadásra, 258 löveggel, amely igen nagy túlerőt

³⁸⁹ Gyűjteménye i. m. I. 20-21.

³⁹⁰ Lásd: Az aradi vértanúk i. m. II. 177-178., és Görgey István: 1848 és 1849-ből i. m. I. 54-55.

³⁹¹ Pap Dénes: Okmánytár i. m. II. 220-221., és Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. I. 258.

³⁹² Gyűjteménye i. m. I. 23-27.

³⁹³ Lásd erre: KLÖM XIII. i. m. 649-651. A nyilatkozatot közli: Görgey István: 1848 és 1849-ből i. m. I. 54-55.

³⁹⁴ Magyarország nyugati határát ezen kívül csak Perczel 9-10 ezer fős serege védte délen, a Mura mentén. Őt 12 ezer katona fenyegette.

³⁹⁵ Görgei Artúr levele Kossuth Lajoshoz. Pozsony, 1848. december 1. Közli: Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése 1848-1849. i. m. 145.

jelentett. December elején azonban Windisch-Grätz még várakozott, csak a határ mentén voltak összecsapások.

December 1-én Schweidel jelentette, hogy Szegedy alezredes dandárjával visszaűzte a Lajtán túlra az ellenséget, valamint nyugtázta, hogy a Szegedy-dandárt egy gyalogzászlóaljjal megerősítették. Ezenkívül közölte, hogy nem ért egyet Haslau megtámadásával.³⁹⁶ A falut ugyanis az ellenség megszállta, és a főparancsnokság terve az volt, hogy kiűzi onnan a császári csapatokat. Egyszer már megtámadták a települést, majd 2-án is megpróbálkoztak az elfoglalásával, ami sikerült is.³⁹⁷ De a vállalkozás a túlerő miatt nem lehetett tartós. 3-án azt jelentette Schweidel, hogy az ellenség az első támadás után még erősebben megszállta a falut, és az újabb támadást sikertelenné tette. Ezekben a támadásokban tűnt ki hősiességével Ruzitska Albert, a 34. gyalogezred főhadnagya, aki fél évvel később Schweidel közeli munkatársa lett Pesten.³⁹⁸

Görgei is tisztában volt az ilyen támadások tartós eredményt nem hozhatnak, mégis hasznosnak tartotta azokat: „Ámbár az ily ráütések nem oly gyümölcsözők, mint kívánatos volna, legalább alkalmat nyújtanak gyakorlatlan sereginknek az ellenséges tűzhöz hozzászokni, az ellenséget szervezéseiben háborgatni és folytonos hadonászatra (manövieren) kényszeríteni, mely annál fárasztóbb, mivel fő osztályai imitt-amott meglehetősen távolságra vannak elszállásolva az ország belsejében. Azon felül alkalmam van ily portyázatoknál alparancsnokaim képességét és erélyét kiismerni, és azontúl annál gyorsabban és biztosabban fogok velök eldöntő pillanatokban a haza javára rendelkezhetni.”³⁹⁹ A határon felsorakozott magyar hadseregnek tehát kettős célt kellett megvalósítania, a védelem mellett folytonosan háborgatni az ellenséget: „Minden ellenséges kiküldetésnek célja: az ellenségnek lehető legnagyobb kárt okozni” – írta Görgei.⁴⁰⁰

Szintén 3-án Görgei átküldte Schweidel segítségére Szirányi vezérkari századost.⁴⁰¹ 5-én Schweidel intézett kérdést a főparancsnoksághoz, a hadosztály- és dandársegédtisztek

³⁹⁶ MNL OL P295 Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 166.

³⁹⁷ Görgei napiparancsa az 5. dandár parancsnokának, Szegedy alezredesnek. 1848. dec. 6. MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 168. A korábbi szakirodalom közölte ezen levelet, de hibásan Schweidelnek címezve: Trischler Károly: Schweidel József élete. In: Emléklapok... i. m. 13-14.

³⁹⁸ MNL OL P295 Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 170.

³⁹⁹ Görgei Artúr levele a magyar királyi hadügyminisztériumnak. Pozsony, 1848. december 4. Másolat. MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 163. Kosztolányi és Szegedy alezredesek bátor támadásai kapcsán írta.

⁴⁰⁰ Görgei Artúr levele Ordódy Kálmán őrnagy dandárparancsnoknak, Nádason. Pozsony, 1848. november 28. MNL OL P295 Görgey-lt. Elnöki lev. No. 90. Az iratot kivonatossan közli: Görgey István: 1848 és 1849-ből i. m. I. 43-44.

⁴⁰¹ MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 162.

illetményével kapcsolatban.⁴⁰² 7-én Schweidel nyugtázta a fővezérség által, még novemberben küldött térkép, a magyar atlasz 3. füzeté kézhezvételét, valamint Mayer főhadnagyot századosi előléptetésre ajánlotta.⁴⁰³ Ugyanezen a napon jelentette, hogy az osztrák csapatok megszállták Potz-Neusiedelt és a Wangmühlét. Azt javasolta, hogy ne támadják meg őket, hanem a határvédelemre összpontosítsanak. Egyúttal közölte, hogy az éjszaka folyamán a Miklós-huszárok egy közvitéze lovastól átszökött az ellenséghez.⁴⁰⁴

Szintén 7-én Görgei 75 Sándor-huszárt irányított Győrből Schweidel főhadiszállására, Zarándfalvára, hogy a hadosztály rendelkezésére álljanak. A huszárok Vácról jöttek.⁴⁰⁵

8-án Görgei arra utasította a Schweidel-hadosztályban működő Szegedy-dandárt, hogy égesse fel az ellenség által megtámadott Wangmühlét.⁴⁰⁶

Eközben azonban Schweidel egyre nehezebben látta el feladatát. Sömörös kiütései ugyanis kiújultak, és már annyira zavarták, hogy alig tudott lóra ülni. Ezért 14-én jelezte betegségét a főparancsnokságnak.⁴⁰⁷

Épp aznap beindult az osztrák hadigépezet. Simunich altábornagy hadosztálya megtámadta és Nagyszombatig üzte a Nádasi-szorost védő magyar dandárt.⁴⁰⁸ Ezáltal veszélybe került a feldunai hadsereg Pozsonynál csoportosuló jobb szárnya. A Duna másik, jobb partján ekkor négy magyar dandár állomásozott Schweidel felügyelete alatt. Ezek közül az egyik a Szegedy Imre alezredes vezette dandár volt, amelyet 15-én Schweidel – Görgei parancsára – egy osztály Sándor-huszárral megerősített, lövegei azonban jelentéktelenek voltak.⁴⁰⁹ A másik dandárt Ferdinand Karger ezredes vezette. Ez, a katonák számát tekintve az egyik leggyengébb dandárja volt a seregnek, mert az átlagos 3000 helyett csak 1500 fős volt.⁴¹⁰ Ezenkívül Görgey Kornél és gróf Zichy Lipót őrnagyok dandárja állt a jobb parton.

⁴⁰² MNL OL H147 Vegyes iratok. 10.d. A tiszáninnen-i önkéntes nemzetőri kerület iratai. Fasc.1. Parancsok, folyamodások és jelentések. No. 38.

⁴⁰³ MNL OL P295 Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 184.

⁴⁰⁴ MNL OL P295 Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 198.

⁴⁰⁵ Görgei Artúr átírata Lukács Sándor győri kormánybiztosnak. Pozsony, 1848. december 7. MNL OL P295 Görgey-lt. Elnöki lev. No. 118. A Sándor-huszárokra lásd még: Görgei Artúr levele a Sándor huszárezred parancsnokságának. Pozsony, 1848. december 3. MNL OL P295 Görgey-lt. Elnöki lev. No. 109. (Itt 68 huszárt említ Görgei.), MNL OL H2 OHB 1848: 4511. Közli: Hermann Róbert: Győr város és megye hadtörténete 1848-49-ben i. m. 210-213.

⁴⁰⁶ MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs jkv. No. 176.

⁴⁰⁷ HL Abszolutizmus-kori iratok. Aradi hadbíróóság. 113/24. cs. Schweidel József periratai f. 236-237.

⁴⁰⁸ Balthasar Simunich jelentése Windisch-Grätznek. Nádas, 1848. december 14. HL 1848-1849. 5/302. Közli: Saját kezébe, ott, ahol... i. m. 30.

⁴⁰⁹ MNL OL P295 Görgey-lt. Elnöki lev. No. 132. Schweidel választát lásd: MNL OL P295 Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 295. A Sándor-huszárok 2. őrnagyi osztályát helyezték át a Szegedy-dandárba.

⁴¹⁰ A létszámokra lásd a harcrendeket: MNL OL H103 Csány-ir. 14. d. Iktatlan iratok. (november 15.), MNL OL P295 Görgey-lt. B/47.fasc. (nov. 29., dec. 15.).

Mindegyik dandárban voltak Sándor-huszárok, így Schweidel főhadiszállásán, december közepén már nem állomásoztak huszárok régi ezredéből.⁴¹¹

December 15-én, a másnapra kiadott diszpozíciójában Görgei arra utasította a négy dandárt, hogy vonuljanak vissza a magyaróvári állásokba. Schweidelnek pedig Zurányból Hegyeshalomra kellett áttennie főhadiszállását a parancs szerint, ahová a dandárok jelentéseiket elküldhetik, és ahol Kollmann ezredes majd a további utasításokat megadja.⁴¹²

Kollmann József ezredest ugyanis Görgei 16-án megbízta, hogy utazzon Schweidel főhadiszállására Zurányba, és Schweidel betegsége esetén vegye át a hadosztály parancsnokságát.⁴¹³ Kollmann azonban – mint látni fogjuk – már nem tudta végrehajtani a feladatot.

16-án Görgei visszavonta a négy dandárnak adott parancsát. Arra utasította Schweidelt és dandárparancsnokait, hogy maradjanak helyükön, mert „minden ellenséges támadást határozottan vissza kell verni, és még ha a visszavonulás szükségessé is válna, azt csak harcolva és mindig az ellenséggel szemben, annak újból és újból imponálva kell végrehajtani. Férfias határozottság itt mindenre képes.”⁴¹⁴

Az utasítás kiadásának napján megindult az osztrák főserég. Miközben Simunich túlerejével Nagyszombatnál megverte a hősieen küzdő Guyon Richárd dandárját, Windisch-Grätz altábornagy három hadteste is támadásba lendült. A Duna jobb partján három hadoszlopban elsöprő erővel támadtak a császári csapatok. Wrba altábornagy II. hadteste pedig átkelt a Morván, és a Duna bal partján Pozsonynak tartott.⁴¹⁵

Görgei rosszul mérte fel az osztrák támadás fő irányát, mert a Duna bal partjára várta. A fővárost is innen látta inkább veszélyeztetni, így elmulasztotta átcsoportosítani erőit a bal partról.⁴¹⁶ A jobb parton lévő négy dandár parancsának megfelelően felvette a harcot a túlerővel. Parndorfnál a Jellačić altábornagy vezette császári I. hadtest támadt 11500 katonával, köztük Schweidel korábbi parancsnoka, Jacob von Parrot vezérőrnagy által

⁴¹¹ MNL OL P295 Görgey-lt. Elnöki lev. No. 132.

⁴¹² MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 194.

⁴¹³ Görgei Artúr levele Kollmann Józsefhez, Győrbe. Pozsony, 1848. december 16. MNL OL P295 Görgey-lt. Elnöki lev. No. 138. Levele végén Görgei már megjegyezte, hogy egy jelentés szerint az ellenség Köpcsénynél és Újfalunál előretört.

⁴¹⁴ HL 1848-1849. 5/425.

⁴¹⁵ [Johann Nobili:] Der Winter-feldzug 1848-1849 in Ungarn. Unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz. Wien, 1851. 3-47., Josef Alexander Freiherr von Helfert: Die ungarische Winterfeldzug und die octroyirte Verfassung. Dezember 1848 bis März 1849. In: Geschichte Oesterreichs von Ausgange des Wiener October Ausstandes 1848. IV/I-III. Prag, Leipzig, 1876-1886. I. 319-332., Bona Gábor: A téli hadjárat. In: A szabadságharc katonai története i. m. 170-173.

⁴¹⁶ Hermann Róbert: Görgei és Győr. Győri tanulmányok 22. 2000. 174.

irányított lovas dandárral. Az ellenük itt felálló Zichy-dandár két század dzsidást vert szét, de utána kénytelen volt visszavonulni.⁴¹⁷ Görgey Kornél dandárja sem állhatott sokáig ellen Köpcsénynél. Schweidel a Szegedy-dandárhoz csatlakozott, amely Újfaluról és Gátáról vonult vissza. Őket a 14 ezer főből álló 2. hadoszlophoz tartozó osztrák erők támadták, Edmund Schwarzenberg herceg vezetésével.⁴¹⁸ Schweidel igyekezett összehangolni a dandárok mozgásait, ami igen nehéz volt, hiszen a dandárparancsnokok különböző időpontokban voltak kénytelenek visszavonulni. Karger dandárja, amely Nezsidernél és Védénynél állt, így lemaradt a szomszédos dandároktól. Schweidel Miklóshalmán át Hegyeshalomba vonult a Szegedy-dandárral.⁴¹⁹ Innen írt utasítást este negyed 7-kor a Karger- és Zichy-dandárnak. Miután az ellenség a dandárok közé nyomult, nem kapott értesítést tőlük aznap. Ezért azonnali jelentést kért helyzetükről. Közölte, hogy ő a Szegedy-dandárral Hegyeshalmon éjszakázik, és másnap reggel fél 7-kor indul tovább Magyaróvárra. Utasította a Zichy- és Karger-dandárt, hogy ha másnap reggel fél 7 előtt támadás érné őket, a legnagyobb rendben állandóan harcolva vonuljanak vissza Magyaróvárra, és közben tartsák az összeköttetést a Szegedy-dandárral. Schweidel levele azonban nem jutott el a dandárparancsnokokhoz, mert a császári csapatok kezére került, Jellačić 17-én küldte tovább Windisch-Grätz-nek.⁴²⁰ Karger ezredes dandárja Kazimir felé vonult vissza, de a túlerő miatt a települést nem tudta bevenni, és így nem juthatott el Magyaróvárra. Poeltenberg huszáraival átvágta magát az ellenségnek, de Karger gyalogságával csak nagy kerülővel, a Hanság mocsarain keresztül jutott el Győrbe. Schweidel 17-én továbbindult Mosonmagyaróvárra, ahol több dandár is egyesült, és amelyek felett az irányítást már közvetlenül Görgei vette át. Másnap Mosonnál Görgey Kornélnak két osztály huszárral sikerült visszavernie Jellačić lovas elővédjét.⁴²¹

Schweidel 18-án Öttevénybe, 19-én pedig Görgeivel együtt Győrbe érkezett. Itt Schweidel négyheti szabadságot kért egészsége helyreállítására.⁴²² Görgei engedélyezte, és a következő bizonyítványt adta ki számára: „Miután Schweidel vezérőrnagy úr, belcombján lévő kütég

⁴¹⁷ A nap elején már Zichy őrnagy jelentette Görgeinek, hogy az ellenség Rohraunál és Brucknál felfejlődött, és a szükséges elővigyázati intézkedéseket megtette. MNL OL P295 Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 272. A parndorfi ütközetre és a Zichy-dandárra: Pongrácz István visszaemlékezései. OSzKK Oct. Hung. 1142. ff. 22-28., Tizenkét hónap. Dékány Rafael a 25. honvéd zászlóaljról. Kecskeméti a szabadságharcban III. A szöveget gond., bev., jegyz., szerk.: Székelyné Körösi Ilona. Kecskemét, 2004. 23-25., Breit József i. m. I. 157-163.

⁴¹⁸ Windisch-Grätz is ezzel a hadoszloppal vett részt a támadásban. [Johann Nobili:] Der Winter-feldzug 1848-1849 in Ungarn i. m. 29.

⁴¹⁹ A visszavonulásra lásd: Schweidel József levele a hadügyminisztériumhoz. Szeged, 1849. január 20. MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 1463.

⁴²⁰ HL 1848-1849. 5/481., 5/482. A levelet ismerteti [Johann Nobili:] Der Winter-feldzug 1848-1849 in Ungarn i. m. 34. Közli: Von der Revolution i. m. 103-104.

⁴²¹ Görgey Artúr: Életem és működésem i. m. I. 259-263.

⁴²² MNL OL P295 Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 255.

miatt lóhátoni szolgálatra alkalmatlan lett, és magát e baja következtében már e folyó hó 14-én jelenté betegül, az általa kért négy héti szabadság a budai Császárfürdőbe vezérőrnagy úrnak megadatik, és az útilevél számára kiállítandó”.⁴²³ Schweidel tehát nem tudta ellátni feladatát, ezért pár nappal később el is utazott Pestre.

Windisch-Grätz tábornagy a sikeres támadás után megtorpant, megvárta, amíg a császári II. hadtest átkelt a Duna jobb partjára, és csak december 23-án folytatta a harcot Győr városáért.⁴²⁴ Görgői – előzetes terveivel ellentétben – nem vállalt csatát Győrnél a túlerővel szemben. Az utolsó pillanatban, december 27-én kiürítette a várost, és Pest felé vonult. Utóvédjét másnap hajnalban Bábolnánál megtámadták, és jelentős károkat okoztak a Görgey Kornél őrnagy vezette dandárnak. Győrbe pedig csapatai élén bevonult Windisch-Grätz herceg. A városba érkezett Schweidel korábbi huszárezredese is, gróf Apponyi Károly, akit eddigi császárhű viselkedése jutalmául Győr városparancsnokává neveztek ki.⁴²⁵

⁴²³ HL Abszolutizmus-kori iratok. Aradi hadbíróóság. 113/24. cs. Schweidel József periratai. f. 236-237. (Eredeti tisztázata.) Az iratra rá van írva: „láttam, a hadügyminiszter úr távollétében Nádaszy Sándor ezredes – 7 választó fejedelemhez címzett vendéglőben 8. szám alatt Budán”. Ezen kívül Schweidel bizonyítványait lásd: MNL OL H75 HM Ált.ir. 1849: 2084

⁴²⁴ Wilhelm Rüstow: Az 1848-1849-diki magyar hadjárat története. I-II. Ford.: Vértesi Arnold. Pest, 1866. I. 108-154.

⁴²⁵ Windisch-Grätz utasításait gróf Apponyi Károlyhoz, és a városparancsnok első rendeletét közli: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben. I-III. Összegyűjt., szerk.: Andics Erzsébet. Bp., 1981-1952-1965. II. 237-238.

VII.

„Csak javulva, nem gyógyulva”

Győr feladása után Kossuth többször követelte Görgeitől és Perczeltől, hogy ütközzenek meg az ellenséggel. Görgei nem akart harcba bocsátkozni a túlerőben lévő osztrák sereggel. Perczel azonban december 30-án megütközött Mórnál, de Jellačić csapatai legyőzték hadtestét. Ezután már Kossuth is, módosítva eddigi tervein, belátta, hogy Windisch-Grätz előnyomulása egyelőre feltartóztathatatlan. „Míg seregünk van, van hazánk” – írta Görgeinek, aki a következő hónapokban nem is felejtette el ezt a mondatot.⁴²⁶ 31-én a képviselőház úgy döntött, hogy az OHB és az országgyűlés költözzön át Debrecenbe, feladva ezzel a fővárost.⁴²⁷

Schweidel József tábornok december 24-én érkezett Pestre. Azért jött a fővárosba, mert a helyi gőzfürdők, ahogy írta „már másízben is azon küteget, melyen szenvedek, elmellézték”. Bejelentette, hogy az István vendégfogadó 62. szám alatt szállt meg.⁴²⁸ Az év utolsó napján, 31-én Vetter Antal tábornoknál járt, aki ekkor a honvéd vezérkar parancsnoka, és Mészáros távollétében ideiglenes hadügyminiszter volt.⁴²⁹ Nyílt levelet állított ki Schweidel számára, hogy szabadon utazhasson Baján át Pécsre, ahol családja várta.⁴³⁰ 1849. január 3-án Schweidel orvosi vizsgálaton esett át. Stáhly Ignác tábori főorvos „szigorú orvosi vizsgálata” megállapította, hogy a tábornok „a hallásban nagyobb mértékben hátrálva lévén, egyszersmint rögzött sömörben oly helyen és oly fokozatban szenved, hogy jelenleg a lovaglásra nem alkalmas – kór állapotának pedig orvoslása hosszabb időt igényel”.⁴³¹ Schweidelnek

⁴²⁶ KLÖM XIII. i. m. 933.

⁴²⁷ Ugyanekkor az országgyűlés egy küldöttség felállítása mellett is döntött, melynek Deák Ferenc és gróf Batthyány Lajos is tagjai lettek. Windischgrätz-cel akartak tárgyalni, aki azonban elutasította őket. A fővárosba visszatérő Batthyányt rövidesen elfogatta és hadbírótság elé állította. MNL OL P879. Batthyány család grófi ága. Emlék irat. f. 4-5., Deák békekövetsége Windisch-Graetznél. In: Csengery Antal összegyűjtött munkái. I-III. Bp., 1884. III. 127-142. = Budapesti Szemle 1878. 386-395. (Gyulai Pál igazoló megjegyzésével.), Urbán Aladár: Batthyány Lajosné visszaemlékezései férje fogságára és halálára. Századok. 1981. 3. 595.

⁴²⁸ Schweidel levele a hadügyminisztérium Elnöki Osztály Igazgatóságához. Buda Pest, 1848. december 25. MNL OL H75 HM 1848: 12590.

⁴²⁹ Mészáros Lázár ekkor Schlik ellen harcolt Kassánál.

⁴³⁰ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 2084.

⁴³¹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 1463. Stáhly Ignác (1787-1849) 1848. november 1-től volt tábori főorvos, a hadügyminisztérium Egészségügyi Osztályának vezetője. Ő a szabadságharc egészségügyének első szervezője. A kormányt – betegsége miatt – nem tudta követni Debrecenbe, április 28-án hunyt el. Egyetlen fia huszárként halt hősi halált. Részletesen lásd: Az 1848-49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai. I-II. S. a. r.: Gazda István. Piliscsaba-Budapest, 2000.

mindkét betegsége igen kellemetlen volt, de a nagyobb gondot számára a kiütései okozták. A korabeli orvosi szaknyelv baját kütegnek vagy sömörnek nevezte.⁴³² Legvalószínűbb, hogy övsömöre (herpes zoster) volt, vagyis valamely idegtörzse mentén, szabályszerűen (kivételesen szétszórta, illetve kétoldalúan) vörös, duzzadt alapon ülő hólyagcsoportok alakultak ki az altestén az egyik testfélen. A fájdalmas kiütések miatt nem tudott lóra ülni, sokszor még az öltözés is nehézséget jelenthetett. Már a harmincas években kezelte magát, de miután nem volt rá valódi gyógyír a korban, a betegség újra és újra visszatért. Átmeneti javulást csak a gyógyfürdők hoztak, amelyeket a 19. században szinte minden baj ellen ajánlottak. A kütegre hideg, langyos és melegfürdőket, kénes és konyhasós vizeket javasoltak az orvosok.⁴³³ Schweidel tehát ezért igyekezett kihasználni a fürdők okozta javulást. Betegsége azonban nem múlt el később sem, és még aradi fogsága idején is sok kellemetlenséget okozott neki.⁴³⁴

Az orvosi vizsgálat megállapításai ellenére Schweidel úgy döntött, hogy a négy hét elteltével folytatja a katonai szolgálatot. Lovait előreküldte Szegedre, majd elhagyta a fővárost. Az utolsó pillanatban tette ezt, hiszen január 5-én Windisch-Grätz tábornagy csapatai élén bevonult Pest-Budára.

Schweidel először Pécsre utazott feleségéhez és gyermekeihez. Január 11-én átvitte őket Bajára, a Duna túloldalára, rokonaihoz.⁴³⁵ Miután biztonságban tudta családját, 19-én elindult Szabadkán és Horgoson át Szegedre. Betegsége azonban ekkorra már annyira elhatalmasodott, hogy mégsem tudott újra szolgálatba állni. Ezért 20-án Szegedről levelet írt a hadügyminisztériumnak, melyben kérte, hogy hat héttel hosszabbítsák meg szabadságát.⁴³⁶ Rövidesen el is hagyta a Tisza parti várost. 24-én már Szabadkán volt, majd visszatért Bajára. Itt igen nagy kellemetlenség érte. Gróf Vécsey Károly tábornok, a bácskai csapatok vezetője ugyanis 23-án vizsgálatot rendelt el Schweidel ellen, hogy miért nem teljesíti hazafiúi

⁴³² A kütég szó a latin exanthema szóból ered, mely kiütést jelent. Az újított nyelvi lelemény hamar elterjedt, bár manapság már nem használatos. A szó megalkotói: Bugát Pál és Schedel (Toldy) Ferenc: Orvosi szókönyv. Pesten, 1833. 59.

⁴³³ Lengyel Dániel: Fürdők gyógyerejéről s használatáról. Budán, 1842. 14., 16-18. A korabeli orvostudomány szerint: „A méz vagy kréta a nedvesség savanyúságát, csípősségét mérsékeli, magába veszi, mintegy beburkolja: a kütéget, sömört, sennyedéket, főtókat, rothadt sebeket gyógyítja.” Cseresznyés Sándor: Az ugodi sós, vasas, gyantásos, ibolyós hideg forrásokról. Pápa, 1841. 33.

⁴³⁴ Schweidel József naplója i. m. 150. Egyes életrajzírói szerint Schweidel megvárta, amíg a szabadságharcban újra fordulat áll be a magyar csapatok győzelmeivel. Lásd: Csorba László i. m. 41. Évek óta tartó betegsége, amely még a börtönbe is elkísérte, viszont bizonyítja, hogy valóban sömörben szenvedett, és nem a hadiszerecsenre irányította cselekedeteit.

⁴³⁵ Az aradi vértanúk i. m. 385.

⁴³⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 1463. A levelet németül írta Schweidel, mellette bizonyítványok januári tartózkodásáról.

kötelességét a harcmezőn, és miért hagyta el Szegedet.⁴³⁷ Baja városának túlbuzgó képviselői válaszoltak rögtön Vécseynek, és a vizsgálat idejére arra kötelezték Schweidelt, hogy be kell jelentenie, ha el akarja hagyni a várost. A beteg tábornok kénytelen volt 27-én újabb levelet írni a hadügyminisztériumba, amelyben „nem hiú kérdésből”, de felsorolta néhány eddigi érdemi szolgálatát, amelyekért inkább jutalom illetné meg. Kérte, hogy Baja város levelét tekintsék rágalomnak, „jó hírem és nevem visszahelyezése mellett”. Megemlítette Adalbert fiát, aki továbbra is huszárként harcol az ezredben, „ha az Isteni végzés még életben megtartotta”. Ismételten kérte betegsége miatt szabadsága hat heti meghosszabbítását.⁴³⁸ Egyébként éppen a levél írásának napján adták meg Debrecenben, még az egy héttel korábbi kérvényére a szabadságot. Úgy tűnik, a hadügyminisztérium eleinte nem volt tisztában Schweidel tartózkodási helyével, mert ekkor a Szepességben lévő feldunai hadtesthez küldött számára levelet. Január 30-án Görgei értesítette a minisztériumot, hogy Schweidel már nincs a seregnél.⁴³⁹ Ugyanezen a napon Hodossy Miklós kormánybiztos visszaküldte a miniszter levelét Olasziból, mondván, hogy nem tudja továbbítani a kért Zarándfalvára Schweidelnek, mert azt sem tudja, melyik megyében van ez a település.⁴⁴⁰ Schweidel második, 27-én írt levele után már a hadügyminisztérium is tudta, hogy Bajára kell neki válaszolni. Február 2-án tehát megerősítették hat heti szabadságát és másnap értesítették erről.⁴⁴¹

Gróf Vécsey tábornok és a bajai városi tisztviselők bizalmatlanságának az volt az alapja, hogy december és január hónapban rengeteg tiszt hagyta el a honvédsereget a legkülönbözőbb indokokkal. A volt császári-királyi tiszteknek ugyanis lelkiismereti problémát okozott, hogy az új uralkodóval szemben, császári csapatok ellen küzdjenek. A kilépések és a szabadságoltatások már olyan méreteket öltöttek, hogy fennállt a veszélye a magyar sereg széthullásának. Ráadásul a megbízhatatlan osztrák tisztek egy csoportját Baján helyezték el.⁴⁴² A helyzetet végül befolyásolta Görgei január 5-i váci napiparancsa és nyilatkozata. Ebben kijelentette, hogy a hadsereg küzdeni fog az áprilisi törvények betartásáért és a

⁴³⁷ Gróf Vécsey Károly levelét közli: Iványi István: Szabadka szabad királyi város története I-II. Szabadka, 1886. I. 303. Szeged ekkor, Debrecen mellett, központi fontossággal bírt. Január 25-én érkeztek ide az összpontosítási parancs folytán a bácskai csapatok Verbászról, gróf Vécsey tábornok vezetésével. Nem tudjuk pontosan, hogy Schweidel miért ment Szegedre. Van, aki szerint térparancsnoknak nevezték ki, erre azonban semmilyen irat nem utal. Reizner János: Szeged története I-IV. Szeged, 1899. II. 138.

⁴³⁸ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 2084. Ezt a levelet már magyarul írta. Baja városának rágalomlevele egyelőre ismeretlen helyen van, csak utalásból ismerjük.

⁴³⁹ HL 1848-1849. 11/122.

⁴⁴⁰ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 2143.

⁴⁴¹ Egyúttal arról is tájékoztatták, hogy a decemberi ellenséges „betörés alkalmával magukat kitüntetett dandárnokok és törzstisztek megjutalmazása tárgya a kormány előtt elő nem fordult”, de amint ez megtörténik, „kellő figyelmet” fordítanak rá. MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 2084.

⁴⁴² Rapcsányi Jakab: Baja. Bp., 1934. 154.

becsületéért. Viszont ellent fog állni a köztársasági fordulatnak, és parancsokat csak Mészáros Lázár hadügyminisztertől vagy helyettesétől fogad el, melyeket „törvényes alakban” bocsátanak ki. Ezekkel az alapelvekkel már sokan egyetértettek, és a hadsereg bomlása abbamaradt.⁴⁴³ Ráadásul a január folyamán Windisch-Grätz-nél jelentkező tiszteket császári hadbírószág elé állították, és sokakra büntetés várt.⁴⁴⁴ Ezen becsületes, lelkiismeretük parancsát követő királyhú tisztek megalázása is azt az érzést erősítette a honvédsereg tisztjeiben, hogy ki kell tartaniuk a magyar ügy mellett. Baja városa tehát azért rágalmazta meg Schweidelt, mert nem tudták, hogy a tábornok nem az igaz ügytől való elpártolása, hanem valós betegsége miatt kényszerült elhagyni a harcmezőt. Pedig fiát, Bélát, aki továbbra is a feldunai hadtestben szolgált, ekkoriban léptették elő másod kapitánynak.⁴⁴⁵ Ez is bizonyította a család elkötelezettségét.

Schweidel kütege nagyon lassan javult. Nagyothallását családja igyekezett feledtetni vele, és kicsit megerőltetve hangjukat, a tábornok szinte észre sem vette fogyatékoságát.⁴⁴⁶ A családi kör gyógyító erejét azonban nem sokáig élvezhette. Február 11-én foglalták el a császári és szerb csapatok szülővárosát, Zombort.⁴⁴⁷ 13-án „a rác vész közelgetése” és Nugent tábornoszernagy hadtestének előrenyomulása miatt el kellett hagynia Baját, és Nagyváradra utazott. „Innét közelebb vagyok seregemhez, és az ide zárt orvosi javaslat szerint, az idevaló főrdők legcélszerűbbnek találtnak” – írta a hadügyminisztériumnak. Február 28-án ugyanis ismét „orvosilag szigorúan kivizsgáltott” doktor Glos fő hadorvos által, aki Stáhlhoz hasonlóan megállapította: „nehéz hallásban fülfollyással, így nemkülönben derékbeli, csípizülésen, s az alszáron elterjedett pörsöm (exzema)-ben szenved, s ezen baj gyökeres meggyógyítása végett az itteni kénfördők használatát, célszerű gyógyszerekkel összkötve javaslom.”⁴⁴⁸ Miután betegsége miatt még mindig nem tudott lóra ülni, ezért Schweidel kérte,

⁴⁴³ Az OHB akkori alapelvei is tulajdonképpen ugyanezek voltak. Kossuth mégis félreértette kezdetben Görgei nyilatkozatát, azt hitte, hogy a Bizottmány ellen fordul a tábornok.

⁴⁴⁴ Például Móga Jánost megfosztották rangjától és 5 évi várfogságra ítélték Olmützbe. Gróf Teleki Ádámot megfosztották rangjától és nyugdíjától. Franz Holtschénak szintén elvették rangját (1862-ben őt rehabilitálták). Báró Hrabovszky János budai főparancsnokot, megfosztva rangjától, 10 évi várfogságra ítélték (1852-ben halt meg az olmützi börtönben 75 évesen). Báró Majthényi Istvánt, Komárom megmentőjét, megfosztották rangjától és nyugdíjától. És végül Alois Wiedersperg és Beretvás Ferenc, akik szeptemberben még hadikövetségbe mentek Jellačić-hoz, mindketten elvesztették rangjukat. Wiedersperg 10 évi várfogságot is kapott. Érdekes, hogy Bárczay János, a 4. huszárezred eleinte leglelkesebb tisztje szintén ekkoriban hagyta el a sereget, őt mégis felmentették. Lásd: Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek i. m. 164-165., 180., 232-233., 242., 715., 737-747., és Kossuth Lajos kapitányai i. m. 708-740.

⁴⁴⁵ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 3524. Január elsején léptették elő. Vö.: Bona Gábor: Századosok i. m. 332.

⁴⁴⁶ Schweidel József naplója i. m. 150.

⁴⁴⁷ Zombor elestére lásd például: Honvédek napló jegyzetei. Összegyűjté: Korányi Viktor. Pest, 1861. 89-95.

⁴⁴⁸ MNL OL R 31. Naplók, feljegyzések. 1. No. 1028.

hogy március 6-tól újabb hat héttel hosszabbítsák meg szabadságát, illetményei élvezete mellett. A március 3-án kelt válaszban teljesítették kérését, de értesítették, hogy szabadságát Debrecenben kell letöltenie. Ezenkívül a minisztérium megjegyezte, „mikép a haza jelen igenis szorongatott állapota azontúl ily jeles, tapasztalt bajnokot, minőnek Tábornok Urat ismeri, nem nélkülözhetendi.” Ezért ha betegszabadságát túl sokáig húzná – utalt finoman a minisztérium levele – kénytelenek lennének „superarbitrium” elé állítani.⁴⁴⁹ Az egészségügyi felülvizsgálat lehetőségét kénytelen volt lebegtetni a hadügyminisztérium. Bizalmatlansága abból fakadt, hogy még mindig sokan voltak olyan tisztek, akik hivatalosan nem hagyták el a honvédsereget, de szabadságon várták az események alakulását. Debrecenben pedig nem tudhatták biztosan, hogy Schweidel valóban olyan betegséggel küszködik, ami nehezen gyógyul, és ráadásul alkalmatlanná teszi őt a harci feladatok ellátására. Persze múlt évi érdemei miatt Schweidel iránt még volt akkora bizalom, hogy megkapja szabadsága meghosszabbítására az engedélyt.⁴⁵⁰

Schweidel tehát kénytelen volt hátrahagyni a nagyváradai fürdőket is. Március 17-én érkezett a szabadságharc új fővárosába, Debrecenbe.⁴⁵¹ Szállása a „Hatvani utca és Egyház tér szegletén lévő Péczely házban” volt.⁴⁵² 19-én innen értesítette a minisztériumot, hogy szabadsága április 20-án jár le, és mellékelte Flór Ferenc orvos, az Egészségügyi Osztály főnökének nyilatkozatát, aki ugyanazt állapította meg, mint elődje, Stáhly: Schweidel a „hallásban nagyobb mértékben hátrálva” van és „rögzött sömörben” szenved.⁴⁵³ A hadügyminisztérium március végén intézkedett, hogy a helybeli hadi pénztár fizesse ki Schweidel három havi (január, február, március) szállásbérét, 200 forintot.⁴⁵⁴ A tábornok – rang szerinti illetménye – decembertől 560 forint volt havonta (békében 340 forint lett volna). Napi 8 forintot kapott

⁴⁴⁹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 4783.

⁴⁵⁰ Schweidel aradi hadbírósi kihallgatásában is említette az esetet: „Nagyváradra mentem, és itt szemrehányást tettek nekem, hogy vállaljak valamiféle szolgálatot, ne húzzam teljesen érdemtelenül az illetményemet.” Az aradi vértanúk i. m. 385.

⁴⁵¹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 5857. Az iktatókönyvből tudhatjuk, hogy Schweidel terve az volt, hogy március 15-én megérkezik Debrecenbe. Az iktatott levél egyébként nincs a helyén. 17-i érkezésére: MNL OL H2 1849: 3441.

⁴⁵² Schweidel lakhelyére lásd Kossuth egyik áprilisi intézkedését: KLÖM XV. Kossuth Lajos 1848/49-ben. Sajtó alá r.: Barta István. Bp., 1955. 100.

⁴⁵³ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 6847. Flór Ferenc, ekkor alezredes főorvos, 1849. január 22-től folytatta a beteg Stáhly Ignác munkáját. Ettől kezdve ő volt a hadi egészségügy irányítója. Részletesen lásd: Az 1848-49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai i. m.

⁴⁵⁴ A hadügyminisztérium levele a hadi pénztárba, illetve Schweidelhez. Debrecen, 1849. március 30. MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 7225.

lótápra, szállásbéré 66 forint 40 krajcár volt havonta (egy évre 800 forint). Ezenkívül napi 50 krajcár úti szállásbért, esetenként pedig külön pótlékot vehetett fel.⁴⁵⁵

Schweidel sebes kiütései persze továbbra is csak lassan gyógyultak. Április 17-én ezért kénytelen volt – orvosi bizonylattal – újabb hat heti betegszabadságért folyamodni, amelyet meg is adtak, május 20-ai lejárattal.⁴⁵⁶

Egyes életrajzírói szerint Schweidel az 1849. év első hónapjaiban a hadügyminisztériumban dolgozott osztályfőnökként, Mészáros segítőtársa volt, új zászlóaljkat ruházott föl és képzett ki. Ez azonban nem felel meg a valóságnak, hiszen a tábornok betegsége sem tette volna lehetővé.⁴⁵⁷

A hadihelyzet áprilisra igencsak megváltozott. Egymás után érkeztek a tavaszi hadjárat győzelmi hírei Debrecenbe. A hadisikerek nyomán a kormány újra időt szakított arra, hogy a hazaárulással vádolt személyek ügyeit rendezze. Már februárban és márciusban is születtek intézkedések a hazaárulók és ingóságai tárgyában. Április 19-én Kossuth rendeletet adott ki, hogy ilyen ügyekben az igazságügyi minisztérium működjék együtt a pénzügyminisztériummal.⁴⁵⁸ Ekkoriban zárult le a tavalyi évben kivégzett gróf Zichy Ödön ingóságainak elárverezése, vagy a szintén árulással vádolt gróf Károlyi Lajos vagyonának felmérése. Schweidel is kapcsolatba került ekkor egy hazaárulási vizsgálattal, amikor báró Bakonyi Sándor meghallgatásával bízták meg.

Báró Bakonyi Sándor tábornok a bácskai sereg parancsnoka volt, még december 9-én ment hathetes szabadságra. Később kérte ennek meghosszabbítását, majd nyugalmazását.⁴⁵⁹ Miután nem költözött Debrecenbe, a Pestre bevonuló osztrák csapatok foglyul ejtették, majd hadbírótság elé állították. A császári vizsgáló bizottmány felmentette és ezredesi ranggal nyugdíjazta. A hadihelyzet fordultával azonban Görgei fogságába esett, aki az ügy tisztázására április 15-én Debrecenbe küldte.⁴⁶⁰ A hadügyminisztérium Igazságügyi Osztálya április 22-én kérte Kossuthot, hogy egy „polgári és katonai tagokból álló vegyes bizottmányba” küldjön két vagy három polgári tagot. Az Országos Főhadparancsnokságnak

⁴⁵⁵ Az illetményi kimutatást lásd: Közlöny 199. sz. 1848. december 27. 935.

⁴⁵⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 10194.

⁴⁵⁷ A minisztériumi osztályfőnökségével kapcsolatos feltevést lásd pl.: Vajda Emil i. m. 110. A hadügyminisztérium személyzete között azonban nem található. Erre: Gelich Rikárd i. m. II. 263-266., F. Kiss Erzsébet: Az 1848-1849-es magyar minisztériumok. Bp., 1987.

⁴⁵⁸ MNL OL H69 IM Büntetőtv. Oszt. 1849. 5. kútfő 181. t.

⁴⁵⁹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 1400.

⁴⁶⁰ MNL OL H2 OHB 1849: 5901. Közli: Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése i. m. 304.

pedig egy tábornok elnök és két törzstiszt ülnök kinevezését adta feladatul.⁴⁶¹ Közben Meirhoffer Károly őrnagy, osztályvezető átvizsgálta Bakonyi iratait, de semmi gyanúsat nem talált bennük. A tábornokot 23-án kihallgatták.⁴⁶² Aznap Kossuth két képviselőt, Besze Jánost és Fülöp Lipótot nevezte ki a vizsgálóbizottságba. A Főhadparancsnokság pedig Schweidel József tábornokot bízta meg a vegyes bizottmány elnökségével. A képviselők és a többi tag 24-én délelőtt 10 órakor Schweidel lakásán találkoztak, majd kihallgatták Bakonyi Sándor bárót.⁴⁶³ A tábornok arra hivatkozott, hogy ő tovább akarta szolgálni hazáját, és ezért kérte még decemberben, hogy nevezzék ki a Ludoviceum (Hadi Főtanoda) igazgatójának.⁴⁶⁴ Egyébként beteg volt, melyet akkor igazolt, az osztrák nyugdíjat pedig kénytelen volt elfogadni, mert nem tudott volna miből megélni. A Schweidel vezette bizottmány a vizsgálat eredményét 29-én terjesztette fel a hadügyminisztériumba, amely alapján május 9-én a minisztérium értesítette Kossuthot, hogy a Bakonyi-ügy lezárult, a hazaárulás nem igazolható. Ezért indítványozták felmentését és nyugdíjaztatását 1500 pengő forinttal.⁴⁶⁵ 11-én a hadügyminisztérium kérte a kormányzóelnököt, hogy közölje határozatát az ügyvel kapcsolatban. 14-én Kossuth engedélyezte, hogy Bakonyi a családjához szabadon elutazzon.⁴⁶⁶ De a vizsgálatot még mindig nem zárta le Kossuth, és az iratokat átküldte 17-én az igazságügyi minisztériumhoz, hogy megállapítsák, van-e közvádloi eljárásnak helye. Farkas államügyész is csak megerősítette az eddigieket: Bakonyi igazolta betegségét; az, hogy Pestre ment az ellenséghez, még nem jelenti, hogy átállt, valamint a nyugdíj elfogadásával még nem vállalt hivatal, szolgálatot nem tett az ellenségnek. Tehát az igazságügyi minisztérium sem találta bizonyítottnak báró Bakonyi Sándor hazaárulását. Azért annyit megjegyzett az államügyész, hogy ha közvádloi eljárásnak nincs is helye, tisztán katonai szempontból furcsa Bakonyi viselkedése.⁴⁶⁷

A vizsgálat nemcsak azért érdekes, mert Schweidel volt a vegyes bizottmány elnöke, hanem azért is, mert a két tábornok – Schweidel és Bakonyi – sorsa első pillanatra hasonlónak tűnik.

⁴⁶¹ MNL OL H84 HM Igazságügyi Oszt. 2. d., egyben megbízták Flatt Ágoston hadbíróit is az ügy kivizsgálásával.

⁴⁶² HL 1848-1849. 23/154., 23/257.

⁴⁶³ KLÖM XV. i. m. 100., 108. Kossuth először Irányi Dániel képviselőt bízta meg az egyik bizottmányi feladattal. Miután azonban 25-én Budapest kormánybiztosává nevezte ki, ezért részvétele a vizsgálatban elmaradt.

⁴⁶⁴ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 11382. A Ludoviceumnak már volt igazgatója. Először Luberth János ezredes nevezte ki Mészáros Lázár, aki azonban nem foglalta el hivatalát. Ezért decemberben Petzelt József alezredes bízta meg a katonai képzés irányításával.

⁴⁶⁵ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 10990., 11905., 13483.

⁴⁶⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 1394., 14437.

⁴⁶⁷ MNL OL H69 IM Büntetőtörv. Oszt. 1849. 1. kútfő 296. t. Az ügyre lásd még: Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése 1848-1849. i. m. 532-533.

Azonban lényeges különbségek vannak közöttük. Bakonyi ugyanis betegségét áprilisban már nem tudta igazolni, Schweidel pedig még ekkor is küszködött a kiütésekkel. Bakonyi nem követte a kormányt Debrecenbe, sőt Pestre ment, még az is lehetséges, hogy igazolni akarta magát a császári hatóságok előtt. Ráadásul végül nyugdíjat is kapott tőlük. Schweidel viszont – amint azt később is bizonyította – végig a magyar szervek fennhatósága alá tartozónak tekintette magát, még szabadsága ideje alatt is.

Április 24-én Aulich Lajos tábornok csapatai bevonultak Pestre. Bár a budai várban még tartotta magát az ellenség, a Duna bal partján megkezdődött a katonai és polgári közigazgatási munka. Erről értesülve Schweidel május elején kérvényezte, hogy Pestre kerülhessen, hol betegségét a gőzfürdőkben gyógyíttathatja. Emellett, mert lóra ülni még mindig nem tudott, az ottani városparancsnokságon szeretett volna valamilyen megbízatást vállalni. A hadügyminisztérium május 4-én Kossuth véleményét kérte az ügyben.⁴⁶⁸ 7-én maga Schweidel írt levelet a kormányzó-elnöknek, melyben kérte érdemei szerinti rendjeles megjutalmazását. Hazafias lelkületű levelében megemlékezett a kezdetekről, amikor hazavezényelte huszárezredét: „Hazám s nemzetem eránti lángoló szeretet volt minden törekvéseim, minden cselekedeteim egyedüli ösztöne s rugója, s a tiszta öntudatnál nem számíték nemzetem egyéb jutalmára”. Később beteg arra vágyott, hogy a harctéren tüntesse ki magát, „vagy katonai sors szerént igaz ügyért elvérezve, hült tetemeimet, több vitéz társaimmal egy közös hant alá temettessem”. „A konok sors azonban – folytatja levelét – felettem mostohábban határozott, amennyiben küteges bajomat több fokozaton keresztül sodorván, e most is csak javulva, nem gyógyulva ajánlottam ismét szakszerinti szolgálatomat.” Végül kérte, hogy több tábornok társához hasonlóan, őt is jutalmazzák meg valamilyen rendjellel a Polgárdinál, Pákozdnál és Schwechatnál tett „csekély érdemeiért”.⁴⁶⁹

A megjutalmazási kérvény gyakori volt akkoriban. Schweidel levele azért fontos, mert májusban, amikor íródott, nemcsak katonai, hanem politikai változások is végbementek az országban. Április 14-én ugyanis a képviselőház kikiáltotta Magyarország függetlenségét és a Habsburg-ház trónfosztását, majd megszületett az ezt megfogalmazó Függetlenségi Nyilatkozat. Május 2-án megalakult az új kormány Szemere Bertalan vezetésével, Kossuth pedig kormányzó-elnök lett. Schweidel tehát azzal, hogy felajánlotta szolgálatait és rendjeles kitüntetését kérte, elismerte az új, független államformát és a végrehajtó hatalmat.

⁴⁶⁸ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 12573.

⁴⁶⁹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 13500.

Mindemellett – Görgeivel és a tisztikar nagy részével együtt – valószínűleg túl radikális lépésnek tartotta a trónfosztást.

Május 9-én Klapka György tábornok, helyettes hadügyminiszter „Pest város hadiparancsnokává” nevezte ki Schweidelt.⁴⁷⁰ Következő nap pedig Kossuth javaslatára a hadügyminisztérium kitüntette, melyről 11-én értesítették: „Schweidel József tábornok a polgári, pákozdi és schwechati csatákban szerzett hadi érdemei és személyes vitézsége elismerése jeléül, a hálás nemzet nevében, a katonai harmadrendű érdemrenddel feldíszesítettetett”.⁴⁷¹

Miután új állomáshelyét haladéktalanul el kellett foglalnia, ezért Schweidel, meg sem várva betegszabadsága 20-i leteltét, május 11-én elhagyta Debrecent, és Pestre utazott, ahol családja már várta.⁴⁷² Az elkövetkező hetekben és hónapokban pedig bebizonyította, hogy nemcsak huszártisztként állta meg a helyét a harctéren, hanem szervezőmunkájával is képes szolgálni hazáját.

⁴⁷⁰ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 13483. Kinevezése nyílt rendeletként, és a Közlönyben is megjelent: Közlöny 102. sz. 1849. május 11. 377.

⁴⁷¹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 13500. Közlönyben lásd: Közlöny 105. sz. 1849. május 15. 389.

⁴⁷² MNL OL H83 Számvevőségi iratok. HM 12. d. 26/Térparancsnokságok. Debreceni térparancsnokság, Reggeli jelentések, május 11. Felesége és gyermekei már előbb Pestre utaztak. Erre lásd: Az aradi vértanúk i. m. 415.

VIII.

A hadi parancsnok

1848 nyarán, a magyar hadsereg megalakulása kapcsán szükségessé vált olyan katonai hivatalok megszervezése, amelyek a városokban tartózkodó csapatok ellátásával és irányításával foglalkoznak. A létrejövő térparancsnokságok a már meglévő császári-királyi térparancsnokságok mintájára szerveződtek. Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök június 20-án elrendelte, hogy minden városban, ahol egynél több nemzetőrzászlóalj állomásozik, „nemzetőrseregi térparancsnokság” jöjjön létre. „E térparancsnokság rendeli meg naponként a térszolgálatot, adja ki minden őrszolgálatra vonatkozó rendeletet, ide folynak be az őrtanyákról minden jelentések. Hol létezik hadi térparancsnokság ott a nemzeti őrseregi térparancsnok azzal magát hivatalos érintkezésbe tegye” – mondta ki a rendelet.⁴⁷³ Egy hónap múlva a fővárosban is megalakultak az önálló térparancsnokságok.⁴⁷⁴ 1849-re a magyarországi császári-királyi főhadparancsnokságok katonai igazgatási feladatait a megalakult nyolc hadmegye vette át, és ezek keretében a helyőrségi feladatokat a térparancsnokságok látták el.⁴⁷⁵ Az országgyűlés és a kormány Debrecenbe költözése után Asbóth Lajos alezredes lett a város térparancsnoka, és egyben hadi parancsnoka is. Az ő munkáját is folytatta Répásy Mihály tábornok helyőrségparancsnokként és Szentpáli József őrnagy térparancsnokként.⁴⁷⁶

1849 áprilisában a Pestre bevonult magyar csapatok parancsnoka, Aulich Lajos tábornok saját táborig parancsnokát, Bíró Mártont nevezte ki Pest ideiglenes térparancsnokának. Hamarosan kiderült azonban, hogy Bíró százados a forradalom előtt alkuszként tevékenykedett, és csalásért másfél évet töltött börtönben. Most pedig Kohn Márk

⁴⁷³ A rendeletet lásd: Gróf Batthyány Lajos iratai i. m. 770-771. A nemzetőrségi térparancsnokságok és a katonai térparancsnokságok eltérő feladatköreire lásd: MNL OL H2 OHB 1848: 3601., 8408., 8646.

⁴⁷⁴ Pesten Ballender János főhadnagy, Budán Vosztri Gyula hadnagy vezették a térparancsnokságot. A pestit később Josef Mitis őrnagy irányította, székhelye a Károlyi laktanyában volt.

⁴⁷⁵ Helgert Imre: A Budapesti Honvédelem helyőrség Parancsnoksága 1849-1999. Bp., 2000. 37.

⁴⁷⁶ Asbóthra lásd például: MNL OL H83 Számvevőszégi iratok. HM 12. d. 26/Térparancsnokságok. Debreceni térparancsnokság, Reggeli jelentések, január 13., 14., 24., 25., MNL OL H2 OHB 1849: 590. Szentpályra: MNL OL H83 Számvevőszégi iratok. HM 12. d. 26/Térparancsnokságok. Debreceni térparancsnokság, Reggeli jelentések, 1849. március 29-június 2., A debreceni térparancsnokság naplója. HL 1848-1849. 28/409.

hadiszállítóval összejátszva megint csalást és sikkasztást követett el. Ezért haditörvényszék elé állították és júliusban kivégezték.⁴⁷⁷

Május 4-én Patay István alezredes lett Pest hadi főparancsnoka.⁴⁷⁸ Rövidesen őt váltotta Schweidel József. A tábornok – a kormány hivatalos lapja szerint – már megbízatása után öt nappal, május 14-én „buzgalomteljesen működni” kezdett a fővárosban.⁴⁷⁹

Még aznap felhívást adott ki Irányi Dániel kormánybiztossal együtt, hogy „a lakosság ne csüggedjen”. A visszafoglalt Pesten tudatosítani kellett az emberekkel, hogy a városi és katonai hatóság a helyén van, és a bosszút nem tűri. Ezért a feltételezett kémek elleni népitételeket megtiltotta, és az önhatalmulag intézkedőket rögtönítélő bírósággal fenyegette meg.⁴⁸⁰

Bár Schweidelt hadi parancsnoknak küldték Pestre, eleinte térparancsnoki feladatokat is ellátott. A két katonai hivatal azonban idővel elkülönült, de munkájuk hasonlósága miatt rengeteg átfedés volt közöttük. A tábornok munkahelyére címzett levelekre is a „Pesti térparancsnokság”-ot írták, pedig május 9-én térparancsnoknak Száz Mihály őrnagyot nevezték ki. Budán Sebes Károly őrnagy volt a térparancsnok.⁴⁸¹ Júniusban már kezdett kialakulni a hivatalok közötti rend, persze egymással állandó kapcsolatban voltak. Schweidel parancsnoksága a „Pest város hadi parancsnoksága” megjelölést kezdte használni, megkülönböztetve magukat Száz térparancsnokságától.⁴⁸²

Kezdetben tehát – a fennmaradt iratok tanúsága szerint – Schweidel látta el a térparancsnoki munkát is. Első tevékenységei közé tartozott a munkatársak számbavétele. Május elejétől utcai falragaszokon hirdették, hogy a térparancsnokság irodájába embereket keresnek. Erre többen jelentkeztek, és folyamodványaikat más iratokkal együtt Schweidel a hadügyminisztériumba is felterjesztette, amely ekkor még Debrecenben székelt.⁴⁸³ Rövidesen

⁴⁷⁷ MNL OL H2 OHB Iktatókönyv. 1849: 6547., Spira György: A pestiek Petőfi és Haynau között. Bp., 1998. 496.

⁴⁷⁸ Patay István levele a pesti tanácshoz. 1849. május 4. BFL PVL Közig. 485. Patayval kapcsolatban: BFL PVL TJK. 4508., 4279., 4409. Rendeleteit közli: Budavár bevételének emlékezete 1849. Szerk.: Katona Tamás. S. a. r.: Hermann Róbert, Pelyach István és Tirts Tamás. Ford.: Kurucz György és Pingiczer Klára. Bp., 1989. 83-84., 429.

⁴⁷⁹ Közlöny 109. sz. 1849. május 19. 407.

⁴⁸⁰ MNL OL 1848-49. nyomt. d. sz. Nyomtatvány. Közli: Hermann Róbert: Kormánybiztosi iratok Buda visszafoglalásának történetéhez. HK 1992. 4. 129.

⁴⁸¹ Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek i. m. 618., 651.

⁴⁸² Érdekes megfigyelni Schweidel iratainak pecsétjeit. Májusban még a koronás címet használja, körben a felirat: „Lovas dandárparancsnokság”. Ez a pecsét Schweidel 1848-as dandárparancsnoki idejéből maradt meg. Júniusban már feltűnik a „Pest város hadi parancsnoksága” körirátú pecsét, közepén a korona nélküli címerrel.

⁴⁸³ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 14120.

felhatalmazást kapott rá, hogy az alkalmazott tisztek illetményeit kifizesse.⁴⁸⁴ Schweidel közvetlen munkatársa volt Zerffi Gusztáv, akit még Aulich tábornoktól vett át.⁴⁸⁵ Bár Zerffi „ügyes és szorgalmatos segéd” volt, a sok munka miatt Schweidel egy másodsegédet is kért maga mellé, mégpedig Ruzitska Albert személyében, aki hadosztályparancsnoksága idején már szolgált alatta.⁴⁸⁶ Kérésére a hadügyminisztérium ki is nevezte őket, a hónap végén Zerffit első, Ruzitskát másodsegédül.⁴⁸⁷ Június közepén a minisztériumba beküldött parancsnokság rangjegyzékén Schweidelé mellett már segédjei adatait is megtaláljuk.⁴⁸⁸ Ekkoriban lett Schweidel parancsörtsztje Okolcsányi István hadnagy, aki pesti és szegedi városparancsnoksága alatt is mellette dolgozott, július végétől már főhadnagyként.⁴⁸⁹ Május 18-án Schweidel egy példányt kért a Közlönyből, amelyet akkor még Debrecenben nyomtattak, hogy a hivatalos rendeletekről és az egyéb hírekről értesülhessen.⁴⁹⁰ Szintén a hónap közepén Kossuth utasította a hadügyminisztériumot, a minisztérium pedig Schweidelt, hogy a német légió részére történő toborzást szüntessék meg.⁴⁹¹ A novemberben alakult légió még április 26-án kezdett toborzásba, és néhány hét alatt 600-an léptek be a

⁴⁸⁴ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 15443.

⁴⁸⁵ Zerffi Gusztáv valóban hasznos segítő társa volt ekkoriban Schweidelnek. Ezen kívül azonban kalandos élete során nem sok jót lehet elmondani róla. A szabadságharc előtt újságíró és szerkesztő volt, először konzervatív, majd radikális lapoknál. A szabadságharcban százados, majd 1849 júliusában kérésére elbocsátották a hadseregtől. A harc után emigrált, a belgrádi francia konzulátuson dolgozott, majd Marseille-ben, Párizsban, Londonban élt. 1849 őszétől rendszeresen tájékoztatta az osztrák titkosrendőrséget mint fizetett ügynök. Nemcsak jelentéseket küldött, de segített a magyar emigráció vezető személyiségeinek összeugrasztásában is. 1862-ben már nem tartottak igényt szolgálataira Bécsben, ezért nyelvtanár lett Londonban. Fiktív diplomájával a zsebében szép karriert futott be Angliában: a Királyi Történelmi Társulat tagja, majd elnöke lett. 1892-ben halt meg a szigetországban mint közismert és köztiszteletben álló történész, művészettörténész, filozófus és etikus. Életét lásd: Frank Tibor: Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe 1820-1892. Bp., 1985. és MNL OL H2 OHB Iktatókönyv. 1849: 6586.

⁴⁸⁶ Ruzitska Albert 1848 augusztusától hadnagy és segédtszt volt a Vas megyei nemzetőrségnél. Később főhadnagy, a 34. gyalogezredhez helyezték át novemberben. A 11. és 12. honvédszázalaj számvevő tiszte lett. Kitért a Haslau falunál vívott ütközetben. 1849 márciusától a debreceni térparancsnokságon, május végétől a pestin dolgozott századosként. Június 26-tól beosztották a szerveződő 91. honvéd zászlóaljba, a Kazinczy-hadosztályhoz. Részletesebben életét lásd: Kozma György: Az 1848-49-iki magyar szabadságharc szereplőinek lexikona. V. kötet 310-311. OSzKK Fol. Hung. 2092., és Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. i. m. 517., Bona Gábor: Századosok i. m. II. 292., valamint MNL OL H2 OHB 1849: 4548. MNL OL H147 Vegyes iratok. 12. d. i. 34. f. 133., 134. Innen érdemes idézni egy januári előléptetési javaslat mellé csatolt jellemzését Ruzitskának, melyet akkori őrnagya, Inczedy Sámuel írt: „nagy hajlama van a kardali szolgálatra, s önkéntesen több apróbb csatákban fegyvert véve vállára részt vett, bátor és így sokat ígérő”.

⁴⁸⁷ Schweidel József a hadügyminisztériumnak. Pest, 1849. május 23. MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 16356. Kinevezésük a Közlönyben is megjelent május 31-én, és aznap értesítették erről Schweidelt is.

⁴⁸⁸ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 19604.

⁴⁸⁹ Bona Gábor: A '48-as honvédsereg Nógrád megyei születésű tisztjei. In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXII. Szerk.: Szvircek Ferenc. Salgótarján, 1998. 39. Vö.: Bona Gábor: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban I-III. 1998-1999. II. 597.

⁴⁹⁰ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 15378. A hadügyminisztérium intézkedett a belügyminisztérium felé a hivatalos lap elküldése tárgyában, más tábornokok számára is.

⁴⁹¹ KLÖM XV. S. a. r.: Barta István. Bp., 1955. 337-338. A német légióról lásd még: MNL OL H2 OHB 1849: 7151., MNL OL H75 HM Ált. ir. 15227., 18337.

kötélékébe. Természetesen a visszahódított Pesten nemcsak a német légióba keresték az új önkénteseket. Május 1-én a pesti közgyűlés úgy határozott, hogy a város egy egész zászlóaljat fog kiállítani, azaz 1200 főt. Lassan indult a toborzás, népszerűbbek voltak ugyanis a szabadcsapatok és tüzérség. Ráadásul nemsokára – Buda ostroma miatt – sokan kiköltöztek ideiglenesen Pestről, így fel kellett függeszteni az önkéntesek fegyverbe hívását, ezért Schweidel is csak júniusban foglalkozott főként az ezzel kapcsolatos ügyekkel.⁴⁹²

Miközben a Duna bal partján gőzerővel folyt a munka, a budai vár május 4-e óta a Görgei vezette főszereg ostroma alatt állt. Hamar kiderült, hogy a Heinrich Hentzi von Arthurn vezette császári védősereg nem adja meg könnyen magát. Ráadásul Hentzi vezérőrnagy nemcsak Budán, hanem Pesten is gondokat okozott, ugyanis 4-étől kezdve másfél héten át lövette a várost. Kicsinyes bosszújának következtében megsemmisült az Al-Dunasor gyönyörű klasszicista épületegyüttese.⁴⁹³ A mindennapos tűz és házomlás miatt Irányi Dániel kormánybiztos segítséget kért Schweideltől. A polgári tűzoltók és a nemzetőrök – néhány bátor ember kivételével – elhagyták életveszélyes helyüket, ezért volt szükség honvédekre az oltáshoz. Schweidel azonban csak két gyalogzászlóaljjal rendelkezett, és ebből „a Duna őrzése miatti másképp elfoglaltsága miatt” kevés embert nélkülözhetett. A 13-i újabb irtózatos rombolás után Irányi kénytelen volt Görgeitől kérni négy századnyi erősítést, kétszeres zsoldot ígérve. Azonban mire a segítség megérkezett, a bombázás abbamaradt.⁴⁹⁴

Május 21-én sikerült felszabadítani a várat, és ezzel a tavaszi hadjárat csúcspontjára ért. 27-én, Pünkösöd vasárnapján 80 ezer ember örült a győzelemnek a városligeti népünnepeyen,

⁴⁹² Spira György: A forradalmi ország szíve 1848-1849. In: Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig. Budapest története IV. Szerk.: Vörös Károly. Bp., 1978. 90-91. Pesten kezdett toborozni Oroszhegyi Józsa is embereket szabadcsapatába. Ekkoriban már a hadügyminisztériumban úgy döntöttek, hogy a meglévő szabadcsapatokat is reguláris alakulatokká kell átszervezni, ezért hamarosan az Oroszhegyi által szervezett toborzás megszűnt.

⁴⁹³ Hentzi 1848-ban még mint a péterváradai várőrség parancsnoka vált gyanússá a magyar hadvezetésnek. Decemberben Pestre rendelték és őrizet alatt tartották. Januárban szolgálatra jelentkezett Windisch-Grätz-nél, aki a budai vár parancsnokának nevezte ki és megbízta annak megerősítésével. A sors fintora, hogy Hentzi tulajdonképpen, persze más indokból, de a magyar hadügyminisztérium parancsát hajtotta végre. 1848 decemberében ugyanis, amikor őrizet alóli felmentését kérte, megengedték neki a szabadabb közlekedést, egy feltétellel: Budát nem hagyhatja el. Hentzi engedelmeskedett az utasításnak, addig maradt, ameddig csak tudott. Lásd: MNL OL H75 HM Ált. ir. 1848: 12584. Temesvárott is a körülzárt osztrák sereg bosszúból lőtte az elővárost ekkoriban. MNL OL H2 OHB 1849: 7083. Aradot is: Galsai Kovács Ernő: Naplóm VII. OSzKK Fol. Hung. 1419. f. 33., Galsai Kovács Ernő: Napló. Aradvár és Aradváros ostroma 1848-49-ben. Előszó: Márki Sándor. Bev., jegyz.: Juhász Ferenc. Aradon, 1911. 4.

⁴⁹⁴ MNL OL H13 BM Országlati osztály. 1849. I. sorozat, 3. kútfő, 28. t., az eredeti tisztázat: MNL OL H2 OHB 1849: 7088. Közli Irányi Dániel május 14-i levelét: Hermann Róbert: Kormánybiztosi iratok i. m. 128. Az esetre lásd még: Spira György: A pestiek Petőfi és Haynau között i. m. 535., és Szilágyi Sándor: Pest ágyúztatása és Buda megostromlása. Pest, 1849. 27-54. Görgei Pest lövetéséért a várőrség felkoncolását ígérte Hentzinek, de a győzelem után megkegyelmezett a védőknek. Hentzi az utolsó órákban szerzett sebesülésébe halt bele. Rónai János: Buda bevételének és Hentzi halála. Nemzet 1884. május 21. Reggeli k. 1-2. Rónai visszaemlékezését közli: Budavár bevételének emlékezete 1849. i. m. 149-157.

majd egy héttel később a Városmajorban. Ők még nem tudták, hogy Ferenc József császár 200 ezer fős segítséget kapott ugyanezen hónap elején I. Miklós orosz cártól „a társadalmi rend védelmére az anarchia ellen folytatott szent küzdelemben”.⁴⁹⁵

Május 23-án Schweidel utasítást kért az osztrák hadifogságból kiszabadult magyar fő-és altisztekkel kapcsolatban. Négy nap múlva kapott választ Debrecenből. Eszerint azon főtisztek, kik ütközetben, hadjáratban kerültek fogságba, és innen visszatértek, név és rang szerint felterjesztendőek a hadügyminisztériumba beosztásuk végett. Akik Pesten maradtak januárban, haditörvényszék előtt kivizsgálandók, és amíg ártatlanságuk kiderül, rangjuk megtartásával békeilletményt kapnak. Az altisztek, őrmestertől lefelé, és a közkatonák visszaveendőek.⁴⁹⁶

Június 1-én értesítették Schweidelt, hogy az országgyűlés május 31-i ülésén munkáját Debrecenben befejezettnek nyilvánította, és székhelyét június 3-tól Pestre áthelyezi. A kormányzó a miniszterekkel 4-én reggel 5 órakor indult, és 5-én déltájban érkezett a szolnoki pályavonalon Pestre. Schweidel gondoskodott a fogadásukról, a katonaság díszkiállításáról, és arról, hogy „a néptolongság a rendet pillanatra se bontsa meg”.⁴⁹⁷

Az ostrom után a fővárosban megindult az újjáépítés. A szétrombolt épületek felújítására, építésére rengeteg ember, kőműves kellett, kiknek számában hiány mutatkozott. Ezen nem tudtak segíteni más vármegyék, sőt Komárom vára erődítéséhez újabb 200 kőművest igényeltek, melyet először Schweidel, majd a Földművelés-, Ipar-, és Kereskedelemügyi Minisztérium is kért Pest városától.⁴⁹⁸ A pesti tanács magyarázkodni kényszerült, hogy nem tud segíteni, mert magán- és közcélból sok kőművesre van szükség a városban. Ráadásul Budán megkezdődött a várfalak lebontása, hogy többet ne ismétlődhessék meg egy nagy károkat okozó ostrom. Ez a bontási munka is embereket igényelt. Ennek azonban nemcsak hadászati céljai voltak, hanem heteken át munkát biztosított több ezer napszamosnak. Erre nagy szükség volt, mert egyre erősebben érezhetőek voltak a megélhetési nehézségek. Az általános drágulás nemcsak az építőanyagokra, a lakbérekre vagy az import cikkekre vonatkozott, hanem a Pestre felhajtott állatok árára, és így a hús árára is. Ezért egyre több fizetésemelési kérelem érkezett a pesti tanácshoz.⁴⁹⁹ Schweidel is foglalkozott különböző

⁴⁹⁵ Ferenc József levele I. Miklós cárhoz. Bécs, 1849. május 1. Idézi: A magyarországi hadjárat 1849. i. m. 5.

Ausztria szorongatott helyzetét jellemzi, hogy Ferenc József kézcsókkal köszönte meg I. Miklósnak a segítséget.

⁴⁹⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 16641.

⁴⁹⁷ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 17818.

⁴⁹⁸ Schweidel József levele a pesti tanácshoz. Pest, 1849. június 9. BFL PVL Közig. 508., és BFL PVL TJK 4939. (1849. június 9.)

⁴⁹⁹ Spira György: A forradalmi ország szíve 1848-1849. Budapest története i. m. IV. 97-98.

pénzügyekkel a hadi parancsnokság hatáskörében, hiszen a hadügyminisztérium Pestre költözéséig hivatala utalványozta és intézte a katonai kórodák (kórházak), a szállító hivatalok ellátását, vagy „a nyugalmazott és hadi tisztek elmaradt nyugdíjait”.⁵⁰⁰ A kormány áttelepülése után a minisztérium Gazdászati Osztálya átvette ezen „pénzbeli utalványozásokat”, de Schweidelnek így is maradt ilyen feladata: például a helyőrségi porkoláb fizetésének (25 pengőforint) intézése, vagy a katonák zsoldján (2+3+1 pengőforint) túli ingyen só és hús kiszolgáltatása. Az utóbbit egyébként – az áremelkedések miatt – június közepén le kellett állítani.⁵⁰¹

Júniusban Pesten is felálltak azok a vegyes bíróságok, amelyek a szabadságharc ügyét gyanúsán elhagyó egyének szerepét vizsgálták. Áprilisban Schweidel elnöke volt ilyen törvényszéknek Debrecenben, a Bakonyi-ügyben. Most az ő feladata lett, hogy – Vukovics Sebő igazságügyminiszter, majd a hadügyminisztérium kérésére – ezen bíróságokhoz katonai bírókat és helyetteseiket kijelölje. Ilyen vizsgálat folyt például Tanárky Antal őrnaggyal kapcsolatban, aki a hadügyminisztérium katonai nevelő intézetek osztályának főnöke volt, azonban decemberben lemondott. Az ő hadbírói vizsgálatát Schweidel továbbította a minisztériumba.⁵⁰²

Sok munkát adott a hadi parancsnokságnak egy május 19-én kelt rendelet, amely kimondta, hogy „mindazon nyugalmazott tiszteket, kik a magyar alkotmánynak hódolni vonakodnak, útlevéllal ellátva a hazából rögtön kiutasíttassanak”.⁵⁰³ Egy hét múlva Debrecenből Pestre is megküldték a rendelet másolatát, melynek következtében Schweidel felszólította a nyugalmazott katonatiszteket, hogy tegyenek esküt a független Magyarországra és adjanak hűségnyilatkozatot a függetlenségi határozattal kapcsolatban. Schweidelnek azonban nem volt névjegyzéke a nyugdíjas tisztekről, ezt csak június 25-én kapta meg a hadügyminisztériumtól. Azért addig is folyamatosan küldték ki a magyar és német formanyomtatványokat, amelyek az eskünyilatkozatokat tartalmazták. A tisztek többsége eleget tett a felszólításnak és visszaküldték a nyilatkozatot. Akik ezt nem tették, azoknak nyugdíjfizetését felfüggesztették. Voltak, akik saját maguk fogalmazta nyilatkozatot adtak, de ezt sem fogadták el a magyar hatóságok. És voltak olyanok is, akik azt kérték, hogy mentesítsék őket az eskü alól. Kossuth

⁵⁰⁰ Schweidel a hadügyminisztérium Gazdászati Osztályához. Pest, 1849. június 9. MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 18579., 20459.

⁵⁰¹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 19872., 19394.

⁵⁰² MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 19957., 20319. és MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 16905.

⁵⁰³ KLÖM XV. i. m. 361. A katonatisztek nyugdíjának kérdését már 1848. október-novemberben is igyekezett a magyar fél tisztázni Béccsel – eredménytelenül. MNL OL H2 OHB 1848: 2902.

azonban elutasította kérvényüket, mondván, ha nem tekinthetők magyar tiszteknek, akkor „a magyar álladalomtól semmi méltányos oknál fogva nyugdíj nem igényelhetnek”. Schweidel tehát június 6-án felküldte a tisztektől kapott esküszövegeket a hadügyminisztériumba, s így ezek tovább kapták nyugdíjukat. Azoknak az általában osztrák származású tiszteknek, akik nem voltak hajlandók nyilatkozatot adni, el kellett hagyniuk a várost. Görgei azonban, aki ekkor a fővezéri és a hadügyminiszteri tárcát is vezette, parancsba adta, hogy „senkit sem szabad, annál inkább pedig volt katonát a magyar seregen keresztül bocsátani”, nehogy az osztrák csapatok számára hasznos értesülésekhez jusson. Ezért a fel nem esküdött tiszték „úti levelét” először Görgei láttamozta, és csak ezután bocsájtotta őket újtjukra Schweidel.⁵⁰⁴

A Pesten raboskodó osztrák hadifoglyok száma június második felében újabb 150 fogollyal gyarapodott, akik ekkor érkeztek a városba. Közülük 120 fő beállt a lengyel légióba, ezért értük jött a városba június 13-án Jabetrovsky hadnagy, és Miskolcra vitte őket, az ekkor Josef Wysocki tábornok vezette felső-magyarországi hadseregbe.⁵⁰⁵ A pesti „Katonai szállító hivatalból” június 30-án 246 foglyot szállítottak át Óbudára, így ott rab nem maradt a hónap végére.⁵⁰⁶ A foglyokkal is a térparancsnokság, ezen keresztül pedig a hadi parancsnokság foglalkozott.⁵⁰⁷ A magyar hadvezetés tisztességesen járt el az egész szabadságharc alatt a fogságba esett osztrák katonákkal, ami viszont nem mondható el a császári hadvezetés bánásmódjáról a magyar katonákkal kapcsolatban. A felségárulóként kezelt magyar honvédekkel, honvédtisztekkel való embertelen viselkedés ellen Görgei áprilisban kiáltványban tiltakozott. Kilátásba helyezte, hogy minden kivégzett magyar tiszt után három osztrák tiszt fog életével fizetni. A felszólításnak nem sok foganatja volt, sőt a május végén fővezérré és tábornaggyá kinevezett Julius Haynau tábornok ténykedését azzal kezdte, hogy felakasztatta báró Mednyánszky László őrnagyot és Gruber Fülöp századost, a még februárban elveszett Lipótvár védőit. Görgei azonban úgy döntött, hogy a magyar hadvezetés nem áll bosszút, s továbbra is emberségesen bántak a császári hadifoglyokkal.⁵⁰⁸ Schweidel, hivatali kötelezettségén túl, magától is gyakran látogatta az osztrák rabokat, akik között több

⁵⁰⁴ Erről lásd: KLÖM XV. i. m. 570., valamint MNL OL H75 HM. Ált. ir. 1849: 20224., és MNL OL H75 HM. Ált. ir. 1849: 16787., 18115., 18880., 20311., 20504., 21263., 22034., 22364., 22365., MNL OL H83 HM Szám. ir. 2.d. 2/18. Pesti hadi térparancsnokság jelentései (júl. 1.).

⁵⁰⁵ Schweidel József levele a hadügyminisztériumhoz. Pest, 1849. június 25. MNL OL H75 HM. Ált. ir. 1849: 22959.; és MNL OL H83 HM Szám. ir. 2/6/Térparancsnokságok. Budai térparancsnokság, Reggeli jelentés (jún. 13.).

⁵⁰⁶ MNL OL H83 HM Szám. ir. 2/8/Pesti térparancsnokság (jún. 30.), 2/6/Budai térparancsnokság (jún. 30.).

⁵⁰⁷ Az osztrák hadifoglyokra lásd: MNL OL H75 Ált. ir. Iktatókönyv. 1849: 20944., 21842., 23413.

⁵⁰⁸ A témáról lásd: Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése i. m. 409-410., 528-529., és Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. II. 15-16., 133-137.

ismerőse volt. Ilyen volt Karl von Schloissnigg lovag kapitány is, aki a 4. (Mengen, majd Ferdinánd) vértesezredben szolgált, mielőtt fogságba esett. Az Újépületben raboskodó tisztet Schweidel vigasztalta, hogy nemsokára kiszabadul.⁵⁰⁹

Az ellenséges hadifoglyok elhelyezésére és tartására egészségügyi okokból is ügyelni kellett. 1849 áprilisában ugyanis újra feltűnt, majd a nyári hónapokban tombolni kezdett a kolera. Kiss Ernő altábornagy, országos hadi főparancsnok május végén elrendelte, hogy a rabok „gyéribben helyeztessenek, különösen pedig a tisztaság s az egészség fenntartására” ügyeljenek a katonai térparancsnokságok.⁵¹⁰ Így akarták megakadályozni a kór terjedését a foglyok között és környezetükben. Pesten májusban és júniusban rengetegen estek áldozatul a járványnak a polgárok közül, de június végére már szűnőben volt a kolera a városban.⁵¹¹

Természetesen az osztrák foglyoknál is jobban ügyeltek a magyar honvédek egészségére. Egyrészt a városban ideiglenesen elszállásolt újoncokéra, másfelől a Pestre szállított sebesültekére, akik itt kaptak orvosi ellátást. Pest-Budán ekkor már tizennégy kórodában (kórházban) ápolták a budai vár ostromakor megsérülteket, majd a frontról ideszállított sebesülteket.⁵¹² Egy épület több feladatot is ellátott, például a Károly-laktanya, amelyben a hadi parancsnokság székhelye volt, bankjegynyomda is volt, ezenkívül újoncokat szállásoltak el benne, és kórházként is működött.⁵¹³ Schweidel nemcsak pénzügyileg állt kapcsolatban a pesti katonai kórodákkal. Bár június közepén az ellátásuk költségeinek fedezését átadta a hadügyminisztérium Gazdászati Osztályának, az egészségügyi intézményeket továbbra is ő és hivatala felügyelte. Így például 11-én azt ajánlotta Schweidel a minisztériumnak, hogy a kórházakban ápolási szolgálatot végző foglyokat magyar rokkant honvédekkel váltsák fel. Több kórodában ugyanis olasz katonák – akik Buda elfoglalása után kerültek fogságba – segédkeztek az ápolásban, de a nyelvi nehézségek és a lelkesedés hiánya miatt lassan dolgoztak. A hadügyminisztérium helyeselte Schweidel javaslatát, de azt ajánlotta, hogy rokkant honvédek helyett ápolónők segítsenek, és ez ügyben a tábornok forduljon az országos főápolónőhöz, Kossuth Zsuzsannához. Schweidel ezt meg is tette 23-án, és az ügy vége az

⁵⁰⁹ Schweidel József naplója i. m. 149.

⁵¹⁰ Kiss Ernő altábornagy rendeletét közli: Az 1848-49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai i. m. 241.

⁵¹¹ Pesten és Budán majdnem 2000 ember halt meg ekkor, közöttük Hruz Mária, Petőfi édesanyja. Részletesen lásd: A szabadságharc egészségügye és honvédorvosai i. m. 197-253. Június végén olvasható egy lapban: „A cholera szűnik városunkban.” Respublika 11. sz. 1849. június 29. 43.

⁵¹² Az 1848-49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai i. m. 50-51.

⁵¹³ Június közepén már próbálták rendezni és elosztani a feladatokat. A Károly-laktanyát (a bankógyár megmaradásával) „egy nagy központi katonai kórházzá” akarták átalakítani. Így az eddig szintén kórházi feladatokat is ellátó Szvetanay utcai kaszárnya és a Ludoviceum visszanyerhette volna eredeti feladatát. Lásd erről: Kossuth Lajos levele Szemere Bertalanhoz. Budapest, 1849. június 13. KLÖM XV. i. m 514.

lett, hogy Kossuth Zsuzsanna, mérlegelve a pesti katonai kórház helyzetét, mégis inkább férfi ápolók felvételét javasolta.⁵¹⁴

Kossuth június 24-én levelet írt Schweidelnek a sebesült honvédek elhelyezése körüli mulasztásokról. A június 20-21-i peredi ütközet sérültjei ugyanis 23-án este érkeztek a fővárosba gőzhajón. A kormányzó felhívta Schweidelt, hogy vizsgáltsa ki, miért nem élelmezték őket Esztergomtól, és Pesten miért hurcolták őket, megfelelő ellátás nélkül, egyik külvárosból a másikba. Schweidel kivizsgálta a történeteket és még aznap válaszolt. Leveléből kiderül, hogy 360 sebesült honvéd érkezett, előzetes bejelentés nélkül, és végül a Lipót-külvárosban találtak helyet a számukra. A késedelmes elszállásolásért elsősorban a városi hatóság lehetett a felelős, de az ügy pontos tisztázására vizsgálatot indított. Schweidel ezenkívül megjegyezte, hogy a legfőbb baj, hogy a seregszereplők nem jelentik előre a sebesültszállítmány elindítását, és így a városi hatóság sem tud időben intézkedni. Kossuth már 25-én börtönbe záratta Gosztályi Pál Teréz-külvárosi kisbírót, akit hanyagsággal vádoltak, ügyének kivizsgálását pedig átvette az igazságügyi minisztérium.⁵¹⁵

Schweidel nemcsak kórházakban lévő katonákra figyelt oda. Július 4-én levelet írt Asbóth Sándor őrnagyhoz, Kossuth hadsegédéhez. Ebben elmondta, hogy az elbocsátott sebesült honvédek – a tapasztalat szerint – a hazafelé vezető úton vagy megbetegszenek, vagy koldulásból élnek, „mi azon terjedő véleményre ad okot, hogy az ország sebesültjeiről sehogy sem gondoskodik”. Azt javasolta, hogy amíg a zavaros idők tartanak, maradjanak a rokkantak a pesti „rokkantgyűlházban”, ahol gondoskodnak róluk. Kossuth erre rendeletet küldött Hajnik Pál rendőri igazgatónak. Ebben a „haza és szabadság védelmében” megsebesült és beteg honvédek három osztályba sorolta. Elsőbe a fekvőbetegek kerültek, őket a kórházban kell hagyni. Másodikba, „kiket ágyaikból igen, de messze életveszély nélkül nem lehet szállítani”. Őket „egyes szegényebb sorsú becsületes családoknál az álladalom költségén” kell elhelyezni, értük havi 10 pengőforint fizetendő, hat heti zsoldjukat pedig előre ki kell fizetni. Kossuth száz ilyen honvéd ellátási illetményét magára vállalta két hónapra. A harmadik

⁵¹⁴ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 19548. Meszlényiné Kossuth Zsuzsannát 1849. április 16-án nevezte ki Kossuth országos főápolónőnek, a kórházak ellenőrzésére, helyszíni felmérésére, újak létesítésének kidolgozására. Áprilistól kezdve vált egyre elterjedtebbé a nők ápolási munkája, amelyet addig általában – kivéve az Irgalmas-rendi szerzetesnővéreket – férfiak végeztek. Gyakori volt rokkant katonák segítségének igénybevétele is. Kossuth Zsuzsanna kinevezésére lásd: KLÖM XV. i. m. 19., munkájára: Az 1848-49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai i. m. 58., 139-157.

⁵¹⁵ Kossuth Lajos levele Schweidel Józsefhez. KLÖM XV. i. m. 585., Schweidel válasza: MNL OL H2 OHB 1849: 8551., 8599., továbbá az ügyre lásd: MNL OL H2 OHB 1849: 8593. BFL PVL TJK 5878. (1849. július 3.). Betegszállításra lásd még: MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 22741.

osztályba tartozók elküldhetők máshová is, így ezeket Ceglédre kell szállítani Perczelhez, sorozásra.⁵¹⁶

Schweidel tehát valóban sokat foglalkozott a sebesült honvédekkel, nem kérkedésből írta később Szegeden egy rendeletében: „A köz védelmében sérülteknek egészségügyi ápolására felügyelni nékem különös tisztem.”⁵¹⁷

A magyar kormány egyébként pénzjutalmat és földet ígért a rokkant hősöknek. Még 1849. január 25-én utasította az Országos Honvédelmi Bizottmány a hadügyminisztériumot, hogy „hazánk szabadságáért ellenség előtt csatákban rokkanttá lett bajnokoknak sorsuk könnyebbitése tekintetéből” intézkedjen egy „rokkantak házának alakítására”. Egy hét múlva Flór Ferenc, az Egészségügyi Osztály főnöke Szatmárnémetit ajánlotta székhelyül, mert ott volt ingyen egy ház, amelyben 150-200 ember elfért. Ezt a javaslatot az OHB február 4-én jóváhagyta. Az Országos Főhadparancsnokság május 14-én nevezte ki Meszlényi Jenő ezredest a rokkant és sebesült honvédek ügyeinek intézésére, akiket Szatmárnémetibe irányítottak mindaddig, amíg fel nem épül a fővárosban egy palota számukra, francia mintára. Erre azonban már nem jutott idő.⁵¹⁸

A rokkant honvédek ügye azért is érdekes, mert a tervek szerint a térparancsnokságokat ilyen tisztek vezették volna. A hadügyminisztériumban dolgozó Zuber Antal alezredes lett volna a kinevezendő „térparancsnokok chéfje”.⁵¹⁹

Már Debrecenben is sok gondot okoztak a térparancsnokságoknak azok a tisztek, akik különböző indokokkal elhagyták csapatukat, és a kormány székhelyen vesztegették idejüket. Kossuth január elejétől több ízben jelentést kért a városban tartózkodó tisztek számáról. Februárban elrendelte, hogy naponta „reggeli jelentéseket” írjanak a térparancsnokságok, hogy kik, mikor érkeztek vagy mentek el, illetve mi okból vannak a kormányzóvárosban. Ettől kezdve pontos kimutatások készültek, de a szigorodó intézkedések ellenére is sok lézengő tiszt volt a városban.⁵²⁰

⁵¹⁶ Schweidel József levele Asbóth Sándorhoz. Pest, 1849. július 4. MNL OL H2 OHB 1849: 9011. Ezen levél alapján Székesy Károly „csónkult honvédot” a Csanád megyei Kovácsházába elbocsátották. Kossuth rendelete: KLÖM XV. i. m. 666.

⁵¹⁷ CSMLT IV. A. 1003. d. 267. Közli: Három hét a szabadságharc történetéből – Szeged. 1849. július 11-augusztus 5. Szerk.: Vass László. Szeged, 1998. 106-107.

⁵¹⁸ MNL OL H2 OHB 1849: 1002.,1364.,7429.

⁵¹⁹ MNL OL H2 OHB 1849: 7833.

⁵²⁰ MNL OL H2 OHB 1849: 179.,369.,2050.,3292., HL 1848-1849. 13/467. A februári rendeletet – nem teljesen – közli: Helgert Imre: Adalékok a fő-(kormányzó) város honvéd helyőrség-parancsnoksága 1848/1849-es szabadságharc alatti megszervezéséhez. Bolyai Szemle 2002/2. 5-38.

Miután újra Pest lett a kormány székhelye, itt sem alakult másképp a helyzet. 1849. május 29-én Görgei napiparancsban elrendelte, hogy a jelen helyzetben főtiszteknek szabadság nem adható. Mégis a nyáron nagyon sok tiszt volt Pesten, akik be sem jelentették érkezésüket. Schweidel ezért június 6-án intézkedést kért a minisztériumtól, ő pedig két megoldást javasolt. Egyrészt a hadügyminisztérium adjon ki parancsot, hogy a városba érkező tisztek magukat hat órán belül jelenteni kötelesek mind a katonai tér-, mind a hadi parancsnokságnál. Másrészt azt ajánlotta a tábornok, hogy álljanak nemzetőrök a városi sorompókhoz, vegyék át a tisztek útlevelét, és adják le az említett parancsnokságokon ellenőrzésre. A hadi parancsnokságon kívül egyébként a Száz őrnagy vezette térparancsnokságot is zavarta a rendetlenség. A minisztérium 12-én válaszolt, és helyeselve Schweidel javaslatait, azt írta: „nem csak felhatalmazza, de meghagyja tábornok úrnak, hogy a külső vámsorompóknál őrcsapatok állíttassanak fel a helybeli nemzetőrökből”. Adjanak az útlevél helyett „egy nyomtatott kisebb tartózkodási jegyet”, amelyet majd le kell adniuk a tiszteknek a katonai parancsnokságnál. A vendéglősöket is kötelezték, a rendőrség ellenőrzésével, vendégeknyv tartására, és ezt minden reggel be kellett mutatni. A térparancsnokságok pedig természetesen továbbra is minden nap „reggeli jelentést” adtak ki a városban tartózkodó főtisztekről.⁵²¹

A probléma ezek után sem oldódott meg véglegesen, mert a tisztek különböző okokkal indokolták ottlétüket. Az egyik leggyakrabban használt indok az volt, hogy az ezredük számára ruházati felszerelések vételezésére várakoznak, amíg meg nem kapják az igényelt ruhaneműket. Schweidel rosszalotta, hogy a „tisztek rendentül itt mulatnak” Pesten. Egy „ruhafelszerelési okiratot” fel is küldött a hadügyminisztériumba mutatóba, amely azért is érdekes, mert éppen saját regimentje, a 4. huszárezred felszerelési igénye volt. Schweidel azt javasolta, hogy ezeket a tiszteket küldjék vissza hadtestükhöz, és a parancsnokságuknak hagyják meg, hogy előre jelezzék igényeiket, és ha azt a választ kapják, hogy kielégíthető, akkor küldjenek tisztet, de csak egyet. A minisztérium értesítette erről Szölényi József alezredest, az Országos Ruhabizottság főfelügyelőjét, aki július eleji válaszában ráadásul azt írta, hogy a ruhatárban nincsenek fennakadások, készlet van, így csak a tiszteknek kellene megjelenniük. Szölényi egyébként falragaszokon és a térparancsnokság útján erre már

⁵²¹ MNL OL H75 HM. Ált. ir. 1849: 18303. A városban tartózkodó tisztekről „reggeli” és egyéb jelentések: MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 14365. (május 12.), 19060. (június 6. Eszerint Görgei ekkor érkezik vissza Pestre, és a Zrínyi utca 188. alatt száll meg), 20345. Iktatókönyv (térparancsnokság adta ki), 21864. Iktatókönyv (térparancsnokság adta ki). MNL OL H83 HM Számv. ir. 2. d. 2/6/Budai térparancsnokság., 2. d. 2/8/Pesti térparancsnokság., MNL OL H147 Vegyes iratok. 12. d. i/42. Térparancsnokságok, táborparancsnokságok, Buda.

felszólította őket. Az ügy valóban a tisztek tétlenkedő időhúzásán és nem a ruházati ellátáson múlt. Ezt ugyanis megszervezte Irányi kormánybiztos és a januárban felszerelési biztossá kinevezett Lukács Sándor. Az ügy rövidtávú megoldása végül az lett, hogy a városi térparancsnokság felszólította a tiszteket, jelenjenek meg a ruhabizottmány irodájában a felszerelési cikkek átvétele végett.⁵²²

Schweidel hivatala felügyelte azokat a tiszteket is, akik valóban hivatalból tartózkodtak Pesten. Ilyenek voltak például azok a főtisztek, akik Kossuth Kormányzói Hivatalának Katonai Osztályához tartoztak. Számukra úgynevezett „vörös tartózkodási jegyet” adott a hadi parancsnokság.⁵²³ A városban lakó tisztek megszabott árral kedvezményes szállásbért fizettek. Miután egy tiszt azonban visszatért a csapatához, családtagjai már nem részesültek a „szállásolási jogban”, és – mint más lakosoknak – a háziúrral kellett megállapodniuk a bérleti árban.⁵²⁴

A hadi parancsnokság egyik legfontosabb és legtöbb időt igénybe vevő munkája az újoncok elhelyezése, beosztása és továbbirányítása volt, melyet a térparancsnoksággal együtt végzett. Pest városa, a Vár ostroma után, befejezte az előre megígért 1200 újonc toborzását. Ez azonban nem ment könnyen. Május 14-én még csak 40 újonc volt Pesten. Sokan ugyanis kiköltöztek a városból a bombázások miatt, így a létszám egy ideig nem volt növelhető. Irányi bízott benne, hogy a vár elfoglalása után gyorsan betelik az 1200-as keret, hiszen épp az ágyúzások miatt erős osztrák-ellenes hangulat alakult ki, és minden magyar lövést a Gellért-hegyről megélték.⁵²⁵ Május 26-án 130 újonc volt Pesten, ezután sorshúzás útján kezdtek sorozni.⁵²⁶ Egy május 30-i hadügyminiszteri rendelet szerint az újoncokat a már meglévő zászlóaljok pótlására kellett beosztani, és így is kellett felszerelni őket. Ezért nem alakították meg végül is belőlük a 107. zászlóaljat, hanem az ellenség előtt álló csapatok kiegészítésére küldték őket. Így Kmety György hadosztálya 700, Nagysándor József 240 embert kapott, a

⁵²² Schweidel József levele a hadügyminisztériumnak. Pest, 1849. június 24. MNL OL H75 HM. Ált. ir. 1849: 22596. Lukács Sándor – miután a szükséges nyersanyagokat beszerezte – május 29-én elrendelte, hogy a fővárosban dolgozó szabók, csizmadiaik, sapkakészítők az elkövetkező három hétben csak a honvédség részére kiszabott anyagok feldolgozásával foglalatzkodhatnak. Lásd: Spira György: A forradalmi ország szíve 1848-1849. Budapest története i. m. IV. 90. A térparancsnokság felszólítására: MNL OL H75 HM. Ált. ir. Iktatókönyv. 1849: 22994., 22996. MNL OL H2 OHB 1849: 6525., 6832., 7034. Lukács Sándor és Irányi Dániel rendeleteit közli: Hermann Róbert: Kormánybiztosi iratok i. m. 112-143.

⁵²³ MNL OL H75 HM. Ált. ir. Iktatókönyv. 1849: 22592., és KLÖM XV. i. m. 600. A Kormányzói Hivatal személyzetének névsorát és fizetési jegyzékét lásd: KLÖM XV. i. m. 527-528.

⁵²⁴ MNL OL H75 HM. Ált. ir. 1849: 22710.

⁵²⁵ Irányi Dániel rendelete. 1849. május 24. BFL PVL TJK 4533. (1849. május 25.)

⁵²⁶ MNL OL H2 OHB 1849: 7086., 7593. A város német lakosságának viselkedésére lásd: Ábrányi Emil jelentését (május 15.). MNL OL H2 OHB 1849: 7012., illetve Spira György: A pesti németek és a magyar negyvennyolc. In: Vad tüzzel i. m. 79-103.

maradék 780-at pedig a 2. sorszámozred 2. zászlóaljába osztották be. Pesten ezzel elfogytak az újoncok.⁵²⁷ Buda is megígérte az 1200 katonát, de később kezdődött a toborzás, és csak 324 férfit tudott kiállítani a 48. és a 63. honvédszászlóalj számára. Részükre Schweidel felszerelést igényelt, amelyet a minisztérium továbbított Szőlényi alezredesnek. Buda tehát július elején visszafizette a pénzügyminisztériumnak azt a 10 ezer forintot, amit újoncra előre kapott.⁵²⁸

A fővárosba rengeteg újonc érkezett az ország más helyeiről is, akik továbbutaztak leendő zászlóaljaikhoz, de Pesten voltak rövid ideig elszállásolva, a „szállító házakba”. A pesti „Katonai szállító hivatal” eleinte az Újépületben volt, majd átköltözött a Szvetanay utcai laktanyába. Schweidel a sok feladat és a kis létszám miatt kérte két újabb főtitest kinevezését, akiknek a ruházati és felszerelési cikkekkel kellett volna foglalkozniuk.⁵²⁹ A Szvetanay utcai laktanyában legfőljebb 400 újoncot lehetett elhelyezni. Ezért június közepén Schweidel közvetítette a „Pesti fő szállítmányi hivatal” parancsnokának kérését a hadügyminisztériumba, egy 200 férőhelyes udvari deszkaépület megépítésére. A Gazdászati Osztály meg is adta az engedélyt, kérve a költségtervezetet, hogy utalványozhassák rá a pénzt.⁵³⁰

Schweidel tábornok nemcsak papíron követte nyomon az újoncok elhelyezését, hanem előfordult, hogy személyesen ellenőrizte. Júniusban a Károly-kaszárnyába beszállásolt honvédek rossz körülményeit vizsgálta meg, és intézkedett a rendbetételről.⁵³¹

Június 18-án 950 újonc érkezett Pestre, kevert nemzetiségűek, nagyrészt románok és németek. Schweidel a parancsnak megfelelően, a már meglévő zászlóaljak pótlására osztotta be őket, majd a ruhabizottmányba küldte az embereket felszerelkezni. Itt azonban közölték a városparancsnokkal, hogy előbb a 95. és a 99. zászlóaljakat kell felszerelniük. Schweidel tudta, hogy a kevésbé lelkesedők Pesten hamar megszöknének, és egyébként is minél előbb rendeltetési helyükre kellene érniük a katonáknak. Ezért írt a hadügyminisztériumba arról, hogy az újoncok hosszabb ideig városban tartása káros lenne, és határozott intézkedést kért az ügyben, „hogy a seregeknek betöltése hiányt ne szenvedjen.”⁵³²

⁵²⁷ MNL OL H75 HM. Ált. ir. 1849: 18393., 18996., Iktatókönyv: 18109., 18121., 19508.

⁵²⁸ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 20344., 21112., és Spira György: A pestiek Petőfi és Haynau között i. m. 569.

⁵²⁹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 19943. A minisztérium csak június 28-án nevezett ki két hadnagyot, és miután ez csak „Szegeden iratott alá, mint elkésett tárgy el nem boczáthatott”.

⁵³⁰ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 20459.

⁵³¹ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 21092.

⁵³² MNL OL H75 HM. Ált. ir. 1849: 22943.

Érkeztek Pestre újoncok Esztergomból vagy Kecskemétről (innen 491 fő) is, akiket Gergely János alezredeshez, a szállítóház parancsnokához irányított a térparancsnokság, majd a megfelelő alakulathoz osztották be őket.⁵³³ Június 4-én Vácról érkezett 12 teljesen felszerelt újonc. Őket még május 17-én ajánlotta fel a püspöki város a haza javára, a trónfosztást kihirdető népgyűlésen. Schweidel átvette az újoncokat, rendeltetési helyükre irányította őket, és 5-én levélben köszönte meg Vácnak a katonákat.⁵³⁴ A hadi parancsnokot július elején utasította a minisztérium Kossuth megbízásából, hogy ellenkező intézkedésig az újoncok mind Nagysándor tábornok hadteste kiegészítésére küldessenek, s ha ez megtörtént, akkor a komáromi helyőrség pótlására. Abban az esetben pedig, ha megszűnne a kapcsolat Komárommal, akkor Cegléden át Kecskemétre kell utasítani az újoncokat az alakuló tartalékhoz.⁵³⁵ A hadba induló emberek felfegyverzése egyre nagyobb gondot jelentett, ezért született Görgei június 27-i rendelete, mely szerint ha nincs elég puska („lőművek”), akkor kaszával, dárdával, lándzsával („döffegyverek”) kell felszerelni az újoncokat.⁵³⁶

Az eddigiekből is látszik, hogy Schweidel rengeteg fajta feladattal, illetve azok felügyeletével volt megbízva a hadi parancsnokság vezetőjeként. Természetesen az említetteken kívül is sok kisebb munkája adódott, személyzeti ügyektől kezdve a felvásárolt lovak elszállításának megszervezéséig.⁵³⁷ Munkahelyének, a hadi parancsnokságnak június végén ki kellett költözni a Károly kaszárnnyából. Schweidel a legcélszerűbb és legmegfelelőbb új helynek a hivatal számára báró Laffert házát tartotta, ezért felhatalmazást kért a minisztériumtól a szerződés megkötésére a ház tulajdonosával.⁵³⁸

Éppen Schweidel szerteágazó és hasznos tevékenysége miatt szót érdemel Szemere Bertalan miniszterelnök egy beszámolója a hadihelyzetről június 21-én, a Nagyváradról visszaérkező Kossuthnak. Ezt a levelet a következő szavakkal zárja: „Guyon itt, Lenkey ott, Aulich amott, Schweidel, Répássy másfelé, Damjanich az ágyban, - a hazát elfelejtették a katonák, idejük van egyenetlenkedni!” Nemcsak Schweidelre nézve igazságtalan a megállapítás, de a többi

⁵³³ MNL OL H75 HM Ált. ir. Iktatókönyv. 1849: 17467., 19028., 19935., 20359., 20488., 20528., 21787., 22465., 22859. Ezekon kívül, nemcsak az Iktatókönyvből ismert iratok: 21167., 21271., 22646., 22860., 22899., 21918., 21877. Lásd még: BFL PVL TJK 5143. (1849. július 15.): a pesti újoncok csapatonként Gergely alezredesnek átadandók.

⁵³⁴ Schweidel József levelét közli: Tragor Ignác: Vác története 1848-49-ben. Vác, 1908. 181., 408.

⁵³⁵ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 24601.

⁵³⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 22733. Az Iktatókönyv szerint itt Schweidel egy irata található, amelyben felhatalmazást kér a térparancsnokság számára egy hivatalos szállítás iránt szerződést csinálni. A megadott szám alatt azonban Görgei rendelete van.

⁵³⁷ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 18137., 21711., 22570. (Schweidel Kis századost a hadfogadónál meghagyatni kéri.)

⁵³⁸ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 22753. A Laffert házra: BFL PVL TJK 1848. (1849. február 21.)

tábornokra is. Szemere szavait inkább a nehéz hadi helyzet okozta keserűség szülte, amelyről az említettek nem tehetek.⁵³⁹

Schweidel munkáján túl fennmaradó idejét a családjával töltötte. A tábornokot sömörös kiütései még ekkoriban is kínozták, ezért járt fürdőkúrákra a budai Császár-fürdőbe. Sok tisztvárosa használta vele együtt a minden fajta betegségre ajánlott gyógyvizet, amely így fontos találkozási hely volt. Ki is nevezték a Császár és a Sáros fürdőt katonai fürdőknek, amelyeket csak a honvédek használhattak.⁵⁴⁰

Schweidel hivatala nemcsak a közvetlen felettes szervével, a hadügyminisztériummal állt összeköttetésben, vagy Kossuth Kormányzóelnöki Hivatalával, de minden Pesten található katonai szervvel. Így például felettese volt a pesti nemzetőrségnek, amelynek főparancsnoka Száz János alezredes, a pesti térparancsnok testvére volt.⁵⁴¹ Schweidel először május 27-én rendelte el, hogy az I., II., III. hadtest Vág-vonalra vonulása miatt, a pesti őrállomásokon a honvédeket nemzetőrök váltsák fel. Az őrséget és az őrzőjáratot a pesti nemzetőrség 4. zászlóaljának 1. százada adta, Budán pedig a 19. honvédszászlóalj és a budai nemzetőrség.⁵⁴² A nemzetőrök azonban nagyon megbízhatatlanul látták el feladatukat, ezért rendszeresen számon kellett kérni rajtuk a katonai fegyelem betartását. Schweidelnek is van ilyen „botrányos panasza” arról, hogy a ruhabizottmányhoz kirendelt nemzetőrök elhagyták őrállomásaikat.⁵⁴³

A hadügyminisztérium egy június 21-i felhívása nyomán Schweidel utasította a pesti lovas nemzetőröket, hogy mindig álljanak készen a bevásárlott lovak „tovaszállítására”.⁵⁴⁴

Június 29-én a hadi parancsnokság díszszázad kivezénylését kérte a pesti nemzetőrségtől Jaretska Antal temetésére, aki a tüzérségi előfogadó országos parancsnoka volt és kolerában meghalt.⁵⁴⁵

Július 5-én pedig Schweidel elrendelte, hogy aznaptól a nemzetőrség lovas osztályából 24 legényből álló őrség tüzérségi szolgálatra minden nap kiállítsassék.⁵⁴⁶

⁵³⁹ KLÖM XV. i. m. 562.

⁵⁴⁰ Szentpály József, volt debreceni térparancsnok, a „Katonai fürdő intézet” parancsnoka rendeletét lásd: Közlöny 142. sz. 1849. június 27. 531. Erre lásd még: MNL OL H83 H ir. 2.d. 2/15. Egészségügyi intézetek. Budai katonai fürdőintézet. A Császár-fürdőbe jártak a későbbi aradi vértanúk közül például Aulich Lajos és Kazinczy Lajos is.

⁵⁴¹ Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek. i. m. 650.

⁵⁴² MNL OL H83 HM Számv. ir. 12. d. i/42. Térparancsnokságok, táborparancsnokságok. Buda., 2. d. 2/6/Budai térparancsnokság.

⁵⁴³ Pest-Budai nemzetőrök 1848-1849. Dokumentumok a fővárosi Nemzetőrség történetéhez. Vál., szerk.: Czaga Viktória és Jancsó Éva. Bp., 2001. 334., 336., 253-254.

⁵⁴⁴ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 21711.

⁵⁴⁵ HL 1848-1849. 35/304.

Schweidel kapcsolatban volt a városi vezetéssel is, de a tanácsüléseken nem vett részt.⁵⁴⁷ Jelen volt viszont a sorsdöntő június 29-i miniszter- és haditanácson.

Az osztrák főszereg támadása és a Galíciából betörő, Kassát elfoglaló orosz csapatok előrenyomulása miatt a kormány úgy döntött, hogy ismét elhagyja a fővárost. A június 26-i minisztertanács – Görgei javaslatára – a magyar erők komáromi összpontosítása mellett döntött, valamint elrendelte az általános népfelkelést és a már májusban meghirdetett keresztes háborút. A Komárom váránál egyesített magyar főszereg támadása, az osztrák sereg legyőzése és így Bécs veszélyeztetése adhatta az egyetlen reményt a túlerőben lévő ellenséggel szemben arra, hogy időt nyerve kezdeményezők maradhassanak a magyar csapatok. A 28-i győri magyar vereség azonban megváltoztatta Kossuth határozottságát, és a szegedi összpontosítás mellett döntött. 29-ére tanácskozársra hívott minden Pesten „jelen lévő generális urakat a minisztériummal egyetemben”.⁵⁴⁸ Schweidel is jelen volt. Rengeteg vita, személyeskedés és vádaskodás után a résztvevők elfogadták a szegedi levonulást.⁵⁴⁹ Nem ismerjük Schweidel álláspontját, bár egyik életrajzírója szerint a tábornok azon volt, „hogy az összes haderők a Duna bal partjáról Erdély felé vonuljanak, ahol akkor Bem küzdött az egyesült orosz-osztrák sereg ellen”, de a haditanács ezt nem fogadta el.⁵⁵⁰ Schweidel javaslatára azonban nincsen bizonyíték, és elhangzása is kétséges. A haditanács döntéséről Görgeit egy háromtagú küldöttség – Csány, Aulich és Kiss Ernő – értesítette, aki július 12-13-án elindította csapatait Komáromból.

A kormány újabb elköltözésének hírére pénzügyi zűrzavar kezdett kialakulni Budapesten.⁵⁵¹ Mindenki szabadulni akart a Kossuth-bankóktól, és ez áremelkedéseket indított el. Július 2-ától tömegesen költöztek Szeged felé. Útközben a legkülönbözőbb emberek találkoztak össze, a táplálkozás nehézségei és a lakás hiánya a falvakban tragikomikus helyzeteket teremtett a kortárs visszaemlékező szerint.⁵⁵²

⁵⁴⁶ Pest-Budai nemzetőrök 1848-1849. i. m. 265.

⁵⁴⁷ Az ülésekre lásd: BFL PVL TJK IV. 1202. a.

⁵⁴⁸ KLÖM XV. i. m. 621.

⁵⁴⁹ A haditanácsra lásd: Mészáros Lázár: Emlékiratai i. m. II. 278-281., és Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. S. a. r.: Katona Tamás. Bp., 1982. 142., valamint Hermann Róbert: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei i. m. 284-285.

⁵⁵⁰ Hamvay Ödön: Az aradi tizenhárom i. m. 215.

⁵⁵¹ Szemere Bertalan június 24-én intézkedett: „Buda és Pest és illetőleg Ó-Buda hatóságának egyesítése elrendeltetik s a testvér két főváros mint Budapest ezennel egyesítettik.” Közlöny 142. sz. 1849. június 27. Erre azonban már nem maradt sok idő.

⁵⁵² [Báró Mednyánszky Cézár:] The confessions of a catholic priest. London, 1858. 50-52. Magyarul közli a szabadságharcról szóló fejezetet: Egy katolikus pap vallomásai (Részlet). In: Zakar Péter: „Egyedül Kossuth szava parancsolt...” Katolikus papok feljegyzései az 1848/49-es szabadságharc eseményeiről. Szeged, 2001.

Schweidel az utolsó pillanatig a helyén maradt. Sőt, Csány 3-án azt írta Dembińskinek, hogy a rend fenntartása miatt a kormány még a fővárosban marad, amelyhez katonaságra van szükség. „Ezért van szerencsém Altábornagy urat kérni, hogy Schweigel[!] városparancsnok úrnak tegye kötelességévé, miszerint megfelelő számú katonasággal maradjon itt az Ön és a kormány rendelkezésére.”⁵⁵³ Kossuth, majd a kormány azonban 8-án elutazott Pestről. Ezután Schweidel is követte őket, a kivonuló katonasághoz több száz önkéntes is csatlakozott. Ahogyan januárban, most is az utolsó pillanatban hagyta el a fővárost. Július 11-én délután 5 órakor dzsidások vonultak be Budára Wussin őrnagy vezetésével, aki ellenállást nem tapasztalva a várba őrseget tett, majd a löszereket úgy osztotta el, „hogy velek Pestnek egy részét, jelesen a Lánchidat ágyúzhatja”.⁵⁵⁴ 12-én Ramberg altábornagy küldött 2 osztrák dandárt Bicskéről Budára, mialatt Pestre bevonultak az orosz csapatok.

Időközben Kossuth – egy félreértés miatt – leváltotta Görgeit a fővezérségről, és Mészáros Lázárt nevezte ki a helyére. Görgei rövidesen a hadügyminiszteri tisztségről lemondott. Schweidel véleményét ezekről az eseményekről Kászonyi Dánieltől ismerhetjük, aki 8-án érkezett Pestre. Kászonyi Kossuthot kereste, hogy – saját bevallása szerint – tolmácsolja neki Klapka bizalmatlanságát Görgeivel szemben. Miután nem találta a kormányzót, továbbutazott Ceglédre, Nagykőrösre, majd Kecskemétre. Itt találkozott Schweidellel, aki megmondta neki, hogy Kossuth és az országgyűlés már Szegeden van. Azt ajánlotta Kászonyinak, hogy tartson vele. Útközben az útitárs panaszkodni kezdett a komáromi dolgokról, mire Schweidel megjegyezte: „Én nem tudom, mi bajotok mindnyájatoknak Görgeyvel. Ő a legkitűnőbb fővezérünk, amellet igazi hazafi, talán kissé túlságosan is forradalmár.” Rövidesen csatlakozott hozzájuk Rákóczy János, aki osztotta Schweidel véleményét Görgeiről.⁵⁵⁵

Kiskunfélegyházán megálltak Schweidelék lovakat váltani, és valószínűleg 11-én érkezhettek Szegedre. A tábornok itt folytatta hadi parancsnoki munkáját. Feladatai hasonlóak voltak a pestiekhez, de szerzett tapasztalatai már segítettek neki. Ennek bizonyítéka például egyik levele, amelyet Szeged város tanácsának küldött 18-án. „A köz védelmében sérülteknek egészségügyi ápolására felügyelni nékem különös tisztem” – írta, s felszólította a városi

225-226., valamint Báró Mednyánszky Cézár: Emlékezései és vallomásai az emigrációból. Ford. és s. a. r.: Dr. Óvári-Avary Károly. Bp., 1930. 53-54. Zakar 225-226.

⁵⁵³ Csány László iratai i. m. 332. Dembiński július elsején a fővezérség vezérkari főnöke lett.

⁵⁵⁴ Báró Böhm altábornagy hadi jelentése. Bécs, 1849. július 13. OSzKKisnyomt. 646/1848-49. 2°.

⁵⁵⁵ Kászonyi így folytatja: „Nem tudom, miféle mágikus vonzerővel tudott az a sátáni Görgey ezekre az emberekre hatni.” Kászonyi Dániel: Magyarhon négy korszaka. Ford.: Kosáry Domokos. Bp., 1977. 251. Kászonyi hazafiságához sajnos hozzátartozik, hogy a szabadságharc után osztrák titkosügynökként tevékenykedett.

tanács egyik bizottságát, biztosítsanak, készpénz fizetése mellett- előfogatokat, hogy az élelem és egyéb szállítmányok ne maradjanak el, és így az egészségügyi ellátásban ne legyen fennakadás.⁵⁵⁶

Schweidel tehát tanulva a fővárosi sebesült-ügyekből, már előre figyelt a lehetséges akadályokra. Ismert probléma volt Pestről a bejelentkezés is, ezért már 12-én hirdetményekben szólították fel az újonnan érkezőket, hogy a városi kapitányi hivatalnál jelentsék be magukat.⁵⁵⁷ Ennek ellenére a hónap végére 500 tiszt tartózkodott Szegeden, amelyet a helyi parancsnokságok nagyon sokalltak.⁵⁵⁸

Schweidel városparancsnokként továbbra is intézte a fogoly-ügyeket, egyik ismert rendelkezés szerint 8 deportált olasz foglyot vitetett a szegedi várba Hajnik Pál álladalmi rendőrfőnökhöz.⁵⁵⁹ A kazamatákban raboskodókat, régi ismerőseit ekkor is személyesen látogatta meg, így ismét találkozott Schloissnigg lovag kapitánnyal, akinek vigasztalásul tréfásan meg is jövendölte, hogy rövidesen ő maga kerül hasonló helyzetbe.⁵⁶⁰

Az újoncozás ügyeit intézve Schweidel felterjesztette az Országos Hadiparancsnokságnak a beregi önkéntes század kérvényét, hogy ne osszák be őket rendes zászlóaljba.⁵⁶¹ 30-án Aulich – ekkor már hadügyminiszter – rendelkezése folytán Schweidel is segédkezett a katonaság élelmiszerellátásának szervezésében.⁵⁶²

A hadi parancsnokság kisebb ügyekben is eljár, így például áthelyezési kérelemmel, vagy a sebesült Denhof Lajos őrmester folyamodványával kapcsolatosan, illetve talált álladalmi lovak átküldésével a szekereszi parancsnoksághoz.⁵⁶³

Pesten még keveredtek a parancsnokságok feladatkörei, de júliusban Szegeden már kialakult a „szolgálat útja”. Schweidel hivatala, a „Szeged város Katonai fő Parancsnoksága” felettese az Országos Főhadparancsnokság („Országos hadi fő parancsnokság”) volt, amely a hadügyminisztériumhoz hasonló katonai adminisztratív szervként működött. Kiss Ernő altábornagy vezette február óta, az ő felettese a hadügyminiszter volt. Schweidel hadi parancsnoksága alá tartozott, ahogyan Pesten is, a helyi térparancsnokság. A kezdeti átfedések

⁵⁵⁶ CSMLT IV. A. 1003. d. 267. d. Közli: Három hét a szabadságharc történetéből – Szeged. 1849. július 11- augusztus 5. Szerk.: Vass László. Szeged, 1998. 105-107.

⁵⁵⁷ Szegedi Hírlap 23. szám. 1849. július 16. 51-52. Ekkor szólítják fel a lakosokat arra is, hogy tartózkodjanak az áremelésektől.

⁵⁵⁸ Szegedi Hírlap 31. szám. 1849. július 25. 114-115.

⁵⁵⁹ HL 1848-1849. 39/38., 237.

⁵⁶⁰ Schweidel József naplója i. m. 149.

⁵⁶¹ HL 1848-1849. 39/ 27., 28.

⁵⁶² HL 1848-1849. 41/ 8., 8. a.

⁵⁶³ HL 1848-1849. 39/ 34. (Farkassányi Mihály százados áthelyezési kérelme), 38/ 413. a. (Denhof Lajos őrmester folyamodványa), 39/ 404. (a talált két álladalmi lóról).

után júliusra főképp a térparancsnokság végezte a napi feladatok ellátását, szerezte be a különböző jelentéseket. A fölötté működő hadi parancsnokságnak ellenőrző, összekötő szerepe lett.

A szegedi térparancsnokságot is július közepétől a volt pesti térparancsnok, Száz Mihály őrnagy vezette. Azonban itt rendszeresen elmaradtak a szállítóház és a kórodák napi jelentései, amelyeket a térparancsnokságnak kellett volna elküldenie a felettes szerveknek. Schweidel többször nehezményezte ezt, és július 19-én intézkedett „minden eréllyel ezen rendetlenségeket jövendőre nézve megszüntetni”. Az Országos Főhadparancsnokság is „már csömörig unva a kötelességekre figyelmeztetéseket” írt Schweidelnek a jelentések küldésének elmulasztásáról, és utasította a városparancsnokot, hogy a jövőben ilyen ne fordulhasson elő, ezért a térparancsnokság felé „a legszigorubb módokat felhasználni el ne mulassza”. Ugyanaznap Kiss Ernő hivatala Száz őrnagynak is levelet küldött, az „illy számtalan s’ a csodálkozásig terjedő ... rendetlenségek végett”. Figyelmeztették az őrnagyot, ha a mulasztás még egyszer előfordul, „a legszigorubban fog büntettetni”. A dorgálások meghozták a várt eredményt, Száz őrnagy serénykedését bizonyítja a másnapi sok jelentés. A Főhadparancsnokság azért személyesen is berendelte a térparancsnokság tisztjeit, akik megerősítették, hogy a jelentések ezentúl rendszeresen menni fognak. Erről értesítették a hadügyminisztériumot, és az ügy ezzel lezárult.⁵⁶⁴

A harctérről egyre vészterhesebb hírek érkeztek. Ráadásul a hátország mindennapjait is nagyon nehezítette a júliusban újra kitört kolerajárvány, amelynek 29-én az utolsó napig dolgozó Répásy Mihály tábornok is áldozatául esett. Tragikus esemény történt 28-án is, amikor az újszegedi löportár, Zsótér János háromemeletes magtára felrobbant, és 800 ember halálát okozta.

Ekkoriban keletkezett az a nyomtatott körözvény is, amelyben „ismeretető jeleik azon személyeknek, melyek részint a felségsértés vétkében, részint a magyarországi fegyveres lázadásban mint résztvevők ismertetnek”. A nyomtatvány 68 lázadó olyan pontos személyleírását adja, amely alapján bizonyos, hogy az információk közeli ismerősöktől származtak. „Schveidel [!] tábornok 46-48 éves, nős, közép nagyságú és erős, kerek képű, vörös arcszínezetű, magas homlokú, szürke hajú, kék-szürke szemű, ildomos orrú és szájú,

⁵⁶⁴ Az ügyre lásd: HL 1848-1849. 38/ 301. (Schweidel levele a Főhadparancsnoksághoz), 402.,403. (Főhadparancsnokság levelei), 39/17.,19.,19.b. (Száz őrnagy jelentései), 39/119.,187. (Főhadparancsnokság levelei).

nagy szürke bajuszú, különös megismertetői jelei: komor tekintet, s igen hangos beszéd.”⁵⁶⁵

Az ősz tábornok utóbbi jellemvonása nagyothallásából eredhetett.

Július 29-én miniszter- és haditanácsot tartottak Szegeden, amelyen Kossuthon és a minisztereken kívül több tábornok, köztük Schweidel is jelen volt.⁵⁶⁶ A tanácskozás este 7 órakor kezdődött, Mészáros lemondása miatt az új fővezér személyéről és az oroszokkal folytatandó tárgyalásokról kellett dönteni. Az egyik lehetséges utód Perczel Mór tábornok volt, aki azonban – szokásához híven – minősíthetetlenül viselkedett az összejöveten. Teljhatalmat követelt, kinyilvánította, hogy „parancsot sem fővezértől, sem hadügyminisztériumtól nem fogad el”, Kossuthot és Görgeit is szidta, sőt – öccse leváltása miatt – Damjanich-ot föbe akarta lövetni. Így Perczelre nem lehetett számítani, a közép-tiszai hadsereg parancsnoksága alól is felmentették. Mészáros Lázár altábornagy határozottan megerősítette lemondását, „csupán azon felhívásnak engedett, miszerint a fővezérséget betöltéséig a szegedi tábor körüli fővezéri rendelkezéseket megteendi”.⁵⁶⁷ Kossuth kénytelen volt Henryk Dembiński altábornagyot kinevezni, de döntés ekkor még nem született a fővezér személyéről.⁵⁶⁸

A másik fontos kérdés az oroszokkal folytatandó tárgyalások ügye volt. Görgeit ugyanis 20-án éjszaka két orosz hadikövet fegyverszüneti javaslattal kereste fel, és bár a tábornok elutasította az ajánlatot, a választ hadseregétől és nem a kormánytól tette függővé.⁵⁶⁹ Ezt a hadi- és minisztertanács nehezményezte és kijelentette, hogy „általa a nemzet akarátának megelőzésével s erre nézve még nem is tudása mellett történvén, a hadvezér hatáskörén túl áradt”. A minisztertanácsi jegyzőkönyvből azonban ezen alapfelfogást kihúzták, nehogy ebből viszály, vagy a tárgyalásokra nézve akadály képződjék. Egyúttal megbízták Szemere Bertalant és gróf Batthyány Kázmért, hogy Görgei táborába menve irányítsák a tárgyalásokat. Felhatalmazásuk volt fegyverszünetet kötni, békét azonban nem.⁵⁷⁰

Schweidel szerepéről a tanácskozáson nem sokat tudunk, csak Kászonyi Dániel megjegyzését ismerjük: „Itt is úgy találtam, hogy a haditanács résztvevői – név szerint Mészáros,

⁵⁶⁵ Balaton Múzeum T. 90. 728. 1. Sign. 1848/49. gyűjtő. A nyomtatványon keletkezési idő nincs feltüntetve, de Zerffi Gusztávot mint „Schweidel tábornok segédét” tünteti fel, tehát 1849 nyarán íródott. Az iratot említi: Rákóczy Rozália: *Militaria Hungaria, Magyar Katonai Nyomtatványok. Válogatott bibliográfia II.* HK 2002. 2. 522-523.

⁵⁶⁶ MNL OL H75 HM Ált. ir. 1849: 26532., valamint: *Von der Revolution zur Reaktion* i. m. 604-608.

⁵⁶⁷ Az 1848-1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Szerk.: F. Kiss Erzsébet. Bp., 1989. 83-84.

⁵⁶⁸ Dembiński megválasztására: Hermann Róbert: *Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei* i. m. 318-323.

⁵⁶⁹ Az első orosz hadikövetségre lásd: Görgei Artúr: *Életem és működésem* i. m. II. 286-296., 317.

⁵⁷⁰ A miniszterek, megbízólevelükön kívül, egy emlékiratot vittek magukkal Görgeinek, amely a minisztertanács véleményét és az oroszokkal való tárgyalásra vonatkozó irányelveket tartalmazta. Steier Lajos: *Haynau és Paskievics I-II.* Bp., É.n. II. 45-54.

Schweidel, Guyon, Kiss Ernő – s a miniszterek is túlságosan Görgey pártján vannak”.⁵⁷¹ Éjjel 1 órakor a miniszterek még folytatták az ülést, de a tábornokok ezen már nem vettek részt.⁵⁷² Ezen az éjszakai, tehát már 30-i minisztertanácson végül Dembiński a fővezérségre „felhivatni határozatott”, de jogköre, alárendeltjei nyílt kérdések maradtak.⁵⁷³

Az új fővezérnek nem állt szándékában a közeledő Haynaut bevárni a szegedi sáncok védelmében, ezért felkérte a kormányt, hogy telepedjen át Aradra, ahová ő is követni fogja a sereggel.⁵⁷⁴ A terv szerint a Komáromból levonuló Görgei csapataival Aradon egyesültek volna a honvédség erői, és még az oroszok megérkezése előtt megpróbálták volna legyőzni az osztrák sereget. Ez volt az egyetlen esély a szabadságharc folytatására. Július 29-én Kiss Ernő altábornagy a kormány mindenkori székhelyének helyőrségparancsnokává nevezte ki Schweidelt.⁵⁷⁵ A kormány július 31-én elhagyta a Tisza-parti várost, tagjait követték a hivatalok, a leszerelt gépek, a fegyvergyárak, a megmaradt készletek, a sebesültek. „A fejetlenség nőttön-nőtt. Senki sem tudta, mit tegyen. Csak azt tudtuk, hogy távoznunk kell Szegedről” – írta egy szemtanú.⁵⁷⁶

A kormány augusztus 1-én délután 4 óra tájban érkezett Aradra.⁵⁷⁷ Schweidel is követte a minisztereket. Egyetlen olyan irat ismert, amelyet a hadügyminisztérium a térparancsnokságnak írt ekkor. A levél a Lippán lévő foglyok élelmezéséről és elszállításáról intézkedik. Száz őrnagynak írták, tehát már az ő parancsnoksága foglalkozott ezzel a feladattal.⁵⁷⁸

Augusztus első napjaiban Dembiński hagyta, hogy Haynau csapatai háborítatlanul átkeljenek a Tiszán, majd 5-én Szőregnél csatát vesztett. A vereség hírére a hivatalokat és a készleteket továbbköltöztették Lugosra, a gyárakat Facséra, Ménesre és Radnára.⁵⁷⁹ Aulich hadügyminiszter levélben többször siettetette Görgeit, aki igyekezett is hadtesteivel Aradra.⁵⁸⁰ Közben 7-én hadikövetség indult az orosz főhadiszállásra Görgei táborából, amelynek

⁵⁷¹ Kászonyi Dániel i. m. 253. Valójában Guyon Richárd tábornok Perczellel együtt Görgei ellen foglalt állást, bár Perczellel összeveszett az este folyamán. Furcsa, hogy Kászonyi miként vehetett részt a tanácskozáson.

⁵⁷² KLÖM XV. i. m. 794-795.

⁵⁷³ Az 1848-1849.évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek i. m. 85.

⁵⁷⁴ Szemere Bertalan már a képviselőház július 28-i ülésén bejelentette, hogy a kormány Nagyvárad felé költözik. Aradot július 1-én adták át a császári csapatok gróf Vécsey Károly tábornok V. hadtestének. Eleinte Perczel Miklós ezredes, majd a lábátört Damjanich tábornok lett a vár parancsnoka.

⁵⁷⁵ Trischler Károly: Schweidel József élete. In: Emléklapok i. m. 14., Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek i. m. 291.

⁵⁷⁶ Bárány Mednyánszky Cézár i. m. 56.

⁵⁷⁷ Lakatos Ottó: Arad története I. Arad, 1881. 209.

⁵⁷⁸ MNL OL H88 HM Aradi iratok. A. 314.

⁵⁷⁹ Csikány Tamás: Arad az 1848/49-es szabadságharcban. In: Az aradi vár története. Bp., 1998. 152-153.

⁵⁸⁰ Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. 340-341.

feladata a Szemere és Batthyány Kázmér gróf által végformába öntött államirat kézbesítése volt. Hasonlóan egy 5-én már elküldött memorandumhoz, ez az irat is összefoglalta Magyarország sérelmeit, és olyan tárgyalásokat kezdeményezett az orosz hadsereggel, amelyeknek az 1848. évi alkotmány és az ország függetlenségének elismerése volt az alapja. A hadikövetek még arra is fel voltak hatalmazva, hogy megemlítsék egy nem Habsburg uralkodó elfogadását a magyar trónon. A követek 8-án találkoztak Rüdiger lovassági tábornokkal, az orosz II. hadtest parancsnokával. A történekről másnap beszámolt levélben Haynaunak Jacob Parrot tábornok, aki az orosz főhadiszálláson az osztrák hadsereg képviselője volt. Szerinte az egyik követ tábornok „Nagysándor vagy Schweidel” volt.⁵⁸¹ Parrot azonban tévedett, ugyanis Beniczky Lajos alezredesen és a Bethlen József százados vezette Miklós-huszárkíséreten kívül Poeltenberg Ernő tábornok érkezett meg parlamenterként. Poeltenberg többek között kifejtette, hogy a feltételek elfogadása után a magyar sereg hajlandó lenne letenni a fegyvert, de csakis az orosz csapatok előtt. Bár Rüdiger nagyon kedélyesen fogadta a követeket, és vacsorával is megvendégelte őket, igazából tárgyalás helyett csak beszélgetett velük, majd 9-én hajnalban tudatta Paszkevics – rajta keresztül pedig a cár – akaratát: az orosz sereg egyedüli rendeltetése a harc, feltételekről nem alkudozhatnak, ha a magyarok tárgyalni akarnak, forduljanak az osztrák főparancsnokhoz. A magyar követek tehát eredmény nélkül voltak kénytelenek távozni.⁵⁸²

Mindenesetre érdekes, hogy a parlamenterek neve között Schweidelé is felmerült. Nagysándor József legalább Görgei seregében harcolt, az I. hadtest parancsnokaként, de Schweidel december óta nem a feldunai hadsereg kötelékében szolgált, és ekkor Aradon tartózkodott. Jacob Parrot ráadásul személyesen ismerte Schweidelt és Poeltenberget, hiszen ő volt a 4. huszárezred parancsnoka 1848 januárjáig, tábornoki előléptetéséig. Nem tudni, Parrot tábornok vajon miért gondolt Schweidelre, vagy hogyan tájékoztatták félre a hadikövetek ügyében.

Aznap, amikor Poeltenbergék visszaindultak az orosz válasszal, tehát 9-én, megérkeztek Görgei első csapatai Aradra. Hihetetlen teljesítmény volt, hogy Pestről a sereg – nyakában az orosz fősereggel – megérkezett a Maros partjára. Azonban már késő volt. Dembiński ugyanis Szegedről 48 ezres seregét nem a megbeszélte városba, hanem Temesvárra vezette, ahol éppen 9-én csatát vállalt Haynau seregével, és katasztrofális vereséget szenvedett. Aradon azonban

⁵⁸¹ Jacob von Parrot levele Haynaunak. Debrecen, 1849. augusztus 9. A levelet németül idézi: Steier Lajos: Haynau és Paskievics i. m. II. 101-102.

⁵⁸² Theodore Rüdiger gróf 9-i válaszlevelét idézi: Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. II. 405-406. Poeltenberg szerepére lásd: Hermann Róbert: Mindig az elsők között i. m. 107-113.

ekkor még nem tudtak semmit a végzetet jelentő csata kimeneteléről. Schweidelt aznap Kiss Ernő altábornagy kinevezte Arad város városparancsnokává.⁵⁸³ Kossuth 10-ére minisztertanácsot hívott össze, amelyen a temesvári győzelemről érkezett álhírekkel biztatott. Az összejövetelen megegyeztek a Szent Korona felajánlásáról a cári család egyik tagja részére, esetlegesen „az ausztriai dinasztiaival kötendő egyezségről”, ha tiszteletben tartja az 1848-as alkotmányt, illetve a tárgyalások kudarca esetén az oroszok előtti fegyverletételről.⁵⁸⁴ Rövidesen azonban kiderült a temesvári vereség, az osztrákok közeledtek Arad felé. Kossuth kinevezte Görgeit fővezérnek, és megbízta az oroszokkal való tárgyalás folytatásával, majd 11-én, utolsó személyes találkozásuk után lemondott, melyet három miniszter is ellenjegyzett, és Görgeit diktátornak nevezte ki. Lemondása után Kossuth kiáltványt adott ki a nemzethez, melyben beismerte: „A szerencsétlen harcok után, amelyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk”.⁵⁸⁵ Délután elindult Lugos irányába, útközben még találkozott Poeltenberggel és Beniczkyvel, akik az orosz táborból visszatérve semmi vigasztalót nem tudtak mondani. Kossuth Lugosról Orsovára utazott, majd 17-én átlépte a török határt. A lengyel és az olasz légió kivül több ezer honvédtiszt követte.

Schweidel József itthon maradt. Állítólag Kossuth és Mészáros Lázár is menekülésre biztatta, de a tábornok már csak családja miatt sem akarta elhagyni az országot. Egyik életrajzírója utal kisebbik fia, József „súlyos betegségére” is.⁵⁸⁶

Schweidel tehát, hasonlóan Kiss Ernőhöz és több itthon maradt tisztjéhez, csatlakozott Görgei hadseregéhez, amelyben végre viszontláthatta fiát, Adalbertet. 11-én ez a nagyszámú tisztikar Aradon várakozott. Görgei levelet írt Rüdiger tábornoknak, melyben ismertette a helyzetet kijelentette, hogy kész feltétel nélkül letenni a fegyvert, ez azonban csak az orosz csapatok előtt történhet meg. Emellett Görgei hivatkozott a cár nagylelkűségére és igazságérzetére, hogy „a nemzetnek és különösen a magyar hadsereg korábban osztrák szolgálatban álló tisztjeinek érdekében”, saját személye kivételével, az orosz fél közbenjárjon

⁵⁸³ HL Abszolutizmus-kori iratok. Aradi hadbírótság. 113/24.cs. Schweidel József periratai. ff. 236-237., illetve Márki Sándor: Schweidel József i. m. 87.

⁵⁸⁴ Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. II. 367-377. A minisztertanácsi határozat alapján készült utasítást közli: Hermann Róbert: Minisztertanács, Arad, 1849. augusztus 10. A világsi fegyverletétel előtörténetéhez. História 1988. 2-3. 52-54.

⁵⁸⁵ KLÖM XV. i. m. 846. Görgei is adott ki nyilatkozatot.

⁵⁸⁶ Márki Sándor: Schweidel József i. m. 119. Mészáros ekkor már nem valószínű, hogy beszélt Schweidellel, mert a Lugos felé hátráló seregben volt.

szövetségesénél. A levél elkészülte után haditanácsot hívott össze a jelen lévő magasabb beosztású tisztekből, akik a hadseregénél, a hadügyminisztériumnál, vagy éppen szolgálaton kívül voltak. Mintegy 80 tiszt gyűlt össze, akik között Schweidel is ott volt.⁵⁸⁷ Görgei felolvasta a levelet, és felhívta a jelenlévőket, hogy jelentsék ki „higgadt tanácskozás után határozottan, hogy a levél elküldését és ennek a lépésnek összes következményeit a hadsereg nevében helybenhagyják-e vagy sem”.⁵⁸⁸ Beszéde végén pedig megjegyezte: „ne áltassák magukat rózsás reményekkel, mert lehet, hogy utunk a vérpadra vezet”.⁵⁸⁹ Ezután, hogy ne befolyásolja jelenlétével a döntést, elhagyta a termet. Sorsdöntő percek következtek. Ha a jelenlévők a fegyverletételt választják, ami a túlerő miatt indokolt, a bizonytalan jövőt választják. Két tiszt, Zámberk Lajos ezredes és Markovich Adolf alezredes, ráadásul az osztrákok előtti megadást javasolta. Folytatni is lehetett volna a küzdelmet, nagy vérveszteséggel, de szerencsével rövidtávú sikereket elérve, ehhez azonban már, élelmezés híján, rekvirálni kellett volna a lakosságtól, amit a tisztek vállalni nem akartak. „Ha mi egyesülten nem hozzuk meg azt a kétségbeejtő határozatot, hogy megadjuk magunkat, még sok ezer emberi élet esik áldozatul, egész vidékekre leírhatatlan nyomor és szenvedés zúdult volna” – írta egy hónappal később naplójába Schweidel.⁵⁹⁰ A haditanács tehát, két ellenszavazattal, úgy döntött, hogy elfogadják Görgei indítványát, és feltétel nélkül leteszik a fegyvert az oroszok előtt. A tábornokok tisztában voltak vele, hogy ezzel életüket kockáztatják, néhányuknak nem is voltak illúzióik. A többség azonban bízott az oroszok segítőkészségében és az osztrákok nagylelkűségében. Börtönaplója alapján feltételezhető, hogy Schweidel is közéjük tartozott, és nem a legsúlyosabb büntetéssel számolt ekkor.⁵⁹¹ Görgei, a tisztikar határozata alapján, elküldte még aznap este a levelet Rüdigernek, ismertetve benne a következő napokban tervezett útvonalát is hadseregének. Ennek megfelelően 12-ére Világosra értek, ahol a tisztikar a Bohus-villában szállt meg. Itt fogadta megbeszélésre Görgei Frolov tábornokot, Rüdiger megbízottját, hogy a fegyverletételt részleteit tisztázzák. Ezután Frolovot és kíséretét ebédre vendégül látták, az asztalnál mintegy 50 ember, közöttük Schweidel, foglalt helyet. „A társalgásban résztvevők mindegyike vidám

⁵⁸⁷ Schweidel József naplója i. m. 151., Gelich Rikárd i. m. III. 858.

⁵⁸⁸ A Rüdiger grófhhoz írt levélről és a haditanácsról Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. II. 409-414.

⁵⁸⁹ Görgei István: 1848 és 1849-ből i. m. III. 571-579. Görgei beszédét az aradi haditanácscon közli: Katona Tamás: Az aradi vértanúk i. m. 291-292.

⁵⁹⁰ Schweidel József naplója i. m. 151.

⁵⁹¹ Poeltenberg tábornok, az orosz főhadiszálláson szerzett jó tapasztalatok miatt bízta társait. Volt olyan tábornok is (feltételezhetően Láhner György), aki szökni nem volt hajlandó, és azt hitte, a cár majd Pestre jön a magyar országgyűlésre, hogy rendbe tegye a politikai helyzetet. Erről lásd: Andrej Ivanovics Delvig báró: Fél évszázad az orosz életből (1820-1870.). In: A magyarországi hadjárat 1849. i. m. 599-602.

hangot igyekezett megütni, s ez nem is lett volna nehéz az itt felszolgált remek borok mellett, de a beszéd mégsem élénkült meg, hanem éppen ellenkezőleg: beszélgetőtársaink homlokát komor gondolatok felhőzték be. Mindannyiukon látszott, hogy szívükben aggodalom fészkel.”⁵⁹²

Az orosz hadikövetek távozása után, a délutáni órákban heves szóváltás alakult ki a tisztek között. Zámბelly és Markovich ugyanis még mindig az osztrákok előtti fegyverletétel helyességét bizonygatták társaiknak. A Törökországba menekülés kapcsán pedig Földváry Károly kijelentette: „Gazember, aki távozik!” Emiatt a nem magyar származású törzstisztek, akiket Görgei is távozásra biztatott, végleg úgy döntöttek, hogy maradnak. Zámбellyt és Markovichot Görgei rendreutasította, mondván, a 11-i haditanács már eldöntötte a kérdést. A vita befejeződött, és a törzstisztek maradtak a seregnél.⁵⁹³

Eközben a közkatonák zúgolódni kezdtek, mert az orosz tisztek megjelenése miatt árulástól tartottak. Késő délután Görgei tehát kíséretével, közöttük Schweidellel, a táboron végigmenve magyarázta hadtestjeinek, hogy a kilátástalan helyzetben a fegyverletétel hazafias cselekedet, és megkövetelte mindenkitől a katonai fegyelem betartását.⁵⁹⁴ A katonák megértették szavait, nem indult bomlásnak a sereg. Sőt, a nap rolyamán egyre többen csatlakoztak hozzájuk, olyanok is, akik a kedvező békekötés álhírére tértek vissza a hadseregbe más alakulatokból, inkább csak saját magukra gondolva. Görgei ezzel kapcsolatban emlékiratában megjegyzi: „De a balgató hírek jóvoltából Világosra csalogatott menekülők sorába nem szabad beleszámítani azokat a férfiakat, akik osztozni kívántak a hadsereg sorsában és a tábor Óarad óta nem hagyták el. Két miniszter volt köztük, Csány László és Aulich tábornok; valamint a hadsereg nem harcoló állományához tartozó Kiss, Láhner, Knezić, Schweidel, Gáspár, Török és Lenkey tábornokok és azonkívül számos országgyűlési képviselő.”⁵⁹⁵

A nap végén, érezvén a „kényszerű elválás óráját”, a tisztek önként vállalt sorsuk előestéjén „kölsönösen és ünnepélyesen egy lélekemelő utolsó „istenhozzádot” mondtak” egymásnak.

⁵⁹² I. Drozdov: A magyar hadsereg fegyverletétele az orosz seregek előtt Világosnál, 1849. augusztus 1-én (vagyis 13-án). In: A magyarországi hadjárat 1849. i. m. 563-564. Drozdov főhadnagy, Frolov tábornok kísérelje, a tábornokokat és a főtiszteket látva megjegyezte: „Mintha daliák arcképcsarnoka lenne”. Az ebédre lásd még: Bohus Jánosné Szögyény Antónia: Naplójegyzetek a világsi szomorú napokról. In: Az aradi vértanúk i. m. 201.

⁵⁹³ Az esetre: Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. II. 424-425., és Görgey István: 1848 és 1849-ből i. m. III. 585-588.

⁵⁹⁴ Görgey István: 1848 és 1849-ből i. m. 589-592.

⁵⁹⁵ Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. II. 418-423.

Éjszaka Rüdiger egy segédtsztje érkezett Görgeihez, akivel kölcsönösen megállapodtak a másnapi fegyverletétel színhelyében.⁵⁹⁶

Augusztus 13-án 10 és 11 óra között az utolsó csapatok is elhagyták világosi táborukat, és megindultak a szőlősi sík felé. Görgei előrelovagolt „egy csoport tiszt kíséretében, akiket a szolgálat nem kényszerített közvetlenül a csapatokhoz”. Schweidel is vele ment, Aulich, Kiss Ernő, Lenkey, Leiningen, Nagysándor és Poeltenberg tábornokokkal.⁵⁹⁷ Útközben egy orosz követnek a magyar fővezér szóban is megerősítette szándékát. A szőlősi mezőre vezető Malom-csatornánál rövid ideig várakoztak, majd Görgei itt még egyszer biztosította szándékáról az újabb orosz küldöttet. Ezután „sebes vágatva” a kíséret az orosz tábornok felé indult. Görgei kiválva tisztársaitól Rüdiger grófhhoz lovagolt, átnyújtotta kardját, és hatpontos kérvényét katonáival kapcsolatban. Az orosz tábornok nagyon lovagiasan kezét nyújtott, és megértéséről biztosította Görgeit. Sokáig tartott a három magyar hadtest felvonulása, délután 1 órára érkeztek az első csapatok a mezőre. Rüdiger két lovashadosztállyal várta a hadsereget, majd, hogy mutassa erejét, tüzérséget és két gyalogoshadosztályt is felsorakoztatott. Miután Görgei parancsot adott a fegyverletételre, el akart búcsúzni bajtársaitól, de hangja elcsuklott. „Isten veled, Görgei!” – visszhangoztak erre a felsorakozottak. A Malom-csatornán még délután is vonultak a honvédek, hogy sok győzelmet kivívott fegyvereiktől elbúcsúzzanak. Mintegy 30 ezer ember, 9 ezer ló és 144 ágyú került az orosz sereg fennhatósága alá.

„A felhőtlen ég boltjáról letűző nyári nap semmi szellő által nem enyhített rekkenő hősége rendkívül késleltette a csapatok menetét. Aztán meg nem is volt többé nekik miért sietni.

Mire a magyar hadsereg utolsó osztagai átvonultak a csatorna hídján, a nap már leáldozóban volt.”⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ Az esti és az éjszakai eseményekre lásd: Fjodor Vasziljevics Rüdiger gróf segédtsztjének visszaemlékezése az 1849. évi magyarországi hadjáratra. In: A magyarországi hadjárat 1849. i.m. 539-541.. és Görgei Artúr: Életem és működésem i.m. II. 425-427.

⁵⁹⁷ Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból. I-II. Pest, 1862. I. 141., Horváth Mihály i. m. III. 498., Egy Sárbogárdon előkerült dunaföldvári kézirat is említi Schweidelt mint aki Görgeivel Rüdiger üdvözlésére lovagolt. Lukács László: Az 1848-1849. évi szabadságharc emlékei a Fejér megyei néphagyományban. In: A Dunántúl településtörténete III. 1848-1867. A székesfehérvári településtörténeti konferencián elhangzott előadások, korreferátumok szövege (1978. május 24-25.). Székesfehérvár, 1978. 307.

⁵⁹⁸ Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. 428-431. A fegyverletételre: Duka Tivadar emlékirata. Egy korszakzáró és áruló-mítoszt teremtő fegyverletétel. Bev., jegyz.: Pelyach István. Aetas 1992. 1-2. 158-178.

IX.

„Egy mindenkiért, mindenki egyért”

A fegyverletétel befejeztével Görgeit még aznap éjszaka Kisjenőre kísérték. Másnap, 14-én Schweidel és tábornoktársai is megérkeztek a helységbe, ahol Rüdiger gróf díszebédet adott. Az orosz és magyar tiszteken kívül azonban jelen volt gróf Zichy Ferenc is, aki a cári sereg mellé volt beosztva császári főbiztosként. Görgey István az ebédről megjegyzi: „Többen tábornokaink közül nem voltak idejében feltalálhatók”.⁵⁹⁹ Asbóth Lajos sem említi Schweidelt az ebédről írt visszaemlékezésében.⁶⁰⁰ Egy életrajzírója szerint viszont Schweidel részt vett a lakomán. Amikor több tábornoktársa, meglátván Zichy grófot, indulatosan távozni akart a teremből, Schweidel az ajtónál megfogta a karjukat: „Minek az ellenséget a végsőkig ingerelni? Mit értek vele, ha még a lehetőségét is megakadályozzátok a kibékülésnek? Vana sine viribus ira!”⁶⁰¹ Ha nehezen is, de sikerült együtt tartani a társaságot, de Zichy gróf mellé egyetlen honvédtiszt sem ült le. A magyar tábornokok egyébként egyenruhájukban voltak, kitüntetésekkel feldíszítve, és viselték kardjukat is.⁶⁰² Schweidel az ebéden szemben ült Görgeivel, akinek jobbján Rüdiger gróf foglalt helyet. „Étkezés borozás közben Kiss Ernő tábornok, s utána Poeltenberg neki melegedvén nem a legkíméletesebben vették figyelembe nyilatkozataikban Zichy grófnak jelenlétét.”⁶⁰³ A lakoma közepén az orosz lovassági tábornok felállt, és pohárköszöntőt mondott az ellenségeskedés szerencsés befejezésére, a cár dicsőségére és a legyőzöttek vitézségére, jólétére, valamint a kölcsönös meleg visszaemlékezésekre. Akár részt vett Schweidel az ebéden, akár nem, a császári főbiztos igen kellemetlenül érezhette magát, és pár nappal később Haynau tábornok is „teljesen zaklatott” lett, amikor tudomást szerzett a történetekről.⁶⁰⁴ Egyébként is feszült volt a viszony az osztrák és az orosz főhadiszállás között, és az oroszok szimpátiája a magyar honvédek irányába csak mélyítette a nézeteltéréseket. Az

⁵⁹⁹ Görgey István: 1848 és 1849-ből i. m. III. 622-629.

⁶⁰⁰ Asbóth Lajos emlékiratai i. m. I. 144.

⁶⁰¹ Hamvay Ödön: Az aradi tizenhárom i. m. 88-90. Az ebéd eseményeit Hamvay „egy szemtanú” leírása alapján közli. A latin mondat jelentése: A harag erő nélkül hiábavaló.

⁶⁰² Augusztus 14-én Görgei utolsó napiparancsában többek között elrendelte, hogy a magyar tábornokok, törzs- és főtisztok házon kívül mindig kardosan járjanak. Görgey István: 1848 és 1849-ből i. m. III. 622.

⁶⁰³ Görgey István: 1848 és 1849-ből i. m. III. 624.

⁶⁰⁴ Haynau levele Ferenc Józsefnek, illetve Joseph Radetzky cs. kir. tábornagnak. 1849. augusztus 18. Közli: Az aradi vértanúk i. m. 316-318.

orosz tisztek sokszor karonfogva sétáltak új magyar barátaikkal, és nem engedték, hogy a császári tisztek szemtelenkedjenek velük.⁶⁰⁵ Kisjenőn a tábornokok megbeszélték, hogyha mégis kiadnák őket az osztrák hatóságoknak, akkor egységes álláspontot fognak képviselni. Ezért megállapodtak Görgei tanácsára abban, hogy megtagadják a Függetlenségi Nyilatkozatot, és igyekeznek elkerülni a kényes pontokat. Így például azt fogják vallani, hogy a schwechati csatában tévedésből vettek részt, mert azt hitték, hogy csak horvátok ellen küzdenek.⁶⁰⁶

15-én Görgei Artúr tábornokot Nagyváradra szállították az orosz főhadiszállásra. Itt tudta meg Paszkevicz tábornagtól, hogy az orosz főparancsnok megpróbál kegyelmet kieszközölni, de egyedül csak az ő számára. Azt azonban ekkor nem gondolta, hogy bajtársait többé nem látja viszont.⁶⁰⁷ A fogoly honvédeket ugyanis szintén Nagyváradra irányították, de a tiszteket Sarkadra vezették, ahol Anrep altábornagy felügyelete alá kerültek. Az orosz 2. lovashadosztály parancsnoka szintén nagyon lovagiasan bánt a tábornokokkal, és szabadon járhattak. Itt Sarkadon értesültek arról, hogy Damjanich 17-én – Görgei javaslatára – átadta Arad várát az orosz csapatoknak. A tábornokok és a tisztek, összesen mintegy kétezren, teljes bizonytalanságban voltak jövődjüket illetően, különösen Kiss Ernő nyugtalankodott sokat. Az oroszok igyekeztek nyugtatni, és azzal biztatták őket, hogy Sándor trónörökös bécsi útja során bizonyosan kieszközli számukra a kegyelmet. Az orosz tisztek valóban jóhiszeműen bíztak az osztrákok nagylelkűségében, s maga Schwarzenberg herceg is hasonlóan gondolkozott ekkor még részleges amnesztiaterve alapján. 16-án azt írta Paszkevicz hercegnek: „A császár, - dicső uralkodóm, - minden biztonnal hajlandó kegyet gyakorolni abban a pillanatban, mihelyt Magyarország visszatér az engedelmesség útjára. Őfelsége maga óhajtáná, hogy a felkelők afelől kétségbe ne hagyassanak, mert ez a bizonyosság talán hozzájárulna ahhoz, hogy megkönnyíts a kötelességükhöz való visszatérést.”⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ Az osztrák és az orosz csapatok közötti rossz viszonyra: Gróf Zichy Ferenc levele Schwarzenberghez. 1849. szeptember 18. Idézi: Andics Erzsébet: A Habsburgok és Romanovok szövetsége. Az 1849. évi magyarországi cári intervenció diplomáciai előtörténete. Bp., 1961. 178. Az ellenszenvet növelte Haynau augusztus 18-án kiadott hadiparancsa, melyben egyedül csak a „győzedelmes császári királyi fegyvereknek” tulajdonította, hogy „a magyar forradalomnak ezer fejű hydráját legyőzték”. Közli: Az aradi vértanúk i. m. 313. Haynau – ismételt felszólítások után – csak két hónappal később, december 16-án kiadott hadseregarancsában szolgáltatott elégtételt a megsértett orosz hadseregnek.

⁶⁰⁶ Gáspár András tábornok naplója. A visszaemlékezését Gáspár tábornok idősebb korában diktálta le, de az irat jelenleg ismeretlen helyen van. Részleteket közöl azonban belőle: Bartha Albert: Az aradi 13 vértanu i. m. 168-169.

⁶⁰⁷ Görgeit hamarosan Klagenfurtba internálták családjával. Lásd: Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. II. 434-437., illetve: Az aradi vértanúk i. m. II. 59-60.

⁶⁰⁸ Schwarzenberg levele Paszkevicshoz. Bécs, 1849. augusztus 16. Közli: Hermann Róbert: I. Ferenc József és a megtorlás. Bp., 2009. 160-161., Idézi: Steier Lajos: Haynau és Paskievics i. m. II. 272.

Nagy nehézségeket okozott eleinte a Sarkadon lévők élelmezése, ezt aztán a környéket jól ismerő honvédtisztek segítségével sikerült megoldani. A kétnapos szakadatlan esőzés, a forró nappalok, a hideg éjek, a nélkülözés, és az újra kitört kolera azonban rövidesen temetővé változtatta a vidéket. Naponta harmincan haltak meg. Ezért Anrep altábornagy úgy döntött, hogy átköltözteti a fogoly tiszteket Gyulára. Így kerültek 21-én délután 3-kor Schweidel tábornoktársaival különböző polgárházakba, tisztársaik pedig gróf Wenckheim József kastélyába, ahol a házigazda igyekezett megtenni mindent vendégeiért. Gondoskodott ellátásukról, esténként zenés társas összejöveleteket rendezett, ahol az orosz tiszteket még csárdást járni is megtanították. „A múltból megfeledkeztünk, és bár aggódtunk a jövő miatt, különböző reményekkel igyekeztünk megnyugtatni magunkat.”

22-én Pongrácz István őrnagy, az I. hadtest volt vezékari főnöke felkereste az együtt lévő tábornokokat és arra bízta őket, hogy szökjenek meg. Nagysándor tábornok erre határozottan azt felelte: „Ha oly kegyetlenek és igaztalanok az osztrákok, végezzenek ki, én a király által szentesített törvényeinket és hazámat védtem, azért meg is halhatok.” Aulich pedig egészen nyugodtan, elszánt hangon mondta: „Édes barátom! Én öreg vagyok, hogy kivándoroljak és kolduljam a kenyerem, szívesen meghalok a hazámért.” Csány is csatlakozott hozzá: „Én is öreg vagyok, hogy bujdoszam, kész vagyok a hazámért bármi módon meghalni.” Pongrácz végül Kiss altábornagyhoz fordult, akit még Galíciából ismert: „emlékezetébe hoztam, hogy említett országban is hogy bántak a lengyelekkel, hogy gyilkoltatták a lengyel nemeseket, a parasztokat felbújtogatva, hogy a felkelést leverjék, sat., de ezen szerencsétlen milliomos úr még most is bízik a muszkák pártfogásában.”⁶⁰⁹

Annál nagyobb volt a csalódás, amikor 22-én este a kastély nagytermében összejöttek és megtudták, hogy osztrák katonák érkeztek Gyulára. 23-án, a foglyok átvételével megbízott Wilhelm Montenuovo vezérőrnagy és Sigmund Reischach vezérőrnagy elrendelte a tábornokok és a tisztek lefegyverzését. „A gyászos, mondhatni utolsó ceremóniára egy földszinti szobát jelöltek ki: a tiszt ott foglalt helyet, de a foglyok nem mentek be a helyiségbe, hanem az ablakon keresztül hajították be neki szablyájukat, és ily módon úgy megdobták őt is, hogy több sebből vérezve végül a földre rogyott.”⁶¹⁰

⁶⁰⁹ Pongrácz István naplója. OSzKK Oct. Hung. 1142. V. k. ff. 65-67., (128-132. o.)

⁶¹⁰ A sarkadi és gyulai eseményekre lásd: F. V. Rüdiger gróf segédtisztjének visszaemlékezése az 1849. évi magyarországi hadjáratra. In: A magyarországi hadjárat 1849 i. m. 545-553., Németh Csaba: A honvédtisztek fegyverletétele Gyulán. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 21. Békéscsaba, 2000. 263-288.

A tábornokok „keserű szemrehányásokkal” illették Poeltenberget, aki jóhiszeműen szorgalmazta az oroszok előtti fegyverletételt. Lelkiismeretfurdalása miatt Poeltenberg még az öngyilkosságra is gondolt.⁶¹¹

A szükséges átadási okmányok elkészültével 24-én indult a fogolymenet Mácsára. A tábornokokat egyenként külön kocsira ültették. Damjanich tábornokot, aki lábsebe kiújulása miatt ekkor még Gyulán maradt ágyban, mert nem volt szállítható állapotban, Haynau rendeletére mégis társai után küldték.⁶¹²

25-én továbbindultak Arad felé. Útközben Franz Piller, az 1. (Császár) könnyűlovasezred főhadnagya megkérdezte Adalberttől, Schweidel fiától, hogy édesapja nem adná-e el neki két lovát. Schweidelnek ugyanis még megvolt „húséges Béla” pej lova és egy „derék sárgája”. Piller 800 forintot ajánlott értük. Schweidel pénzsűkében volt és szeretett volna még száz forintot kapni értük, de fia kérésére előreküldte lovait a menetoszlop elővédjénél tartózkodó főhadnaghoz, anélkül, hogy előre egy fillért is kapott volna értük. És Pillerrel aznap már nem találkozott.⁶¹³

Délután a menet Arad közelébe ért. Haynau rendelete szerint már az egész úton egy császári tisztnek és egy gyalogosnak kellett volna ülnie minden tábornok mellett. Ezenkívül még két lovas-katonának is fedeznie kellett mindegyik kocsit. Az utasítást azonban nem hajtották maradéktalanul végre, ugyanis tiszt csak ekkor, a város határában ült fel a tábornokok mellé. Mindenesetre Aradra már így érkeztek meg, ahol lépésben végigkocsiztak a tisztekkel a városon a kíváncsiskodók, „jobbára kárörvendő emberek” között. A honvédtisztek megaláztatásának ez csak a kezdete volt.⁶¹⁴

Haynau főhadiszállásán újra felvették adataikat, visszaminősítve őket a forradalom előtti rangjukra. A várakozás alatt Schweidel több ismerős császári tiszttel találkozott, akik azonban egy fejbiccentésre sem méltatták. Leiningen a következőket jegyezte fel erről a napról: „Inkább tízszeres halál, mintsem hogy ily meggyalázásokat kelljen védtelen eltűnni.”⁶¹⁵

⁶¹¹ Gáspár András tábornok naplója i. m. 76.

⁶¹² A foglyok átvételére: Az aradi vértanúk i. m. 314-315. (Haynau utasítása Schlik altábornagyhoz), 315. (Haynau átirata Rüdiger grófhhoz), 319-320. (Paszkevincs átirata Haynauhoz), 327-328. (Montenuovo vezérőrnagy Haynauhoz), 328. (Csausz Lajos Damjanich betegségéről), 328-329. (Reischbach vezérőrnagy Haynauhoz és Haynau válasza), 330-332. (Haynau Schönhals altábornagynak), 332-333. (Haynau átirata Rüdiger grófnak és Rüdiger válasza).

⁶¹³ Schweidel József naplója i. m. 146. Schweidel a börtönben naplót írt németül. Az augusztus 25-étől október 6-áig vezetett irat fontos dokumentum a vértanúk fogságban eltöltött napjairól.

⁶¹⁴ Haynau utasítása Schlik altábornagyhoz. Közli: Az aradi vértanúk i. m. 314-315., és Schweidel József naplója i. m. 145.

⁶¹⁵ Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvéd tábornok naplója és feljegyzései. In: Az aradi vértanúk i. m. 122.

Ezután átszállították őket a vár hátsó várnegyszögébe, ahol a tábormokokat párosával a földszinten helyezték el. A tiszteket, így Adalbertet is, a kazamatákba zárták. Schweidel Gáspár Andrással került egy cellába, és miután semmit sem kaptak enni, nyugovóra tértek. Schweidel odaadta a köpenyét takarónak és a málhatáskáját párnának bajtársának, ő pedig szarvasbőrre heveredett. Szükségüket sehol nem tudták elvégezni, ezért Schweidelnek az éjszaka folyamán kétszer is jó szolgálatot tett messzelátója tokja.

26-án, vasárnap már korán felkeltek és felöltöztek a tábormokok. Ahogy Schweidel megjegyzi: „sokat gondoltunk a reggelire, de úgy látszik, Aradon nem szokásos az ilyesmi”. Reggel 8 órakor megjelent Howiger tábormok, várparancsnok, aki megparancsolta, hogy külön zárkába kerüljön mindenki. Így lett Schweidel a 11. helyett a 17. számú cella lakója. „Északra néző, rácsokkal alaposan ellátott szoba; egy játékasztalka, egy kincstári ágy és egy egykorú, három dongalábbal ellátott gyöngye szék a bútorzata cellámnak, melybe a nap sugarai se reggel, se délben, se este nem sütnék be. Szemben egy sövényvel elkerített kert és a valószínűleg a négyszögbe vezető út látható úgy-ahogy.”⁶¹⁶

Miután délben ebédet sem kapott, Schweidel nyersen rászólt a foglárára, hogy vajon halálra akarják-e őket éheztetni, mire azt a barátságtalan választ kapta, hogy „a maguk honvédtisztjei mindent megettek a kávéházban, és most főznek éppen harmadszor”. „Kitartásra intetem tehát gyomromat” – jegyezte meg Schweidel. A foglártól azonban éhen halhatott volna, mert ételt csak másnap este kapott tőle. Szerencséjére azonban nyitva maradt cellája ajtaja, és estefelé a folyosóra kísétálva Schweidel találkozott Láhner tábormokkal, akitől tréfásan megkérdezte, hogy szintén az éhhalál felé vezető úton jár-e. „Testvér, nekem még borom is van” – válaszolta bajtársa, akinek felesége épp élelmet hozott. Láhner nyomban adott egy üveg magyarádi bort és három szál kolbászt társának. Hamarosan megjelent Schweidel egyik ismerőse, aki szintén ételt hozott, „ezzel az éhség okozta hiányérzetet dicsőségesen legyőztük”. Este a porkoláb igencsak csodálkozott a nyitott ajtón és a lakoma maradványain. Az első napok megaláztatásai és nélkülözései megviselték a tábormokokat, Lázár Vilmos ezredes feljegyzése szerint például ezen napok „éveket raboltak el” életéből.⁶¹⁷ Schweidel ironikus naplóbejegyzései arról tanúskodnak, hogy őt nem viselte meg annyira idegileg a

⁶¹⁶ Schweidel József naplója i. m. 145.

⁶¹⁷ Lázár Vilmos 1849-i honvéd ezredes aradi várfogságában kivégeztetése előtt írt emlékirata. In: Az aradi vértanúk i. m. 141.

fogság kezdete. „Megléhetősen nyugodt és szilárd voltam” – írta, csak családja miatt aggódott.⁶¹⁸ Meg volt győződve arról, hogy rövidesen kegyelmet kapnak.

Pedig Haynau tábornok éppen ellenkezőleg tervezte. Már augusztus 18-án azt írta magánlevelében Radetzky tábornagnak, hogy „a lázadóvezéreket fel fogom köttetni, és minden cs. kir. tisztet, aki a forradalmárok szolgálatában állt, agyon fogok lövetni, gyökerestül irtom ki a gázt”. 22-én rögtönítélő bíróság elé állította Ormai (Auffenberg) Norbert ezredest, a honvéd vadászrezdek szervezőjét, akit még aznap kivégeztek. Ha a feldunai hadsereg az osztrákok előtt teszi le a fegyvert, akkor – Haynau tervei szerint – több száz volt császári és királyi tiszt halt volna meg ilyen gyorsított eljárás eredményeként. Azonban 25-én, aznap, amikor a magyar fogolyment Aradra érkezett, Haynaunak levelet kézbesített Grünne gróf, amelyben a császár és az osztrák minisztertanács 20-i határozata volt. Eszerint Haynau meg kellett várnia a bécsi megerősítést az ítéletek végrehajtása előtt. Sok magyar törzstiszt menekült így meg a haláltól, a tábornokok számára viszont ez csak egy rövid haladék volt.⁶¹⁹ Az augusztus közepi részleges amnesztiaterv, amely a tábornokok életét megmentette volna, valamint a 27-i minisztertanács döntése ellenére ugyanis Ferenc József 29-én arra utasította Haynaut, hogy a halálos ítéleteket csak végrehajtásuk után, tudomásulvétel végett kell felterjeszteni. Erre már a 31-i minisztertanács is ilyen határozatot hozott, így Haynau – az uralkodónak köszönhetően – szabad kezet kapott.⁶²⁰

27-én reggel a porkoláb közölte Schweidellel, hogy kihallgatásra fogják vinni. A tábornok egyenruhát öltött, és „örömteljes nyugtalansággal” várta perét.

Az osztrák hadbíróóságok rendszerint tizennégy tagból álltak. Két-két közvitéz, tizedes, őrmester, hadnagy, százados, őrnagy és egy magasabb rangú törzstiszt elnökként, valamint egy hadbíró alkotta a bíróságot. A hadbírónak volt egyedül jogi végzettsége, ő képviselte a vádat és a védelmet is, és fogalmazta meg az előterjesztést az ítéletre. A tábornokok elleni perek inkább hasonlítottak rögtönítélő eljáráshoz, mint bírósági tárgyaláshoz. A vádlottak vallomásai és az általuk benyújtott dokumentumok képezték mindössze a bizonyítási eljárást.

⁶¹⁸ Schweidel József naplója i. m. 145-146.

⁶¹⁹ Haynau tudta, hogy „szörnyű példa”, amit tervez, de szinte kiválasztottnak érezte magát: „Én vagyok az az ember, aki rendet fog teremteni. Nyugodt lelkiismerettel lövöttek agyon százakat is, mert szilárd meggyőződésem, hogy ez az egyetlen mód intő példát szolgáltatni minden jövőző forradalomnak.” Lásd: Az aradi vértanúk i. m. 317-318., továbbá 321-322., 330-332., 334-335.

⁶²⁰ Hermann Róbert: I. Ferenc József és a megtorlás i. m. 36., 77-91.

A jegyzőkönyvbe nem szó szerint kerültek a vallomások, hanem a hadbíró diktálása alapján, így a tábornokok érzelmei és viselkedése csak nehezen érhető tetten.⁶²¹

Az „egyébiránt időrabló haditörvényszéki eljárások”, ahogyan Haynau nevezte, már 25-én megkezdődtek Kiss Ernő altábornagy perével, aki a forradalom előtt ezredesként a legmagasabb rangú császári és királyi tiszt volt a honvédtábornokok között.⁶²² 26-án hallgatták meg Aulichot, Poeltenberget, Láhnert, Törököt és Gáspárt, majd a késő esti időpont miatt lezárták aznapra a jegyzőkönyvet. Másnap Nagysándor és Lenkey meghallgatásával folytatódott a vizsgálat, majd harmadikként szólították Schweidelt. A kihallgatások során a tábornokok tartották magukat a kisjenői megállapodásukhoz. Mindannyian sajnálták, hogy szembe kerültek az osztrák csapatokkal, de igyekeztek ezt saját hibájukon kívülálló okokkal magyarázni. Volt, amikor a környezet fenyegetésétől vagy Windisch-Grätz szigorú eljárásától való félelemmel, és volt, amikor a katonai becsület megtartásával indokolták, hogy még 1849-ben is kitarítottak a honvédsereg oldalán. A Függetlenségi Nyilatkozatot elítélték vallomásukban, és általában ezzel magyarázták, hogy a fegyverletétel mellett döntöttek. Emellett felnagyították konfliktusaikat a magyar hatóságokkal, és kicsinyítették harci érdemeiket.

Schweidel is hasonlóan védte igazát. A kihallgatás 27-én délután kezdődött számára. Először általánosságban (Ad generalia) mondta el röviden személyi adatait, katonai pályafutását, hogy a hadicikkekre megesküdött, végül a honvédseregben betöltött tábornoki rendfokozatát. Aztán részletesen (Ad specialia) is vallomást kellett tenni. Megkérték, hogy kimerítően részletezze azokat a körülményeket, amelyek a magyarokhoz való átállásra készítették. Schweidel kedélyesen beszélt. Elmondta, hogyan vezette haza ezredét, majd hátrált Pákozdig a horvátok elől, ahol megütköztek velük. Ezután üldözték a bánt Parendorfíig, ahol a határátlépéssel kapcsolatban kijelentette: „én tisztikarommal és a Wasa zászlóaljával ellene voltam, kifejezetten tiltakoztunk is, de leszavaztak minket”. A két sikertelen átkelés után ismét tiltakozott, mire a táborba érkező „Kossuth este magához hívatott bennünket, már ágyban volt, és megpróbált megnyugtatni, hogy csak a horvátok ellen megyünk, és hogy semmire sem

⁶²¹ Kivételt képez például gróf Vécsey Károly egy ismert megjegyzése, amely tömören kifejezi a tábornokok nyugodt lelkiismeretének forrását: „... egyébként az a véleményem, hogy a magyar hadsereg nem felkelő hadsereg volt, mint ezt a szájamba akarják adni. Különben is én a hadügyminiszter parancsára, következképp öfelsége a császár parancsára tettem esküt az alkotmányra.” Perét lásd: Az aradi vértanúk i. m. 361-371. Vécsey gróf egyébként nem 25-én érkezett Aradra a többi tábornokkal, csak később, így pere is csak szeptember 3-án kezdődött.

⁶²² Haynau levele I. Ferenc Józsefhez. Arad, 1849. augusztus 26. Ebben kéri az ifjú császárt, hogy ne legyen irgalmas. Közli: Hermann Róbert: I. Ferenc József és a megtorlás i. m. 165-167.

fog sor kerülni, hiszen mi a tisztkartól követelt kötelezvényben kijelentettük, hogy nem vonulunk be Ausztriába, és nem fordítjuk fegyvereinket volt bajtársaink ellen”. Schweidel vallomásában kiemelte, hogyan rendelték a 4. huszárezredet Bécsből és Grazból a magyar hadszíntérre, és hogy az utolsó osztályt már a vészterhes októberi napokban rendelték haza. Kijelentette, hogy szerinte: „Ez kellőképpen bizonyítja, hogy az ezredet csúfosan elárulták, hiszen könnyen máshová irányíthatták és a kísértésektől megmenthették volna”. Így tehát akarata ellenére vett részt a schwechati csatában. A hadbíróóság tudomására hozta Schweidelnek, hogy neki is, mint például Franz Deym ezredesnek, a 9. huszárezred parancsnokának, fel kellett volna használnia az időt a hadszíntérről való távozásra, és ezzel megakadályozhatta volna, hogy Schwechatnál osztrák katonaság ellen kelljen harcolnia. Schweidel erre igyekezett bizonyítani, hogy azonkívül, hogy dandárját „a gyilkos ágyútűz kezdetekor a kiindulási pontról lépésben” előrevezette, semmi további részt nem vett a csatában. Többet, illetve máskor pedig nem küzdött császári csapatokkal, hiszen azóta kardot sem húzott. Az 1848 novemberének és decemberének eseményeiről hallgatott. Azt mondta a bíróságnak, hogy „beteget jelentettem, és Pozsonyba mentem, mert reménykedtem a kiegyezésben. Csalódnom kellett...”. Windisch-Grätz december közepi támadásakor nem hagyhatta becsülettel el a hadosztályt, bár Görgei és Csány nyilatkozata miatt, amelyeket a trónralépő Ferenc Józseffel szemben adtak ki, már Zurányban beteget jelentett. Rövidesen Győrbe ment, és szilárdan elhatározta, hogy többé soha nem fog Ausztria ellen harcolni, hanem beteg lesz. Ezután családjával élt nyugodtan, míg Nagyváradon szemrehányást tettek neki, és „a szégyen elkerülése kedvéért” kijelentette, hogy békealkalmazást elfogad. Így lett Pest városparancsnoka, de csak igazgatási kérdésekkel foglalkozott, és segített az osztrák foglyok és nyugállományú tisztek helyzetén, „amennyire tehettem, anélkül, hogy gyanúba fogjanak”. Már a pesti állást is csak azért fogadta el, hogy Görgeihez csatlakozhasson, mert az a hír járta, hogy ő megbékélést óhajtott. Ezért vett részt a világosi kapitulációban is. Arra a kérdésre, hogy miért nem jelentkezett önként Windisch-Grätz-nél, Schweidel azt válaszolta, hogy elrettentette a báró Wiedersperg őrnaggyal és gróf Lázár György tábornokkal szemben alkalmazott szigor, és remélte, hogy „eljön az enyhébb elbánás időpontja”.⁶²³ A kihallgatás végén kijelentette, hogy véleménye szerint nem követte el a lázadás büntetést, mert december 14-e óta nem teljesített „tényleges szolgálatot”. Miután felolvasták neki vallomását, azt

⁶²³ A januárban Pesten Windisch-Grätznél jelentkező mindkét tisztet 10 évi várfogságra ítélték. Az ítélet egyébként valóban elrémített sok ingadozót, de mint korábban láthattuk, Schweidel nem tartozott közéjük – mégha itt másképp is állítja be.

Schweidel aláírásával is megerősítette, és családjára való tekintettel kíméletet kért.⁶²⁴ Mikor késő este, a kihallgatás után visszavezették cellájába, a vacsora ott várta az asztalon – teljesen kihűlve.

Schweidel után hallgatták ki Knezićet, Leiningent, Dessewffyt, Lázár ezredest, és Damjanichot. Leiningen, amikor tábornoktársáról faggatták, azt vallotta: „Schweidel tábornokot sohasem láttam a hadseregnél, és csak most, a kapitulációkor ismertem meg”.⁶²⁵

Schweidel visszatérve zárkájába, még aznap este levélírásba fogott. Egyet írt sógorának, Latinovits Benjáminnak, melyben kérte, hogy küldjön valakit lovaiért. Tartsa az állatokat Legyenpusztán vagy valahol máshol, amíg jól el tudja adni őket, mert nagyon kevés pénz van. Ezenkívül kérte sógorát, vigasztalja feleségét: „biztos lehet benne, hogy legalábbis rám vonatkozóan csak kedvező és megfelelő anyagi ellátásomat biztosító ítéletet hozhatnak, remélem, hogy hamarosan karomba zárhatlak benneteket”.⁶²⁶

Egy másik levelet is írt még, Alois von Howiger vezérőrnagynak, az aradi vár új parancsnokának. Ebben kérte, hogy fiát a 9. számú kazamatából magához vehesse, vagy legalább időnként meglátogathassa őt Adalbert, és így megoszthassa vele azt a keveset, amije van. Kérte továbbá egy tizedes kirendelését, akit elküldhet Piller főhadnagyhoz, hogy lovait visszaszerezhesse. Howiger egy ceruzával írt üzenettel válaszolt a levelére Schweidelnek: „hatalmamban áll”. Schweidel tehát kérte a porkolábot, hogy intézkedjen az ügyben. Rövidesen azonban megjelent a várparancsnok a cellában, ingerülten és haragosan felelősségre vonta a fogoly tábornokot, hogy merészelte a tizedes kirendelését kérni, mikor megírta, hogy nem áll hatalmában. Schweidel hiába próbálta meggyőzni arról, hogy elfelejtette beírni a „nem” szócskát: „rajtam ragadt a tapintatlanság vádja, és még az a kár is ért, hogy a két lovam odaveszett, pedig az értékük legalább ezer forint volt”. Ráadásul éppen a cellában volt a Schweidelt látogató Nina is, akit Howiger szintén legorombított, hiába mutatták be neki a térparancsnokság látogatási engedélyét. Schweidelnek nagyon nehezeére esett tétlenül végignézni, a várparancsnok megalázó viselkedését.⁶²⁷

⁶²⁴ Schweidel első kihallgatására lásd: Az aradi vértanúk i. m. 384-386., és Schweidel József naplója i. m. 146-147.

⁶²⁵ Leiningen 1848-ban még a Délvidéken harcolt a szerbek ellen, így valóban nem találkozhatott akkor Schweidellel. Vallomását lásd: Az aradi vértanúk i. m. 388.

⁶²⁶ Schweidel levele Latinovits Benjáminnak. Közli: Az aradi vértanúk i. m. 188-189. Utal rá: Schweidel József naplója i. m. 147.

⁶²⁷ Schweidel József naplója i. m. 147. Az üggyhez hozzátartozik, hogy Haynau épp az előző nap vonta felelősségre levélben Howigert a honvédtiszteket látogatók bejárása miatt, és kilátásba helyezte a várparancsnok bírói eljárás alá vonását. Ez persze nem menti, de magyarázza Howiger ingerült viselkedését. Haynau levelét közli: Az aradi vértanúk i. m. 336. Egyébként Schweidel augusztus 29-én ír lovairol utoljára naplójába:

Augusztus végétől tehát tilos volt látogatni a tábormokokat. Schweidelhez eddig bejárt „Nina” és „Tóni” – ahogyan naplójában nevezi őket. Kilétük egyelőre kérdéses. Elképzelhető, hogy Nina a cselédlánya volt, aki egyébként már Aradra menet is élelmezte a fogoly tábormokokat.⁶²⁸ A börtönben is segítségére volt Schweidelnek, de szeptemberben – hiába próbálkozott – már nem engedték be a várba. Így az élelmezés is megnehezült. Az ellátás ugyanis az első napok után is nagyon sanyarú volt. Öt tábormokra jutott egy szolga, aki a rendelkezésükre állt, de valójában nem sokat foglalkozott velük. Napi egy ezüst forintot kaptak a foglyok, de a szolga olyan drágán hozott csak ételt és italt, hogy Schweidel pénzsűkében volt.⁶²⁹ Az étel általában romlott és bűdös volt, így Schweidel kénytelen volt többször is kiönteni az ablakon. „A szolga ... ravasz egy fickó, és azt hiszem, hogy a pénz felét zsebre vágja, és azt hoz, amit akar; nem hiszem, hogy ilyen cudarul akarjanak bánni velünk” – jegyezte fel naplójába.⁶³⁰ Rövidesen azonban a szolgát is elvitték, és így nagyon kétségessé vált az étkezés. Általában a városból egy asszony küldött kis élelmet és tejet, néha előfordult, hogy a foglár hozott vacsorát. Mindenesetre ha feleslege volt Schweidelnek, nyomban átküldte fiának, és volt, mikor Adalbert segített édesapján szőlővel és borral – estebéd helyett.⁶³¹

Közben őrt állítottak Schweidel cellája elé és egyre szigorúbban figyeltek a tábormokokra: „most már csak az hiányzik, hogy vasra verjenek bennünket, és az ablakokat bedesztkázzák”. Ha nem is deszkázták be az ablakokat, de nagy szalmacsóvát kötözték a rácsára, „talán azért, hogy az ő fokozottabban figyeljen ezekre a helyekre, talán azért, hogy személyünket megalázó fényben tüntessék fel”⁶³²

Az ablak volt az egyetlen kilátása a szabad világra. Különösen fontos volt ez a kapocs, mivel nagyon unalmasan és magányosan teltek a napok: „A délután elég egyhangúan telik el: egy szivar, egy pipa dohány, kibámulni az ablakon, nézni a kis verebeket, hallgatni a

„Hűséges Béla lovam és szegény derék sárgám ezek szerint odavan – és velük odavan a remény is, hogy egy kis tartalékpénzre tehessek szert”. Schweidel József naplója i. m. 148.

⁶²⁸ Ezért nem valószínű, hogy nővére lett volna, akit szintén Annának (Nina) hívtak. Schweidel egy helyen naplójában „kis Ninának” nevezi, aki „merő szívjósból enivalót és híreket hoz”. Schweidel József naplója i. m. 145-149., Ráadásul 27-én Latinovits Benjáminnak írt levelet, aki Anna nővérenek férje volt. Aradról egyébként Lukátsyék is küldtek párszor élelmet a tábormoknak.

⁶²⁹ Schweidelnek 922 forint 30 krajcárja volt Kossuth-bankóban, ez azonban ekkor már érvénytelennek számított. Ezen kívül volt 10 forintja osztrák bankjegyekben és néhány aranya, de ehhez csak végszükség esetén akart nyúlni. Schweidel József naplója i. m. 149., 152.

⁶³⁰ Lásd Poeltenberg Ernő levelét feleségének. Arad, 1849. szeptember 30. Közli: Rosonczy Ildikó: Poeltenberg Ernő honvédtábornok aradi levelei. Folia Historica 9. Bp., 1981. 54-55., Az aradi vértanúk i. m. 185-186., valamint Schweidel József naplója i. m. 148.

⁶³¹ „Senki sem törődik velem, nem tudom, a többieknek is így megy-e a sora; de ha az ablakon keresztül vagy cédulák segítségével nem tudnám megszerezni a legszükségesebb élelmiszereket, éhen kellene halnom” – írta szeptember 6-án. Schweidel József naplója i. m. 150.

⁶³² Schweidel József naplója i. m. 151.

csevegésüket, kihajítani egy-egy darabka kenyeret, és csodálkozni, hogyan kapják el a sebes röptű fecskék egyiket-másikat.” Az ablak alatt gyakran mentek el emberek is, de mindig a túloldalon: „azt hihetné az ember, hogy merő szerénységből és tapintatból. De a hangos füttyülésük és dúdolgatásuk hallatán kísértésbe esik az ember, hogy inkább az ellenkezőjét gondolja”. Schweidelnek sikerült némelyikkel beszélnie is, például Georg von Kostyn lovaggal, aki 1848-ban a 4. huszárezredben volt hadnagy, de osztrák szolgálatban maradt. Schweidel néhány apróságot kért tőle a városból, melyeknek beszerzését Kostyn meg is ígérte, de legközelebb elfordítva arcát, messzire elkerülte volt felettese börtönablakát. A szerencse forgandóságát, de a becsület állandóságát viszont nem hazudtolta meg Karl von Schloissnigg lovag, aki megállt az utcán és köszöntötte Schweidelt, aki nemrég őt látogatta meg hasonló körülmények között.⁶³³

A végtelenül hosszúnak tűnő napok elviselésére Schweidel naplót vezetett felesége részére. Ezenkívül olvasott, ugyanis az aradi könyvtárból olcsón lehetett kölcsönözni könyveket. Schweidelnek fia is, de főképpen Vécsey Károly gróf küldött ezekből az olvasnivalókból. Így foglalta el magát néhány napig Alexander Dumas: A három testőr című regényével. Máskor azonban az olvasás sem adott nyugalmat, ilyenkor gondolatai „a valószínűtlenségek végtelen terein kóboroltak”. Sokat gondolkozott hivatásáról: „katonai, világi pályafutásomat azonban szerencsétlennek mondhatom: ha valaki harmincnégy évi kiváló és elismerten buzgó szolgálattal csak őrnagyi rangra viszi nagy nehezen, és éppen eljut odáig, hogy alezredes legyen belőle, és akkor szerencsétlenségére olyan helyzetbe kerül, amelyből a legcsekélyebb tisztesség és lelkiismeret birtokában sem szabadulhat az ember – ezt csakis Isten akaratának, eleve elrendelésnek nevezhetem”. Az elmúlt esztendő eseményei is foglalkoztatták: „az utolsó pillanatilag, a schwechati katasztrófaig szüntelenül abban a hiszemben, abban a szilárd meggyőződésben voltunk, hogy Ferdinánd császár mit sem tud erről a hallatlan katonai lázadásról, amely minden császári parancsnak ellene szegült”. A hadbíróági vallomáshoz hasonlóan naplójában is kijelenti: „Elég! A 4. huszárezredet felelőtlenül elárulták. – Az illetők Isten színe előtt felelni fognak érte.”⁶³⁴

A legtöbbet azért a családján töprengett, várva a híreket otthonról. Különösen feleségét féltette, érte imádkozott. Szeptember 8-án visszagondolt a máriaradnai kegyhelyen tett családi látogatásra, ami éppen húsz évvel azelőtt történt. Kívánságai, igazodva a körülményekhez, szerények voltak: „éjszaka édes álom az övéinek karjaiban, nappal jó tej, jó leves, egy kis

⁶³³ „Bolondokháza ez a világ” – jegyezte fel ezzel kapcsolatban. Schweidel József naplója i. m. 148-153.

⁶³⁴ Schweidel József naplója i. m. 151.

gyümölcs, néha a kalandozó gondolatoknak szeretteihez szóló és galambpostán vagy a vonuló felhők szárnyán küldött levél formájába öntése”.

Valódi levelezést szeretteivel nehezen folytathatott. Schweidelnek kilenc leveléről és három beadványáról tudunk naplója alapján, de ezek közül csak az augusztus 27-én, sógorának írt levél és egy beadványa van meg.⁶³⁵ Családjának írt üzeneteit ritkán tudta elküldeni, mert csak a főporkoláb volt feljogosítva, hogy a foglyoktól irományokat vegyen át, de ő csak hetente egyszer volt megtalálható. Ezeket Howiger várparancsnok átnézte, és ezután kerültek csak elküldésre.⁶³⁶ Tudjuk, hogy Schweidelt és tábornoktársait augusztus 28-án meglátogatta Schlik altábornagy, egy osztrák tábornok és tíz fő kíséretében, aki „igen tisztességes hangon megkérdezte”, hogy nem szenvednek-e hiányt valamiben, és ha kívánságuk van, hozzá fordulhatnak. Ezen felbuzdulva 30-án Schweidel levelet írt Schlik altábornagynak, de reményei megcsalták, mert írásának nem lett fogantója.⁶³⁷ Feleségének, Domicellának augusztus 31-én, szeptember 23-án és 29-én írt vigasztaló sorokat, de tartalmuk ismeretlen. Október legelején is írt egy levelet asszonyának, biztatta, hogy a hónap közepén már Pesten lesz, és együtt intézhetik a családi ügyeket.⁶³⁸ Leveli közül volt, amelyiket az ablakon keresztül az arra járók segítségével küldött el. Szeptember 14-én Romanovits Teofilnak és édesanyjának írt. A Romanovits-család régi barátjuk volt, már gyermekei keresztszülei között is találhatunk Romanovitsokat.⁶³⁹

Schweidel nagyon várta otthonról a leveleket, de azok lassan jöttek. Felesége szeptember 3-án írt levelét 9-én kapta csak meg: „örömben és megindultságomban könnyeztem; most már sokkal nyugodtabb vagyok, mert tudom, hogy édes, drága feleségem és gyermekeim ugyanúgy bizakodnak, mint én. Isten igazságossága és az uralkodó szelídsége és nagylelkűsége mindent jóra fog fordítani”.⁶⁴⁰ 15-én Schweidel rossz híreket kapott feleségéről Latinovits Mórictól, Anna nővére és Latinovits Benjamin gyermekétől, valamint „Fidéltől”: „mindkettő leveléből azt veszem ki, hogy szeretett lelkem (Domicella) a fogságom okozta fájdalmakat nem tudja tovább elviselni”. Aznap délután azonban felesége írását is megkapta,

⁶³⁵ Három beadványa készült el, az elsőt Howiger vezérőrnagynak írta (ezt már ismertettük), a másodikról csak említést tesz, a harmadikat pedig a hadbírósnak írta (ez megvan).

⁶³⁶ Schweidel József naplója i. m. 153.

⁶³⁷ Ebben a levélben Schweidel részletesen leírta a horvátok benyomulása óta történeteket, és említést tett magyar bankjegyei beváltásáról is. Lásd: Schweidel József naplója i. m. 149., valamint gróf Leiningen-Westerburg Károly feljegyzései i. m. 122.

⁶³⁸ A levél szintén lappang, csak utalásból ismerjük: Vajda Emil i. m. 108., Hamvay Ödön i. m. 216.

⁶³⁹ Schweidel legkisebb lányának Romanovits Júlia volt a keresztyánya. KAW Taufmatriken des Hus.-Reg. Nr.4. 1845. (Matriken, Band 02833). Schweidelnek 210 forinttal tartozott Romanovits Félix ügyvéd, Romanovits Péternek pedig a tábornok tartozott 174 forint 31 krajcárral.

⁶⁴⁰ Schweidel József naplója i. m. 151-152.

amely megnyugtatta. Domicella leírta találkozását Liechtenstein herceggel. Férje fogságba kerülése után ugyanis az asszony legidősebb lányával meghallgatást kért Pesten herceg Liechtenstein altábornagytól, aki a komáromi ostromsereghez utazott Haynau helyettese volt. Azt kérték a hercegtől, hogy Schweidel tekintélyes és jómódú rokonainak kezessége mellett Pestre jöhessen, és magát szabadlábbon az itteni haditörvényszék előtt védelmezhesse. Liechtenstein azzal nyugtatta Domicellát, hogy ha elítélik is, kegyelmet fog kapni férje. Schweidel ezzel kapcsolatban feljegyzi: „adja Isten, hogy jó reményeim ezúttal teljesedjenek”.⁶⁴¹ Felesége 20-án írt utolsó levelét Schweidel 28-án kapta kézhez, személyesen nem találkozhattak. Fiával viszont – Howigerhez írt kérelme eredményeként – találkozhatott szeptember 11-én néhány órára.

A fogoly tábornokok nem beszélhettek egymással, de cédulák segítségével tartották a kapcsolatot. Ezeken a különböző forrásokból kapott híreket küldték át egymásnak, sokszor buzdítva a társakat. Schweidel és Leiningen feljegyzéseiből tudjuk, hogy Lázár bizakodott, Vécsey szintén és mindig a legfurcsább híreket küldte, Damjanich férfiasan várta az ítéletet.

A börtönéletet Schweidel számára tovább nehezítette egészségi állapota. Sok kellemetlenséget okozott neki a rendszertelen étkezés okozta gyomorfájás és hasmenés. Ennél súlyosabb probléma volt, hogy sömörös betegségének a cella levegője nem kedvezett: „A kiütés kezd kellemetlenné válni az altestemen; erre aztán semmi szükség! Különösen az árt az egészségemnek, hogy sohasem élvezhetem a napsütést; már most is sokat fagyoskodom, nem tudok átmelegedni; mi lesz majd velem a télen?” – írta 2-án. Ezenkívül nagyothallása is egyre nyomasztóbb volt számára: „Minden sorstársam hallja a jövők-menők egy-egy szavát, az órát, a dobpergést, a ház neszeit-zörejeit, a kutyák ugatását, igen, nekem mindebből semmi sem jut”. Azért a hónap folyamán, amikor büntetés-végrehajtás van a várudvaron, a honvédek jajkiáltásai mégis eljutottak a füléhez.⁶⁴²

Az első hadbírószági kihallgatás után Schweidel úgy gondolta, hogy rövidesen kegyelmet kapnak. Már szeptember 2-án, mikor osztrák tábornokok érkezését látta a börtönablakból, azt hitte, hogy elérkezett a szabadulás órája. A következő napokban is erősen bízott benne, hogy ha még el is ítélik őket, október 4-én, a császár névnapján, amnesztiában részesülnek.⁶⁴³

⁶⁴¹ A találkozásra lásd: Az 1848- és 1849-diki magyar szabadságharc kitünőbb vértanuinak emlékkönyve i. m. (lapszám nélkül), Schweidel József naplója i. m. 152., Vasárnapi Ujság 40. sz. 1890. október 5. 647.

⁶⁴² Schweidel József naplója i. m. 149-150. Ehhez és a tábornokok kapcsolattartásához tartozik Leiningen rövid feljegyzése. Tiszti Lajos szerint Leiningen szomszédja volt Schweidelnek. Leiningen naplójában pedig azt olvashatjuk: „Szomszédom jobbra. Mulas az ablaknál (siket), rejtett beszélgetés.” Leiningen-Westerburg Károly feljegyzései i. m. 122., és Tiszti Lajos: Az aradi várban. In: Aradi vértanúk albuma i. m. 107.

⁶⁴³ Schweidel József naplója i. m. 149-150.

Ekkoriban írhatta azt a levelét feleségének Pestre, amit csak utalásból ismerünk, és amelyben vigasztalta nejét, hogy október 15-én legkésőbb otthon lesz.⁶⁴⁴

Szeptember 12-én a porkoláb 19 forintot adott át Schweidelnek, az augusztus 25. és szeptember 12. közötti illetményét: „harmincöt évig ritka odaadással szolgáltam uralkodómat és az államot minden rendfokozatomban, és most megint oda jutottam, hogy csak hadnagyi illetményt kapok, és azt is csak kegyelemből – ki tudja, mi vár rám még ezután?” – jegyezte fel.⁶⁴⁵

A második kihallgatás 12-én kezdődött Aulich tábornok perével, majd Láhner, Poeltenberg, Török, Gáspár, Nagysándor, Lenkey kihallgatásával folytatódott. Schweidelt 15-én délelőtt szólították a Karl Ernst törzshadbíró vezette törvényszék elé. Miután a kezébe adták az 1848. október 3-i királyi nyilatkozatot, megkérdezték, miért nem tért vissza ennek alapján a császári zászló alá. Schweidel azonban tagadta, hogy hallott volna erről a manifesztumról, és azt állította, hogy társai sem tudtak róla. Ezután átadták neki Windisch-Grätz november 12-i felhívását, Schweidel – vallomása szerint – azonban ezt sem ismerte, hiszen ekkor már Pozsonyban volt. A hadbíróság szerint ő is elkövette a lázadás vétségét, mert harcolt Schwechátnál az osztrák csapatok ellen. A tábornok itt megint arra hivatkozott, hogy ellenezte a határátlépést, és a csatában nem harcolt ténylegesen. Egyébként sem tehetett semmit, ahogy mondta: „teljesen egyedül voltam, minden oldalról kémek is vettek körül, és mint magyar nem merhettem távozni sem, mert attól tarthattam, hogy agyonvernek”. Azt viszont elismerte, hogy Móga közölte velük Windisch-Grätz októberi felhívását a hadsereghez. Ezekon kívül még megmutatták Schweidelnek az OHB rendeletét, amely megengedte a császári királyi tiszteknek az elbocsátást, de Schweidel erről sem tudott. Megkérdezték tőle, mivel tudja igazolni, hogy Schwechát után nem harcolt, mire ő benyújtotta szabadságos leveleit. A hadbíró elmondta neki, hogy április 14-e után a felségsértés büntetését is elkövette, mivel elfogadta a városparancsnoki állást. Schweidel válaszában ismét kifejtette, hogy így közelebb kerülhetett Görgeihez, aki a megegyezést kereste, ezenkívül visszarettenette az osztrák szigor az önkéntes jelentkezéstől, valamint, hogy a hadifoglyok és betegek érdekében sokat tevékenykedett. Végül a harmadosztályú érdemrendjével kapcsolatosan elmondta, hogy ezt csak a horvátok elleni pákozdi csatáért kapta, és el kellett fogadnia, nem utasíthatta vissza. A

⁶⁴⁴ Bácska (Zombor) 79. sz. 1902. október 14. 2.

⁶⁴⁵ Schweidel József naplója i. m. 152.

hadbíró által lediktált vallomást megerősítette, és kérte figyelembevételét, hogy akarata ellenére, a hadsereggel együtt került „szomorú helyzetbe”.⁶⁴⁶

Miután elvezették, aznap még meghallgatták Knezićet, Leiningent, Dessewffyt, Lázárt és Damjanichot. Damjanichtól is megkérdezték, mint Leiningentől három héttel korábban, hogy Schweidel részt vett-e további harcokban, és Damjanich is igazolta tábornoktársát: „...tudomásom szerint sohasem szolgált ténylegesen nálunk, és őt csak Pesten, június hónapban láttam mint városparancsnokot”.⁶⁴⁷

Schweidelt nagyon lehangolták a súlyos vádpontok, még másnap is nehezen rendezte gondolatait. Ráadásul kapott egy 11-i újságot, amitől még jobban elkeseredett, mert irigykedve, óva intett az amnesziától. Aznap, mégiscsak összeszedve gondolatait, írt egy beadványt a haditörvényszékhez, melyben összegezte azokat a „mentő körülményeket”, amelyek szerepet játszottak abban, hogy elfogadta a pesti városparancsnoki tisztséget. Ezek között szerepelt, hogy kénytelen volt békealkalmazást vállalni, mert előtte csak ennek feltételével kapott betegszabadságot. Ezenkívül közelebb akart kerülni a feldunai hadsereghez, egy esetleges kapituláció miatt. Továbbá el kellett tartania valamiből héttagú családját, akik már Pesten várták. Ráadásul a budai kénes fürdők használtak betegsége ellen. Végül így segíthetett sok osztrák tisztén. Hangsúlyozta, hogy tehát nem az április 14-i Függetlenségi Nyilatkozat miatt vállalta a feladatot, mert az, ahogy írta: „lelkem mélyéig undorral és keserűséggel töltött el”. Ezért kérte, hogy a felségsértés vádját ejtsék ellene. Beadványa végén pedig kérte, hogy a nála lévő magyar bankjegyeket, 962 forint 30 krajcárt vegyék át tőle, nyugta ellenében, mert azt remélte, hogy családja számára legalább részleges kárpótlást kaphat belőle.⁶⁴⁸

Pár nappal később a porkoláb el is akarta venni Schweideltől a pénzt, de olyan szemtelenül tette, hogy a tábornok nem volt hajlandó odaadni neki. A vitát a törzsfoglár váratlan megjelenése oldotta meg, neki Schweidel átadta megmaradt Kossuth-bankóit, de nyugtát tőle sem kapott, helyette csak a „Befe!” nyers parancsszót, mellyel visszarendelte őt cellájába.

Az elkövetkező napok egyhangúan teltek. Beköszöntött az ősz, gyakran esett. Schweidel bajtársaiért aggódott, hiszen rövid időn belül Vécseyt Temesvárra szállították, Lenkeyn pedig

⁶⁴⁶ A második kihallgatást lásd: Az aradi vértanúk i. m. 407-408.

⁶⁴⁷ Az aradi vértanúk i. m. 413.

⁶⁴⁸ A beadványt lásd: Az aradi vértanúk i. m. 414-415. Rajta kívül még hat tábornoktársa írt beadványt második kihallgatása után.

az örület jelei mutatkoztak.⁶⁴⁹ Továbbra is családjára gondolt a legtöbbit. Mikor azon elmélkedett, hogy mit jelent „egy becsületes, öreg szolga, egy családapa, egy férj”, azaz saját maga számára a „haditörvényszék” szónak csak a kimondása, akkor is megjegyzi: „szeretett feleségének boldoggá tételét tartotta legfontosabb, egyetlen céljának”. Vigaszt adott számára, hogy ablakából ferdén rálátott a templomkapura, és így 23-án „lélekben igaz áhítattal és haszonnal” végighallgathatta az ünnepi szertartást. Ez volt fogsága alatt az első szentmiséje.⁶⁵⁰

26-án délelőtt újra a hadbírótság elé szólították a tábornokokat. Ernst törzshadbíró addigra készítette ugyanis el a Tárgyalásvezetői előterjesztést (Votum informativum). Ez tartalmazta az elhangzott vallomások, és az esetleges enyhítő körülményeket. Ha nem volt a haditörvényszék tagjai ellen alapos ellenvetésük, és más előadnivalójuk, a tábornokoknak meg kellett erősíteniük még egyszer vallomásukat. Schweidel csak annyit fűzött hozzá, hogy kérte 16-ai beadványának figyelembevételét. A foglyokat egyenként hallgatták ki, amire ráment az egész délelőtt, és ezalatt a tábornokok a folyosón, kivételesen, együtt várakozhattak. Volt miről beszélgetniük: „négy és fél hosszú hét után most láttuk egymást először viszont, mi, sorstársak”.

A büntetési javaslatot azonban még nem ismertették előttük, pedig ez alapján a hadbírótság aznap az ítéletet is megszavazta. Ernst törzshadbíró előterjesztése szerint az enyhítő körülmények legfeljebb csak kegyelmi úton voltak figyelembe vehetők. A vádlottaknak, a zavaros kezdeti idők után, csatlakozniuk kellett volna a császári csapatokhoz. Az irat szerint külön felelősség terheli őket, „hiszen csak az ő munkásságuk és erélyük következtében érte el a magyar hadsereg azt az ellenállóképességét és felépítését, amelynek következtében a lázadás elnyomására minden erőt meg kellett feszíteni”. Ernst szerint a „jellemszilárdság hiánya” volt, ami a vádlottakat letérítette a helyes ösvényről. Az előterjesztés sorra veszi a mentségeket, így Schweidel esetében is. Végeredményként pedig „az 5. hadicikket és vele kapcsolatban a Mária Terézia-féle bűnvádi perrendtartás 61. cikkelyét”, valamint a császári és királyi nyilatkozatokat, és a fővezéri kiáltványokat alkalmazva előterjesztette javaslatát a törzshadbíró. Eszerint a vádlottak rangjuk és minden ingó és ingatlan vagyonuk elvesztése mellett kötél általi halállal büntetendők. Egyedül Schweidel József büntetendő lőpor és golyó

⁶⁴⁹ Lenkey János tábornok megőrülésének első jelei 15-én mutatkoztak, furcsa beadványa kapcsán. Betegsége – mely napról-napra rosszabbodott – könnyen lehet, hogy szerzett volt, de közrejátszottak a börtönben átélt megaláztatások is. Schweidel naplójában megjegyzi: „Isten óvja meg, öntse belé a hit, remény és szeretet vigaszát”. Schweidel József naplója i. m. 153.

⁶⁵⁰ Schweidel József naplója i. m. 153.

általi halállal, őrnagyi rangjának és bárhol található ingó és ingatlan vagyonának elvesztése mellett. Ezen kívül Lenkeyvel kapcsolatos javaslatát függőben hagyta, állapota miatt. Gáspár András pedig – mert felségsértést nem követett el – 10 évi várfogsággal büntetendő, rangja elvesztése mellett. A bíróság tagjai tanácskozás után megszavazták az előterjesztést, így az ítélet ugyanezeket a büntetéseket tartalmazta. Egyúttal Ernst törzshadbíró és Johann Moser ezredes, a hadbíró elnöke kegyelmi előterjesztést csatolt az ítélethez Dessewffy, Lázár, Poeltenberg és Schweidel számára, „melyek célja korántsem a büntetés elengedése, csupán megváltoztatása”. Az első két vádlott esetében azért, mert osztrák csapatok előtt tették le a fegyvert, Poeltenberget pedig megbánása és kezdeti tiltakozása a Magyarországra vezénylés ellen tette alkalmassá, hogy kegyelemre ajánlják, illetve hogy javasolják lőpor és golyó általi halálra enyhíteni büntetésüket. Schweidel esetében azért folyamodtak kegyelemért, mert a vádlott csak a schwecháti csatában harcolt, egyébként békealkalmazást vállalt kényszerűségből, és Pesten „jó szolgálatokat” tett fogoly osztrák tiszteknek, valamint – ahogy a kérvény megjegyzi – „nagyon csekély szellemi képességekkel rendelkezik”.⁶⁵¹

Az ítéleteket, csatolva a kegyelmi felterjesztést és az egyéb iratokat, megerősítésre Haynau tábornagyhoz küldték, aki ekkor a komáromi ostromsereg ácsi főhadiszállásán tartózkodott.

Schweidel hadbírói védekezése sok szempontból hasonlított társaiéhoz, igyekezve a haditörvényszék előtt más szemszögből beállítani az eseményeket. Ezért aztán a vallomások több esetben nem fedték le teljesen a történeteket. Jó példa erre Schweidel magyar kitüntetése, amelyet valójában nemcsak Pákozderért, hanem Schwechatért is kapott, ráadásul a saját kérésére. Mindenesetre Schweidelnek, betegségéből fakadó kimaradása az 1849-es év harci cselekményeiből most olyan helyzetet teremtett, hogy neki volt a vádlott vezérek közül a legnagyobb esélye arra, hogy halálos ítéletét hosszú börtönbüntetésre változtatja Haynau.

26-án Schweidel tehát úgy tért vissza cellájába, hogy az ítéleteket még nem ismerte. A tábornoktársaival történt találkozásakor Poeltenberg azzal biztatott, hogy az oroszok nem hagyják cserben őket.⁶⁵² Schweidel inkább a császári kegyelemben bízott. 29-én a hadbíró irodájába rendelték, ahol újra találkozhatott fiával és a szintén rab Csunkó Antallal, aki alatta

⁶⁵¹ A Tárgyalásvezetői előterjesztést, az ítéleteket és a kegyelmi felterjesztést közli: Az aradi vértanúk i. m. 420-440. Eszerint Damjanich mellett Nagysándor is azt vallotta, hogy „Pestnek a lázadóktól való rövid megszállása idején június hónapban Schweidel ott városparancsnokként működött”. Uo. 427. Kiss Ernő és gróf Vécsey Károly ítélete (az előbbi lőpor és golyó, az utóbbi kötél általi halál) már szeptember 21-én elkészült. Az aradi vértanúk i. m. 341-371.

⁶⁵² Gáspár András tábornok naplója i. m. 214., és Leiningen-Westerburg Károly visszaemlékezései i. m. 123.

szolgált kapitányként a 4. huszárezredben. „Kölcsönösen vigasztaltuk egymást, de inkább nekem kellett bátorságot csöpögtetnem beléjük, mert úgy láttam, hogy engem sokkal kevésbé nyugtalanít a sorsunk, mint őket.”⁶⁵³

Szeptember utolsó napjaiban kitört Schweidel börtönablakának egyik táblája, és rettenetes huzat volt a cellában. A porkolábok azonban nem igyekeztek a kijavításával. A fogoly tábornok két hálókabát és egy körköpönyeg alatt is csak nehezen tudta kényelembe helyezni magát. A belső reménykedés ellenére egyre hidegebb és barátságtalanabb volt a börtön, jelezve október közeledtét.

⁶⁵³ Schweidel József naplója i. m. 154. Csunkó Antal a szabadságharc végén már őrnagy lett, a naplóban Berti néven is szerepel. Később 12 évi várfogságra ítélték, 1851-ben halt meg az aradi börtönben. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek i. m. 292.

X.

„Október napjai – mint az örökkévalóság”

„Ez a hónap a vágyakozás hónapja lesz, mert bizakodva remélem, hogy jószágos uralkodónk jogosan kegyelmet fog adni valamennyiünknek” – írta naplójába Schweidel október első napján. Ugyanaznap az ácsi főhadiszálláson azonban Haynau aláírta a tábornokok halálos ítéletét: „Kihirdetendő és végrehajtandó”. Kegyelmet csak Dessewffy és Lázár esetében gyakorolt, őket lőpor és golyó általi halállal büntette.⁶⁵⁴ Utasította Ernst törzshadbíró, hogy az ítéleteket már huszonnégy órával a kihirdetés után hajtsák végre, és a történeteket haladéktalanul jelentsék neki. Haynau megbízásából főhadsegédje, Johann Susan vezérőrnagy is levelet írt Ernstnek, melyben megparancsolta, hogy a kivégzésekre „reggel, kellő időben kerüljön sor, hogy az elítéltek elrettentő példaként egész nap közszemlére legyenek kitéve a vesztőhelyen.” Majd pedig a végrehajtás után a hadbírótság nyomban írjon rövid tudósítást, amit majd közzé lehet tenni az újságokban is. Október 2-án Haynau az ítéleteket előterjesztette Ferenc Józsefnek, hogy azokat „méltóztassék legkegyelmesebben tudomásul venni”. Ebben a levélben egyébként Haynau véletlenül összekeverte Schweidel és Láhner ítéletét, mert az előbbit írta kötél által halálra ítéltnek.⁶⁵⁵

Aradon egyre rosszabb, hűvösebb lett az idő, éjszakánként esett, dörgött és villámlott is. Schweidel azonban nyugodt volt, biztos volt benne, hogy 4-én kegyelmet kapnak: „Holnap lesz szabadulásunk kihirdetésének napja. Eszemben és lelkemben semmi kétség nincs felőle, hogy kihirdetik az amnesztiát” – írta 3-án. Csak az idő múlt számára nagyon lassan: „Október napjai – mint az örökkévalóság! Holnap bárcsak röpülni tudna a futár.” 4-én aztán szinte örömmel írja: „Végre felvirradt az igazság, a fény, a szabadulás napja. Ma, ma mondják ki a nagy szót, az uralkodó kegyelmének szavát. Isten áldja meg és segítse szakadatlan!” Aznap ablakából egy újabb szentmisét hallgatott végig, majd Adalbert fia látogatta meg: „a tábornok hat hét alatt végre most másodszor is megengedte, hogy a fiú beszélhessen apjával, így aztán boldog és szerencsés napom volt.” Hiába várta azonban az amnesztia kihirdetését. Helyette este a porkoláb jelent meg a cellában és azt tudakolta, hogy van-e Schweidelnek pisztolya

⁶⁵⁴ Poeltenberg tehát nem kapott kegyelmet. Egyébként érdekes, hogy a szeptember 27-én Ácsra küldött periratokat kísérő levélben Ernst már nem kért kegyelmet Poeltenbergnek.

⁶⁵⁵ Az aradi vértanúk i. m. 441-445.

vagy más kis kézi fegyvere. Annak ellenére, hogy a tábornok megmondta, már átadta Howiger várparancsnoknak, a porkoláb tovább erősködött, és át akarta kutatni a cellát. Amikor végre Schweidel megengedte neki, akkor azonban inkább elállt szándékától, és közölte, hogy másnap reggel hétkor Schweidel legyen készen, mert haditörvényszékre kell mennie.

Ahogy Schweidelnél, úgy a többi sorstársánál is ellenőrizték, hogy nincs-e olyan fegyver, amivel esetleg öngyilkosságot követhetnének el. Persze ez Schweidelt is elgondolkoztatta arról, hogy mégsem kapnak kegyelmet. Talán félrevezetik az uralkodót, aki a megtévedt, de hűséges, becsületes alattvalóinak biztosan megbocsátana. És ha mégis lesz amnesztia, miért kell meghurcolni és megszégyeníteni őket. Schweidel gondolataiba merült: „Családom van, tartanom kell magamat, mert másféle kötelességeim parancsolják, de becsületes, megköpdösött nevémet nem tudom és nem akarom tovább viselni mindenki szeme láttára, cégéreként, sírban fekvő szüleim szégyenére ... Sohasem jutott eddig eszembe (bár sokszor megpróbáltak rábeszélni), hogy becsületes nevémet megváltoztassam. De most, hogy bemocskolták, nem akarom továbbra is megtartani, az első alkalmat megragadom, hogy megváltoztassam”. Késő éjszaka feküdt le Schweidel, utolsó aznapi naplóbejegyzése – számolva a realitásokkal – mégis bizakodó: „Nem kételkedem benne, hogy ma halálra fognak ítélni (még az is lehet, hogy kötél általi), de harmincöt évi szolgálatomra való tekintettel tízévi várfogságra fogják módosítani. De erről majd később.”⁶⁵⁶

Október 5-én reggel hét órakor elővezették a tábornokokat és kihirdették ítéletüket. Négyen lőpor és golyó, közöttük Schweidel, kilencen pedig kötél általi halálbüntetést kaptak. Ezután az elítélteket megbilincseltek, visszakísérték celláikba, ami aznapra siralomházzá vált. Az ajtókat nyitva hagyták, a zár helyett öt-öt katona őrködött a börtönszobában. Schweidel nem lepődött meg az ítéleten, hiszen, naplója szerint, számított rá. Visszatérve cellájába először egy nyilatkozatot írt német nyelven: „Ha valóban az volna a gondviselés legfelsőbb szándéka, hogy a fölöttem kimondott lőpor és golyó általi halálos ítélet változatlanul végrehajtassék, belenyugszom a legfelsőbb akaratba, ezen szerencsétlen balsorsba egész keresztényi alázatossággal és megadással.” Egyedül családja sorsa miatt aggódott.

Önmagáról határozottan kijelentette: „Lelkiismeretem és öntudatom minden büntől mentesnek mondanak, tehát mindenben csak Isten akaratát látom, amelynek teljesednie kell, tehát nem akarok senki miatt békétlenkedni, vagy senkin fennakadni, mert sorsomat nem

⁶⁵⁶ Schweidel József naplója i. m. 154-155., és Leiningen-Westerburg Károly feljegyzései i. m. 124.

kerülhetem el.” Az ítéletről is hasonló lélekjelenléttel írt: „Ennek a legerősebb mértékben meg kellene ráznia, ám egészen nyugodt vagyok és elkészültem, a halálnak annyiszor a szemébe néztem már, s nem történt meg, így hát most, ezen utolsó utamon elszántan fogok cselekedni.”⁶⁵⁷

Ezután megírta Schweidel németül végrendeletét. Ebben minden ingó és ingatlan vagyonát feleségére hagyta, a házassági biztosítékkal együtt. Meghagyta, hogy gyermekei kapják meg a köteles részüket.⁶⁵⁸ A végrendelet „gyámnokaként és végrehajtójaként” sógorát, Latinovits Benjámint jelölte meg, és nővérei pártfogásába ajánlotta családját. Édesapjától örökölt Jézus-feszületét feleségére hagyta, „és elmúlta után Adalbert fiamnak adják át”. A végrendeletben is leírta, hogy nincs ellenére, hogy „miután most atyám derék és becsületes neve bemocskoltatik és gyalázzal illetetik”, fia más nevet vegyen fel, és „ezen név személyemmel mindörökre eltűnjön”. Végrendelete második felében, mintegy búcsúlevélként, feleségéhez és gyermekeihez szólt: „És most, miután siettetni látszanak kivégzésünket, nem maradt más számomra, mint kinyilvánítanom, hogy szeretett drága feleségemnek odaadó, hűséges szerelméért, ragaszkodásáért szívem legbelsejéből köszönetet mondjak, te szegény, saját szerencsétlen sorsomba taszítottalak, ő, az angyali lélek, jobb sorsot érdemelne, Isten jutalmazd meg őt irántam tanúsított szerelméért.” Gyermekeinek meghagyta, hogy édesanyjuknak legyenek segítségére, majd megjegyezte: „mélyen bánt, hogy nem tudok számotokra jobb gondoskodást hagyni.” Különösen négy éves Anna kislánya sorsa nyomta szívét. „Ez fekszik leginkább a szívemen, mégis Isten a Mindenható könyörüljön meg mindnyájatokon, én már nem segíthetek, nem változtathatok, és lelkemből mindnyájatokat milliószor csókollak.” Az irat végén Anna nővérének és annak férjének köszönetet mondott iránta tanúsított szeretetükért. „És most a mindenható, irgalmas Istennek ajánlom lelkemet” – fejezte be Schweidel.

⁶⁵⁷ Schweidel József nyilatkozata. Arad, 1849. október 5. HTMK Emlékanyag-gyűjtemény, ltsz.: 0.281/Em. Közli: Hermann Róbert: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai i. m. 33-35., Az aradi vértanúk i. m. 156.

⁶⁵⁸ Schweidelnek öt gyermeke volt, amint arról korábban már szó volt: Adalbert, Mária, Karolina, József és Anna. A hadbírószágon tett vallomásában is öt gyermekről és héttagú családról beszél. Végrendeletében azonban csak négy gyerektől búcsúzik, Józseftől nem. Egyik életrajzírója, Márki Sándor szerint Schweidel azért sem menekült külföldre, mert nem hagyhatta itthon Anna kislányát és beteg József fiát. Ugyanakkor Márki a gyermekek felsorolásakor nem említi Józsefet, helyette Saroltáról beszél, ilyen nevű lánya Schweidelnek azonban nem volt. Feltehetőleg Karolinával azonos. Lehetséges, hogy József nevű kistestvére 1849 augusztusában vagy szeptemberében meghalt, bár erről semmilyen említést nem tett az augusztus 25-étől vezetett naplójában Schweidel. Márki Sándor: Schweidel József. In: Aradi vértanúk albuma i. m. 84-88.

A végrendelet után a nála lévő pénzekről, összesen 66 pengőforintról elszámolást írt. A börtöncellában használt „szereit” pedig fiára hagyta.⁶⁵⁹

Schweidel ezután még megírta németül elszámolását, amely 340 forint tartozást mutatott, és melléje tett még két nyugtát. Elszámolására ráírta: Beilage zu meinem letzten Willen (Melléklet végső akaratomhoz). Ez alapján tartozott neki Dembscher ügynök⁶⁶⁰ 270 forinttal, Romanovits Félix ügyvéd 210 forinttal. A 4. huszárezrednek tisztii egyenruhákra előlegezett 300 forintot, és fiának adott előlegül 60 forintot. Tehát 840 forint járt neki. Ezenkívül magyar bankokban 962 forint 30 krajcárt vettek el tőle itt Aradon, amelyhez megjegyezte: „talán feleségem vagy gyermekeim gyámja, az én kedves sógorom, Latinovits Benjámint legyen szíves ezen összeget a várparancsnokságtól elkérni”. Emellett Schweidel tartozott Schlenk aradi szabónak 97 forinttal, Ebner zsinórosnak 150 forinttal, és Romanovits Péternek 500 forinttal még Lembergől, melyből már csak 174 forint 31 krajcárt kellett törlesztenie. Nemesi oklevelét is megrendelte díszes kiállításban 221 forintért, de ezt erős vonásokkal áthúzta, és azt írta utána: „az oklevél készítője a nemesi diploma átadása után kap körülbelül 260 forintot”. Elszámolását tehát így összegezte: „Ennélfogva összes tartozásaim 1181 forint 31 krajcár, követeléseim 840 forint, ezt levonva 341 forint 31 krajcár az adósságom. Miután pedig sem nekem, sem kiskorú gyermekeimnek a nemesség kihirdetését tudató irat, sőt még a diploma sincs a kezünkben, szépen kérem kiskorú gyermekeim gyámját, Latinovits Benjámint, hogy a nemesi oklevél után járó illeték leengedését kérelmezze; remélem, hogy öfelsege ezen követelés leírását az udvari taksáló hivatalnál a legkegyelmesebben elrendelni fogja.”⁶⁶¹

Alighogy rendszerezve dolgait, befejezte az írást, beengedték hozzá fiát és Csunkó Antalt. Miután csak egyesével mehettek be a cellába, ezért előbb Csunkót, majd azután Adalbertet fogadta. Fia egész délután nála volt: „a kedves, derék fiú adta át nekem, szeretteim, drágáim utolsó szíves üzenetét.” A szomorú délutánon még egy minorita pap, Bardócz Sándor is járt Schweidelnél. A várparancsnok ugyanis 5-én reggel papokat kért. Az aradi minorita rendházból négy szerzetes vállalta, hogy felosztva egymás között a feladatot, lelki vigaszt nyújtanak a halálraítélteknek. Bardócz atya Schweidelt és Törököt látogatta meg. Schweidel

⁶⁵⁹ Schweidel József végrendelete. Arad, 1849. október 5. HTMK Emlékanyag-gyűjtemény, lt.sz.: 0.280/KE. Közli: Hermann Róbert: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai i. m. 33-35., Az aradi vértanúk i. m. 157-158.

⁶⁶⁰ Bizonyosan Franz Dembscherről van szó, aki a 4. huszárezred ügynöke volt Bécsben 1848-ban. Lásd erre: Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes. Wien, 1848. 331.

⁶⁶¹ Ez alapján Romanovits Péternek tehát az 500 forinton felül tartozott még 174 forint 31 krajcárral. Az eredeti elszámolás lappang. Az elszámolást közli: Trischler Károly: Schweidel József élete. In: Emléklapok i. m. 21-22.

rokonszenvesnek találta: „igazán értelmes ember és érdemdús pap.” Miután megbeszélték, hogy másnap hajnalban újra eljön Bardócz kiszolgáltatni a szentségeket, Schweidel megkérte, hogy megtakarított 66 forintját valahogy mentse meg Bardócz, és jutassa el szeretteinek. Erre a pap kiküldte az öröket, és egy spárgával a pénztartó dobozt reverendája alá erősítette. Távozva a várbörtönből Bardócz el is küldte a pénzt Latinovits Benjáminnak.⁶⁶²

Az éjszaka folyamán a tábormokok búcsúleveleiket írták. Schweideltől nem maradtak fenn elkészülő sorok, már végrendeletében elbúcsúzott. Helyette naplójában leírta a nap eseményeit, megjegyezve: „Haynau tehát megerősítette ítéletünket: Isten fizessen meg neki érte.” Azonban még ekkor is reménykedett: „Valóban ne adnának kegyelmet nekünk? Az utolsó pillanatig olyan reménykedve bizakodom, hogy nem is tudom magam átengedni a halál gondolatának.” Naplóját is így fejezte be: „Zárom ezeket a sorokat, és remélem, hogy október 6-án örvedetesebb érzésekről számolhatok majd be.” Azért számolva a halállal is, hozzátette végül: „Ezt a három ív papírt, amelyen hűségesen megírtam aradi fogságomat, adják át feleségemnek, Domicának, ha bele nem pusztul bánatába”.⁶⁶³

Október 6-án már hajnali 2 órakor megjelent Bardócz szerzetestársaival a börtönben. A tábormokok mind nyugodtan várták a hajnalt. Bardócz meggyóntatta és megáldoztatta Schweidelt, aki azt kérte a minoritától, hogy holttestét kérje majd el a várparancsnoktól, és az aradi temetőben temettesse el. Miután lélekben megerősödött Schweidel, megreggelizett.

Fél hatkor katonák jelentek meg négy halálraítélt cellájában. A kötél általi halálra ítélteknek még várakozniuk kellett. Megindult a gyászmenet, legelől Schweidel József Bardóczcal karonfogva, mögötte Kiss Ernő Marchot káplánnal, utánuk Dessewffy Arisztid Baló Béni lelkésszel, végül Lázár Vilmos Vinkler Brúnó minoritával. Mögöttük és körülöttük zárt négyszögben egy század gyalogos lépdelt. A menetet Tichy őrnagy, a Wocher-gyalogezred tisztje követte lóháton és a törzsfoglár gyalogosan. A négy halálraítélt polgári ruhában volt, lánc nélkül. Utolsó útjukon még beszélgettek egymás között, miközben lassú léptekkel haladtak az aradi vár hátsó, VI. számú kapujához. Aztán a külső sáncoknál jobbra kanyarodva, egy téglával falazott sáncfal előtt megálltak. Közösen imádkoztak, majd felolvasták nekik még egyszer az ítéletet. Schweideltől jobbra állt Kiss és Dessewffy, a falhoz

⁶⁶² Bardócz Sándor minorita visszaemlékezése Gergely Albert és F. S. lejegyzésében. In: Az aradi vértanúk i. m. 218-219.

⁶⁶³ Schweidel József naplója i. m. 155. A tábormokok egyébként ekkor már tudtak Komárom október 3-i megadásáról. Azt nem tudták, hogy a cserébe kapott amnesztia csak a védőkre vonatkozik, vagy általános. Sőt az a hír is elterjedt, hogy a poroszok bevonultak Csehországba. Leiningen-Westerburg Károly feljegyzései i. m. 124.

kissé közelebb, a túlszáron pedig Lázár. A papok elbúcsúztak tőlük. Schweidel megszorította Bardócz kezét, átnyújtotta neki feszületét: „Tisztelendő Úr! Íme, ezen feszületet atyámtól örököltem, s ezt a harcok zajában is mindig magamnál tartottam. Kérem, adja át fiamnak.” Majd hirtelen, meggondolva magát, visszakérte: „Kezeim között akarom tartani, s úgy vele meghalni: ne irtózzék azt onnan kivenni, s fiamnak átadni.”⁶⁶⁴

Ezután – szokás szerint – a törzsfoglár háromszor kért kegyelmet a halálraítélteknek, mire mindháromszor a felelet az volt: „Bei Gott ist Pardon!” (Istennél a kegyelem!) Mindegyik honvédtiszt előtt három-három gyalogos állt. A halálraítéltek fél térdre ereszkedtek, kigombolt inggel várták a golyókat. Schweidel nem engedte, hogy szemét bekössék.⁶⁶⁵ A feszületet jobb kezében tartva szívéhez szorította. Eldördült a sortűz. Schweidelt két golyó szívére, egy a fejére, jobb oldalt érte, azonnal meghalva, arcra zuhant.⁶⁶⁶ Halva feküdt Desseffy és Lázár is, de Kiss Ernőt csak a vállán találták el. Rögtön megkapta közvetlen közlő a kegyelemlövést, amitől hanyatt esve meghalt. Bardócz atya – teljesítve Schweidel óhaját – kivette a véres feszületet a vértanú kezéből, és eljuttatta fiának.⁶⁶⁷

A többi kilenc halálraítélte tábornok eközben cellájában várakozott. Leiningen barátjának és sógorának írt levelet 6 óra előtt néhány perccel: „Éppen most szenvedtek ki négyen közülünk, még visszhangzanak a lövések szívemben. Most ránk kerül a sor...”⁶⁶⁸ Rövidesen a halálraítéltek újabb menete indult el, hogy a vár főkapuján kilépve elérjen a vesztőhelyre. „Szép deputáció megy Istenhez a magyarok ügyében reprezentálni” – mondta állítólag Poeltenberg Ernő, akit elsőként akasztottak fel. Őt követte Török Ignác, Láhner György, Knezich Károly, Nagysándor József, Leiningen-Westerburg Károly, Aulich Lajos, Damjanich János, végül Vécsey Károly gróf. A katonákhoz méltatlan akasztás során a vértanúk hosszú percekig szenvedtek. A kivégzett tábornokokat, Haynau parancsának megfelelően, egész nap a vesztőhelyen hagyták közszemlére.

⁶⁶⁴ Bardócz Sándor i. m. 219.

⁶⁶⁵ Sylvester Lajos visszaemlékezése Bevilacqua Béla lejegyzésében. In: Az aradi vértanúk i. m. 237-240.

⁶⁶⁶ Bartucz Lajos jelentése és visszaemlékezése Lázár Vilmos és Schweidel József sírjának feltárásáról. In: Az aradi vértanúk i. m. 257-267.

⁶⁶⁷ A feszület megvan, jelenleg a Hadtörténeti Múzeumban látható. Bardócz egyébként visszaemlékezésében még megjegyzi, hogy a kivégzés után egy ismeretlen úr hazamenet karonfogta, és azt mondta, „hogy Schweidel nem halt meg a lövésektől, s ő szúrta át mellét egy pálca-törrel, s a szúrás alkalmával is vonaglott!” Bardócz Sándor i. m. 219. Az szinte biztos, hogy az „ismeretlen úr” nem mondott igazat, hiszen a holttest feltárásakor végzett antropológiai vizsgálat szerint is a lövések halálosak voltak.

⁶⁶⁸ Leiningen-Westerburg Károly levele Rohonczy Lipótnak. Arad, 1849. október 6. Közli: Az aradi vértanúk i. m. 178.

Schweidel nadrágjának zsebében volt imakönyve, amelyet a holttest felett örködő Karl Heindt közvitéz kivett. Ezt másnap megvette tőle Török Ignác volt segédtszjtje, Tipula Gyula százados, aki szintén Aradon raboskodott.⁶⁶⁹

Schweidel és három lelőtt társa tetemét a délutáni órákban ásták el, egy, a sáncfal melletti gödörben. Bardócz atya hiába kérte Schweidel holttestét, Howiger várparancsnok ugyanis azt felelte neki, hogy „a katonát ott temetik el, ahol elesett.”⁶⁷⁰

Szintén október 6-án Pesten kivégezték gróf Batthyány Lajost, aki az első magyar miniszterelnökként a polgári átalakulás szimbólumává vált. Négy nappal később Csányi Lászlót akasztották fel. És a kivégzések folytatódtak.

Az aradi vár börtönében két tábornok maradt. Lenkey János elborult elmével vegetált, éhezve-fázva 1850. február 9-i haláláig. Gáspár András 10 évi várfogságot kapott, köszönhette annak, hogy 1849. április végén betegszabadságra ment. Az október 6-i kivégzést túlélte, de ahogy később visszaemlékezett: „napokig úgy éreztem magamat, mintha valami mocskok esett volna rajtam, hogy nem valék közöttük.”⁶⁷¹ Végül, Kazinczy Lajos is Aradon várta ítéletét. Ő valójában csak ezredes volt. Augusztus 24-én tette le a fegyvert Zsibónál, ezért pere is később kezdődött. Őt is lőpor és golyó általi halálra ítélték, és október 25-én a sáncoknál kivégezték.⁶⁷²

1849 telére százak börtönökben, ezrek pedig otthonaikban várták, hogyan döntenek sorsukról. Kevés olyan magyar család volt, amely ne gyászolta volna valamelyik hozzátartozóját. Az ország állapotát Vörösmarty Mihály fejezte ki költőien, mégis a legpontosabban Előszó című versében: „Most tél van és csend és hó és halál”.

⁶⁶⁹ Schweidel imakönyve: Gott ist die reinste Liebe. Mein Gebeth und meine Betrachtung. Von dem Hofrath von Eckertshausen. Zehnte und mit schönen Kupfernvermehrte Auflage. 1798. Bei Christoph Rehm.

⁶⁷⁰ Bardócz Sándor i. m. 219. Schweidel halotti anyakönyvi bejegyzése: KA Militärmatriken. Bd. 925. Sterberegister der K. k. Garnisons-Seelsorge Arad, 1850-1851. S. 2. Vö.: Merényi-Metzger Gábor i. m. 73-74. A halotti anyakönyv fotómásolata: HL Abszolutizmus-kori iratok. Aradi hadbírószág. 113/22. ff. 300-307.

⁶⁷¹ Gáspár András tábornok visszaemlékezése i. m. 232., illetve Az aradi vértanúk i. m. 233. A tábornok egyébként 1851-ben kegyelmet kapott. Életére: Hermann Róbert: Gáspár András honvéd tábornok. Kecskeméti a szabadságharcban IV. Kecskemét, 2005.

⁶⁷² Holttestének maradványait az első világháború idején megtalálták, és az egyik bástyán temették el. Pataky Sándor: Feljegyzések az aradi vértanúsírok feltárásáról (Arad 1934). S. a. r., képekkel ellátta, előszó, utószó: Pávai Gyula. Arad, 2009. Kazinczy életét feldolgozta: Pásztor Emil: A tizenötödik aradi vértanú. Kazinczy Lajos. Bp., 1979.

Epilógus

„Az igaz ügy örökre veszve nem lehet”

„Az ország legyűrve és meghódítva” – írta Haynau uralkodójának.⁶⁷³ 1850-ig a táborszernagy teljhatalommal végezhetette bosszúhadjárátát. Mintegy 150 embert végeztek ki, 1200 hazafit ítéltek várfogságra. 40-50 ezer embert soroztak be a császári hadseregbe, az emigrációban bujdosó vezetőket pedig jelképesen bitófára akasztották.⁶⁷⁴ A legfőbb cél a szabadságharc tisztikarának megbüntetése volt. Emellett a polgári résztvevőket, képviselőket, papokat, jegyzőket sem kímélték, és a lakosság is a csőd szélére került a Kossuth-bankók bevonása miatt. 1850 tavaszán a bécsi udvar a külföldi tiltakozások miatt menesztette Haynaut, úgy állítva be, mintha a bosszú csak a táborszernagy egyéni túlkapása lett volna.⁶⁷⁵

1849. november 6-án az aradi haditörvényszék jelentette Haynaunak, hogy Kiss, Lázár, Török és Schweidel, az aradi várban hátrahagyott ingóságait elérverezték. A befolyt 1698 forintot és 56 krajcárt decemberben a temesvári hadipénztárba befizették. 1850. március 9-én pedig Aulich, Lahner, Leiningen, Nagysándor, Schweidel Kazinczy, Knezić, Dessewffy, Damjanich, Vécsey, Hauk hátrahagyott ingóságainak értékesítéséről készült jelentés, és a 2013 forint 42 krajcár befizetéséről a hadipénztárba.⁶⁷⁶ Haynau nemcsak a kivégzett tábornokok vagyonáról gondoskodott, hanem a sajátjáról is. Ugyanekkor a császárhoz írt levelében, jelentve a magyarországi tevékenységéről, anyagi helyzete megjavítására megfelelő birtok adományozását kérvényezte.⁶⁷⁷

1849 novemberében, Schweidel József akaratának megfelelően, felesége, Domicella kérvényezte a hadügyminisztériumtól a házassági biztosíték kifizetését. Ehhez szüksége volt a halotti bizonyítványra, amelyet az aradi parancsnokságtól kérvényezett. A bizonyítványt végül a család gyámja, Latinovits Benjamin vette át.⁶⁷⁸ A családnak egyébként igazolnia

⁶⁷³ Haynau levele I. Ferenc Józsefhez. Bécs, 1849. okt. 8. Közli: Hermann Róbert: I. Ferenc József és a megtorlás i. m.175-176.

⁶⁷⁴ Az ítéletekre lásd a korabeli sajtót: Magyar Hírlap 1851. szeptember 23. 2609., 1852. május 7. 3552.

⁶⁷⁵ A megtorlásra lásd: Bona Gábor: A megtorlás és a magyar katonai emigráció. In: A szabadságharc katonai története i. m. 272-287., Hermann Róbert: Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc vértanúi – október 6. Bp. 2000., Vértanúk könyve i. m., Hermann Róbert: I. Ferenc József és a megtorlás i. m.

⁶⁷⁶ HL Abszolutizmus-kori iratok. Aradi hadbírószág. 113/22. V/1. ff. 340-347., 364-365., 565.

⁶⁷⁷ Haynau levele I. Ferenc Józsefnek. Pest, 1850. febr. 5. Másolat. HL Abszolutizmus-kori iratok. Aradi hadbírószág. 113/22. ff. 569-572. Haynau a Szatmár megyei Kisgépcusztán vásárolt birtokot.

⁶⁷⁸ HL Abszolutizmus-kori iratok. Aradi hadbírószág. 113/22., 5/53.

kellett, hogy a kivégzett tábornoknak nem volt vagyona, így nincs mit elkoboznia a hatóságnak.⁶⁷⁹

Eközben Aradon több száz tiszt várta, hogyan döntsenek sorsukról. Schweidel Adalbert is ott volt közöttük.⁶⁸⁰ A kazamatákban raboskodott, nem messze a vár VI. számú kapujától, amelynek tövében édesapja volt eltemetve három társával. Schweidel kapitányt 1849 végén halálra ítélték, de nemsokára Haynau, felmentése előtt váratlanul, kegyelemből börtönbüntetésre változtatta az ítéletet.⁶⁸¹ Adalberttel együtt ekkor majdnem 400 tiszt menekült meg a kivégzéstől. Az első tömeges amnesztiára 1852-ben, Ferenc József házasságkötésekor került sor, majd az első gyermek születésekor 1854-ben, végül 1859-ben szabadulhattak ki a még raboskodó honvédtisztek.

Schweidel Adalbertet fél évvel később, szabadulásakor magához hívatta Haynau, és felajánlotta, hogy a nevére veszi és örökbe fogadja. Adalbert azonban visszautasította a lehetőséget.⁶⁸² Az eset lehet, hogy nem történt meg, de említésre méltó, hiszen éppen Schweidel József volt, aki végrendeletében felajánlotta, hogy fia változtassa meg családi nevét. Adalbert, vagyis inkább Béla azonban ezt nem tette meg, élete végéig a Schweidel nevet viselte. Szabadulása után gyanús személyként még évekig rendőri megfigyelés alatt állt, jelentéseket írtak róla.⁶⁸³ Szeged környékén telepedett le, Károlyi gróf uradalmi tisztartója lett. 1867-től a szentesi, majd 1890-ben a budapesti honvédegylet tagja volt.⁶⁸⁴ 1916. június 16-án halt meg Budapesten, a Kerepesi temető 30. parcellájában van eltemetve. Sírján a felirat, édesapja nemesi címével: Nemes Schweidel Béla.

Schweidel Domicella Pesten élt családjával. Az 1850-es években őt is gyanúsnek tartotta a császári titkosrendőrség, ezért megfigyelte.⁶⁸⁵ Sikerült végül gyermekei megélhetését biztosítani, egy tejgazdaságot vezetett. Minden év október 6-án misét mondott a pesti ferenceseknél, Batthyány gróf ideiglenes nyugalóhelyénél, özvegytársaival férjéért és a

⁶⁷⁹ MNL OL E 340 K. K. Liquidierungs Commission 1851-1866. 37. cs.

⁶⁸⁰ HL Abszolutizmus-kori iratok. Aradi hadbíróóság 113/10., 2/346.

⁶⁸¹ Galsai Kovács Ernő: Névsora az aradi várban az 1848-1849. évi magyar önvédelmi harc következtében letartóztatva volt foglyoknak. OSzKK Fol. Hung. 2303., valamint: OSzKK Oct. Hung. 449.

⁶⁸² Márki Sándor: Schweidel József i. m. 88.

⁶⁸³ HL Abszolutizmus-kori iratok. Bach-korszak. IV/25. f. 18. cs. S. 1-758. f., MNL OL E 340 K. K. Liquidierungs Commission 37. cs. Itt található a főtí jegyző igazolása is, hogy Adalbertnek nincs vagyona.

⁶⁸⁴ Honvéd Schematismus, vagy is: az 1848/9-ki honvédseregből 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve. Összeáll.: Mikár Zsigmond. Kiadta: Bakó Farkas. Pesten, 1869. 89., Honvéd-névkönyv. Az 1848/1849-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól. Összeáll.: Mikár Zsigmond. Bp., 1891. 54.

⁶⁸⁵ HL Abszolutizmus-kori iratok. Bach-korszak. IV/25. f. 18. cs. S. 1-758. f.

vértanúkért.⁶⁸⁶ 1888. március 23-án halt meg, a Kerepesi temetőben helyezték nyugalomra, fiát később mellé temették.⁶⁸⁷

Gyermekei közül Karolina (feltehetőleg ő a Sarolta nevet használta később) galántai Balogh Sándor, volt honvédszázadoshoz ment férjhez 1862-ben.⁶⁸⁸ Anna első férje Koch Károly porosz gárdahadnagy,⁶⁸⁹ második Halász Gedeon nyéki földbirtokos volt. Máriát Derra Antal vette nőül, a századfordulón halt meg. József ekkor, feltételezésünk szerint, már nem élt. Schweidel nővére, Anna és férje, a végrendeletben gyámnak megjelölt Latinovits Benjámín Baján éltek. „Tűrhetően megvannak, nagyobb bajuk nincsen, de örömük sem sok lehet ebben a nyomasztó állapotban, melyen az osztrák atyai kormány tartja” – írta a Latinovits-családdal rokonságba került Perczel Miklós a naplójába 1853-ban. Szavai sok korabeli magyar családra vonatkozhattak volna.⁶⁹⁰

Érdeemes szót ejteni Schweidel volt regimentjéről is, amelyben 34 évig szolgált. Miután Schweidel hadosztályparancsnok lett, a huszárezredet 1848 novemberétől Ferdinand Karger vezette, majd Ernst Poelt von Poeltenberg, Zámbergy Lajos, Polák Vilmos, végül Horváth János parancsnoksága alatt harcolt.⁶⁹¹ A ezred hét századát, amely a feldunai hadseregben szolgált november közepén egyesítették.⁶⁹² Görgői kérésére a január eleji alakulatcsere során Perczel átadta a maradék századot is, amelyet a Karger-dandárba osztottak be. A január 3–4-i és 5-i harcrendben már az egész 4. huszárezred szerepelt.⁶⁹³ A Sándor-husárok ezután végig a feldunai hadseregben küzdöttek. Harctéri véráldozatuk nagyságát szimbolizálja, hogy huszárezredük két aradi vértanút is adott a hazának.

Már Windisch-Grätz is javasolta, lemondása előtti utolsó, 1849. április 13-i jelentésében, hogy a huszárezredeket, melyeknek elpártolása érzékeny veszteségeket okozott a császári hadseregnek, újjá kell szervezni, mert nélkülözhetetlenek. Néhány hűséges huszártiszt mellé német lovasezredekbe kell tiszteket, altiszteket és legénységet adni, gondosan kiválogatva

⁶⁸⁶ Erre lásd például: A Hon 11. évf. 1873. október 8. 2.

⁶⁸⁷ Trischler Károly: Schweidel József élete. In: Emléklapok i. m. 27-28. Ugyanitt nyugszik Schweidel Karolina, férje Galántai Balogh Sándor, és Schweidel Béláné.

⁶⁸⁸ Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei. In: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Zalai Gyűjtemény 33. Sorozatszerk.: Gyimesi Endre. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 1992. 22.

⁶⁸⁹ Eljegyzésükre: Alföld 1870. október 8. (Újdonságok).

⁶⁹⁰ Latinovits Benjamin és Schweidel Anna fia, Móric, Perczel-lányt vett feleségül. Gyakran levelezett az emigrációban élő Perczel Miklóssal. Lásd: Perczel Miklós: Naplóm az emigrációból. Bp., 1977. 135., és Perczel Miklós: Naplóm az emigrációból II. (Amerikai napló). Bp., 1979. 151-152.

⁶⁹¹ Kedves Gyula: A szabadságharc huszárai i. m. 52-55.

⁶⁹² Hermann Róbert: Mindig az első között i. m. 40.

⁶⁹³ MNL OL P295 Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 272., 273. Görgey István: 1848 és 1849-ből i. m. I. 103-104., Hermann Róbert: Perczel Mór első honmentő hadjárata i. m. 131.

őket, biztosítva az engedelmességüket a jövőben.⁶⁹⁴ A 4. huszárezredet, a Sándor-huszárokat, miután a magyar oldalon harcolták végig a szabadságharcot, újjászervezték. 1850 szeptemberében új állomáshelyére, Pardubitzba vezényelték az ezredet, amely ekkor már Franz Schlik altábornagy nevét viselte. Az új tisztikarban alig volt magyar származású katona. Joseph von Vopateryn alezredes, majd ezredes vezette a regimentet 1857-ig, ekkor báró Theodor Schloissnigg ezredes vette át az irányítást. Theodor Schloissnigg még részt vett a pákozdi ütközetben, október 4-én főszázadossá is kinevezte a magyar hadügyminisztérium. A hónap végén azonban elhagyta ezredét és a császári sereghez csatlakozott. Rövidesen őrnagy lett az újjászerveződő regimentben. Tábornagyként halt meg 1894-ben, Bécsben.⁶⁹⁵ Schweidel többi tisztársa közül Bárczay János ezredes 1849 februárjában kilépett a honvédseregből, és a hadbíróóság felmentette.⁶⁹⁶ Ferdinand Karger ezredes december végén beteget jelentett, és májusban nyugalmazták. A császári hadbíróóság megfosztotta rangjától. 1849. augusztus 22-én Biharkeresztesen felismerte és letartóztatta Ludwig Hauk alezredest, Bem volt főhadsegédjét. Túlbugzósága ellenére, hiába jelentette Parrot és Kempen altábornagyoknak tettét, nem került vissza a katonasághoz. Haukot viszont kivégezték. Ő volt Haynau utolsó aradi áldozata 1850. február 19-én.⁶⁹⁷ Az 1851-es Schematismusban a 4. huszárezredben már ott találjuk a századosok között azokat a korábbi hadnagyokat, akik nem csatlakoztak a hazatérő osztályokhoz 1848-ban, és Bécsben maradtak: Georg Kostyn, Ferdinand Tempus, Adolph Egger, August Orosz, Ignatz Jankovits. Az ezredben visszaállították a századonkénti 180 fős számot. Az egyenruha is megváltozott, a vörös csákó mellett kék attilát és nadrágot viseltek a huszárok.⁶⁹⁸

A szabadságharc vértanúiról természetesen nem feledkeztek el a családtagok mellett a honvédek sem. Mindenki emlékezhetett Görgei augusztus 11-i búcsúkiáltványának befejező soraira: „Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, tűrni fogjuk férfias elszántság s az öntudat azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre veszve nem lehet”.⁶⁹⁹ Az

⁶⁹⁴ Windisch-Grätz jelentése Ferenc Józsefhez. Buda, 1849. április 13. Közli: A nagybirtokos arisztokrácia i. m. III. 187-192.

⁶⁹⁵ Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai i. m. 730., Bona Gábor: Századosok i. m. 314., Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthums. Wien, 1851. 418.

⁶⁹⁶ Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek i. m. 419-420., 231.

⁶⁹⁷ Hermann Róbert: A tizenhatodik aradi vértanú – Ludwig Hauk. In: A források bővületében. Ünnepi tanulmányok Katona Tamás 75. születésnapjára. Szerk.: Hermann Róbert, Zakar Péter. Szeged, 2007. 192.

⁶⁹⁸ Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthums. Wien, 1850., Gustav Amon Ritter Treuenfest i. m. 484-485., Alphons Freiherrn von Wrede III/1. i. m. 250-251.

⁶⁹⁹ Görgei Artúr: Életem és működésem i. m. II. 393-394.

aradi vértanúk nevének kezdőbetűi mementóként jártak kézről-kézre, legendássá váló alakjuk élt a nép ajkán.⁷⁰⁰

Az emigrációban is megemlékeztek a vértanúkról. Az első évfordulón Londonban Rónay Jácint mondott beszédet október 9-én.⁷⁰¹ Párizsban pedig Horváth Mihály vezette a szertartást. „De tudjátok, a közelmúltban, midőn Európa nemzeteit ismét forrongásba hozta a szabadság eszméje, midőn a természet adta jogaikat visszakövetelő népek szózatára a trónok megrázkódtak, s a koronák a népszarnokok fején ingadoztak, miként nyílt meg nemzetünk keble is a szabadság szózatának, miként léptek lelkesebb fiai, s élőkön azon lelkes hazafi is, kinek szinte ma gyászoljuk szerencsétlen halálát, a trón elébe és szerezték vissza valahára a nemzetnek elévülhetlen jogait, törvényes függetlenségét” – mondta többek között Batthyány grófra is utalva.⁷⁰²

„A Mindenható megadta, hogy amely nagy művet Árpád fejedelem megkezdett és dicső uralkodónk, I. Ferenc József az ezredik év beteltével bekoronázhatott, felségesen országoló királyunk még sokáig magasabbra emelhesse” – írta e szavakat nem más, mint Jókai Mór, a márciusi ifjak egyike a századforduló tájékán.⁷⁰³ A megtorlások legfőbb felelőse, Ferenc József az idő múlásával a gyűlölt zsarnokból a nemzet királyává vált. Felesége, Erzsébet királyné 1867-ben azt mondta Horváth Mihálynak: „Ha tehetségünkben állana férjem és én lennénk az elsők, kik Batthyány Lajost és az aradi vértanúkat életre ébresztenők”.⁷⁰⁴ A császár azonban – Széchenyi szavaival – „betű szerint vérben fürdött, ... úgyszólván meg nem szűnő hazugságon kívül nem művelt semmi egyebet”.⁷⁰⁵ Hosszú élete során nem beszélt soha az áldozatokról, és nem mutatott megbánást, sem a kiegyezés előtt, sem utána. A nemzet kegyeletét viszont néhány évtizeddel később kegyesen eltúrte. Így állíthatott az utókor 1871-ben egy kisebb emlékművet a bitófák helyén, ahol három évvel később egy szerényebb, majd

⁷⁰⁰ P.V.D.T.N.A.K.L.S. jelentése: „Pannonia Vergiss Deine Toten Nicht, Als Kläger Leben Sie!” (Pannónia, ne feledd halottaidat, mint vádlók élnek ők!) Lásd erre például: Bodor Imre: Karkötő az aradi vértanúk emlékére. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 6. Bp., 2003. 221-222., illetve: Gyűjteményi Katalógus. Aradi Ereklémúzeum. I-II. Szerk.: Kedves Gyula. Szeged, 2012. I. 180. Valamint: Mándoki László: Levéltári adat az aradi vértanúk nótájához. In: Baranyai Helytörténetírás 1973. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: Szita László. Pécs, 1973. 163-176.

⁷⁰¹ Rónay Jácint: Napló-töredék i. m. I. 213-219. A Globe című lap alapján tudósít erről: Magyar Hirlap 1850. október 19. 1281. Eszerint a bizotmány nyilatkozatot szándékozott intézni a nemzethez Batthyány Lajos gróf és „a legutóbbi harcban elhullottak ügyében”.

⁷⁰² Horváth Mihály gyászbeszéde, melyet 1850. október 7-én Montmorencyben tartott az 1849. október 6-i magyar vértanúk emlékezetére. OSzKK Quart. Hung. 1327. Lásd még: Márki Sándor: Egy év október 6-dika után. Alföld (Arad) 153. sz. 1884. július 4.

⁷⁰³ Jókai Mór: A magyar nemzet története regényes rajzokban. H. és É. n. 482.

⁷⁰⁴ Márki Sándor: I. Ferenc József, Magyarország királya. Bp., 1907. 56.

⁷⁰⁵ Széchenyi István: Szatíra. Idézi: Kosáry Domokos: Széchenyi Döblingben. Bp., 1981. 110.

1881-ben egy nagyobb emlékoszlopot emeltek. Később azonban kiderült, hogy nem a megfelelő helyre állították az obeliszket. 1890. október 6-án, két évvel Schweidel Domicella halála után, avatták fel az aradi főtéren a Szabadság-szobrot. Zala György alkotása végre a szabadságharc tizenhárom vezérének méltó emlékműve lett.

Schweidel Józsefről szülővárosában sem feledkeztek meg. Kivégzése után gyászolt a város.⁷⁰⁶ De magát is sirathatta. 1849 novemberében, a császári parancs folytán Bács-Bodrog vármegyét megszüntették, és területét Szerb Vajdaság néven Magyarországtól külön kormányozták. Zombor elvesztette szabad királyi városi kiváltságait és megyeszékhely rangját. A településen 1902. október 6-án állítottak emléktáblát Schweidel szülőházán. Három évvel később, 1905. május 18-án, a tábornok születésnapján pedig felavatták Schweidel egészalakos emlékműve, az aradi áldozatok első önálló vértanú-szobra az akkor újjákeresztelt Szabadság-téren (addigi Megyeháztér) magasodott.⁷⁰⁷ 20 ezer koronából állították, és országos gyűjtést is engedélyezett a belügyminisztérium. „A szobor Mátrai Lajos Görgy budapesti szobrásztanár kiváló alkotása. Az ércbeöntés Rónai József budapesti ércöntőjében történt. A 4 méter magas, haraszi kőből faragott díszes talapzaton áll a közel 3 méter magas bronzalak.” A leleplezés országos ünnepség volt. A képviselőház 20 tagú küldöttségét Justh Gyula, a képviselőház elnöke vezette. Zombor szabad királyi város törvényhatósága a szoborleleplezés ünnepét belefoglalta rendkívüli díszközgyűlésének keretébe.⁷⁰⁸

1913-ban Bartucz Lajos antropológus vezetésével exhumálták Schweidel csontmaradványait, és az aradi ereklyemúzeumba szállították.⁷⁰⁹ 1932-ben, árvízvédelmi munkák során előkerültek a felakasztott tábormokok csontjai is. 1974-ben végül tizenegy vértanú maradványait helyezték el az emlékoszlopnál létesített kriptában. Schweidel földi maradványai is tehát itt nyugszanak.

Trianon után furcsa és szégyenteljes helyzet állt elő a vértanúk ügyében. Magyarország új területén egyetlen kivégzett aradi vértanú földi maradványai sem voltak megtalálhatók, határon túliak lettek. Az aradi Szabadság-szobrot 1919-ben a románok bedeszkázták, 1924-

⁷⁰⁶ Prokopp Mária: Prokopp János. 1825-1894. Esztergom megye és város első mérnöke. Esztergom, 1994. 9.

⁷⁰⁷ Az emléktáblára és a szobor történetére lásd: Trischler Károly: Schweidel József élete. In: Emléklapok i. m. 35-37., Egyetértés 1890. október 4., 5., 6., 7., Zombor és vidéke 1905. május 4., 11., 14., 18., 21., 25., Bácska (Zombor) 1890. október 3., 7., 10., 14., 21., 1902. szeptember 30., október 3., 7., 10., 14., 17., 21., 28., 31., 1905. május 19., 23., június 6.

⁷⁰⁸ Schweidel József szobrának leleplezése. A Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat évkönyve. Szerk.: Trencsényi Károly. Zombor, 1905. II. füzet 78-81.

⁷⁰⁹ Az aradi vértanúk i. m. 257-267. Schweidel csontjai mellett Lázár Vilmos ezredes csontjait is megtalálták. Kiss Ernő tetemét a kivégzés után három nappal, Desseffy Arisztidét 1850 tavaszán már kilopták hozzátartozóik a sáncárokból. Schweidel sírletére, maradványira: Gyűjteményi Katalógus. Aradi Ereklyemúzeum. i. m. I. 114.

ben pedig a vár pincéjébe költöztették. Sokáig az aradi minorita rendház udvarán várta sorsa eldöntését, míg a Tűzoltó téren végül felállíthatták a magyar-román megbékélés jegyében egy diadalív szomszédságában. Schweidel zombori emléktábláját is eltüntették, ércszobrát beolvasztották a szerb hatóságok 1918 után. Az emléktábla egy rövid időre még visszakerült a szülői házra 1941 és 1945 között, de utána végleg eltűnt. 1991-ben a zombori magyarság új emléktáblát készített, amelyen magyar és szerb nyelven emlékeznek meg Schweidel Józsefről. Ez a mementó azonban a mai napig nem kerülhetett fel az atyai ház maradványának falára.⁷¹⁰ Az aradi vértanúk tehát a mai napig indulatokat és érzelmeket felkavaró hatással vannak. És ennek egyik alapvető oka személyes sorsuk, döntéseik, cselekedeteik, amelyeket életük során felvállaltak.

Az eltelt években, évtizedekben legendás alakjuk sok legendát szőtt köréjük. Ilyen például utolsó mondataik, amelyeket újra és újra idéznek tőlük. Schweidel szájába két búcsúmondat is jutott. Az egyik így hangzik: „A mai világ a sátán világa, ahol a becsületért bitó, az árulásért hatalom jár. Csak egy igazi forradalom, a világ új forradalmi embersége söpörheti el ezt az átkozott, meghasonlott világot.”⁷¹¹ Schweidel állítólagos szavaira nincs semmilyen levéltári adat, de egyébként is megállapítható, hogy ilyet biztosan nem mondott. Naplója tanúskodik róla, milyen keresztény lelkiülettel viselte a megaláztatásokat, s ez teljesen idegen az idézett szavaktól. Ráadásul, láthattuk, tisztként irtózott a forradalmi felfordulástól: „öregségemre zendülőnek, felkelőnek, lázadónak, felségsértőnek tartanak, pedig mindig kimutattam mélységes undoromat az ilyesmi iránt”.⁷¹² A másik „általa” elmondott mondat akkor hangzik el a legenda szerint, amikor a vesztőhelyre menet Kiss Ernő sajnálkozik, hogy nem hagyhatja vagyonát Schweidel gyermekeire. Mire a tábornok így felelt: „Sebaj, édes Ernőm, nevemmel oly örökséget hagyok gyermekeimre, amelynek a világ végéig megmarad az értéke.”⁷¹³ Természetesen ezt sem mondta a vértanú, hiszen pontosan az ellenkezőjét írta le naplójában: „Sohasem jutott eddig eszembe (bár sokszor megpróbáltak rábeszélni), hogy becsületes nevemet megváltoztassam. De most, hogy bemocskolták, nem akarom továbbra is megtartani,

⁷¹⁰ Részletesen lásd: Schweidel József. Összeállította: Cirkl Rudolf. Zombor. 1999.

⁷¹¹ Az idézet számos helyen feltűnik. Például.: „Ilyen tavasz csak egy volt életemben” 1848-as emlékkiállítás. Válogatás a debreceni Déri Múzeumban és a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban bemutatott 1848/49-es emlékkiállítás anyagából. Szerk.: Korompai Balázs. Debrecen-Békéscsaba, 2009. 17. Az idézet még ilyen színvonalas munkában is előfordul: 1848-1849. A forradalom és szabadságharc képes története. Szerk.: Hermann Róbert. Debrecen, É. n. 441. Ez utóbbi esetben a kiadó csempészte bele, a fejezet írója és a kötet szerkesztője tudta nélkül, az apokrif mondatokat. Lásd még: Hermann Róbert: Az utolsó nap. Magyar Nemzet 2012. október 6. 34-35.

⁷¹² Schweidel József naplója i. m. 151.

⁷¹³ Vasárnapi Ujság 40. sz. 1890. október 5. 647., Bácska (Zombor) 83. sz. 1902. október 28. 2.

az első alkalmat megragadom, hogy megváltoztassam”.⁷¹⁴ Idéztük már, végrendeletében is leírta, nincs ellenére, hogy „miután most atyám derék és becsületes neve bemocskoltatik és gyalázzal illetetik”, fia más nevet vegyen fel, és „ezen név személyemmel mindörökre eltűnjön”.⁷¹⁵ Nemcsak azért kár olyan szavakat adni Schweidel szájába, amiket nem mondott, mert hamis, hanem azért is, mert sokkal mélyebb és értékesebb mondatokat fogalmazott meg utolsó napjaiban. Érdeemes ezeket idéznünk tehát tőle.

Schweidel József német származású családban született, tanulmányi során hungarusnak, az aradi hadbírószáki vallomásaiban magyarnak vallotta magát.⁷¹⁶ Harmincöt évig szolgált hűségesen császárárt és királyát. A különböző rangfokozatokon végighaladva mindig teljesítette a rábízott feladatokat, így uralkodója nemesi rangra emelte. Az 1848-as esztendő történései Bécs környékén érték Schweidelt. A 4. huszárezred őrnagya ekkor már 52 éves volt, tehát az idősebb tisztek közé tartozott. Rövidesen alezredes lehetett volna, s pár évvel később már ezredesként mehetett volna talán nyugdíjba. Biztosabb lett volna számára az is, ha Bécsben marad feletteseivel. Ő azonban máshogy döntött. Felismerve a magyarországi átalakulás törvényességét és céljait, vállalta ezrede hazavezénylését. És ettől kezdve mindig a legváltóságosabb helyzetekben tűnt fel hazafias véleményével. Az ő huszárjai voltak egyedül azok, akik az előrenyomuló Jellačić csapataira rálöttek. Ő volt az egyik kezdeményezője a keszthelyi nyilatkozatnak, melyben sikerült összefogni a magyar oldalon lévő tiszteket a horvát támadással szemben. Schweidel volt, aki Lamberg meggyilkolásakor a velencei táborban maradásra buzdította katonáit. A pákozdi csata után az alsó-ausztriai hadműveletek idején is előljárt példamutatásával. A schwechati csata után részese volt a hadsereg újjászervezésének. Csak december közepén volt kénytelen visszavonulni, nemcsak Győr környékéről, de a harcmezőről is. Betegsége valóságát bizonyítja, hogy már évekkorábban is küszködött kiütéseivel. És az is, hogy a kór javulásával, májustól már újra vállalta a magyar kormány szolgálatát. Városparancsnokként is megállta a helyét. Kortársai mind elismerően nyilatkoztak róla. Mészáros Lázár hadügyminiszter, aki pedig igencsak kritikusan ítélte meg általában küzdőtársait, később azt írta róla: „Schweidel tábornok jó s gyakorlatias

⁷¹⁴ Schweidel József naplója i. m. 155.

⁷¹⁵ Schweidel József végrendelete. Arad, 1849. október 5. HTMK Emlékanyag-gyűjtemény, It.sz.: 0.280/KE. Közli: Hermann Róbert: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai i. m. 33-35., Az aradi vértanúk i. m. 157-158.

⁷¹⁶ Az aradi vértanúk i. m. II. 407.

lovass katonává vált, gyenge vezénylői tehetséggel; különben jó és derék hazafi”.⁷¹⁷ Valóban, Schweidel nem hadicseleivel, hanem lelkiismeretes kötelességteljesítésével vívta ki a tiszteletet. Nem volt forradalmár. Katonatiszt volt, aki az „igaz ügy” mellé állt, és mindvégig kitartott mellette. Nem ment külföldre, hanem csatlakozott itthon maradó tábornoktársaihoz. Az értelmetlen vérontás és szenvedés elkerülése miatt döntött az utolsó haditanácsban a fegyverletétel mellett. Tudta, hogy az életét kockáztatja, de reménykedett abban, hogy az osztrák ellenfél is a legyőzött katonát látja majd benne és társaiban, ahogy ő és a magyar hadvezetés is azt látta az osztrák foglyokban. Csalatkozni kellett ebben, hiszen lázadónak és felségárulónak bélyegezték. Börtönaplója tanúskodik róla, hogy milyen alázattal viselte a megaláztatásokat. Emellett napi feljegyzései a bizonyítékai Schweidel jellemének még két alapvető forrására. Ez mély vallásossága, valamint felesége és családja iránti odaadó szeretete. Mindkettő döntő hatással volt cselekedeteire. Becsülete tisztaságát megőrizve jutott el oda, hogy önként vállalt sorsa beteljesüljön. Schweidel József vértanú lett. De nemcsak a külső körülmények kényszerítő ereje miatt, s nem egyszerűen egy elvesztett szabadságharc lelőtt hőseként. Szembenézve az értelmetlen kivégzéssel, értelmet tudott adni halálának. Áldozatvállalása miatt vált örök példává, nemcsak magyar honfitársai számára. Kivégzése előtt írt nyilatkozatának utolsó szavai is ezt bizonyítják: „Bárcsak halálom lenne az engesztelés mindenki másért; bárcsak én lennék egyedül, aki az enyémekek kis vétkeiért vérével fizet; s ebből virággazdaga ki az enyémekek java és üdve!”⁷¹⁸

⁷¹⁷ Mészáros Lázár: *Eszmékek és jellemrajzok az 1848/49. forradalom eseményei- és szereplőiről*. Pest, 1871. 81.

⁷¹⁸ Schweidel József nyilatkozata. Arad, 1849. október 5. HTM Kéziratok Emlékanyag-gyűjtemény, lt.sz.: 0.281/Em. Közli: Hermann Róbert: *Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai* i. m. 36., *Az aradi vértanúk* i. m. 156.

Felhasznált források és irodalom

Levéltári források, rövidítések

BM: Balatoni Múzeum, Keszthely

BFL: Budapest Főváros Levéltára

PVL TJK: Pest város levéltára, Tanácsülési jegyzőkönyvek

Közig.: Közigazgatási iratok

CSMLT: Csongrád Megyei Levéltár

FSzEK BGy: Fővárosi Szabó Ervin Budapest Gyűjtemény

HL: Hadtörténelmi Levéltár

1848-1849.: Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai

Abszolutizmuskori iratok: Aradi hadbíróóság: Aradi cs.kir. rendkívüli
haditörvényszék iratai

Bach-korszak

Tgy: Tanulmánygyűjtemény

HTMK: Hadtörténelmi Múzeum Kézirattár

KA: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien

Conduite-Listen der Oberoffiziere des Husaren-Regiments Nr. 4. 1824-1844.

Muster-Listen des Husaren-Regiments Nr. 4. 1814-1824.

Grundbuchblätter des Husaren-Regiments Nr. 4. 1828-1848.

Taufmatriken des Husaren-Regiments Nr. 4. 1816-1865.

MNL OL: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

H2 OHB: Általános iratok: Batthyány Lajos miniszterelnöki, Országos

Honvédelmi Bizottmányi és Kossuth kormányzó-elnöki iratok.

H69: Igazságügyi Minisztérium, Büntető Törvénykezési Osztály

H75 HM Ált. ir.: Hadügyminisztérium, Általános iratok

H76: Hadügyminisztérium, Mészáros Lázár verbászi iratai

H77: Hadügyminisztérium, Elnöki Osztály (a H75 törzsszámú állagba beosztva)

H79: Hadügyminisztérium, Katonai Osztály (a H75 törzsszámú állagba beosztva)

H83: Számvevőségi iratok

H84: Hadügyminisztérium, Igazságügyi Osztály

H88: Aradi iratok 1849.

H103: Csány László kormánybiztos iratai

H147: Vegyes iratok

E 125 Impopulationalia der k. ung. Statthaltereien in Ofen.

E340: K.K. Liquidierungs Commission

P295 Görgey-lt.: A Görgey család levéltára:

- Elnöki lev.: Görgey Arthur tbk., mint a feldunai m.kir.hadtest parancsnokának egyik elnöki levelezője. 1848. nov.8.-1849. jan.25.
- Hadparancs jkv.: Az 1848-49. magyar feldunai, utóbb VII. hadtest (Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti hadparancs jegyzőkönyve. Dispositions Protokoll
- Iktatókönyv: Az 1848/9. magyar feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti iktatókönyve

R31: Az 1848/49-i forradalomra, szabadságharcra és emigrációra vonatkozó naplók, visszaemlékezések, feljegyzések

OSzKK: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár

OszKKisnyomt: Országos Széchényi Könyvtár Kisnyomtatványtár

PMKL: Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára

SZVL: Székesfehérvár Városi Levéltár

Bibliográfia

- 1848-1849. A forradalom és szabadságharc képes története. Szerk.: Hermann Róbert. Debrecen, É. n.
- Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Bev. írta és szerk.: Beér János és Csizmadia Andor. Bp., 1954.
- Az 1848-49. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Szerk.: F. Kiss Erzsébet. Bp., 1989.
- Az 1848-49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai. I-II. S. a. r.: Gazda István. Piliscsaba–Bp., 2000.
- Az 1848- és 1849-es magyar szabadságharcz vértanúinak emlékkönyve. Pest, 1873.
- Az 1849-es cári intervenció Magyarországon. Szerk.: Vadász Sándor. Bp., 2001.
- Ács Tibor: „A hadinép műveltségéről” – Széchenyi István hadügyi reformeszméi. In: Uő: A reformkor hadikultúrájáról. A magyar hadügy és tudomány kérdéseiről. Piliscsaba, 2005.
- Ács Tibor: Katonaként is magyar. Széchenyi István katonaélete és hadügyi reformeszméi. Bp., É. n.
- Ács Tibor: Széchenyi katonaévei. Bp., 1994.
- „Akit szolgáltatók egy árva hon volt...” Közlemények Székesfehérvár történetéből I. Az 1998. május 13-án, szeptember 29-én és november 12-én rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Szerkesztette Csurgai Horváth József és Demeter Zsófia. Székesfehérvár, 2000.
- Allmayer-Beck, Johann Christoph Freiherr von-Lessing, Erich: Das Heer unter dem Doppeladler. Habsburgs Armeen 1718-1848. München, 1981.
- Allmayer-Beck, Johann Christoph Freiherr von-Lessing, Erich: Die K. (u.) K.-Armee 1848-1914. Wien, 1974.
- Andics Erzsébet: A Habsburgok és Romanovok szövetsége. Az 1849. évi magyarországi cári intervenció diplomáciai előtörténete. Bp., 1961.
- Aradi Ereklémúzeum. Okmánytár. Válogatott iratok és dokumentumok. Okmánytár az Aradi Ereklémúzeum iratanyagából (1836-1892). Szerk.: Hermann Róbert. Szeged, 2012.
- Aradi vértanúk albuma. Szerk.: Varga Ottó. Bp., É. n.
- Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon. I-II. Bp., 1960.

- Asbóth Lajos emlékiratai a 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból. I-II. Pest, 1862.
- Az aradi vértanúk. Összegejt., gondozta: Katona Tamás. H. és É. n..
- Bach, Franz: Otočaner Regiments-Geschichte. Vom Ursprung dieser Gegend, ihrer Bevölkerung und ihrer Schicksale. Karlstadt, 1853.
- Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. I. Zombor, 1896.
- Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat évkönyvei. Zombor, 1894., 1902.
- Bárány Petrichevich Horváth János naplója (1848-1859). In: A Petrichevich család naplói. Közli: Bárány Petrichevich Horváth Emil. Bp., 1941.
- Bartha Albert: Az aradi 13 vértanu pörének és kivégzésének hiteles története. Bp., 1930.
- (Báti) Berkó István: A magyar huszárság története. Bp., 1918.
- Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. Bp., 1981.
- Benda Kálmán: Pénzügyi válság és devalváció Magyarországon 1811-ben. In: Benda Kálmán: Emberbarát vagy hazafi? Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből. Bp., 1978. 335-347.
- Bodor Imre: Karkötő az aradi vértanúk emlékére. In: A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 6. Bp., 2003. 221-222.
- Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I-III. Bp., 1998-1999.
- Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988.
- Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I-II. Bp., 2008-2009.
- Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. Bp., 1987.
- Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Bp., 2000.
- Boross Mihály: Élményeim 1848-1861. Székesfehérvárott 1881.
- Budavár bevételének emlékezete 1849. Szerk.: Katona Tamás. S. a. r.: Hermann Róbert, Pelyach István és Tirts Tamás. Ford.: Kurucz György és Pingiczer Klára. Bp., 1989.
- Bugát Pál és Schedel Ferenc: Orvosi szókönyv. Pesten, 1833.
- Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár. Szerk.: Márkus Dezső. 1740-1835. Bp., 1901.

- A cs. és k. negyedik huszárezred története. Összeállította: Zuna Edgár. Ford.: Cserhalmi Jenő. Bp., 1897.
- Csány László kormánybiztosi iratai 1848-1849. I-II. S. a. r.: Hermann Róbert. Zalaegerszeg, 1998.
- Csengery Antal összegyűjtött munkái. I-III. Bp., 1884.
- Cseresznyés Sándor: A ugodai sós, vasas, gyantásos, ibolyós hideg forrásokról. Pápa, 1841.
- Csikány Tamás: Arad az 1848/49-es szabadságharcban. In: Benkő Elek – Czigány István – Domokos György – Csikány Tamás – Dan Demşea: Az aradi vár története. Az aradi vár története. Bp., 1998.
- Csikány Tamás: Honvédtüzérség az 1848-49-es szabadságharcban. Bp., 2000.
- Csikány Tamás – Eötvös Péter – Németh Balázs: A szabadságharc kézi lőfegyverei 1848-1849. A gyutacsos tűzfegyverek története. Szerk.: Eperjessy László. Gyula, 2012.
- Csorba László: A tizenhárom aradi vértanú. Bp., 1989.
- Davies, Norman: Lengyelország története. Bp., 2006.
- Die Habsburger Monarchie 1848-1918. Herausg. von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. Band V. Die bewaffnete Macht. Wien, 1987.
- Die magyarische Revolution. Von einem Augenzeugen. Pesth, 1850.
- Dinyés László: Ismeretlen 1848/49-es dokumentumok. Bp., 2004.
- Dudás Gyula: A borsódi és katymári Latinovits-család története. Zombor, 1899.
- A Dunántúl településtörténete III. 1848-1867. A székesfehérvári településtörténeti konferencián elhangzott előadások, korreferátumok szövege (1978. május 24-25.). Székesfehérvár, 1978.
- Ecclesiasticae, ac politicae incliti regni Hungariae dignitates ac honorum tituli. Pro anno MDCCLXXXVIII.
- Eimann, Johann: Der Deutsche Kolonist oder die deutsche Ansiedlung unter Kaiser Josef II. in den Jahren 1783 bis 1787 besonders im Königreich Ungarn in dem Batscher Komitat. Pesth, 1822., illetve München, 1965.
- Ekmayer Ágost: Ünnepi beszéd a pozsonyi királyi akadémia fennállása százados évfordulójának alkalmából. Bp., 1884.

- Emléklapok Schweidel József, aradi vértanú, Zombor város szülötte szobrának leleplezésére. Összeállította: Trencsény Károly. Zombor, 1905.
- F. Kiss Erzsébet: Az 1848-1849-es magyar minisztériumok. Bp., 1987.
- „Fényesebb a láncnál a kard...” Emlékkiállítás 1848-49. évi forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára. Szerk.: Cs. Kottra Györgyi. [Bp.,] 1999.
- Feldtänzer, Oskar: Joseph II. und die donauschwäbische Ansiedlung. Dokumentation der Kolonisation im Batscherland 1784-1787. München, 1990.
- A forradalom és szabadságharc levelestára I-IV. Összeáll.: V. Waldapfel Eszter. Bp., 1950-1965.
- Források Székesfehérvár történetéből. I. Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc forrásai. Szerk.: Csurgai Horváth József, Hudi József, Kovács Eleonóra. Székesfehérvár, 1998.
- Frank Tibor: Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe 1820-1892. Bp., 1985.
- Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben. I-III. Bp., 1884-1885.
- Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. I-II. Ford.: Görgey István és Katona Tamás. Bp., 1988.
- Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I-III. Bp., 1885-1888.
- Görgey István: 1848 júniusától novemberéig. Okmánytár. S. a. r.: Katona Tamás. Bp., 1988.
- Gracza György: Az 1848-1849-iki magyar szabadságharc története. I-V. Bp., 1895.
- Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai I-II. Vál., jegyz., előszó: Urbán Aladár. Bp., 1999.
- Gróf Széchenyi István naplói. I. Szerk. és bev.: Vízota Gyula. Bp., 1925.
- Gróf Széchenyi István naplói. II. Szerk. és bev.: Vízota Gyula. Bp., 1926.
- Gyűjteménye a' Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a' cs. kir. Hadsereg főparancsnokai által Magyarországbán kiadott Hirdetményeknek. I-II. Budán, 1849.
- Gyűjteményi Katalógus. Aradi Ereklyemúzeum. I-II. Szerk.: Kedves Gyula. Szeged, 2012.

- Hamvay Ödön: Az aradi tizenhárom. Bp., 1904.
- Három hét a szabadságharc történetéből – Szeged. 1849. július 11.-augusztus 5. Szerk.: Vass László. Szeged, 1998.
- Hatala Péter: Ötven év előtt. 1848-iki márczius 15-től Világosig. Bp., 1898.
- Hauptmann, Ferdinand: Gedanken über Staat und Revolution. Das Tagebuch des Grafen Ferdinand Egger aus dem Jahre 1848. Graz, 1976.
- Hauptmann, Ferdinand: Jelacic's Kriegszug nach Ungarn 1848. I-II. Graz, 1975.
- Helfert, Josef Alexander Freiherr von: Die ungarische Winter-Feldzug und die octroyirte Verfassung. Dezember 1848 bis März 1849. In: Geschichte Oesterreichs von Ausgange des Wiener October Ausstandes 1848. IV/I-III. Prag, Leipzig, 1876-1886.
- Helfert, Josef Alexander Freiherr von: Geschichte Oesterreichs von Ausgange des Wiener October-Ausstandes 1848. Leipzig-Prag, 1869. I.
- Helfert, Josef Alexander Freiherr von: Revolution und Reaktion im Spätjahr 1848. In: Geschichte Oesterreichs von Ausgange des Wiener October Ausstandes 1848. Prag, 1870.
- Helgert Imre: A Budapesti Honvédhelyőrség Parancsnoksága 1849-1999. Bp., 2000.
- Hermann Róbert: 1848-1849. A szabadságharc hadtörténete. Bp., 2001.
- Hermann Róbert: I. Ferenc József és a megtorlás. Bp., 2009.
- Hermann Róbert: A drávai hadtest hadműveleti naplója. In: Hadtörténelmi tanulmányok. Szerk.: Molnár András. Zalai Gyűjtemény 36/I. Zalaegerszeg, 1995.
- Hermann Róbert: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Bp., 2008.
- Hermann Róbert: Andrassy Gyula zászlóalja. Újabb adatok a zempléni önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj történetéhez. In: Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves. Szerk.: Háda Béla, Ligeti Dávid, Majoros István, Maruzsa Zoltán, Merényi Krisztina. Bp., 2010.
- Hermann Róbert: Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc vértanúi – október 6. Bp., 2000.
- Hermann Róbert: Győr város és megye hadtörténete 1848-49-ben. Győr, 1998.

- Hermann Róbert: Hadseregellátás és gazdasági tevékenység a fel-dunai hadtestnél az 1848-1849-es téli hadjárat időszakában. In: Unger Mátyás emlékkönyv. Szerk.: E. Kovács Péter, Kalmár János, V. Molnár László. Bp., 1991. 241-256.
- Hermann Róbert: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. H. n., 2007.
- Hermann Róbert: Mindig az elsők között. Poeltenberg Ernő, a szabadságharc tábornoka. A Magyar Hadi Történetírást Támogató Alapítvány kiadása. Bp., 1997.
- Hermann Róbert: Perczel Mór első honmentő hadjárata. Zala megye, 1848. október 17.-december 24. Zalai gyűjtemény 36/II. Zalaegerszeg, 1995.
- Hermann Róbert: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 5. Bp., 2002. 11-38.
- Hernády Zsolt: A hadi parancsnok. Schweidel József tábornok pesti városparancsnoksága 1849-ben. In: A források bővületében. Ünnepi tanulmányok Katona Tamás 75. születésnapjára. Szerk.: Hermann Róbert, Zakar Péter. Szeged, 2007. 199-220.
- Hernády Zsolt: „Huszáraink hűsége körülményeinket megváltoztató” A 4. (Sándor) huszárezred hazatérése 1848-ban. In: A mában élő tegnapok. Tanulmányok a XIX. és XX. század történetéhez. Szerk.: M. Kiss Sándor, Ifj. Bertényi Iván, Fejérdy Gergely. Piliscsaba, 2011. 15-45.
- Hernády Zsolt: „Hűség, becsület és tettek által...” - Németek az 1848-49-es szabadságharcban. In: Németek a Kárpát-medencében. Konferenciakötet. Szerk.: Nagy István, Kutnyánszkyne Bacskai Eszter. Bonyhád, 2009. 431-455.
- Hernády Zsolt: „...mi a sors által reám méretik...” Schweidel József tábornok szerepe a hadseregszervezésben 1848 telén. In: Utak és útkereszteszódések. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére. Főszerk.: Kahler Frigyes. Szerk.: Bank Barbara. Bp., 2013. 75-84.
- Hóman Bálint és Szekfű Gyula: Magyar történet. V. Bp., 1936.
- Honvéd-névkönyv. Az 1848/1849-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól. Összeáll.: Mikár Zsigmond. Bp., 1891.
- Honvéd Schematismus, vagy is: az 1848/9-ki honvédseregből 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve. Összeáll.: Mikár Zsigmond. Kiadta: Bakó Farkas. Pesten, 1869.
- Honvédek napló jegyzetei. Összegyűjté: Korányi Viktor. Pest, 1861.

- Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben. I-III. Pest, 1871-1872.
- Horváth, S.: Graf Ludwig Batthyány, ein politischer Märtyrer aus Ungarns Revolutionsgeschichte und der 6. October 1849 in Ungarn. Hamburg. 1850.
- „Huszárok a történelem forgószínpadán”. Tudományos konferencia Sárvár, 2000. szeptember 14-15. Nádasdy Ferenc Múzeum kiadványai 5. Szerk.: Söptei István. Sárvár, 2000.
- Häusler, Wolfgang: Das Gefecht bei Schwechat am 30. Oktober 1848. Militärhistorische Schriftenreihe, Heft 34. Wien, 1977.
- „Ilyen tavasz csak egy volt életemben” 1848-as emlékkiállítás. Válogatás a debreceni Déri Múzeumban és a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban bemutatott 1848/49-es emlékkiállítás anyagából. Szerk.: Korompai Balázs. Debrecen-Békéscsaba, 2009.
- Irányi Dániel - Charles Louis Chassin: A magyar forradalom politikai története 1847-1849. I-II. Bp., 1989.
- Ivánka Imre: Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 június végétől október végéig. Bp., 1881.
- Iványi István: Szabadka szabad királyi város története. I-II. Szabadka, 1886.
- Jenei Károly: A pákozdi csata. 1848. szeptember 29. Fejér Megyei Szemle 1966. 1. sz.
- Jókai Mór: A legvitézebb huszár. Bp., É. n.
- Jókai Mór: A magyar nemzet története regényes rajzokban. H. és É. n.
- Jókai Mór: Az én életem regénye. Bp., 1912.
- Kacziány Géza: Magyar vértanúk könyve. Bp., 1905.
- Kalapis Zoltán: „Negyvennyolcnak nagy idejében”. Bácskaiak és bánátiak a szabadságharcban. Újvidék, 1998.
- Kalapis Zoltán: Schweidel József. In: Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból. I-III. Újvidék, 2003. III. 835-836.,
- Károlyi Árpád: Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre. I-II. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Iratok. Bp., 1932.

- Karsa Ferenc: Karsa Endre zempléni önkéntes nemzetőr levelei a feldunai táborból és a táborozást megelőző eseményekről. Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. 1905.
- Karsa Ferenc: Szabadságharcos napló. „A körültem és velem 1848. és 1849. években történt események”. S. a. r.: Bona Gábor. Bp., 1993.
- Kászonyi Dániel: Magyarhon négy korszaka. Ford.: Kosáry Domokos. Bev., jegyz.: Márkus László. Bp., 1977.
- Kedves Gyula: A szabadságharc hadserege I. A lovasság. Bp., 1992.
- Kedves Gyula: A szabadságharc huszárai. Bp., 1992.
- Kosáry Domokos: Széchenyi Döblingben. Bp., 1981.
- Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése 1848-1849. S. a. r.: Hermann Róbert. Bp., 2001.
- Kossuth Lajos Összes Művei. XI. S. a. r.: Barta István. Bp., 1951.
- Kossuth Lajos Összes Művei. XII. S. a. r.: Sinkovics István. Bp., 1957.
- Kossuth Lajos Összes Művei. XIII. S. a. r.: Barta István. Bp., 1952.
- Kossuth Lajos Összes Művei. XV. S. a. r.: Barta István. Bp., 1955.
- (Galsai) Kovách Ernő: Napló. Aradvár és Aradváros ostroma 1848-49-ben. Előszó: Márki Sándor. Bev., jegyz.: Juhász Ferenc. Aradon, 1911.
- Kovács Endre: A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon. Bp., 1959.
- Kovács István: Amikor Krakkó állam volt. In: Hamuban csillogó gyémánt. Bp., 1988. 95-124.
- Kovács István: Bem tábornok. Az örök remények hőse. Bp., 2014.
- Veszprémy László – Kelenik József – Hermann Róbert – Bencze László: Körmend a hadtörténelemben. Körmendi Füzetek. Körmend, 1992.
- Lakatos Ottó: Arad története. Arad, 1881.
- Lengyel Dániel: Fördők gyógyerejéről s használatáról. Budán, 1842.
- Levitschnigg, Heinrich Ritter von: Kossuth und seine Bannerschaft. I-II. Pesth, 1850.
- Lugosi József: A kardfélék Magyarországon a szabványosítás kezdetétől napjainkig. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 2. Szerk.: Hetés Tibor és Makai Ágnes. Bp., 1987.

- Lukács László: Az 1848-1849. évi szabadságharc emlékei a Fejér megyei néphagyományban. In: A Dunántúl településtörténete III. 1848-1867. Szerk.: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1978. 298-311.
- M. Novák Veronika: A pozsonyi jogakadémia hallgatósága 1777-1849. Bp., 2007
- A magyar jakobinus mozgalom iratai I–III. S. a. r. Benda Kálmán. Budapest, 1952-1957.
- A magyar katonatiszt. Szerk.: Hajdu Tibor. Bp., 1989.
- Magyarország hadtörténete I-II. Szerk.: Borus József. 1985.
- Magyarország Vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I-II. Szerk.: Dr. Borovszky Samu. Bp., 1909.
- A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. S. a. r.: Rosonczy Ildikó és Katona Tamás. Ford.: Rosonczy Ildikó és Gerencsér Zsigmond. Bp., 1988.
- Major István: Honvédélményeim 1848-49-ből. Major István negyvennyolcas tüzérhadnagy emlékezései. S. a. r.: Szöcs Sebestyén. Bp., 1973. (2. kiadás: Szeged, 1992.)
- Mándoki László: Levéltári adat az aradi vértanúk nótájához. In: Baranyai Helytörténetírás 1973. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: Szita László. Pécs, 1973. 163-176.
- Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra. H. n., 1999.
- Márki Sándor: I. Ferenc József, Magyarország királya. Bp., 1907.
- Matolai Etele: Visszaemlékezéseim honvéd életemre. Függelékül Lázár Vilmos aradi várfogságában írt emlékirata. Sátoraljaújhely, 1883.
- Mednyánszky Cézár báró: Egy katolikus pap vallomásai (Részlet). In: Zakar Péter: „Egyedül Kossuth szava parancsolt...” Katolikus papok feljegyzései az 1848/49-es szabadságharc eseményeiről. Szeged, 2001.
- Mednyánszky Cézár báró: Emlékezései és vallomásai az emigrációból. Ford.: Dr. Óváry-Avary Károly. Bp., 1930.
- [Mednyánszky Cézár báró:] The confessions of a catholic priest. London, 1858.
- Merényi-Metzger Gábor: Az aradi vértanúk anyakönyvi bejegyzései. Bp., 2010.
- Mészáros Lázár: Emlékiratai. I-II. S. a. r.: Szokoly Viktor. Bp., 1881.

- Mészáros Lázár: Eszmék és jellemrajzok az 1848/49. forradalom eseményei – és szereplőiről. Pest, 1871.
- [Mészáros Lázár:] Huszárok kézikönyvecskéje. Oktatási szabályul altisztek és közvitézek számára. Pesten, 1849.
- Mezősy László: „Ezernyolcszáznegyvennyolcadiki levelek ...” S. a. r.: Szócs Sebestyén. Bp., 1976.
- Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthums. Wien, 1813-1851.
- Molnár András: Nemzetőrök, honvédek, hadmozdulatok. Lendva-vidék a szabadságharcban 1848–1849. Lendva, 2006.
- Muhi János: Zombor története. Zombor, 1944.
- Nagy Iván: A magyar kamara 1686-1848. Bp., 1971.
- Nagy Pál: Vitézvári Bárá Simonyi József. Pest, 1819.
- A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben. I-III. Összegyűjt., szerk.: Andics Erzsébet. Bp., 1981-1952-1965.
- Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben. Okmánytár. I–II. S. a. r. Hermann Róbert, Molnár András. Nagykanizsa, 2000.
- Nagyzegedi Tury György: Vitézvári Bárá Simonyi József huszáróbestér bűnügye. Magyar Katonai Közlöny. 1924. 353-371.
- Némedy, Josef [Bayer József]: Die Belagerungen der Festung Ofen in den Jahren 1686 und 1849. Pest, 1853.
- Nemeskürty István: „Kik érted haltak, szent Világszabadság!” Bp., 1977.
- Németh Csaba: A honvédtisztek fegyverletétele Gyulán. In: Békés Megyei Múzeumok Közleméyei 21. Békéscsaba, 2000.
- [Nobili, Johann:] Der Winter-feldzug 1848-1849 in Ungarn unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz. Wien, 1851.
- Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXII. Szerk.: Szvirček Ferenc. Salgótarján, 1998.
- Novák Mihály: Zalavármegye az 1848-49. évi szabadságharcban. Zalaegerszeg, 1906.
- Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez 1848-1849. I-II. Közli: Pap Dénes. Pest, 1869.
- Ordas Iván: Az aradi tizenhárom. Bp., 1988.

- Oreusz, Ivan Ivanovics: Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben. Ford., bev., s. a. r.: Rosonczy Ildikó. Bp., 2002.
- Ortner, M. Christian-Artlieb, Erich: Mit blankem Säbel. Österreichisch-ungarische Blankwaffen von 1848 bis 1918. Wien, 2003.
- Ortvyar Tivadar: Száz év egy hazai főiskola életéből. Bp., 1884.
- Österreich unter Kaiser Franz Joseph I. Historische Sonderausstellung im Schloss Pottenbrunn. Gesamtgest., Katalog: Siegfried Nasko. St. Pölten, 1978.
- Pászti László: A magyar honvédség harcászata az 1848-49-es szabadságharcban. H. n., 2013.
- Pásztor Emil: A tizenötödik aradi vértanú. Kazinczy Lajos. Bp., 1979.
- Pataky Sándor: Feljegyzések az aradi vértanúsírok feltárásáról (Arad 1934). S. a. r., képekkel ellátta, előszó, utószó: Pávai Gyula. Arad, 2009.
- Perczel Miklós: Naplóm az emigrációból. I. S. a. r.: Závodszy Géza. Bp., 1977.
- Perczel Miklós 1848/49-es honvéd ezredes: Naplóm az emigrációból. II. (Amerikai napló). S. a. r.: Závodszy Géza és Papp János. Bp., 1979.
- Perényi József: Lengyelország története. Bp., 1962.
- Pintér Lajos: Az aradi tizenhárom vértanú. Bukarest, 1973.
- Potemkin Ödön: Az 1849-ik évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi és temesvári táborozással. Pest, 1867.
- Prokopp Mária: Prokopp János. 1825-1894. Esztergom megye és város első mérnöke. Esztergom, 1994.
- Rapcsányi Jakab: Baja. Bp., 1934.
- Ratio Educationis. Az 1777-i és 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Ford., jegyz.: Mészáros István. Bp., 1981.
- Rédvay István: Huszáraink hazatérése 1848/49-ben. Bp., 1941.
- Reizner János: Szeged története. I-IV. Szeged, 1899.
- Rokay Péter: Az utolsó nemesi felkelés Dél-Magyarországon. In: A magyar tudomány napja a Délvidéken 2009. Szerk.: Szalma József. Újvidék, 2010. 239-243.
- Rosonczy Ildikó: Adalékok Lenkey huszárszázadának hazatéréséhez. Folia Historica 7. 1979. 141-163.
- Rosonczy Ildikó: Poeltenberg Ernő honvédtábornok aradi levelei. Folia Historica 9. Bp., 1981.

- Rónay Jácint: Napló-töredék. Hetven év reményei és csalódásai. I-VIII. H., é. n. [1884-1888.]
- Rüstow, Wilhelm: Az 1848-1849-diki magyar hadjárat története. I-II. Ford.: Vértesi Arnold. Pest, 1866.
- Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Szerk.: Farkas Gyöngyi. Vál., ford.: Böhm Jakab. Bev.: Csikány Tamás. Bp., 1998.
- Schönhals, Karl von: Biografie des k. k. Feldzeugmeisters Julius Freiherrn von Haynau. Wien, 1875.
- Schweidel József. Összeállította: Cirkl Rudolf. Zombor, 1999.
- Silling Léda: Zombor, a Nyugat-Bácska piacközpontja. In: Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön. Az Arany János Múzeum közleményei XI. Szerk.: Novák László Ferenc. Nagykőrös, 2008.
- Simon V. Péter-Spira György: Deutsche im revolutionären Ungarn 1848/49. Németek a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Bp., 1998.
- Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege. 1848/49 katonai szervezete, egyenruhái és fegyverzete. Előszó: Katona Tamás. H. n., 1986.
- Somogyi Győző: A szabadságharc katonái (1848-1849). A tanulmányokat írták: Bacsoni Tamás és Hermann Róbert. Sorozatszerk.: Ságvári György. Bp., 2011.
- Spira György: A forradalmi ország szíve 1848-1849. In: Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig. Budapest története IV. Szerk.: Vörös Károly. Bp., 1978.
- Spira György: A pestiek Petőfi és Haynau között. Bp., 1998.
- Spira György: Jottányit se a negyvennyolcból. Bp., 1989.
- Spira György: Vad tüzzel. Bp., 2000.
- Steier Lajos: Az 1849-iki trónfosztás előzményei és következményei. Ismeretlen adalékok az 1848-49-iki szabadságharc történetéhez. Bp., É. n.
- Steier Lajos: Görgey és Kossuth. Bp., É. n.
- Steier Lajos: Haynau és Paskievics. I-II. Bp., É. n.
- A szabadságharc katonai története. Szerk.: Bona Gábor 1998.
- A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Zalai Gyűjtemény 33. Sorozatszerk.: Gyimesi Endre. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 1992.

- [Szabó György:] Egy honvéd köztüzér élete 1848/49-ben. Történeti ön-életrész. Bp., 1875.
- Szávay Gyula: Győr. Monográfia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével. Győr, 1896.
- Széchenyi István: Napló. S. a. r.: Oltványi Ambrus. Előszó: Sötér István. Ford.: Jékely Zoltán és Györffy Miklós. Bp., 1978.
- Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. I-II. Bp., 1867.
- Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből. Pest, 1850.
- Szilágyi Sándor: Pest ágyúztatása és Buda megostromlása. Pest, 1849.
- Szlatkovic Máté zombori római katolikus plébános emlékirata. Ford.: Grosschmid Gábor. In: Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat évkönyve. Szerk.: Trencsény Károly. X. évf. IV. füzet. Zombor, 1894.
- Szokolay Katalin: Lengyelország története. Bp., 1997.
- Szószék és csatatér. Politikusi visszaemlékezések és naplók 1848-49-ből. S. a. r.: Hermann Róbert. Bp., 2000.
- Szögi László: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemén. I. 1790-1850. Bp.-Szeged, 1994.
- Szöcs Sebestyén: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban. Értekezések a történeti tudományok köréből. 65. Bp., 1972.
- Tábori Kornél: Titkosrendőrség és kamarilla. Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból. Bp., 1921.
- Tafferner, Anton: Quellenbuch zur donauschwäbischen Geschichte. Stuttgart, 1977.
- Tizenkét hónap. Dékány Rafael a 25. honvéd zászlóaljáról. Kecskeméti a szabadságharcban III. A szöveget gond., bev., jegyz., szerk.: Székelyné Kőrösi Ilona. Kecskemét, 2004. 23-25.
- Tocqueville, Alexis de: Emlékképek 1848-ról. Bev.: John Lukacs. Ford., jegyz., névmutatót írta: Ádám Péter. Bp., 2011.
- Treuenfest, Gustaw Ritter Amon von: Geschichte des k.u.k. Husaren Regiments Nr.4. Arthur Herzog von Connaught und Strathearn. Wien, 1903.
- Trischler Károly: Schweidel József élete. In: A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat évkönyve. Szerk.: Trencsény Károly. XVIII. évf. IV. füzet. Zombor, 1902.

- Urbán Aladár: Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén. Bp., 2009.
- Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp., 1973.
- Urbán Aladár: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála. H. n., 2007.
- Urbán Aladár: Pákozdi, 1848. Bp., 1984.
- Vajda Emil: Az 1848/49-iki szabadságharcz vértanui. Győr, É. n. [1898.]
- Vargha Gyula: A magyar hitelügy és hitelintézetek története. Bp., 1896.
- A vértanúk sírja. Cikkek és adatok. Összegy.: Ficzay Dénes. S. a. r. és előszó: Pávai Gyula. Arad, 2008.
- Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848-49. Bearbeitet von Róbert Hermann, Thomas Kleťečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi. Herausgegeben von Christoph Tepperberg und Jolán Szijj. Budapest – Wien, 2005.
- Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. S. a. r.: Katona Tamás. Bp., 1982.
- Wacquant, Anatole [Ferdinand Strobl von Ravelsberg]: Die ungarische Donau-Armee 1848/49. Breslau, 1900.
- Walter, Friedrich: Magyarische Rebellenbriefe 1848. München, 1964.
- Wrede, Alphons Freiherrn von: Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen, und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. I-V. Wien, 1898-1901.

Köszönet

„Ezért – azért; egyszóval mindenért.”

Ezúton is kifejezem köszönetemet Dr. Hermann Róbertnek és Dr. Nagy Ildikónak, akik adatokkal, tanácsokkal és nagy türelemmel nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak dolgozatom megírásához, és ezáltal még közelebb hozták hozzám történelmünk ezen korszakát és szereplőit.

Rajtuk kívül köszönettel tartozom tanárainknak és sokaknak, akik segítették munkámat. És természetesen családomnak, feleségemnek.

„Ha legyőznek is bennünket, de bírni soha nem fognak”

Schweidel József tábornok élete

Schweidel József német származású családban született 1796-ban, de már diákként is hungarusnak vallotta magát. Harmincöt évig szolgált hűségesen császárat és királyát. A különböző rangfokozatokon végighaladva mindig teljesítette a rábízott feladatokat, így uralkodója nemesi rangra emelte. Az 1848-as esztendő történései Bécsben érték Schweidelt. A 4. huszárezred őrnagya ekkor már 52 éves volt, tehát az idősebb tisztek közé tartozott. Rövidesen alezredes lehetett volna, s pár évvel később már ezredesként mehetett volna talán nyugdíjba. Biztosabb lett volna számára az is, ha Bécsben marad feletteseivel. Ő azonban máshogy döntött. Felismerve a magyarországi átalakulás törvényességét és céljait, vállalta ezrede hazavezénylését. És ettől kezdve mindig a legválságosabb helyzetekben tűnt fel hazafias véleményével, előljárt példamutatásával. Csak december közepén volt kénytelen visszavonulni, nemcsak Győr környékéről, de a harcmezőről is. Betegsége valódiságát bizonyítja, hogy már évekkel korábban is küszködött kiütéseivel. És az is, hogy a kór javulásával, májustól már újra vállalta a magyar kormány szolgálatát. Városparancsnokként is megállta a helyét. Kortársai mind elismerően nyilatkoztak róla. Mészáros Lázár hadügyminiszter, aki pedig igencsak kritikusan ítélte meg általában küzdőtársait, később azt írta róla: „Schweidel tábornok jó s gyakorlatias lovas katona volt, gyenge vezénylői tehetséggel; különben jó és derék hazafi.” Valóban, Schweidel nem hadicseleivel, hanem lelkiismeretes kötelességteljesítésével vívta ki a tiszteletet. Nem volt forradalmár. Katonatiszt volt, aki az „igaz ügy” mellé állt, és mindvégig kitartott mellette. Nem ment külföldre, hanem csatlakozott itthon maradó tábornoktársaihoz. Az értelmetlen vérontás és szenvedés elkerülése miatt döntött az utolsó haditanácsban a fegyverletétel mellett. Tudta, hogy az életét kockáztatja, de reménykedett abban, hogy az osztrák ellenfél is a legyőzött katonát látja majd benne és társaiban, ahogy ő és a magyar hadvezetés is azt látta az osztrák foglyokban. Csalatkoznia kellett ebben, hiszen lázadónak és felségárulónak bélyegezték. Börtönaplója tanúskodik róla, hogy milyen alázattal viselte a megaláztatásokat. Emellett napi feljegyzései a bizonyítékai Schweidel jellemének még két alapvető forrására. Ez mély vallásossága és a felesége és családja iránti odaadó szeretete. Mindkettő döntő hatással volt cselekedeteire. Becsülete tisztaságát megőrizve jutott el oda, hogy önként vállalt sorsa beteljesüljön. Schweidel József vértanú lett. De nemcsak a külső körülmények kényszerítő ereje miatt, s nem egyszerűen egy elvesztett szabadságharc lelőtt hőseként. Szembenézve az értelmetlen

kivégzéssel, értelmet tudott adni halálának. Áldozatvállalása miatt vált örök példává, nemcsak magyar honfitársai számára. Kivégzése előtt írt nyilatkozatának utolsó szavai is ezt bizonyítják: „Bárcsak halálom lenne az engesztelés mindenki másért; bárcsak én lennék egyedül, aki az enyéme kis vétkeiért vérével fizet; s ebből virágzana ki az enyémek java és üdve!”

“We may be defeated but never conquered”

The Life of General József Schweidel

József Schweidel was born to a family of German origin in 1796 but he declared himself to be a Hungarian already as a student. He served his emperor and king for thirty-five years faithfully. In different military ranks, he always accomplished his tasks, so the ruler elevated him to nobility. The events of the year 1848 found Schweidel in Vienna. As a major of the fourth cavalry regiment, he was already 52 years old, thus among the older officers. He could soon have become lieutenant-colonel and a couple of years later he might have retired as a colonel. Staying in Vienna with his authorities could have been safer for him as well. However, he made a different decision. Recognizing the legal bases and the purposes of the changes in Hungary, he undertook to command his regiment home. From then on, he always appeared in the most critical situations with patriotic concepts, leading with good example. He had to withdraw only in the middle of December, not only from the proximity of Győr but also from the battlefield. The reality of his illness is demonstrated by his suffering from rushes years earlier. As his illness allowed him, he undertook to serve the Hungarian government from May. He also established his reputation as a city commander. All his contemporaries held him in favor. The minister for the military, Lázár Mészáros, himself generally very critical of his comrades, wrote about him later: “General Schweidel was a good and practical equestrian soldier with limited leadership capacities; otherwise good and brave patriot.” Indeed, Schweidel did not earn respect through his military tricks but through his conscientious service. He was not a revolutionary. He was a military officer who joined the “good cause” and persisted to the end. He did not go abroad, he joined his fellow generals staying at home. In order to avoid meaningless bloodshed and suffering, he decided to lay the arms down in the last council of war. He knew that he risked his life but he hoped that the Austrian opponent would see the defeated soldier in him and in his fellows, just like he and the Hungarian military leaders did in the Austrian captives. He was deceived, as he was called a rebel and a traitor. His prison journal attests to the humility he bore his sufferings with. In addition, daily notes demonstrate Schweidel’s two further characters: deeply religious and in love with his wife and his family. Both had a major effect on his actions. Keeping his honor, he arrived to the point where his fate was fulfilled. József Schweidel became a martyr. Not only because of the pressure of external circumstances, not only as an executed hero of a lost

freedom fight. Confronting meaningless execution, he made his death make sense. His sacrifice made him an eternal example, not only for his Hungarian compatriots. The last words of his statement written before his execution also attest this: “I wish my death served as expiation for everyone else; I wish I was the only one to pay with blood for the sins of my own people; I wish this would bear the flowers and the salvation of my people!”